

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı

Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Programı

**EVLIYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNAME'SİNDE YER ALAN
BİTKİ ADLARI**

Çiğdem KARACAOĞLAN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

EVLİYA ÇELEBİ'NİN *SEYAHATNAME*'SİNDE YER ALAN BİTKİ ADLARI

Çiğdem KARACAOĞLAN

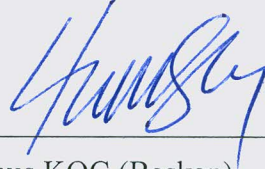
Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı
Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

Çiğdem KARACAOĞLAN tarafından hazırlanan “Evliya Çelebi’nin *Seyahatname*’sinde Yer Alan Bitki Adları” başlıklı bu çalışma, 22/05/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Yunus KOÇ (Başkan)

Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ (Danışman)

Prof. Dr. Mustafa ALKAN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Yunus KOÇ

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ..3.. yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

22/06/2018

İmza

Çiğdem KARACAOĞLAN

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

- Tezimin tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir. (Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir.)
- Tezimin .../.../.... tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum. (Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.)
- Tezimin 21/06/2021 tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.
- Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

21/06/2021

İmza

Çiğdem KARACAOĞLAN

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Prof.Dr. Tufan GÜNDÜZ danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

22/04.2018

İmza

Çiğdem KARACAOğLAN

TEŞEKKÜR

Seyahatname'de yer alan bitki adlarını ele aldığımız bu tez çalışmasında; konunun belirlenmesinde, planlanmasında ve yürütülmesinde değerli fikir ve görüşleri ile beni yönlendiren saygıdeğer hocam Prof.Dr. Tufan Gündüz'e; bu alanda çalışmam için beni teşvik eden; her zaman akademik bilgi ve görüşleri ile ve gerek ders gerekse tez döneminde yararlanmam için verdiği kaynakları ile beni destekleyen değerli hocam Prof.Dr. Yunus Koç'a; kıymetli fikirlerinden istifade ettiğim jüri üyesi sayın Prof.Dr. Mustafa Alkan'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca bu çalışmanın başından sonuna kadar beni değerli görüşleri ile yönlendiren, tezimi okuyup gerekli yerlerde fikir veren arkadaşım Arş.Gör.Dr. Gülhan Yaman'a; manevi destekleri ile yanımda olan değerli arkadaşlarım İpek Demir ve Hamdi Kaplan'a teşekkürlerimi sunarım. Ve hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen; her zaman yanımda olan; hak bilincini, doğru ve dürüst çalışmayı bana ilke edindiren sevgili ailem; babam Hasan Karacaoğlan, annem Necla Karacaoğlan, ablam Yasemin Topçu, kızkardeşlerim Funda Karacaoğlan Aslan ve Figen Karacaoğlan'a sonsuz teşekkürler...

ÖZET

KARACAOĞLAN, Çiğdem. *Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde Yer Alan Bitki Adları*, Yüksek Lisans, Ankara, 2018.

Evliya Çelebi, Türk ve Dünya edebiyatının en önemli seyahatname yazarlarından birisidir. 17. yüzyıl Osmanlı ve komşu ülkeler coğrafyasını anlattığı dünyaca ünlü eseri *Seyahatname*'de Evliya Çelebi, gezip gördüğü yerlere ait çok çeşitli konulara değinmiş, eserinde doğa ve insan yaşamının önemli bir parçası olan bitkilere de yer vermiştir. Buna bağlı olarak da *Seyahatname* üzerine çok sayıda çalışma yapılmış ve eser muhtelif yönlerden incelenmiştir. Buna karşın, Çelebi'nin gezip gördüğü ve haklarında folklorik, biyolojik, tıbbi, sosyal ve gündelik hayatla alakalı önemli bilgiler naklettiği bitkileri konu edinen çalışmaların sayıca azlığı; var olanların da kapsamlarındaki sınırlılık dikkat çekicidir.

Konusu, *Seyahatname*'de birbirinden çok farklı coğrafya, nitelik, içerik, amaç ve bağlamlarda geçen bitki adlarını belirli bir tasnif yöntemi ve sistematik çerçevesinde incelemek olan bu çalışmada, eserde yer verilen bitkilerin kullanım alanları, hangi amaçla ve nasıl kullanıldıklarını irdelemek ve karşılaştırmak; günümüzdeki kullanım alanlarıyla benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymak; *Seyahatname*'de geçen bitkileri Latince isimleriyle karşılaştırarak tanınırlıklarını kolaylaştırmak ve bitki isimlerinin yer aldığı bir indeks oluşturmak amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda inceleme yöntemi olarak, günümüz Türkçesine çevrilen ve iki ciltten oluşan *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi* adlı eser ana metin olarak ele alınmış; yöntem olarak da metin tarama, içerik inceleme ve metin analizi benimsenmiş; tüm eserde geçen bitki adları tek tek bağlamlarına göre tasnif edilerek notlandırılmış ve karşılaştırılmıştır. Bitki adlarının geçtiği paragrafların öncesi ve sonrası dikkatle incelenerek adı geçen bitkinin ne için kullanıldığı; bitkilere ait anlatılar için bağlam ve fonksiyon değerlendirmesi yapılmıştır. Tasnif ve değerlendirme şekli olarak da tüm veriler, beş ana kategori (Gıda Malzemesi ve Sağlık Açısından Bitkiler, Kültürel Malzeme Olarak Bitkiler, Doğal Çevre ve Mekân Unsuru Olarak Bitkiler, Gündelik Hayat Malzemesi ve Simge Olarak Bitkiler, Tarım ve Ekonomik Alanda

Bitkiler) altında toplanmış ve bu ana kategorilere bağı onüç alt kategori oluşturulmuştur. Bu tasnife göre sıralanan bitkilerin gündelik hayatta kullanım biçimleri ve günümüzdeki karşılıkları verilmiştir. Sonuçta ise 309 bitki adı tespit edilmiş, bir indeks oluşturulmuş ve bu indeksten hareketle tasniflenen bitkiler yorumlanmıştır.

Anahtar Sözcükler

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Bitkiler, 17. yüzyıl Osmanlı coğrafyası, Bitki adları, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, Osmanlı seyyahları.

ABSTRACT

KARACAOĞLAN, Çiğdem. *Plant Names Taking Part in Evliya Çelebi's Seyahatname*, Masters Degree, Ankara, 2018.

Evliya Celebi is one of the most significant travel writers of Turkish and World Literature. In his world-renowned work '*Seyahatname*' (travelogue) in which he narrates about Ottoman and neighbor countries, Evliya Celebi mentions about variety of topics related to places he visited including plants which are substantial parts of nature and human life. Thus, many studies have been conducted on *Seyahatname* and this work has been evaluated from different aspects. In contrast, the rareness of studies about plants which reports important information related to folkloric, biologic, medical, social and daily life and the boundedness of the contents of existing studies are remarkable.

In *Seyahatname*, the names of the plants are mentioned in variety of geographical locations and described in different characteristics, purpose and context. The aim of this study is to evaluate the plant names systematically under a classification method; to examine and compare the purpose of uses of these plants and how they were used; to reveal the similarities and differences of the areas of usage in today; to compare the plants mentioned in *Seyahatname* with their Latin equivalents and expedite their identifiability and to form and index including plant names.

In accordance with this purpose, '*Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*', new edition of the travelogue translated into today's Turkish language consisting two volumes, is studied as main text; text scanning, substantive examination and text-analysis are used as methods; all the plant names mentioned within entire work are graded and compared by classifying every single one according to their individual contexts. Pre and post of the paragraphs where the plant names are mentioned have been examined carefully and the evaluation of the plants considering their purpose of usage has been done via context and function assessment of plant narrations. For classification method, all data are collected under 5 main categories (Plants For Foodstuff And Health, Plants As Cultural Material, Plants As Natural Environment And Space Factor, Plants As Daily-Life Material And Symbol, Plants For Agriculture And Economy) and 13 sub-categories are formed. In accordance with this classification, forms of daily

usage of the plants and their equivalents in today's language are organized. As a result, 309 plant names are detected, an index is formed, and classified plants are interpreted via the index.

Key Words

Evliya Celebi, *Seyahatname*, Plants, Geography of 17th century Ottoman Empire, Plant names, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Ottoman travelers.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	iii
ETİK BEYAN.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
GİRİŞ	1
Konu, Amaç ve Yöntem.....	1
Kaynaklar ve Literatür Değerlendirmesi	5
I. BÖLÜM: EVLİYÂ ÇELEBÎ <i>SEYAHATNAME</i> 'Sİ VE BİTKİLER.....	8
1.1. Evliya Çelebi Hayatı ve Eserleri	8
1.1.1. Evliya Çelebi'nin Yol Haritası	12
1.2. <i>Seyahatname</i> ve Tarihî Değeri.....	26
1.2.1. <i>Seyahatname</i> Üzerine Genel Bilgiler	28
1.3. <i>Seyahatname</i> ve Bitkiler	30
II. BÖLÜM: <i>SEYAHATNAME</i> 'DEKİ BİTKİ ADLARI	31
2.1. Gıda Malzemesi ve Sağlık Açısından Bitkiler	31
2.1.1. Beslenme ve Tüketim	31
2.1.2. Sağlık ve Şifa.....	71
2.2. Kültürel Malzeme Olarak Bitkiler	100
2.2.1. Sanat ve Süsleme Malzemesi.....	101
2.2.2. Edebî Malzeme Olarak Bitkiler	105
2.2.3. Halk İnanışları ve Bitkiler	108
2.2.4. Mitolojik Malzeme Olarak Bitkiler	111
2.2.5. Dinî Motif Olarak Bitkiler	113

2.3. Doğal Çevre ve Mekân Unsuru Olarak Bitkiler	114
2.3.1. Doğal Çevre ve Ekoloji	114
2.3.2. Mekân ve Yer Adı Olarak Bitkiler	118
2.4. Gündelik Hayat Malzemesi ve Simge Olarak Bitkiler	120
2.4.1. Günlük Araç Gereç Malzemesi Olarak Bitkiler	120
2.4.2. Simgesel Anlamda Bitkilerin Kullanımı	126
2.5. Tarım ve Ekonomik Alanda Bitkiler	127
2.5.1. Ekonomik ve Ticari Faaliyetlerde Bitkiler	127
2.5.2. Tarımsal Faaliyetlerde Bitkiler	128
SONUÇ	129
İNDEKS	134
KAYNAKÇA	161
EKLER	165
EK 1. İngilizce Karşılıklar	165
EK 2. Etik Kurul İzni Muafiyeti Formu	166
EK 3. Orijinallik Raporu	168
EK 4. Turnitin Benzerlik İndeksi	170
ÖZGEÇMİŞ	171

GİRİŞ

Seyahatnameler bir bölgeyi, bir köyü, bir kasabayı, bir şehri, bir ülkeyi gezen seyyahlar tarafından gezip gördüklerini kaydetmek ve diğer insanlara aktarmak amacıyla yazılmaktadır. Geçmişte de aynı amaçla birçok seyahatname kaleme alınmıştır. Bu seyahatnameler arasında Osmanlı ve komşu ülkeler coğrafyasını en iyi anlatan Evliya Çelebi'nin *Seyahatname* adlı eseridir. 17. yüzyıl Osmanlı ve komşu ülkeler coğrafyasına ve kültürüne ait çok çeşitli konuların ele alındığı bu eserde Evliya Çelebi'nin doğa ve insan yaşamının en önemli parçalarından biri olan bitkileri de kaydettiğini görmekteyiz.

Öncelikli kullanım alanı beslenme olmak üzere bitkiler, İnsan hayatında, önemli bir yere sahiptir. Bitkiler yiyecek, içecek olarak beslenme alanında; ilaç ham maddesi olarak sağlık alanında; parfümeri, kalem, ok, yay, ev eşyası, hasır, zambak yapımı, yağ çıkarımı, boyama, deri terbiyeleme, elbise temizleme gibi sanayi alanlarında geçmişten günümüze kullanılmış ve kullanılmaya da devam etmektedir. Bunun yanı sıra insanlar bir tabiat unsuru olan bitkileri kendi yaşamlarına katmış, çocuklarına bitkilerin adlarını vermiş, bazen de bitkilere kendi adlarını ya da yaşadıkları coğrafyanın adlarını vererek onları adlandırmışlardır. İnsan yaşamında böylesine önemli yeri olan bitkiler Evliya Çelebi'nin de gözünden kaçmamıştır. Yazdıklarından meraklı bir doğasever olduğunu anladığımız Evliya Çelebi'nin on ciltten oluşan *Seyahatname*'si incelendiğinde gezip gördüğü yörelerin ağaçlarını, çiçeklerini, meyve ve sebzelerini, bitkisel ürünlerini, tıbbi bitkilerini tanıtarak onları yöresel adları ile kaydetmiş olduğunu görmekteyiz.

Konu, Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın konusu “Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamesi*'nde Yer Alan Bitki Adları"dır. Bu nedenle bu çalışmanın öncelikli hedefi *Seyahatname*'de geçen bitki adlarını tespit etmektir. Ortaya çıkan bitki adları 17. yüzyıl Osmanlı ve komşu ülkeler coğrafyasına ait bitki türleri hakkında bize bilgi verecektir. Ancak bu Evliya Çelebi'nin gözünden onun görebildiği ve değer verip eserinde aktardığı bitkiler olacaktır. Bununla birlikte 17. yüzyılda yetişen, günümüzde yetişmeyen veyahut günümüzde yetişen, 17. yüzyılda yetişmeyen bitkileri tespit etmek; bitkilerin kullanım alanları hakkında bilgi edinmek; günümüzdeki kullanım alanlarıyla benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymak;

bitkilerin Latince isimlerini kaydederek tanınırlıklarını kolaylaştırmak; metinde hangi sayfada geçtiği, hangi şehirde rastlandığı, diğer adı ve metinde hangi bağlamda ele alındığı gibi bilgilere yer veren bir indeks oluşturmak da amaçlanmaktadır.

Ayrıca bu çalışmada 17. yüzyılda insanlar bitkilere ne kadar önem veriyordu; bitkiler hangi alanlarda kullanılıyordu; bugün yaşamımızın önemli bir parçası olan ve günlük hayatta sıkça kullandığımız bitkiler 17. yüzyılda insanlar tarafından biliniyor muydu; kullanım alanları bugünkü ile aynı mı yoksa farklı alanlarda da kullanımları var mıydı gibi sorulara *Seyahatname*'de geçen bitki adlarından yola çıkarak cevap bulmak hedeflenmiştir.

Çalışmamızda incelemeye tabi tutulan metin, Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı'nın orijinal kaynak olan Evliya Çelebi *Seyahatname*'sine sağdık kalarak günümüz Türkçesine çevirdikleri *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi* adlı kitaptır. *Seyahatname*'nin ilk dört cildini birlikte, son altı cildini ise Yücel Dağlı'nın vefatı nedeniyle Seyit Ali Kahraman tek başına yayına hazırlamıştır. İki ciltten oluşan ve 4766 sayfa olan bu kitap metin tarama, içerik inceleme ve metin analizi yöntemi kullanılarak okunmuş, tüm eserde geçen bitki adları tek tek bağlamlarına göre tasnif edilerek notlandırılmış ve karşılaştırılmıştır.

Bu çalışmada öncelikli hedefimiz *Seyahatname*'de bitki adlarının varlığının veya yokluğunun tespit edilmesiydi. Bu nedenle rastlanılan her bitki adı fişleme yöntemi kullanılarak bitki adı, sayfa, yer mekân ve metindeki bağlama göre kaydedilmiştir. Sonrasında bu fişler kullanılarak Bitki Adı, Sayfa, Yer/Mekân, Diğer Adı, Latincesi ve Ne için Kullanıldığı / Bağlam / Fonksiyon bilgilerinin yer aldığı bir indeks oluşturulmuş, alfabetik olarak bitki adları bu indekste gösterilmiştir. Böyle bir indeks oluşturulmasındaki amaç;

- Bitki adlarını göstermek,
- Bitki adlarının metinde nerede geçtiğini belirtmek,
- Bitki adlarına hangi bölgede, hangi köy/kasaba/şehirden rastlandığını kaydetmek,
- Bitkilerin diğer adlarının var olup olmadığını araştırmak,
- Bitkilerin Latince karşılıklarını vermek,
- Bitkilerin metin içerisinde hangi bağlam ve fonksiyonda kullanıldığını belirlemektir.

Toplam 309 bitki adı kaydedilmiştir. Metin içerisinde rastlanılan bitki adları bir kez notedildikten sonra tekrar eden bitki adları dikkate alınmamıştır. Ancak metin içerisinde farklı kullanım alanı, bağlam ve fonksiyonundan bahsedilen bitkiler, oluşturduğumuz indekste dikkate alınmış; hem Sayfa, hem Yer/Mekân, hem de Ne için Kullanıldığı / Bağlam / Fonksiyon sütunlarına numaralar verilerek bir bitkinin farklı kullanım alanlarının da olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Fakat bitki adı ikinci kez yazılmamıştır. Bununla birlikte aynı bitki adının önüne farklı sıfatlar getirilerek oluşturulan adlandırmalarda bitki genel adı ile kaydedilmiştir. Örneğin misket üzümü, İzmir üzümü gibi. Her iki isim de üzüm bitkisini ifade ettiği için bitki adı olarak yalnızca “üzüm” kaydedilmiştir. Bazı Türkçe, Farsça, Arapça eş anlamlı kelimeler ise tekrara düşmemek adına birleştirilmiş ve tek madde olarak kaydedilmiştir. Örneğin zerdali ve fişfiş kelimeleri kayısı ile eş anlamlıdır. Bu nedenle eş anlamlı bu üç kelime tek madde olarak yazılmıştır. Tüm bunlardan dolayı bitkiler sayıca az çıkmıştır.

Evliya Çelebi bitkileri yöresel adları ile kaydettiğinden bitkilerin tanınırlıklarını kolaylaştırmak için Latince adları sözlüklerden ve çeşitli botanik kitaplarından aranıp bulunmuştur.

İndeşte yer alan Sayfa, Yer/Mekân ve Ne için Kullanıldığı/Bağlam/Fonksiyon sütunlarındaki numaralandırmalar birbiri ile ilişkilidir. Her bir madde bitkinin hangi sayfada/sayfalarda geçtiği, nerelerde rastlandığı ve hangi bağlamlarda kullanıldığını ifade etmektedir.

Ayrıca bu çalışmada *Seyahatname*'de rastladığımız bitkileri kategorilere ayırarak Evliya Çelebi'nin bitkileri fonksiyonları açısından hangi bağlamda ele aldığını öğrenmeye çalıştık. Bu kategorileri oluştururken öncelikle bitki adları kaydedildi ve bitki adının geçtiği paragrafın öncesi ve sonrasındaki paragraflar da dikkate alınarak bir okuma gerçekleştirildi. Bu okuma sonucunda Evliya Çelebi'nin metnin bağlamını bitkinin hangi fonksiyonu üzerinden oluşturduğu kaydedildi. Örneğin beslenme, sağlık, sanat, edebiyat, mitoloji, doğal çevre gibi. Bu verilerden yola çıkarak beş ana kategori ve onüç alt kategoride bitkiler tasniflenmiştir. Bu kategoriler ise kendi içerisinde en fazla bitki sayısı içerenden en az olana doğru sıralanmıştır. Alt kategorilerdeki bitki isimleri ise alfabetik bir sıra izlemektedir.

Okumalar sonucunda ortaya çıkan kategoriler şunlardır;

1. Gıda Malzemesi ve Sağlık Açısından Bitkiler
 - 1.1. Beslenme ve Tüketim
 - 1.2. Sağlık ve Şifa
2. Kültürel Malzeme Olarak Bitkiler
 - 2.1. Sanat ve Süsleme Malzemesi
 - 2.2. Edebî Malzeme Olarak Bitkiler
 - 2.3. Halk İnanışları ve Bitkiler
 - 2.4. Mitolojik Malzeme Olarak Bitkiler
 - 2.5. Dinî Motif Olarak Bitkiler
3. Doğal Çevre ve Mekân Unsuru olarak Bitkiler
 - 3.1. Doğal Çevre ve Ekoloji
 - 3.2. Mekân ve Yer Adı Olarak Bitkiler
4. Gündelik Hayat Malzemesi ve Simge Olarak Bitkiler
 - 4.1. Günlük Araç Gereç Malzemesi Olarak Bitkiler
 - 4.2. Sembolik Anlamda Bitkilerin Kullanımı
5. Tarım ve Ekonomik Alanda Bitkiler
 - 5.1. Tarımsal Faaliyetlerde Bitkiler
 - 5.2. Ekonomik ve Ticari Faaliyetlerde Bitkiler

Bu kategorilerden de anlaşılacağı üzere bitkiler insan hayatının önemli bir parçasıdır. Yazdıklarından çevresine karşı duyarlı, ilgili, meraklı bir kişiliğe sahip olduğunu anladığımız Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'de bitkilere kimi zaman doğrudan kimi zaman ise dolaylı olarak yer verdiği görülmektedir. Bitkilere günlük yaşam içerisinde nasıl rastladıysa eserinde de onlardan o haliyle bahsetmiştir. Örneğin bir yemekten söz ederken, bir içecek ya da tatlıyı tarif ederken, gezdiği yerlerin beğenilen yiyeceklerini sıralarken, bir hastalığın tedavisinde kullanılan ilaçları, macunları sayarken, bir eşyanın yapımında kullanılan ham maddeden söz ederken, bir efsane ya da mitolojik bir hikâyeyi anlatırken, edebî olarak bir benzetme yaparken bitkileri ve onların özelliklerini kullanmıştır.

Bu çalışma 17. yüzyıl Osmanlı ve komşu ülkeler coğrafyasına ait bitkilere yönelik bir çalışma olması nedeniyle önem arz etmektedir. Bugüne kadar *Seyahatname* üzerine

yapılan çalışmalar içerisinde bitkilere yönelik olanların sayısı oldukça azdır. Bunlar ise doğrudan bitkileri ele almamış veya daha dar kapsamda kalmıştır. Bu nedenle bitkiler ve onların bağlam ve fonksiyon açısından kullanım alanlarına yönelik yapılan bu çalışma hem *Seyahatname* araştırmalarına ve dil bilimi çalışmalarına hem de botanik ve etnobotanik alanındaki çalışmalara önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynaklar ve Literatür Değerlendirmesi

Seyahatname üzerine çok çeşitli alanlarda birçok çalışma yapılmış ve geniş bir bibliyografya oluşmuştur (bkz. Dankoff and Tezcan, 2012). Bu çalışmalar arasında doğrudan ya da dolaylı olarak bitkiler üzerine yapılan çalışmalar da yer almaktadır. Prof.Dr. Asuman Baytop, Prof.Dr. Turhan Baytop, Marianna Yerasimos ve Adem Kartal'ın çalışmaları *Seyahatname*'de yer alan bitkiler üzerine yapılan çalışmalardır.

Prof.Dr. Asuman Baytop'un "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Adı Geçen Bitkiler" başlıklı bir bildiri yazısı ve "Evliya Çelebi (1611-1682?) Seyahatnamesi'ndeki Türkiye Bitkileri" adlı bir makale çalışması bulunmaktadır (bkz. Baytop, 2004a,b). Baytop, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Adı Geçen Bitkiler" başlıklı bildirisinde tahıl, baklagil, meyve, sebze, ekonomik, sınai değeri olan bitkiler, ağaç ve çiçek kategorileri içinde *Seyahatname*'de geçen bitki adlarını yöresel adları ile vermektedir. Baytop, *Seyahatname*'de tahıl ve baklagillerden buğday, arpa, çavdar, darı, pirinç, mercimek, nohut, bakla, börülce; meyvelerden armut, elma, kiraz, vişne, erik (gövem, âlu), şeftali, kayısı (mişmiş), muşmula, hünnap (ünnap), üvez, kızılıçık, çilek, kavun, karpuz, turunç, limon, kübbat (kebbat), ağaç kavunu, nar, dut, zeytin, incir, üzüm, hurma, muz, cemmiz, ceviz, fındık, kestane, ahlat, çam fıstığı, şekerkamışı, sakız; sebzelerden soğan, sarmısak, pırasa, tere, lahana, turp, şalgam, havuç, nane, maydanoz, kereviz, su kabağı, pazı, ıspanak, patlıcan, karnabahar (karnebit); yabancı bitkilerden çiriş; ekonomik ve sınai değeri olan bitkilerden tütün, pamuk, keten, mazı, kökboya, aspir (asfur), susam yağı, bezir yağı, kına, hurma lifi, hurma tütünü; çiçeklerden reyhan, fesleğen, lale, sümbül, tutya, menekşe, gül, nesrin, zambak, müşk-i rumi, zerrin ve karanfile rastladığını yazar (Baytop, 2004a, ss. 30-32). Baytop orman ve su kenarı vejetasyonuna ait bitkilerden bahsetmesi nedeniyle Evliya Çelebi'nin vejetasyon bilgisine sahip olduğunu ve ağaçlara özel bir ilgi gösterdiğini de bu çalışmasında belirtir (Baytop, 2004a, ss. 31-32).

Baytop, “Evliya Çelebi (1611-1682?) Seyahatnamesi’ndeki Türkiye Bitkileri” adlı çalışmasında ise Evliya Çelebi’nin gezdiği Anadolu ve Trakya coğrafyasına ait bitkileri tespit etmeye çalışmıştır. İstanbul, Bursa, İzmit, Doğu Karadeniz, Kuzey ve Doğu Anadolu, Orta ve Güney Anadolu, Trakya, Doğu Anadolu ve Van Bölgesi, Güney Marmara, Batı ve Güney Anadolu yörelerine ait bitkileri kaydetmiş, bunlara ilişkin bilgileri metin içerisinde geçtiği haliyle doğrudan aktarmıştır. Bu çalışmasında Baytop, bitkileri meyve, sebze, tahıl, ağaç, çiçek, çayır bitkisi, göl kenarı bitkileri, tıbbi bitkiler olarak tasniflemiştir. Bitkileri yöresel isimleri ile kaydetmiş Latince isimlerine ise değinmemiştir (Baytop, 2004b, ss. 34-58).

Prof.Dr. Turhan Baytop *Türkiye’de Bitkiler ile Tedavi: Geçmişte ve Bugün* adlı kitabında Osmanlı döneminde bitkilerle yapılan tedavi yöntemlerini anlatırken kısa da olsa *Seyahatname*’de geçen tıbbi bitkilere de değinmiştir (bkz. Baytop, 1984, s. 38). Bu çalışmada Turhan Baytop, Belen Kasabasındaki sümbül, müşk-i rûmi çiçek soğanlarının kasabalılar tarafından Belen dağlarından çıkarılıp İstanbul ve diğer şehirlerde götürülüp satıldığı; Bingöl dağlarındaki kimya otu, sarı, kırmızı ve mor tutyalar, sümbül, menekşe, fesleğen, nilüfer, kefker, ravend, asfur, nergis çiçeklerinin hekimlikte kullanıldığı; Malatya’da gerengu denilen meşe yapraklarında oluşan bir maddenin müşhil olarak kullanıldığı; Malatya’ya özgü mazi, pazı, ıspanak, lahana, yedi türlü kayısı, armut, ayva, elma ve kirazın sicillerde kayıtlı olduğu; Kara Biga’da rastladığı ünnapın suyundan içenlerde hunnak (anjin) ve boğaz hastalığının olmadığı bilgisine *Seyahatname*’den ulaşır.

Marianna Yerasimos, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde Yemek Kültürü* adlı kitabında *Seyahatname*’de geçen yemek isimleri, meyve, sebze, baklagil ve mutfakta kullanılan araç gereç adlarına yer vermiştir. “*Seyahatname*’de Hayvansal ve Bitkisel Yağlar, *Seyahatname*’de Baharat ve Diğer Tatlandırıcılar, *Seyahatname*’de Ekmekler, Çörekler ve Diğer Unlu Mamüller, *Seyahatname*’de Etler, Tavuklar, ve Diğer Kanatlılar, *Seyahatname*’de Çorbalar, *Seyahatname*’de Pirinç ve Pirinç Pilavları, *Seyahatname*’de Balıklar ve Diğer Su Ürünleri, *Seyahatname*’de Sebzeler ve Baklagiller, *Seyahatname*’de Meyveler ve Meyveleriyle Ünlenmiş Kentler, *Seyahatname*’de Tatlılar: Bal, Şeker, Helva, Reçel ve Diğerleri, *Seyahatname*’de İçecekler: Şerbet, Boza, Kahve ve Şarap” bölüm başlıklarında ayrıntılı olarak *Seyahatname*’de geçen yiyecek isimlerini anlatmıştır. Yemekler ve mutfak araç gereçleri üzerine çok detaylı bir dizin

hazırlamıştır. Buna ek olarak Yerasimos, *Seyahatname*'de adı geçen kap kacak, sofraya gereçleri; hayvansal ve bitkisel yağlar; baharat ve tatlandırıcılar; unlu mamuller, hamur işi ve ekmekler; etler ve sakatatlar; tavuklar ve diğer kanatlılar ve yumurtalar; çorbalar; pirinç çeşitleri ve pilavlar; deniz ürünleri ve yemekler; baklagiller, sebzeler-yeşillikler-yumrular ve yenilebilir otlar; kabuklu-kabuksuz, yaş ve kuru meyveler; tatlılar ve şeker çeşitleri; içecekler; keyif verici maddelerin birer listesini oluşturmuştur. Yerasimos, hazırladığı detaylı dizinde ve ayrı ayrı oluşturduğu isim listesinde yemeklerde kullanılan meyve, sebze, baklagil ve baharat olarak kullanılan bitki isimlerine yer verirken süs bitkilerinin isimlerine yer vermemiştir. Bitkileri yöresel adları ile belirten Yerasimos baharatlar hariç diğer bitkilerin Latince adlarına değinmemiştir (bkz. Yerasimos, 2014).

Bu konu üzerine yapılan bir diğer çalışma da Adem Kartal'ın "Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*'nde Geçen Yiyecek Adları Üzerine Bir Dil İncelemesi" başlıklı yüksek lisans tezidir. Adem Kartal tez çalışmasında Marianna Yerasimos'un *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Yemek Kültürü* başlıklı kitabında yer alan dizini ve Robert Dankoff'un *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü* başlıklı kitabında yer alan yiyecek adlarını kullanarak 2635 yiyecek adının etimolojik, morfolojik ve semantik incelemesini yapmış; yiyecek adlarını ayrı ayrı gruplandırmış ve her gruptan sonra o grup için bir sözlük oluşturmuştur. Kartal'ın hazırladığı meyve adları, bitki adları, baharat ve tatlandırıcılar, tahıl ve baklagiller, bitkisel ve hayvansal yağ adları, sebze adları, kuruyemiş ve meyve kuruları adları, keyif verici maddeler sözlüklerinde bitki adları da yer almaktadır. Kartal da oluşturduğu bu sözlüklerde kelimelerin kökenine ve anlamlarına yer verirken bitkilerin Latince adlarına değinmemiştir (bkz, Kartal, 2016).

Yapmış olduğumuz bu tez çalışmasında ise *Seyahatname*'de geçen tüm bitki isimlerinin yer aldığı ayrıntılı bir indeks oluşturulmuş, bitkiler metinde geçtiği bağlam ve fonksiyonuna göre 5 ana kategori, 13 alt kategoride tasniflenmiştir. Ayrıca bu çalışmada *Seyahatname*'de geçen tüm bitki adları ele alınmış ve özellikle bitkilerin tanınırlıklarını kolaylaştırmak için Latince isimlerine yer verilmiştir.

I. BÖLÜM

EVLIYÂ ÇELEBÎ SEYAHATNAMESİ VE BİTKİLER

1.1. EVLIYÂ ÇELEBÎ HAYATI VE ESERLERİ

Evliya Çelebi, 10 Muharrem 1020 Miladi 25 Mart 1611'de İstanbul'un Unkapanı semtinde doğmuştur. Babası saray kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zillî'dir. Annesi Abaza asıllıdır. I. Ahmed zamanında saraya getirilmiş daha sonra Derviş Mehmed ile evlendirilmiştir. Aynı zamanda Melek Ahmet Paşa, Defterdarzade Mehmed ve İpşir Mustafa Paşa'nın akrabasıdır (Aksoy-Sheridan ve Sheridan, 2011, s. 20; *İslam Ansiklopedisi*, 1995, c. 11, s. 529). Saray kuyumcubaşısı olan babası Derviş Mehmed Zillî Kanuni Sultan Süleyman başta olmak üzere II. Selim, III. Murat, III. Mehmet, I. Ahmet, I. Mustafa, II. Osman, IV. Murat, I. İbrahim, IV. Mehmet zamanlarında yaşamıştır. Osmanlı Devleti'ne önemli hizmetlerde bulunan Mehmed Zillî, uzun bir yaşam sürmüştür ve 114 yaşında vefat etmiştir (Ahmed, 2017, s. 6).

Seyahatname hem Osmanlı İmparatorluğunu anlatan bir gezi kitabı hem de Evliya Çelebi'nin kendisi ve hayatı hakkında bilgi veren otobiyografik bir kitaptır. *Seyahatname*'den başka iki belge ve dört duvar yazısı dışında Evliya Çelebi'nin hayatı hakkında bilgi veren ve onun varlığını gösteren başka hiçbir belge yoktur (*İslam Ansiklopedisi*, 2009, c. 37, s. 16).

Gerçek adı hakkında çeşitli görüşlerin ortaya atıldığı Evliya Çelebi bu konuda eserinin hiçbir yerinde bilgi vermez. Ancak bazı araştırmacılar bu konuda adının önündeki Evliyâ'nın, hem hocası hem de babasının yakın arkadaşı olan Evliyâ Mehmet Efendi'den kaynaklı olarak verildiğini düşünmektedirler. Bu konu ile ilgili Robert Dankoff bunun sadece bir tahmin olduğu, Evliya Çelebi'nin yazılarının hiçbir yerinde başka bir ismi olduğu konusunda en ufak bir imada dahi bulunmadığını belirtmektedir (Dankoff, 2002, s. 271).

Yazdıklarından iyi bir öğrenim gördüğü anlaşılan Evliya Çelebi, Şeyhülislam Hamid Efendi Medresesi'nde yedi yıl ders görmüş, hocası Evliya Mehmed Efendi ile de hıfza çalışmış, babasından hattatlık öğrenmiş, ardından saraya girerek Enderun'da tahsilini

sürdürmüştür. Güzel sesi dolayısıyla Derviş Ömer Efendi'den musiki eğitimi de alan Evliyâ, bir süre sonra Silahdar Melek Ahmed Ağa (Paşa), Rûznâmeçi İbrahim Efendi ile Hattat Hasan Paşa tarafından IV. Murad'a takdim edilmiştir. Padişahın emriyle Kılâr-ı Hâs'a alınmış burada hat, mûsiki, nahiv ve tecvit gibi dersler okuyarak bilgisini arttırmıştır (*İslam Ansiklopedisi*, 1995, c. 11, s. 529).

Espirili bir kişiliğe sahip olan Evliya Çelebi sık sık IV. Murad'ın huzuruna çıkartılır, onu espi ve hoş sözleri ile eğlendirir, keyiflendirir, hatta kendisi padişah sinirli zamanlarında özellikle onu çağırıldığını da ifade eder. Evliya Çelebi'nin bilgili, görgülü ve donanımlı bir insan olarak yetişmesinde başta babası Derviş Mehmet Zilli olmak üzere Saraydaki muhitinin etkisi çok büyük olmuştur. Kendisinin de öğrenmeye açık bir insan olması ve öğrenme arzusunu hayatı boyunca sürdürmesi çok çeşitli konularda bilgi sahibi olmasının nedenini açıklamaktadır. Evliya Çelebi' Enderun'da dört yıl kalır ve 40 akçe maaşla sipahi zümresine dahil olmak üzere çırağ edilir (*İslam Ansiklopedisi*, 1995, c. 11, s. 529).

1040 Muharrem'inin aşure gecesini (19 Ağustos 1630) gördüğü bir rüya ile Evliya Çelebi'nin seyahat serüveni başlamıştır. Kendisi seyahat isteğini gördüğü bu rüyaya bağlasa da aslında geniş bir hayal dünyasına ve meraklı bir kişiliğe sahip olması ve bunları bilgi birikimiyle desteklemesi onda seyahat etme merakı oluşturmuş olmalıdır. Aynı zamanda babası, babasının arkadaşları ve dostlarından dinlediği seyahat hikâyeleri de onun seyahate ilgi göstermesine vesile olmuştur. Gördüğü rüya şöyledir; “İstanbul'da Yemiş iskelesi civarındaki Ahi Çelebi Camii'nde Hz. Peygamber'i kalabalık bir cemaatle birlikte görür, heyecana kapılıp Resûl-i Ekrem'in elini öperken, “Şefaati yâ Resûlallah” diyecek yerde “Seyahat yâ Resûlallah” der. Hz. Peygamber tebessüm ederek şefaati, seyahati ve ziyareti ona müjdelere; cemaatte bulunan ashabin duasını alır; Sa'd bin Ebû Vakkas da gördüklerini yazması temennisinde bulunur. Bu rüyayı tabir ettirdiği Kasımpaşa Mevlevihânesi Şeyhi Abdullah Dede'nin, “Sa'd bin Ebû Vakkas'ın nasihatini üzere ibtidâ bizim İstanbul'cağızı tahrir eyle” tavsiyesiyle önce doğduğu ve yaşadığı şehri gezmeye, gördüklerini yazmaya karar verir” (*İslam Ansiklopedisi*, 1995, c. 11, ss. 529-530). Bu nedenle eserinin birinci kitabını İstanbul'a ayırır. Bu kitapta İstanbul'un ilk kurucuları, onların acaip ve garaip hikâyeleri ile Fatih'in İstanbul'u fethi, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad, Sultan Mehmed Han, Sultan Ahmed Han, IV. Murad, Sultan İbrahim Han, IV. Mehmed Han'a kadar Osmanlı padişahlarının

saltanat yıllarını ve onlarla ilgili hikâyeleri anlatır. İstanbul'un büyük şehiri olarak nitelediği Eyüp ile Hasköy, Kasımpaşa, Galata, Tophane, Beşiktaş, Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy, Rumeli Hisarı, İstinye, Yeniköy, Tarabya, Sarıyer, Beykoz, Kanlıca, Anadolu Hisarı, Çengelköy, Üsküdar ve Kadıköy gibi ilçelerini anlatır ve buralarda bulunan camii, medrese, mescit, tekke, imarethane, hastahane, çeşitli saraylar, evler, hanlar, kervansaraylar, çeşmeler, sultan hamamları, türbeler ve ziyaret yerlerinden söz eder. Osmanlı'nın şairleri, şeyhleri, evliyaları, ermiş kişileri, veziriazamları, şeyhülislamı ve şehzadelerinden söz etmeyi de ihmal etmez. Ayrıca *Seyahanâme*'nin en ilgi çeken bölümlerinden biri olan, Kanuni Sultan Süleyman döneminde onun kanunnâmesinde de yer alan, her yirmi yılda bir düzenlenen esnaf loncalarının 10 gün süren şenliğinde neferleri ile birlikte geçiş yapan esnaf hakkında da birinci kitapta detaylı bilgi verir.

Hayatının son yıllarını Kahire'de geçiren ve 1632 yılından 1683 yılına kadar 51 yıl süren seyahat serüveni devlet görevlisi olarak sultanın, paşaların, devlet adamları ve diğer yöneticilerin himayesinde onların maddi ve manevi destekleri ile gerçekleşmiştir.

Birinci kitapta İstanbul'u anlatan Evliya Çelebi hemen hemen aynı anlatım sırası ile gezdiği ülkelerin ve şehirlerin sınırlarını, camiilerini, mescitlerini, kiliselerini, tekkelerini, türbelerini, medreselerini, ziyaret yerlerini, önemli kişilerini, ileri gelen devlet adamlarını, büyük âlim ve sâlihlerini, derviş ve evliyalarını, imarethanelerini, hanlarını, hamamlarını, rastladığı dağ, göl, nehir gibi coğrafi unsurlarını, mimari yapılarını (saray, konak, ev gibi), şahit olduğu ya da duyduğu ilginç olay ve savaşlarını, nahiye, köy ve kasabaların sancaklara olan uzaklık ve yakınlıklarını, mahallelerinin isimlerini, yer şekillerinin (dağ, deniz, göl, nehir gibi) özellikleri ile bunların oluşum ve kaynaklarını, halkın konuştuğu dil ve özelliklerini ve bunlara dair örnek kelimeleri, acaib ve garaib olarak nitelendirdiği hikâyelerini, erkek, kadın, cariye ve kölelerinin isimlerini, çeşme, sebilhâne ve bahçelerini, konuk evlerini ve kervansaraylarını, çarşı pazar ve bedestenlerini, giyim-kuşam, iş-güç ve kazançlarını, tıbbi ilaç ve tedavi yöntemleri ile yapılan bazı cerrahi işlemleri, yiyecek-içeceklerini, meyve ve sebzelerini, yetiştirdikleri ürünlerini ve sanayisini anlatır.

Evliya Çelebi bu kadar çok şeyi nasıl bildiğini daha doğrusu nasıl bir araştırma yolu ve yöntemi izlediğini şu sözlerle anlatır; "Sizin fakir hizmetçiniz olan ben, ta

çocukluğumdan beri seyahate meraklıyım. Bir rüyada Allah'ın Elçisi tarafından bana şeyhleri ve Peygamberleri ziyaret etme izni verildi. Böylece geçmiş 40 yıl boyunca bütün iyi korunan krallıkların içinden geçerken, bu devletlerin resmi görevlileriyle, onların yaşlı ve bilgili insanlarıyla görüştüm, onlara her şehirle ilgili sorular sordum. Birçok mahkeme kayıtlarını ve evkaf dokümanlarını inceledim, bütün vakıfları tarihleriyle birlikte kaydettim. Bu benim bırakmadığım alışkanlığımdır, bana avuntu sağlamıştır” (Dankoff, 2002, s. 277).

Hayatı boyunca hiç evlenmemiş olan Evliya Çelebi, enderunda dört yıl kaldıktan sonra sipahi zümresine dahil edilmesi dışında Osmanlı hiyerarşisinde resmi bir görev almak istememiş, sadece tercihli olarak kendi akrabaları olan vilayet valileri nezdinde kısa süreli görevler almayı tercih etmiştir. Bu şekilde o kişilerle hem ahbablık etmiş, onlara değişik hizmetlerde bulunmuş ve kendi seyahatlerini kolaylaştırmıştır. Seyahat etmediği zamanlarda ise kendi özel yeteneklerini kullanmıştır. Örneğin dinî bilgisini kullanarak bazı paşaların çocuklarına din eğitimi vermek, bazı dinî törenleri yönetmek, muhasebe bilgisi ile de vakıfları denetlemek, hesaplarını kontrol etmek, bürokrasiyle alakalı olan bazı muhasebe kayıtlarını tutmak gibi işler yapmıştır (Dankoff, 2002, ss. 285-287-288).

Dankof Evliyâ'nın çelebi unvanıyla ilgili sunları söylemektedir; “Osmanlılarda nezaket zevkine ve edebî hünere sahip olan insanlar çelebi ya da beyefendi lakabını alırlardı, Bu, aynı zamanda seçkinler kesmi içinde yer alan, fakat mesleği o vakitler herkesçe tanınan meslekler (dinî, askeri ya da bürokratik) içine tam olarak girmeyen kişiler için oldukça kullanışlı bir isimlendirmeydi” (Dankoff, 2002, s. 285). Ancak Evliya Çelebi eserinde nadiren Evliya Çelebi ya da Evliyâ isimlerini kullanırken, çoğunlukla hakir, fakir sıfatları ile kendisinden bahseder.

1671'de hacca giden oradan da Mısır'a geçen Evliya Çelebi için bu son seyahati ve son yolculuğu olmuştur. Evliya Çelebi Osmanlı İmparatorluğu'nun ve komşu ülkelere ait bazı şehirlerin tasvirini yaptığı bu devasal eserinde seyahat amacını yerine getirmiş ve bu amaç için tüm yaşamını vakfetmiştir. Evliya Çelebi'nin ünü dünyaya yayılan böylesi büyük bir eser ortaya koymasında ve kendisinin dünyaca tanınan bir seyyah olmasının altında yatan en önemli neden onun kendi sevdiği, istediği işi yapması ve bu işlerde özel yeteneklerini kullanabiliyor olmasıdır.

1.1.1. Evliya Çelebi'nin Yol Haritası

Evliya Çelebi gezdiği yöreleri genel olarak aynı anlatım sırası ile şehir ya da kasabaların özelliklerini, sınırlarını, camiilerini, mescitlerini, kiliselerini, tekkelerini, türbelerini, medreselerini, ziyaret yerlerini, önemli kişilerini, ileri gelen devlet adamlarını, büyük âlim ve sâlihlerini, derviş ve evliyalarını, imarethanelerini, hanlarını, hamamlarını, rastladığı dağ, göl, nehir gibi coğrafi unsurlarını, mimari yapılarını (saray, konak, ev gibi), şahit olduğu ya da duyduğu ilginç olay ve savaşları, nahiye, köy ve kasabaların sancaklara olan uzaklık ve yakınlıklarını, mahallelerinin isimlerini, yer şekillerinin (dağ, deniz, göl, nehir gibi) özellikleri, oluşum ve kaynaklarını, halkın konuştuğu dil ve özelliklerini, erkek, kadın, cariye ve kölelerinin isimleri, çeşme, sebilhâne ve bahçelerini, konuk evlerini ve kervansaraylarını, çarşı pazar ve bedestenlerini, giyim-kuşam, iş-güç ve kazançlarını, yiyeceklerini, meyvelerini, yetiştirdikleri ürünleri ve sanayisini anlatır.

Evliya Çelebi'nin seyahat ettiği nahiye, köy, kasaba ve şehirler birinci kitaptan onuncu kitaba kadar ayrı ayrı verilmiştir.

1. On ciltlik eserin birinci cildi tamamıyla İstanbul'a ayrılmıştır. İstanbul'un ilk kurucusundan başlayarak Fatih'in İstanbul'un fethine ve artık bir Osmanlı şehri olan İstanbul'da padişahlık yapan Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad, Sultan Mehmed Han, Sultan Ahmed Han, IV. Murad, Sultan İbrahim Han, IV. Mehmed Han'a kadar Osmanlı padişahlarını sıralar, onların saltanat yıllarını anlatır. IV. Murad'ın huzurunda ettiği şaka yollu sözlerden, İstanbul'un camii, medrese, mescit, tekke, imarethane, hastahane, çeşitli saraylar, evler, hanlar, kervansaraylar, çeşmeler, sultan hamamları, türbeler, ziyaret yerlerinden, Osmanlı'nın şairleri, şeyhleri, evliyalrı, ermiş kişileri, veziriazamları, şeyhülislamı ve şehzadelerinden söz eder. Büyük şehir olarak nitelediği Eyüp kasabası, Yenikapı, Nişancıpaşa, Kûzeciler, Zalpaşa, Sütlüce, Kara Pirî Paşa, Hasköy, Kasımpaşa kasabalarından Galata, Tophane, Beşiktaş, Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy, Rumeli Hisarı, İstinye, Yeniköy, Tarabya, Büyükdere, Sarıyer, Boğazhisar, Kilidülbahir, Beykoz, Kanlıca, Anadolu Hisarı, Beykoz, Çengelköy, İstavroz, Üsküdar, Kadıköy'ün özelliklerini anlatır. İstanbul'da ne kadar dükkan, ne kadar esnaf varsa bahseder ve onların bir gün süren geçiş töreninden söz eder.

2. Evliya Çelebi ikinci ciltte 23.04.1640 tarihinde İstanbul'dan ayrılışını ve Bursa, Bolu, Trabzon, Erzurum, Azerbaycan, Kafkasya, Kırım ve Girit'de gezdiği yöreleri anlatır. Büyük şehir olarak nitelendirdiği Mudanya'dan başlayarak Osmanlı'nın eski başkenti olan Bursa kalesini ve bu kalenin imarethanelerini, selâtin camilerini ve diğer camilerini, mescitlerini, medreselerini, mekteplerini, hanlarını, kervansaraylarını, çeşmelerini, su değirmenlerini, hamamlarını, ev hamamlarını, kaplıcalarını, çarşı ve pazarlarını, köprülerini, mesire yerlerini ve dağlarını anlatır. Şehrin ileri gelenlerinden imamlar, hatipler, büyük şeyhler ve şairlerinden de söz eder. Halkın konuştuğu dil, giyim-kuşam ve kazançları, iş-güçlerinden de bahseder. Mahallelerinin isimlerini, yiyeceklerini, meyvelerini, yetiştirdikleri ürünleri ve sanayisini anlatır. Osman Han, Orhan Gazi, Sultan I. Murad Gazi Hüdavendigâr, Yıldırım Bayezid Han, Çelebi Sultan Mehmed Han, II. Murad Han devirlerini ve o devirlerdeki vezirler, âlimler, şairler ve evliyâları da bildirir.

Bursa'dan başlayarak sırasıyla Armutlu kasabası, İzmit, Batum, Trabzon, Sinop Kalesi, Samsun Kalesi, Giresun Kalesi, Gürcistan ve Mikrilistan vilayetleri, Rize, Abaza vilayeti, Anapa Kalesi, Azak kalesi, Balısıra Limanı, Kırım ülkesi, Malta, Anavarin Kalesi, İkrit Adası, Hanya Kalesi, Erzurum eyaleti, Gebze kasabası, Bolu Kalesi, Tosya, Amasya Kalesi, Niksar Kalesi, Hınıs Kalesi, Revan, Nahşivan, Tebriz, Erdebil Kalesi, Tiflis ve Termenis vilayetleri, Eriş Kalesi, Bakü Kalesi, Gence şehri, Aras Kalesi, Çıldır eyaleti, Ardahan, Kağızman Kalesi, Gümüşhane Kalesi, Bayburd Kalesi, Kemah Kalesi, Erzincan Kalesi, Şebin Karahisar, Ladik Kalesi, Merzifon Kalesi, Çorum, Tokat, Kalecik, Ankara kalesi, Göynük Kalesi, Geyve Kalesi'ni dolaşır.

3. *Seyahatname*'nin üçüncü cildinde Temmuz-Ağustos 1648 tarihinde Evliya Çelebi Konya, Kayseri, Urfa, Maraş, Sivas, Gazze, Sofya, Edirne şehirlerini ziyareti sırasında geçtiği yöreleri bildirir. Bunlar;

Kartal, Pendik, Çini kalesi yani İznik, Lefke Kalesi, Söğüt kasabası, Eskişehir Kalesi, Bolvadin kasabası, Akşar Kalesi, Akşehir, Ilgın kasabası, Ladik kasabası, Karaman eyaleti, Konya Kalesi, Ereğli, Ulukışla kasabası, Gülek Kalesi, Adana şehri, İskenderun Kalesi, Belen kasabası, Antakya Kalesi, Cebelü'l-Lübnan (Lübnan Dağı), Akka kalesi, Filistin, Yafa Kalesi, Lut kasabası, Gazze, Şam, Haleb şehri, Rakka eyaleti, Urfa, Nizip şehri, Birecik Kalesi, Suruç Vadisi, Harran Kalesi, Caber Kalesi, Irak Hıddesi Kalesi,

Haddise Kalesi, Cüllab kasabası, Siverek Sancağı, Kahta kasabası, Maraş şehiri, Kayseri Kalesi, Erciyes Dağı, Bor kalesi, Aksaray şehri, Sivas, Elbistan, Gürün, Darende, Diyarbakır, Divriği, Eğin, Arapkir kalesi, Harput Kalesi, Çemişgezek kalesi, Munzur, Muş ovası, Bingöl, Tekman, Kiğı, Zile kalesi, Çorum Kalesi, İskilip Kalesi, Çankırı kalesi, Çağa gölü, Kastamonu vilayeti, Küre, Devrekânî, Taşköprü, Mudurnu kalesi, Özü eyaleti, Küçük Çekmece, Büyük Çekmece, Silivri Kalesi, Çorlu kalesi, Burgaz ada, Pravadi kalesi, Şumnu şehri, Hezargrad şehri, Ruscuk Kalesi, Yergöğü Kalesi, Zıştovi Kalesi, Niğbolu Kalesi, Tuna Nehri, Silistre, Dobruca, Köstence kasabası, Babadağı şehri, Rumeli eyaleti, Karasu kasabası, İslimiye kasabası, Zağra Yenicesi kalesi, Filibe şehri, Sofya, Meriç Nehri, Çirmen sancağı, Edirne, Çatalca kasabası, Üsküdar şehridir.

4. Dördüncü ciltte 9 Mart 1655 tarihinde çıktığı Üsküdar, Sivas, Malatya, Aspuzu, Pınarbaşı, Ergani, Eğil, Diyarbakır, Kara Amid kalesi, Şattularap nehri, Mardin, Sincar Kalesi, Cezire, Tilhovar Kalesi, Mefârikin kalesi, Batman Köprüsü, Hazzo kalesi, Kefender Kalesi, Bitlis Kalesi, Van Gölü, Ahlat, Adilcevaz Kalesi, Süphan Dağı, Erciş Kalesi, Van Kalesi, Tebriz, Hoşâb kalesi, Erçek kalesi, Karahisar, Azerbaycan, Dümbülî Kalesi, İsfahan, Tesuy şehri, Kumla şehri, Ucan Dağı, Pervîz kenti, Bağdad, Sultaniye Kalesi, Harezbil Kalesi, Erdebil Kalesi, Nihavend Kalesi, Hemedan Kalesi, Dergezin, Pilever Kalesi, Kasr-1 Şirin, Irak-1 Hulvân, Kazvin, Mut Kalesi, Mihriban kalesi, Sine şehri, Kâşân şehri, Cerbân, Sâve şehri, İran ülkesi, Rey şehri, Akra Dağı, Demavend Dağı Kalesi, Derne Kalesi, Demirkapı kasabası, Dicle Nehri, Kûfe, Hille, Kurna Kalesi, Basra, Kerbelâ, Semavat Kalesi, Übülle Kasabası, Umman Adaları, Abadan şehri, Huveyze şehri, Duvrak şehri, Böğürdelen Kalesi, Cevazir şehri, Erbil Kalesi, Akra Kalesi, İmadiye, Nişabur Kalesi, Gevaş, Şatah Kalesi, Cizre sancağı, Hasankeyf şehri, Nusaybin, Hermas nehri, Cudi Dağı, Musul Kalesi, Tikrit Kalesi ziyaretlerini anlatır.

5. Beşinci ciltte 1656 yılında Akkirman, Belgrad, Gelibolu, Manastır, Özü, Saraybosna, Slovenya, Tokat ve Üsküp'e gidişi sırasında geçtiği şehir ve kasabaları anlatır. Bunlar; Bağdad, Hille çöllü, Musul, Van, Siirt, Maden kasabası, Erzurum, Bitlis, Zirikî Kalesi, Erciş Kalesi, Malazgirt Kalesi, Yıldız Dağı, Tokat Kalesi, Amasya, Çağa Gölü, Özü Eyaleti, Yenehisar Kalesi, Kırkkilise şehri, Süzebolu kalesi, Burgaz İskeleyi, Ahyolu Kalesi, Müsevre Kalesi, Köprü Kalesi, Varna Kalesi, Deliorman nahiyesi, Mankalya şehri, Ilgar, Silistre şehri, Yılan Adası, İsmail şehri, Tatarpınarı Kalesi, Akkirman

Kalesi, Kum vadisi, Han Kışlası, Yanıkhisar Kalesi, Bender Kalesi, Leh vilayeti, Hotin Kalesi, Kamaniçe Kalesi, Bar Kalesi, Izbaraş taş kalesi, Gürlev Kalesi, Podhayiçe Sahrası, Horodok, Topurdok, İşceréz, İlvov, Lobinya, Erdel vilayeti, Lubin Kalesi, Çehril Kalesi, Vedmeduka Kalesi, Büyük Özü Nehri, Küçük Tasma Nehri, Jabotin Kalesi, Kapusna Kalesi, Sarıkamış Vilayeti, Oman Kalesi, Ladicin Kalesi, Kili Kalesi, Babadağı, Beşiktaş, Üsküdar, İznik, Pazar köy Kasabası, Engürücük Kasabası, Gemlik Kalesi, Filedar Kalesi, Bursa, Boğazhisar, Kite Kalesi, Abelyond Kalesi, Ulubat kalesi, Erdek Kasabası, Aydınçık Kalesi, Manyas Gölü, Gönen Kasabası, Dimetoka Kasabası, Karabiga Kalesi, Çardak Kasabası, Lapseki Kasabası, Kilidü'l-bahreyn Kalesi, Anadolu Hisarı, Bozcaada, Mamaça Kalesi, Rumeli Hakaniye Kalesi, Haremeyn kapısı, Rum-ı Burceyn Kasabası, Rumeli Hisarı, Maydos Kasabası, Gelibolu Kalesi, Bolayır Kasabası, Kavak Köyü, Ekşimil Kalesi, İpsala Kalesi, Enez Kalesi, Keşan Kalesi, Malkara, Eyneçik Kasabası, Kırkkavak Köyü, Ergene Kasabası, Burgaz, Poyhad Kalesi, Boğdan, Yaş şehri, Eflak vilayeti, Edirne, İshakçı Kalesi, Şarköyü Kalesi, Yarat Kalesi, Belgrad Kalesi, Tımışvar Kalesi, Varat kazası, Sirebreniçe Kalesi, Bosna vilayeti, Saray Kalesi, Bosnasaray şehri, Travnik Kalesi, Akhisar Kalesi, Porolok Dağı, Tin Dağı, Sin Kalesi, Kilis Kalesi, Trogır Kalesi, İspilet Kalesi, Çetine Nehri, Virlika Kalesi, Kinin Kalesi, Karaorman menzili, Otrez Köyü, Nadin Kalesi, İskıradin Kalesi, Seddi İslam Kalesi, İvranya Kalesi, Oburça Kalesi, Karin Kalesi, Varya Limanı, Posadarya Kalesi, Zemonik Kalesi, Özrin Kalesi, Porodin Kalesi, Zarda Kalesi, Dodoşka vilayeti, İslavin vilayeti, Mekemorya vilayeti, Hilevne Ovası, Köprez Ovası, Şibenik, Ribniçe Kalesi, Danilova Sahrası, Mandalina Kalesi, Marina Kalesi, Kaminkrad Kalesi, Dirniş Kalesi, Banaluka şehri, Venedik vilayeti, Banyaluka şehri, Vinçaz Kalesi, Yayıçe Kalesi, Gölhisar Kalesi, Kıradişka Kalesi, Oneyiçe Vadisi, Yasanoviçe Kalesi, Dobniçe Kalesi, Kosdaniçe Kalesi, Koknovi Kalesi, Bihke Kalesi, Kırka Sancağı, Lika Kalesi, Odvina Kalesi, Yenihisar Kalesi, Siska Kalesi, Zagreb Kalesi, Çernik Sancağı, Rahoviçe Sancağı, Pojega Sancağı, Velika Kalesi, Belusitina Kalesi, Pakriçe Kalesi, Jabça Kalesi, Sezçe Kalesi, Ostobçaniçe Kalesi, Dobrakuga Kalesi, Vokin Kalesi, Virovotiçe Kalesi, Maslovino Kalesi, Rahoviçe Kalesi, Yakova Kalesi, Brut/Prut Kalesi, Zirinoğlu vilayeti, Çakatorna Kalesi, Ligradçık Kalesi, Vişegrad Kalesi, Dobran Kalesi, Pireboy Kalesi, Yenipazar şehri, Baniska İlçası Kalesi, Mitroviçe Kalesi, İzevçan Kasabası, Hersek sancağı, Rumeli Eyaleti, Vuçitrin

Kalesi, Priştine Kalesi, Kačanik Kalesi, Üsküp Kalesi, Bayram Paşa Hisarı, Eğrisu Dağı, Köstendil Kalesi, Köstendil Dağı, Sofya şehri, Pirlepe Kalesi, Manastır şehri, Filorina Kasabası, Gölükese Kalesi, Cumapazarı Kazası, Karayek İçi Kazası, Eğribucak Kazası, Sarıgöl Kazası, Serfice Kazası, Ürgüp, Alacahisar Kalesi ve Semendire kalesidir.

6. Evliya Çelebi altıncı ciltte 28 Haziran 1661 tarihinde Podgoriçe, İştib, Vidin, Peçoy, Budin, Üstürgon [Estergon], Ciğerdelen, Macaristan, Öziçe, Taşlıca, Dobra, Venedik, Mastar ve Kanije'yi görmek üzere yola çıkmıştır. Bu seyahatinde geçtiği şehir ve kasabalar;

Tımışvar Ovası, Erdel, Lugoş Kalesi, Redvar Kalesi, Şebeş Kalesi, Desne Kalesi, Demirkapı, Hasek Ovası, Kolçvar Kalesi, Pisanvar şehri, Serbaz Deresi, Jidvar Kalesi, Şiçevvar Kalesi, Devevar Kalesi, Sazvaroş Kalesi, Vinçazvar Kalesi, Belgrad Kalesi, Entivar Kalesi, Tuzla, Şolomkovar Kalesi, Şamos, Uyvar, Kolojvar Kalesi, Senbedek, Dejvaroş şehri, Köyvar Kalesi, Laboş şehri, Nagban Ejder Kalesi, Dejbanya Köyü, Şijvaryya, Araküş, Megeşvar Kalesi, Tirepişvar Kalesi, Botarvar şehri, Melabarvar Kalesi, Tise Nehri, Orta Macar vilayeti, Beleşo, Sakmar Kalesi, Karolvar Kalesi, Eçetvar Kalesi, Namin Kalesi, Saboç nahiyesi, Kalovar Kalesi, Tokayvar Kalesi, Kış-Varat Kalesi, Çehivar Kalesi, Husvar Kalesi, Kaşa şehri, Betlenvar Kalesi, Bistirişe Kalesi, Vaşarheld Kalesi, Ravnot Kalesi, Kokol Nehri, Seykel vilayeti, Udvarhel Kalesi, Vanç Köyü, Pitiştvar Kalesi, Leh vilayeti, Lapoviçe şehri, Siven şehri, Ferdenvar Kalesi, Senyal Köyü, Kihalom Kalesi, Façavar Kalesi, Foğraş Kalesi, Praşo Kalesi, Sibin Kalesi, Havale Kalesi, İskenderiye, Dukagin, Piruzin, Leş Kalesi, Buşatlar kasabası, Kotur, Karadağlar, Podgoriç Hisarı, Buduva Kalesi, Bar Kalesi, Ülgün Kalesi, Mut Kalesi, Yenikale, Yakoviçe kasabası, İştib Kalesi, Koçana kasabası, Samakov Kalesi, Sofya şehri, Çırpan kasabası, Kızılağaç Yenicesi kasabası, Üsküp kasabası, Vize Kalesi, Yenihisar kasabası, Pınarhisar Kalesi, Tuna Nehri, Fener kasabası, Halkalı kasabası, Terkoz Kalesi, Suzebolı Kalesi, Yanık, Mekemorya, İslavin vilayeti, Zirin, Beganoğlu vilayeti, Dodoşka vilayeti, Alman-ı Ungurus vilayeti, Edirne şehri, Vidin şehri, Tuna, Kızanlık kasabası, Kabirova Köyü, Rusdere Köyü, Çadırlı Köyü, Hiranova Köyü, Dimyanova Köyü, Gıraniçe Köyü, Dimivale Köyü, Rebivala Köyü, Lofça Kalesi, Plevne Kalesi, Viraca kasabası, Bana Kalesi, Alman vilayeti, Zemon Kalesi, Mitroviçe Kalesi, Vulkovar Kalesi, Ösek Kalesi, Peçuy Kalesi, Seçoy Kalesi, Segsar

Kalesi, Fötvar Kalesi, Penteli Palankası, Cankurtaran Kalesi, Kuvın Adası, Kızılelma, Budin Kalesi, Gerz İlyas Kalesi, Kile Ovası, Peşte Kalesi, Kızıllhisar Palankası, Estergon Kalesi, Tepedelen Palankası, Narhane Palankası, Ciğerdelen Palankası, Muradova Vadisi, Şuran Kalesi, Komaran Kalesi, Litre Kalesi, Leve Kalesi, Novigrad Kalesi, Holandiye vilayeti, İsveç vilayeti, Tot vilayeti, Şivekoron Kalesi, Heyvaroş, Çek Hıristiyanları vilayeti, Kallevine Kalesi, Felemenk Frengi vilayeti, Firiş şehri, Amsterdam Kalesi, Prandaporosk vilayeti, Derikmaden Kalesi, Silçat Köyü, Aşağı Maden Kalesi, Diregel Kalesi, Vaç Kalesi, Semendire Sancağı, Pojagacık kazası, Eski Rodnik Kalesi, Çaçka kasabası, Mitrofçe şehri, Bosna Eyaleti, Hersek Sancağı, Öziçse Kalesi, Roda kasabası, Pirboy kasabası, Marjik Manastırı, Sırfol şehri, Pirepol kasabası, Mileşova Kalesi, Taşlıca şehri, Çayniçse kasabası, Foça şehri, Tihotine Nehri, Üstikolina kasabası, Dobropol Köyü, Yelaç Kalesi, Oluk kasabası, Nevesin kasabası, Zobdol Köyü, Dabra Köyü, Dol kasabası, Mamur Ustolça kasabası, Tin Kalesi, Lubin kasabası, Dobra-Venedik vilayeti, Islana Kulesi, Korta Ban Sarayı, Mirsinçe Kalesi, Nova kaleleri, Perast kalesi, Veriga Boğazı Kulesi, Risna Kalesi, Pive dağı, Nikşik dağı, Kulibuk Kalesi, Gaçkaluc Ovası, Köylüç Kalesi, Çerniçse kasabası, Çemerne Dağı, Yenikale, Bolagay Kalesi, Poçetel Kalesi, Gabele Kalesi, Mostar Kalesi, Mostar Köprüsü, Foniçse kasabası, Kolşad Kalesi, İzvornik Kalesi, Beline kasabası, Raça Kalesi, Moravik Kalesi, Nemse kasabası, Kanije Kalesi, Valpova Kalesi, Şikloş Kalesi, Sığtvar Kalesi, Bobofça Kalesi, Berezense Kalesi, Topraklık Kalesi, Bagdala, Keckivar Kalesi, Sloven vilayeti, İslançe Kalesi, Rodolsek Kalesi, Pogofça Kalesi, Zagrep Kalesi, Koprivnice Kalesi, Ligradcık Kalesi ve Harpunya Kalesi'dir.

7. *Seyahatname*'nin yedinci cildinde 1663 yılında Kırım, Bahçesaray, Çerkezistan, Dağıstan, Kalmukistan, Saray ve Moskova'yı ziyaretini bu yol üzerinde geçtiği şehir ve kasabaları anlatır. Bunlar;

Kanije, Balatin, Morava Nehri, Egirsek Kalesi, Kapolinye Kalesi, Şilye Palankası, Belvar Kalesi, Vetoş Kalesi, Çiçon Kalesi, Zekan Kalesi, Kapornok Kalesi, Pelendvar Kalesi, Lak Kalesi, Yeleşke Kalesi, Şarvar Palankası, Kemenvar Kalesi, Romçivar Palankası, Egirvar Kalesi, Meşter Kalesi, Sünbüthel Kalesi, Meştivar Palankası, Kösek Kalesi, Sobron Kalesi, Jelejınvar Kalesi, Büyük Purunduk şehri, Alman Vilayeti, Raytinad Kalesi, Korokonder Kalesi, Yenora şehri, Beşluka şehri, Gıraviçe, İşlos Kalesi, Semati Kalesi, Merere Kalesi, Hedvik Kalesi, Vaşvar Kalesi, Ustolni-Belgrad,

Raba Nehri, Sekeşvar Kalesi, Kopan Kalesi, Büyük Balatin (Balatan) Gölü, Kapoşvar Kalesi, Gırjgal Kalesi, Büyük Sigetvar Kalesi, Nedaj Kalesi, Şemetorna Kalesi, Küçük Began Kalesi, Polata Kalesi, Çavka Kalesi, Çobaniçse Kalesi, Küçük Vajon Kalesi, Tabyasa Kalesi, Marçil Kalesi Şimek Kalesi, Zekanvar Kalesi, Tabyese Kalesi, Vije Nehri, Pespirim Hisarı, Patka Gölü, Vişigrad Kalesi, Babya Gölü, Neve Kalesi, Litre Kalesi, Uyvar Kalesi, Belgrad, Estergon Kalesi, Eğri Vilayeti, Ungurus Vilayeti, Nemse, İrik Kasabası, Gırgoviçse Kasabası, Furuşka Kasabası, İslankamin Kalesi, Karlofça Kalesi, Budin, Varadin Kalesi, Keyviz Kalesi, Babuniştıra Palankası, İlok Kalesi, Vukin Kalesi, Dal Kalesi, Senkotar Köyü, Hatvan Kalesi, Macar Hisarı, Baruthane Kalesi, Büyük Gingöş Varoşu, Filek Kalesi, Hollok Kalesi, Seçan Kalesi, İrem vadisi, Semendire Kalesi, Külvar Kalesi, Honot Kalesi, Buyak Kalesi, Peşte Kalesi, Kızıllhisar Kalesi, Uyfaloba Köyü, Şıktoy Köyü, Mismil Köyü, Almaş Köyü, Tessal Köyü, Veylan Kalesi, Papa Kalesi, Sun Köyü, Kamaran Kalesi, Yanık Kalesi, Sanmartin Kalesi, Kastel Kalesi, Majonvar Varoşu, May Firav Varoşu, Rudolfoş Varoşu, Ovar, Donaban Varoşu, Anpuruk Kalesi, Pirankopuruk Varoşu, Çasar Varoşu, Peşpehil şehri, Süleyman Han Otağı Kalesi, Beç Kalesi, Süveyde Varoşu, Bahr-i Muhit, İspanya, Donkarkız, Danimarka, Lonçat, Kalevine, Ruye, Holandiye, Prandaporosk Vilayeti, Prag, İsizinye şehri, Vo Nehri, Tancavar Kalesi, Alman Anperan Kalesi, Büyük Şinova Kalesi, Fişevvar Kalesi, Pojon Kalesi, Vak Nehri, Jebel Kalesi, Galgofça Kalesi, Şuran Kalesi, Ciğerdelen Kalesi, Canbek Kalesi, Val Palankası, Tımışvar Eyaleti, Varat Eyaleti, Sonlok Kalesi, Çonrad Kalesi, Segedin Sancağı, Büyük Keçkemmet Varoşu, Yankofça Palankası, Eski Kalaça Palankası, Mamur Baya Palankası, Eski Sombor Palankası, Baç Kalesi, Vitok Palankası, Kobila Palankası, Titel Kalesi, Senta Palankası, Soboçka Palankası, Eski Martinoş Kalesi, Çanad Hisarı, Beşenova Kalesi, Beçey Kalesi, Beşkelek Palankası, Fenlak Kalesi, Yeni Arat Kalesi, Mamur Lipova Kalesi, Randa Palankası, Cihannüma Solmoş Kalesi, Vilagoş Kalesi, Mamur Yanova Kalesi, Göle Kalesi, Salanta Palankası, Fekte Batur Palankası, Ulesi Varoşu, Erdel, Hayduşak Vilayeti, Kral Değirmeni Vadisi, Senköy Kalesi, Seykelhit Kalesi, Küçük Papmezö Kalesi, Balanoş Kalesi, Şebeşvar Kalesi, Koze Sonlok Nahiyesi, Hadatvar Kalesi, Çehivar Kalesi, Beşo Sonlok, Şomlu Kalesi, Sakmar Kalesi, Aranyoş Megeşvar Kalesi, Saboş Nahiyesi, İbram Kalesi, Pulgar Kalesi, Büyük Husvar Kalesi, Şarbatak Kalesi, Tokay Kalesi, Kaşa Kalesi, Büyük Adorban Kalesi, Eski Tatar

Kalesi, Kiş Karaki Kalesi, Dobroçin Varoşu, Poçay Kalesi, Küçük Adorban Kalesi, Halmaş Hisarı, Bihar, Bele Sonlok Nahiyesi, Köyvar Kalesi, Şamos Kalesi, Dejvaroş şehri, Kolojvar Kalesi, Galu Kalesi, Tuzda Varoşu, Entivar Kalesi, Zenvar Varoşu, Eflak ve Boğdan vilayetleri, Vinçaz Kalesi, Sazvaroş Kalesi, Devevar Kalesi, Virse Kalesi, Yeni Kale, İhram Kalesi, Köylüce Kalesi, Medova Palankası, Güvercinlik Kalesi, Tuna Yaratı Kalesi, Libikova Palankası, Güzel Dobrinova kasabası, Poraça Kasabası, İnlık Kalesi, Eski İrşova Kalesi, Feth-i İslam Kalesi, Siverin Kalesi, Vidin Kalesi, Rahova Kalesi, Çul Kalesi, Niğbolu Kalesi, Bükreş, Orşan Varoşu, Deliorman Kasabası, Tirkoviş, Kırım Vilayeti, Gergiçse kasabası, Buzav Kasabası, Güzel Rimlik şehri, Büyük Fohşan şehri, Vasiluy Kasabası, Iskıntı Kasabası, Yaş şehri, Çuçora şehri, Benderabad Hisarı, Akkirman, Mayak Geçidi, Cankirman Kalesi, Özücan Hisarı, Kılburun Kalesi, Kopkuyu Vadisi, Sarıkamış, Çorga, Bahşeli, Baydipi, Kayğaç Gölü, Sol'at Vilayeti, Ferahkirman Kalesi, Kazak-ı Ak Vilayeti, Cerikli Adası, Küçük Şahinkirman Kalesi, Doğan Kalesi, Durujunka Kazak Vilayeti, Sirge Kazak Vilayeti, Gürlev Kalesi, Berabaş-ı Yunak Vilayeti, Kirmançık Kalesi, Çarkazı Kalesi, Nijen Kalesi, Kaniv Kalesi, Potkalı Vilayeti, Eski Praziçse Kalesi, Praslov Kalesi, İhmilniç Vilayeti, Küyür Kalesi, Özü Kalesi, Aksu, Andirya Kazağı Adası, Kaglıçak [Kağnicak] menzili, Or Kalesi Vilayeti, İnkirman Kalesi, Sarkirman Kalesi, Salonya Kalesi, Balıklava Kalesi, Gevherkirman Kalesi, Eski Salacık Kalesi, Bahçesaray, Tat Eli Nahiyesi, Akmescid şehri, Karasu, Kefe Eyaleti, Sudak Kalesi, Aşağı hisar, Murtat Tat kavmi, Çerkez Vilayeti, Kilisecik Kalesi, Abrat Kulesi, Cengizoğulları, Taman Kalesi, Termik Kalesi, Berber-zemin kalesi, Adahun Kalesi, Kızıлтаş Kalesi, Çobaneli Nogayı ülkesi, Şağake kavmi kabakı (köyü), Çoban Kalesi, Yüksek Anapa Kalesi, Jana Büyük Hatukay Vilayeti, Nevruzkirman Kalesi, Takaku vilayeti, Bozoduka Vilayeti, Arslan Bey Kalesi, Şadkirman Kalesi, Borgosan Kalesi, Beş Dağ, Elburz Dağı, Dadyan Irak, Kumukistan Vilayeti, Dağıstan Vilayeti, Çarbağ şehri, Tarhu şehri, Enderey şehri, Karabudak ülkesi, Haydak, Tabeseran şehri, Zırhçılar Kalesi, Horasan, Belh u Buhara, İran, Turan, Acem vilayetine, Moskov ülkesi, Heyhat Sahrası, Azak, Terek Kalesi, Şamran Vilayeti, Ejderhan Kalesi, Aşağı Kirmen varoşu, Büyük Edil Nehri, Saray şehri, Kazan Vilayeti, Sorotakirmen'dir.

8. Sekizinci ciltte Evliya Çelebi'nin rotası Gümülcine'den başlayarak Kavala, Selanik, Tırhala, Atina, Mora, Naravin, Girit Adası, Hanya, Kandiye, Elbasan, Ohri,

Tekirdağı'dır. 4 Ekim 1667 tarihinde Girit adasına ulaştığını bildirir. Evliya Çelebi'nin bu vilayetleri gezerken geçtiği köy, kasaba, nahiyeler şunlardır;

Azak Kalesi, Kertmeli Kalesi, Biy Suyu, Gölkonur menzili, Heyhat Ovası, Yamançe Karaağaç menzili, Nevruz Kalesi, Çerkezistan, Hatukay Vilayeti, Jana Vilayeti, Kebürkeye Köyü, şağake Köyü, Aram Kalesi, Yılanlıbayır Kalesi, Taman Kalesi, Çoçka Burnu, Kilisecik Burnu, Kerş Kalesi, Kefe Kalesi, Bahçesaray, Nakşivan, Kırım, İstanbul, Çüyençi Mehmed Efendi Köyü, Ferahkirman Kalesi, Kılburun Kalesi, Özü Kalesi, Akkirman Kalesi, İsmail şehri, Tulça Kalesi, Dobruca Vilayeti, Babadağı kasabası, Hacıoğlu kasabası, Bulgareli (Yanbolı şehri), Kızılağaç Yenicesi kasabası, Hasköy kasabası, Havsa kasabası, Edirne, Babaeskisi kasabası, Girit Adası, Kandiye kazası, Dimetoka Kalesi, Ferecik Kalesi, Kara Güvercinlik kalesi, şapçılar kasabası, Eski Marile Kalesi, Mekri Hisarı, Musa Çelebi Köyü, Gümülcine Kalesi, Orfan kasabası, Küçük Beşik kasabası, Büyük Beşik kasabası, Yenipazar kasabası, Sidirkapsi kasabası, Aynaroz nahiyesi, Lankaza kasabası, Avrethisarı Kalesi, Toksanboz kasabası, Toyran Gölü, Toyran kasabası, Ayvasıl Gölü, Kavala Kalesi, Köse şaban kasabası, Yenice, Serez (Siroz şehri), Misinehisar menzili, Buri Kalesi, Karasu Yenicesi, Demirkapı Dış Kalesi, Vaşlak kasabası, Praveşte kasabası, Filibecik Kalesi, İrem Bağı Doksat kasabası, Dırama Kalesi, Zihne Kalesi, Timurhisar Kalesi, Selanik Kalesi, Kelemerye Kalesi, Vardar Yenicesi Kalesi, Vodina Kalesi, Karaferye Kales, Romanya Vilayeti (Alasonya Kalesi), Tırnovi kasabası, Yenişehir, Kesendire, Koloz, Ermiye kasabası, Koloz Kalesi, Tırhala Kalesi, Kalabak Kaya Dağı, Fener Kalesi, Kardıçse kasabası, Maşkolor panayırı kasabası, Cuma kasabası, Dimoko Kalesi, İzdin Kalesi, Badracık kasabası, Mudunuç Kalesi, Esedabad kasabası, Livadiye Kalesi, İstife Kalesi, Ağrıboz Kalesi, Fila Kalesi, Kızılhisar, Kifse kasabası, Atina Kalesi, Seyirlik Terzi Limanı, Temaşalık Köyü, Ayena, Poroz, Harami, Dokoz, Çamlıca, Egene Adası, Külür Adası Mora Vilayeti, Meğara Kalesi, Gördüs Kalesi, Kalavrata Kalesi, Vostiçse kasabası, Ballıbadra Kalesi, Larinçe Kalesi, Holumiç Kalesi, İzakilse Kalesi, Kefalonya Adası ve Kalesi Mahsuldar Gaston şehri, Pondikoz Kalesi, Sıçaka Köyü, Ardamiça Köyü, Zursa Köyü, Arkadiya Kalesi, Berak Adası, Anavarin Kalesi, Moton Kalesi, Koron Kalesi, Kastel Kalesi, Kalamatya Kalesi, Andirusa Kalesi, Karitina Kalesi, Londar Kalesi, Lonkanik Kalesi, Mizistre Kalesi, Aya Niko Kalesi, Bardunya Kalesi, Pasova-i Hakaniye Kalesi, Çakonya Kalesi, Benefşe [Menekşe] Kalesi, Anapoli, Tana

kasabası, Trapoliçse Kalesi, Arhoz Kalesi, Foroz Kalesi, Termiş Kalesi, Anabolı Kalesi, Hanya Kalesi, Suda Kalesi, Apokoron Kalesi, Acısu Kalesi, Retime Kalesi, İnadiye Kalesi, Su Kulesi, Ak Tabya Kalesi, İçhisar, Çanak Kalesi Limanı, Fodula Kalesi, Seline Kalesi, Kisoma Kalesi, Karambusa Adası, Salina Limanı, İsfakiye Kalesi, Kav Doloz Burnu, Amison Kalesi, Misalo Kalesi, Palokasrı Burnu Kalesi, Aya Anpon Manastırı, İstiye Kalesi, Yalıpetre Kalesi, İspirlonka Kalesi, Misalonka Adası, Kirmati Kalesi, Arhonoz, İstandiye Adası, Santoron adaları, Manya Vilayeti, Değirmenlik Adası, Liminoz Adası, Kalamata Kalesi, Zarnata Limanı, Kanbosi Köyü, Gaçiça Köyü, Piğa Köyü, Pırastoz Adası, Kastaniya Köyü, Pılaça Köyü, Demirhisar Köyü, Kıryopoli Köyü, Kırya Nero Köyü, Vitiloz Köyü, Göllü Kalesi, Kaya Paşa Limanı, Arnavutluk, Asitane, Salona kasabası, Kerbeneş kasabası, Rumeli Kasteli, İnebahtı Kalesi, Zeban kasabası, Voniçse Kalesi, Bihor kasabası, Mamur Miselonka kasabası, Anatolkoz Adası, Angili Kasrı Kalesi, Virahor kasabası, Aya Mavra Kalesi, Lefkada Adası, Preveze Kalesi, Roğoz Kalesi, Narda Hisarı, Yanya Kalesi, Aydonat Kalesi, Margılıç Kalesi, Parga Kalesi, Sayada İskelesi, Dalyan Kalesi, Körfös Kalesi, Delvinye Kalesi, Galata Kalesi, Julad Kalesi, Kardik Kalesi, Ergiri Kasrı Kalesi, Pogonya kazası, Jaravina Köyü, Piskopi kasabası, Delvinak kasabası, Libohova Köyü, Tepedelen Kalesi, İskırapar Kalesi, Piremedi Kalesi, Belgrad Kalesi, Avlonya Vilayeti, Kanye Kalesi, Elbasan Vilayeti, Baştova Kalesi, Dıraç Kalesi, Kavaye kasabası, Pekin Kalesi, Ohri Gölü, Ohri Kalesi, Uştuk Yaylası, Resna kasabası, Poğradas kasabası, İstarova kasabası, Perespe Köyü, Ardovišta kasabası, Tikveş kasabası, Vılandiva kasabası, Ustorumça Kalesi, Petriç kasabası, Menlik kasabası, Vetirne kasabası, İstanimaka Kalesi, Hayrabolu, Tekirdağ ve Ereğli kalesidir.

9. Dokuzuncu ciltte 21 Mayıs 1671 tarihinde Üsküdar'dan yola çıkarak Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke ve Medine'ye giden Evliya Çelebi'nin rotası şu şekildedir;

Bursa, İnegöl Kasabası, Tavşanlı Kalesi, Kütahya şehri, Karahisar-ı Sahip, İzmir Vilayeti, Uşşak şehri, Gediz, Simav Kalesi, Demirci şehri, Kula şehri, Alaşehir Kalesi, Sart Kalesi, Gördes Kalesi, Kayacık Kalesi, Şahin Kayası Kalesi, Akhisar Kalesi, Marmara kasabası, Turgutlu, Kemalpaşa şehri, Duman Dağı, Sarhan Vilayeti, Manisa şehri, Bergama Kalesi, Güzelhisarı, Kara Foça Kalesi, Menemen şehri, Bahir Kalesi, Sancak Burnu Kalesi, Urla Kalesi, Karaburun kasabası, Çarpan Ilıcası, Çeşme Kasabası,

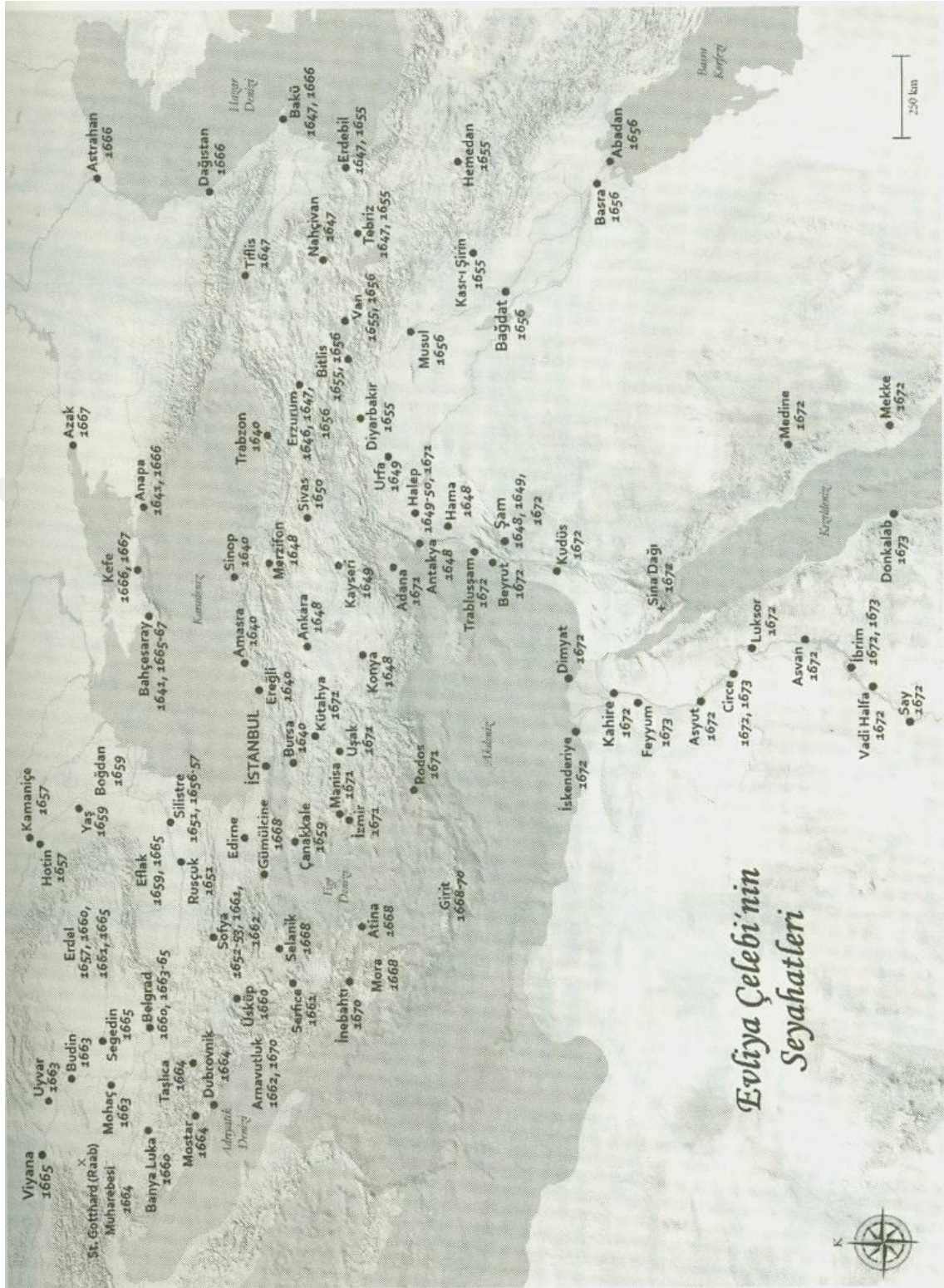
Sakız Vilayeti, Sığacık Kalesi, Seferihisar şehri, Cuma ovası, Kızıllıhisar şehri, Ayasluk Kalesi, Harap Bodurine şehri, Kuşadası şehri, Balat Kalesi, Mandaliyat kasabası, Söke kasabası, Aydın, Bal Pınarı Yaylağı, Tire şehri, Kara Kadı kasabası, Yenice kasabası, Bayındır kasabası, Birgi Kalesi, Bozdağ yayla, Kırklar Dağı, Keles kazası, Balyambolu kasabası, Donduran kasabası, Amasya kazası, Sultanhisarı Kalesi, Nazilli Kalesi, Kuyucak kasabası, Ezine-abad kazası, Honaz Kalesi, Denizli şehri, Işıklı kasabası, Tavas Kalesi, Muğla Kalesi, Kara Bağlar, Ula Kalesi, Yerkeseği kasabası, Bozöyük kasabası, Eskihisar Kalesi, Milas Kalesi, Peçin Kalesi. Bodrum Kalesi, İsbat Kalesi, İstanköy Kalesi, Pili Kalesi, Andimahi Kalesi, Kefaloz Kalesi, Kiliseli Kalesi, Gereme Kalesi, Gökova Kalesi, Kuruhisar Kalesi, Marmaris Kalesi, Sönbeki Adası, Kilidülbahir, Rodos Kalesi, Frenk Hisarı, Lindos Kalesi, Sindos Dağı, Boğazhisar, İstanbul, Fethiye Kalesi, Finike Kalesi, Azrasan Kalesi, Elmalı, İstanaz [Korkuteli] şehri, Isparta şehri, Adalya [Antalya] Kalesi, Teke Karahisarı Kalesi, Güvercinlik Kalesi, Manavgat, Alâiye [Alanya] Kalesi, Mamuriye [Anamur] Kalesi, Firişke Köyü, Ermenek Kalesi, Ilısıra Kalesi, Kafirabad Kalesi, Karaman şehri, Mut Kalesi, Zenbur Kalesi, Silifke Kalesi, Aklıman Kalesi, Kara Görgüs Kalesi, Tarsus Kalesi, Adana Kalesi, Misis Kalesi, Şahmaran Kalesi, İsneyn kasabası, Sarvanlı Kalesi, Maraş Kalesi, Besni Kalesi, Ayntab şehri, Kilis şehri, Azez Kalesi, Halebü's-şehba Kalesi, Han-ı Yetiman Kalesi, Selmin kasabası, Riha kasabası, Yekfelun kasabası, İdlib kasabası, Şuur Kalesi, Behlüliye Köyü, Uitikıye [Lazkiye] Kalesi, Cübeyle Kalesi, Betis Kalesi, Tartus Kalesi, Zenan [Avrat] Adası, Hüsnabad Kalesi, Kaliat Kalesi, Trablusşam, Maan Kalesi, Hazret-i İbrahim Köprüsü, Muz yurdu Beyrut Kalesi, Sayda Kalesi, Kasımiye Kalesi, Sur Kalesi, Aynü'z-zeytun ve Ayn-ı Mirün Köyü, Safed-i Safet Kalesi, Ayn-ı Tüccar Kalesi, Cinin Kalesi, Türabioğlu kasabası, Nablus Kalesi, Mescid-i Aksa, Sahratullah-ı şerif, Kudüs, Muradiye Kalesi, Hazret-i Halilü'r-rahman Kalesi, Lût Gölü, Cebel-i Aclun Kalesi, Taberistan şehri, Zağzağa şehri, Kunaytıra Kalesi, Sasaa Kalesi, Dımışk Kalesi, Şam Eyaleti, Sarı Arslan Kalesi, Sanemeyn [İki Put] Kalesi, Birke-i Muazzama Kalesi, Yeni Kuyu, Fahleteyn Kalesi, İstikbal Vadisi, Medine-i münevvere Kalesi, Mekke, Mina, Arafat Dağı, Cidde Kalesi, Süveyş Denizi yani Kızıldeniz, Tûr-ı Sînâ, Tîh Vadisi ve Kârân şehridir.

10. Onuncu cilt Mısır, Sudan, Habeşistan, Somali, Cibuti, Kenya, Tanzanya yolculuklarını anlatır. Bu rota üzerinde Evliya Çelebi'nin geçtiği köy, kasaba, nahiyeye ve şehirler şunlardır;

Mısır Eyaleti, Kahire, Bahreyn, Nil nehri, Kara Meydan, Paşa Sarayı Kalesi, Aşağı Mısır şehri, Ravza Adası, Dimyat şehri, Batnü'l-Bakar, Reşid, Adiliye Vadisi, Şam-ı şerif, Kabe-i şerif, Bürke, Ayn-ı Şems şehri, Herem dağları, Meşhed, Mekke, Tüffahiye kasabası, Zifte kasabası, Mit Gamr şehri, Menuf şehri, Tanta kasabası, Abyar kasabası, Nehariyye şehri, Sa kasabası, Ebu Ali kasabası, Hazret-i İbrahim-i Dessüki kasabası, Merkas Köyü, Rahmaniye Köyü, Demenhür şehri, Eski Hüş-ı İsa şehri, Medinetü'l-Ukab [Ukab şehri], Ruveyhib Köyü, Markab Feneri, Kalyon limanı, Garbi Kalesi, Şarki Kalesi, Kadırğa limanı, İskenderiyye şehri, Ebukir Kalesi, Utku kasabası, Sarı Ahmed Paşa Kalesi, Reşid Boğazı, Mutubis kasabası, İnbaba şehri, Bulak şehri, Burlos, Tine kalesi, Beltim kasabası, Sinaniye kasabası, Şarkıyye Kalesi, Garbiyye Kalesi, Fereskur menzili, Muşak kasabası, Şirbin kasabası, Birimbak kasabası, Dakhel Vilayeti, Mansure şehri, Menzile şehri, Şeyh Ramazan beldesi, Lut şehri, Semennut kasabası, Mahalle-i Kebir, Şenbat-ı Kebir kasabası, Tefhenî beldesi, Mîtt Attar, Kalubiye kasabası, Said-i âlî Vilayeti, Elvahat Vilayeti, İbrim Vilayeti, Berberistan Vilayeti, Funcistan, Muhnan kasabası, Benî Seyf şehri, Feşne kasabası, Kays beldesi, Semennut-ı Said Köyü, Mamur Minye şehri, İşmûnin kasabası, Mellevi şehri, Darud-ı şerif kasabası, Büyük Sanabû kasabası, Menfelut şehri, İsyût şehri, Ebû Tih kasabası, Şeyh ibn Âyid Köyü, Time kasabası, Tahta kasabası, Cezire beldesi, Sûhâc kasabası, Menşkiye kasabası, Habeş Dehlizi Eyaleti, Circe, İsne, İsvan, Şellalat, Say, Belâbis kasabası, Fuvve-i âlî kasabası, Kınâ İskelesi, Kusayre Kalesi, Kûs şehri, Şemmûneyn Vilayeti, Aksureyn şehri, Şibeyke Urbanı, Silsile Kalesi, Kolombo Kalesi, Sinbas şehri, Sudan Vilayeti, Alevî Vilayeti, Bab-ı Tövbe şehri, Nûbe Vilayeti, Şellalat Boğazı, Ebvab Kalesi, Künûzeyn kabilesi, Mihriyye kabilesi, Kelafiş kabilesi, Senyal kabilesi, Halfa, Rehven-i Hindi İrem Bağı, Mağrak Kalesi, Tennare Kalesi, Sese Kalesi, Narnarinte Kalesi, Hafır Kalesi, Kandî Kalesi, Navrî Kalesi, Sindî Kalesi, Danika Sahrası, Vardan Kalesi, Hankoc Sahrası, Tumbusu Kalesi, Difna Kalesi, Arko Kalesi, Benni Kalesi, Bakır Kalesi, Donkola Kalesi, Tangusi Kalesi, Kilise Hisarı, Abkor Kalesi, Deffare Kalesi, Melik İdris Kalesi, Girri Kalesi, Donkola Ilgunu şehri, Koteray şehri, İdey şehri, Arbacı Kalesi, İtşan Kalesi, Hilleti'l-Cündî Sevr Kalesi, Sennare Kalesi, Rümeyletü'l-himal

şehri, Apşuka Kalesi, Buruşeş şehri, Boruste Kalesi, İberistan şehri, Donkade Kalesi, Sindas Dağı, Şilcelah Vadisi, Rümeyle şehri, Cersinka Vilayeti, Habeş Vilayeti, Koz Vadisi, Dumbiye Vilayeti, Porega şehri, Nazdi Kalesi, Abraş Vadisi, Lü'lü [İnci] Adası, Etle, Kum limanı, Sevakin şehri, Kif şehri, Dehlek Adası, Musova Kalesi, Harkova Kalesi, Vule Dağı menzili, Hindiye Kalesi, Tuzla Kulesi, Behlüle şehri, Zeyla şehri, Vıkat Kalesi, Hediye şehri, Sevakin Adası, Okut kabilesi, Şaha limanı, Tumanis Kalesi, Etfu Kalesi, Hu kasabası, Farşut kasabası, Berdis kasabası, Harke şehri, Kalimun şehri, Behnisa şehri, Lahün beldesi, Meram Bağı, Feyyum şehri, Tamiye Köyü, Şark Atfih Vilayeti, Sebil-i Allam Kalesi, Arz-ı Hasan vilayeti, Bilbeys şehri, Kureyn Kalesi ve Salihyye şehridir.

Yukarıda sıralamış olduğumuz Evliya Çelebi'nin yol haritası, başta Osmanlı ve komşu ülkeler olmak üzere geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Böylesi geniş bir coğrafyanın ele alınması bitkiler açısından da önem taşımaktadır. Çünkü ele alınan bölge ne kadar genişse ortaya çıkacak olan bitki sayısı ve çeşidi de o kadar fazla olacak demektir. Buna karşın *Seyahatname*'nin botanik üzerine yazılmış bir eser olmaması ve bitkiler haricinde de birçok konuyu ele alması nedeniyle biz ancak Evliya Çelebi'nin gözünden onun değer verdiği, onun dikkatini çeken ve eserinde aktardığı bitkileri görebiliyoruz.

Harita: Evliya Çelebi'nin Seyahat Ettiği Yerler (Sheridan, 2011, s. 131)

1.2. SEYAHATNAME VE TARİHİ DEĞERİ

Arapça “Gezmek, Gezi” anlamındaki seyâhat ile Farsça nâme kelimelerinden oluşan seyâhat-nâme “gezi mektubu, gezi eseri” anlamına gelir (İslam Ansiklopedisi, 2009, c. 37, s. 9). Geçmişte seyahatler bir devletin elçisi sıfatı ile, başka inançları araştırmak, çeşitli düşünce sahiplerini ve farklı toplumları tanımak, Hac ibadeti için kutsal yerleri ziyaret etmek, ilim tahsili ve ticaret amacıyla yapılmıştır. Bu seyahatler neticesinde de birçok seyahatname kaleme alınmıştır. Bunlardan ilki MÖ 5. yüzyılda yaşamış, tarih yazarlarının babası ve ilk tarih yazarı olarak kabul edilen Herodot’un *Herodot Tarihi* adlı eseridir. Herodot bu eserinde çıktığı gezilerde gördüğü yerleri ve insanları anlatır. Dünya tarihinde önemli bir yeri olan diğer bir seyyah ise Venedikli Marco Polo’dur. İtalyanca adı *Il Milione* (Millone) olan Batı dünyasına Asya ve Uzakdoğu’yu tanıtan seyahatnamesinde Marco Polo, gezip gördüğü yerlerin iktisadî, ziraî, ticarî zenginliği ile idarî sistemlere dair bilgiler verir. Türk ve İslâm âleminde de bahsettiği eserinde, Marco Polo, bugünkü Güneydoğu Anadolu topraklarını da gezmiş ve bu bölgeyi Turcomannia (Türkmeneli) vilâyeti olarak adlandırmıştır (İslam Ansiklopedisi, c. 28, ss. 41-42).

Arap edebiyatında seyahatname türünde çok sayıda eser verilmiştir. Özellikle İslâmiyeti yaymak için yapılan fetihler sonrasında fethedilen yerleri ve insanlarını tanımak amacıyla geziler yapılmış ve bu geziler sonucunda da seyahatnameler yazılmıştır. İslamiyet’te bilinen ve seyahatnamesinden günümüze parçalar intikal eden ilk seyahatname yazarı Mekhûl b. Ebû Müslim’dir. Mısır, Suriye, Irak ile bütün Ortadoğu’yu ve Hicaz bölgesini dolaşan Mekhûl b. Ebû Müslim eserinde bu yerlere ait izlenimlerini anlatmıştır. Dinî bir görevle Bulgaristan’ı ve Rusya’yı ziyaret eden İbn Fadlân ise *Risâletü İbn Fadlân* adlı eserinde etnografik ve antropolojik analizlere yer vermiştir. İbn Haldun gibi bazı seyyahlar kendi otobiyografilerine de eserlerinde yer verirler. *Et-Ta’rif bi’bni Haldûn ve Rihletihî Garben ve Şarkan* adlı eserinde İbn Haldun sadece kendini değil dönemin siyasi, tarihi, sosyal ve edebî özelliklerini de anlatır. Arap edebiyatının önemli yazarlarından biri de İbn Battûta’dır. Seyahatnamesini yeni bir üslupla kaleme alan İbn Battûta ilk kez ülke ve beldelerin özelliklerinden ziyade o yöre halkının toplumsal hayatı, inancı ve gelenekleriyle ilgili bilgiler verir (İslam Ansiklopedisi, 2009, c. 37, ss. 9-10).

Fars edebiyatında seyahatname türünün ilk örneği hayali cennet ve cehennem yolculuğunu konu edinen Erdeşîr b. Bâbek ile Arda Viraf (Erday Vîraf)'ın birlikte yazdıkları *Ardâ Vîraf-name* (*Erday Vîrâf-nâmek*) adlı eserdir. Feridüddin Attar'ın *Mantiku't-tayr*'ı ve Şemseddin Muhammed Berdsirî-yi Kirmân-î'nin *Mişbâhu'l-ervâh*'ı gibi eserler de Fars edebiyatındaki hayali seyahatlere örnektir. Fars edebiyatında gerçek bir seyahate dayanan Farsça eser Nâsır-ı Hüsrev'in *Sefernâme* (*Seyâhatnâme*) adlı eseridir. Fars edebiyatının önrmlü seyahatname yazarlarından biri de Oruç Bey b. Sultan Ali Bey-i Beyât'tır (1008/1599). İranlı Don Juan olarak tanınan Oruç Bey, İtalya'da Hıristiyanlığı benimseyerek İspanya'ya gitmiştir (1011/1602). Seyahatnamesi Licentite Alfonso Ramon adlı bir keşiş tarafından Castille dilinde kaleme alınmış ve 1604'te İspanya'nın Valladolid şehrinde yayımlanmıştır. Fars edebiyatında özellikle son iki yüzyıllık dönemde seyahat eden her devlet adamı, din adamı ve seyyah izlenimlerini yazarak seyahatname türüne katkıda bulunmuşlardır (İslam Ansiklopedisi, 2009, c. 37, ss. 11-12).

On dokuzuncu yüzyıla kadar Türk Edebiyatında seyahatname türünde çok az sayıda eser verilmiştir. Türklerin yazdığını bildiğimiz en eski iki seyahatnameden biri Hoca Gıyâsüddin Nakkâş'ın *Acâibü'l-Letâif*'idir. İkincisi Ali Ekber Hatâî adında bir tacirin 1515'te İstanbul'da yazdığı *Hutâinâme* adlı eserdir. Osmanlı Klasik devrinin bilinen tek seyahatnamesi, Seydi Ali Reis'in *Mirâtü'l-Memâlik* adlı eseridir. Seydi Ali Reis Portekizlilere karşı gönderilen donanma kaptanı olarak Hint denizinde çıkan fırtına nedeniyle karaya çıkmış, dört yıl süren ve Gücerat, Belucistan, Hindistan, Afganistan, Buhara, Maveraünnehir ve Edirne'yi kapsayan bu kara yolculuğu sırasında gördüğü, şahit olduğu ve başından geçen olayları eserinde anlatmıştır. Seydi Ali Reis'ten sonra Tokatlı İbrahim oğlu Ahmet'in Kâbil, Hindistan, Basra, Yemen ve Hicaz'ı anlattığı *Acâibnâme-i Hindûstan* adlı manzum eseri ve Trabzonlu Mehmet Âşık'ın yazdığı *Manâzıru'l-Avâlim* adlı eseri Türk Edebiyatındaki ilk seyahatname örnekleridir. Kâtip Çelebi'nin *Cihannümâ* adlı eseri de aslında bir coğrafya kitabı olmasına rağmen anlattıkları konular itibari ile bir seyahatname sayılacak büyük bir eserdir (Gökyay, 1973, ss. 459-460).

Türk edebiyatında 17. yüzyılda yazılmış, gezi türünün en büyük ve en önemli temsilcisi Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî'nin *Seyahatname* adlı eseridir. Seyahatname adını tam olarak hak eden, dünya çapında tanınmış bu eserin asıl adı *Târîh-i Seyyâh*

Evliya Efendi'dir. Eserde Evliya Çelebi, 1630'lu yıllarda İstanbul'dan başlayarak 1681'e kadar Osmanlı topraklarında ve komşu ülkelerde yaptığı seyahatleri anlatır (İslam Ansiklopedisi, 2009, c. 37, s. 16).

1.2.1. *Seyahatname* Üzerine Genel Bilgiler

Seyahatname Türk Edebiyatının en önemli eserlerinden biridir. Evliya Çelebi 51 yıl boyunca Osmanlı ve komşu ülkeler coğrafyasını gezmiş gezdiği bu yerlerde aldığı gezi notlarını 1673'ten sonra Kahire'de kitap haline getirmiştir. "Eseri, orada Emir Özbek Bey ailesinde kalmış, onlardan 1742-1743 yıllarında I. Mahmud'un Darüssaade Ağası olan Hacı Beşîr Ağa'ya hediye edilmiştir. Hacı Beşîr Ağa eseri Topkapı sarayı kütüphanesine koyarak kopyalarını çıkarttırmıştır" (Tezcan, 2011a, s. 78). Bu sayede "yazılışından yaklaşık 60 yıl sonra *Seyahatname*'nin 3 nüsha kopyası çıkartılmıştır. Evliya Çelebi'nin el yazısı olarak kabul edilen ilk istinsah nüshaları Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır" (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/VII).

Seyahatname'nin istinsah edilen nüshaları:

"Yıldız nüshası (Y): Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Bağdat Köşkü bölümünde 306 numarada kayıtlı olan nüshanın özellikleri şöyledir: 315x205 mm boyutlarında, 387 yaprak ve 29 satırdır. Miklepli, kahverengi deri cilt içindedir. H. 1165/M. 1751-52 yılında aharlı krem rengi kağıda Hacı Mehmed tarafından Nesih yazıyla istinsah edilmiştir.

Pertev Paşa nüshası (P): Süleymaniye Kütüphanesi'nde Pertev Paşa bölümünde 462 numarada kayıtlı olan bu nüshanın özellikleri şöyledir: Yazı alanı 295x175 mm, dış ölçüleri 380x245 mm., 3+158 yaprak, 48 satırdır. H. 1155/M. 1742 yılında Hâfız Ahmed tarafından Nesih yazıyla istinsah edilmiştir.

Hacı Beşîr Ağa nüshası (Q): Süleymaniye Kütüphanesi'nde Hacı Beşîr Ağa bölümünde 452 numarada kayıtlı olan nüshanın özellikleri: Yazı alanı 269x253 mm, dış ölçüleri 280x173 mm., 3+158 yaprak, 48 satırdır. Tezhipli, meşin ciltlidir. H. 1158/M. 1745 yılında Nesih yazıyla istinsah edilmiştir" (Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî, 2005, s. XI).

Uzun yıllar önemi anlaşılmayan *Seyahatname*, 1814 yılında İstanbul'da Viyanalı Doğu bilimci Joseph von Hammer-Purgstall tarafından bir tesadüf sonucu bulunmuştur. Hammer'ın İstanbul'da rastladığı bu eser *Seyahatname*'nin dördüncü cildir ve *Târih-i Seyyâh Evliya Efendi* adını taşımaktadır. Hammer, eserin ilk üç cildine ulaşamamıştır.

Fakat Hammer'ın dördüncü cilde bir tesadüf sonucu ulaşması *Seyahatname*'nin kaderini değiştirmiş, Evliyâ Çelebi'nin kim olduğunun araştırılmasına, *Seyahatname*'nin nasıl bir eser olduğunun anlaşılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla *Seyahatname*'nin Osmanlı kültür tarihi içindeki yerinin fark edilmesi Hammer'ın bu eseri bilim dünyasına tanıtmaları ile başlar (Tezcan, 2011a, s. 79).

Yıllarca kütüphanenin raflarında kalan eser Hammer tarafından ilim alemine tanıtıldıktan sonra tarihçilerin dikkatini çekmiş ve çeşitli dillere de çevrilmeye başlanmıştır. “1843'te *Müntehabât-ı Evliyâ Çelebi* adıyla 143 sayfalık küçük bir seçmeler kitabı yayımlanır. Bu kitapta *Seyahatname*'nin özellikle birinci cildinden İstanbul ve Ayasofya ile ilgili seçmeler ve diğer kitaplarda yer alan İstanbul'un tılsımlarına ve kimi keramet, sihirbazlık hikâyelerine yer verilir” (Tezcan, 2011a, ss. 80-81). “Bu kısa seçme yazılar dışında ülkemizde ilk defa 1896 yılında tarihçi Ahmed Cevdet ve Necip Asım tarafından *Seyahatname*'nin ilk 6 cildinin baskısı yapılmıştır. İlk 6 cildi bu ekip tarafından basılan eserin 7 ve 8. ciltleri de Kilisli Rifat Bilge tarafından yayınlanmıştır. İlk 8 cildi Arap harfleriyle yayınlanan *Seyahatname*'nin 9 ve 10. ciltleri Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1935 ve 1938 yıllarında Latin harfleriyle yayınlanmıştır. Bugün Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan Pertev Paşa nüshası esas alınarak yapılan bu yayın maalesef sansüre uğramış ve eksiklerle çıkmıştır. Evliya Çelebi *Şakanâme* adında bir eserinin daha olduğunu kendisi belirtse de bugüne kadar bu esere ulaşılammıştır” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/VII).

“*Seyahatname* Osmanlı devletinin fiziki yapısını yazıya döken büyük bir eserdir. Yüzlerce şehir, kasaba binlerce köy gezen Evliya Çelebi'nin gittiği şehirler anlatımının ana mekanlarıdır. Köy ve kasabalar ise ikinci derecede önemlidir. Her şehir ve kasaba Osmanlı yönetimindeki önemi ve kapasitesi oranında yer alır. Sistematik bir şema içinde şehrin, yerleşim merkezinin idari yapısı, İslam öncesi kısa tarihçesi, Osmanlılar tarafından alınışı, konumu, genel görünümü, mahalleleri, adının kaynağı, camileri, mescidleri, çeşmeleri, medreseleri ve diğer eğitim kurumları, halkın eğitim düzeyi (âlimler, şairler, hekimler), hanları, tekkeleri, mesireleri, hamamları, çarşı pazar hayatı, kahvehaneler ve sosyal yaşam, kadın ve erkek adları, giyim tarzları, yiyecek ve içecekler, halkın geçim kaynakları, üretim malları, iklimi ve türbeleri şeklinde bir sıra izler. Kale ile başlayıp türbe ile biten bu genel çizgide her şehrin kendine özgü özelliklerinin yer aldığı bölümler olduğu gibi bu sıralamada değişiklikler de

olabilmektedir. Evliya Çelebi nüfus, kale, mahalle, bina gibi yapıların sayısal bilgilerine mutlaka yer vermeye çalışmaktadır. Bu sayısal veriler zaman zaman abartılı olsa da çok defa gerçek verilerle örtüşür” (Tezcan, 2011b, ss. 116, 117).

Robert Dankoff Evliya Çelebi'nin anlatımı üzerine şunları söylemektedir; “Evliya Çelebi dil yönünden olsun, başka birçok yönden olsun basmakalıp olmayan bir yazardır. Bir yandan kelime oyunu yapma alışkanlığını benimsemiş olsa da diğer taraftan kendi kurallarını koymuş ve bunları tutarlı biçimde uygulamıştır” (Dankoff, 2013, s. 17). Ayrıca Dankoff, Evliya Çelebi hakkında “bize Sultanın önünde geçit töreni yapan İstanbullu ustaların ve tüccarların kapsamlı bir panoramasını anlattığı I. kitabın 270. bölümü dışında başka hiçbir şey bırakmamış olsaydı dahi yine de en büyük Osmanlı yazarlarından biri olarak tanınmaya devam edecekti” der (Dankoff, 2002, s. 268).

1.3. SEYAHATNAME VE BİTKİLER

Bitkiler canlılar âleminin en önemli gruplarından ve önemli besin kaynaklarındandır. Besin kaynağı olmalarının yanısıra ilaç ham maddesi, yapı malzemesi, ev eşyası, parfümeri, yağ çıkarımı, boyama, deri terbiyeleme, elbise temizleme gibi alanlarda da kullanılmaktadırlar. Coğrafi konum bitkilerin varoluşunu etkileyen faktörlerin başında gelir. Bitkilerin yetişmesini etkileyen iklim, yer şekilleri, toprak yapısı da coğrafyaya bağlı değişen faktörlerdendir. Bu nedenle yeryüzünde bulunan coğrafi bölgeye göre bitkiler farklılık göstermektedir. Uygun şartlara sahip bir coğrafi bölgede daha fazla bitki çeşidi doğal olarak yetişirken, olumsuz şartlara sahip bölgelerde o şartlara uyum sağlamış çok sınırlı sayıda bitki kendiliğinden ya da insan eliyle uygun şartların oluşturulduğu ortamlarda (sera gibi) yetiştirilmektedir.

Evliya Çelebi 51 yıl boyunca çok geniş bir coğrafyayı gezdiği için *Seyahatname*'de çok sayıda ve çeşitte bitki ismine rastlamak mümkündür. Evliya Çelebi eserinde bir yemekten söz ederken, bir içecek ya da tatlıyı tarif ederken, gezdiği yerlerin beğenilen yiyeceklerini sıralarken, bir hastalığın tedavisinde kullanılan ilaçları, macunları sayarken, bir eşyanın yapımında kullanılan ham maddeden söz ederken, bir efsane ya da mitolojik bir hikâyeyi anlatırken, edebî olarak bir benzetme yaparken doğrudan ya da dolaylı olarak bitkilerden ve onların özelliklerinden bahseder. Bu anlamda *Seyahatname* bitkiler açısından da değerlendirilmesi, araştırılması, okunması gereken bir eserdir.

II. BÖLÜM

***SEYAHATNAME*'DEKİ BİTKİ ADLARI**

2.1. GIDA MALZEMESİ VE SAĞLIK AÇISINDAN BİTKİLER

Bitkiler canlılar âleminin iki büyük grubundan biridir. Yağ, karbonhidrat, protein ve vitaminlerce zengin olan bitkiler, insanlar ve hayvanlar için önemli ve değerli birer besin kaynağıdır. Bunun yanısıra insanlar geçmişten günümüze koruyucu ya da tedavi edici amaçlarla doğrudan bitkileri ve bitkisel ürünleri kullanmışlardır. İnsanlık var olduğundan beri deneme yanılma yolu ile bitkiler gıda ve sağlık alanında kullanılmıştır. Pek çok bitki ve bitkisel ürün; gıda, ilaç, bitki kimyasalları, kozmetik ve parfümeri sanayilerinin hammaddesidir. Evliya Çelebi de *Seyahatname*'de yiyecek, içecek, ilaç, kozmetik ve parfümeri amacıyla kullanılan bitkileri gözden kaçırmamış, 17. yüzyılın gıda malzemesi ve sağlık açısından ilaç olarak kullanılan bitkileri hakkında önemli bilgiler vermiştir.

2.1.1. Beslenme ve Tüketim

Beslenme ve Tüketim kategorisinde *Seyahatname*'de geçen gıda maddesi, hayvan yemi, içecek ve alkollü içki, keyif verici madde ve baharat olarak kullanılan bitkilere yer verilmiştir. Bu kategoride ele alınan bitkiler;

1. Acur

Acur (*Cucumis flexuosus* L.), kavunun değişik bir varyetesidir. Acur aksı-yeşil renkli, pürtüklü, çizgili, hamken acur, olgunlaşınca kavun tadında bir meyvedir (Yıldırım, 2015, s. 386). Evliya Çelebi Kilis ve Mısır gezileri sırasında bu yörelerin beğenilen ürünlerini sayar ve bu ürünler arasında acurdan da söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013b, ss. 9/223, 10/218).

2. Ahlat

Evliya Çelebi Türkiye’de iki alt türü yetişen ahlattan (*Pyrus elaeagnifolia*) Çanakkale, Kilitbahir Kalesi ve Bulgaristan gezilerinde bu yörelerin beğenilen ürünleri arasında söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/272, 3/298).

3. Alabaş

Alabaş (Kohlrabi) (*Brassica oleracea* var. *gongylodes*), lahananın (*Brassica oleracea*) bir kültür varyetesidir. Lahana ve varyeteleri sebze olarak Türkiye’de çok tüketilir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 217).

Evliya Çelebi Silistre gezisinde oranın beğenilen yiyecekleri arasında saydığı alabaşı şöyle tanımlar;

Yiyeceklerinin ve içeceklerinin beğenilenleri: Beyaz ekmeği, semiz kıvırcık koyun eti ve sığır eti gayet semiz ve lezzetli olur. Ve şalgam gibi bir tür şey olur, ona alabaş derler, gayet lezzetlidir. Semiz et ile pişirirler. Gayet güçlendirici ve hazmı kolaydır. Şalgam lezzetine benzerliği var ama görünüş rengi alaca olduğundan alabaş derler. Gerçekten de yine adam başı kadar vardır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/250).

4. Alıç / Kuş Yemişi

Alıç / Kuş Yemişi (*Crataegus* sp.), yaprak döken dikenli ağaç veya çalılardır. Meyvaları sarı, kırmızı, mor veya siyahtır. Kuzey yayımkürede yayılış gösterir ve 50 türü vardır. Türkiye’de ise 16 türü yayılış gösterir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 234). Evliya Çelebi ise Mısır gezisinde orada yetişmeyen bitkiler arasında alıç / kuş yemişini de sayar (Evliyâ Çelebi, 2013b, ss. 10/303, 10/304).

5. Amber, Sığla, İspet, Buhur

Amber ağacı (*Liquidambar orientalis*), Anadolu Sığla ağacı, Sıgala ağacı, Günlük ağacı ve Buhur olarak da bilinmektedir. *Seyahatname*’de de amber, sığla, ispet, buhur eşanlamlı kelimeleri ile ifade edilmektedir. Evliya Çelebi İstanbul ve Bitlis gezilerinde amber sirkesinden ve amber pilavından söz etmektedir (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/337, 4/192). Günümüzde sığla ağacından elde edilen yağ, antiseptik özelliklere sahip olduğu için ilaç ham maddesi olarak, iyi bir koku fiksatorü olduğu için de parfümeri sanayiinde kullanılmakta, kabuklarından da buhur ve tütsü yapılmaktadır (Tanker, Koyuncu, Coşkun, 1998, ss. 250-251).

6. Amberbâris

Halk arasında Karamuk, Diken üzümü, Ekşimen, Kadıntuzluğu, Sarı çalı isimleri ile de bilinen Amberbâris (*Berberis crataegina*, *Berberis vulgaris*) 2 metreye kadar boylanabilen çok yıllık çalılardır. Meyveleri taze ve kurutulmuş halde tüketilir. Türkiye’de Sivas yöresinde meyvelerinden tatlı yapılır (Baytop, 1997, s. 157). Evliya Çelebi ise amberbarise İstanbul gezisinde rastlar. Hoş kokulu içecekler esnafının yaptığı içecekleri sıralarken amberbaris şarabından da söz eder.

Hoş kokulu içecekler esnafı: Dükkan 55, nefer 100, pirleri Helvaî Ömer'dir, bunlar da tahtirevanlar üzere dükkanlarını türlü türlü çini hokka ve kavanozlar içinde ribâs, amberbâris, gül, limon, avşıla, hummâs, sandal, demir-hindî, dut şarabı (---) (---) misilli renk renk kokulu-ve amberli içecekler ile dükkanlarını süsleyip yayaları halka şeker şerbetleri dağıtarak geçerler (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/329).

7. Anason

Anason (*Pimpinella anisum*) anavatanı Doğu Akdeniz ülkeleri olan, 50-70 cm boyunda, beyaz çiçekli, tek yıllık otsu bir bitkidir. Memleketimizde Konya, Antalya ve Ege bölgesinde kültürü yapılır. Rakı ve diğer alkollü içkilerin imalinde kullanılır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 263).

Evliya Çelebi İstanbul ve Van gezilerini anlatırken anasondan bahseder. Anasonlu ekmek ve anason rakısından söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/318, 1/422, 4/150).

8. Armut

Kuzey yarımkürede yayılış gösteren armutun (*Pyrus communis*) Türkiye’de de 9 türü bulunmaktadır. Evliya Çelebi İstanbul gezisinde armut kurusundan yapılan hoşaftan; Samsun gezisinde armut turşusundan, Erzincan gezisinde yine meyve kurusu olarak armuttan ve Bitlis gezisinde ise armut reçelinden söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/339, 2/53, 2/254, 4/193).

9. Arpa

Arpa (*Hordeum vulgare* L.) Türkiye’de geniş oranda kültürü yapılan tek yıllık bir bitkidir. Arpadan ekmek, makarna, irmik gibi ürünler yapılırken daha çok bira yapımında ve hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Evliya Çelebi İstanbul, Nahçıvan, Ankara gezilerini anlatırken arpadan söz eder. Özellikle İstanbul’u anlatırken içeceklerin keyif vericilerinden söz etmesi dikkat çekicidir. Ömür boyu bu içeceklerden sakındığını, asla içmediğini söyler ve bu keyif verici maddeleri sıralar. Bu maddeler

arasında arpa suyu da vardır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/419). İstanbul'daki esnaf geçiş töreninde buğday ve arpa navluncuları esnafını anlatırken de bu kavmin buğday ve arpayı ucuza alıp depoladıkları, kıtlık zamanında da halka yüksek fiyattan sattıklarını, bu nedenle karaborsacı bir kavim olduklarını söyler (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/324). Arpanın hayvan yemi olarak kullanıldığından ve paşalar için hediye olarak gönderildiğinden de söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 2/150, 2/314, 3/6).

10. Asfur

Asfur (aspir, aspur, boyacı aspiri, hasbir, haspir, yalancı safran) (*Carthamus tinctorius* L.), anavatanı Arabistan olan, Orta ve Güney Anadolu'da geniş alanlara ekimi yapılan, tek yıllık bir bitkidir. Çiçekleri turuncu renklidir, boya maddesi olarak ve safranı katıştırmak için kullanılır. Meyva bol yağlı, yağı acı ve pürgeçtir, dışarıdan romatizma ağrılarında sürülür; rafine edildikten sonra yemeklik yağ olarak kullanılabilir; kuruyan bir yağ olduğu için de boyacılıkta değerlidir (Baytop, 1997, s. 35; Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 323).

Evliya Çelebi de Mısır gezisinde şırlugancı esnafı yani yağcılar esnafını tanıtırken asfur yağından söz eder. “Şırlugancı esnafı: İşyeri 200, nefer 700. Bunlar asfur yağı, badem yağı, ve susam yağı çıkarırlar. Bunlar da zenginler, ama yağlı ve kirli adamlardır. Mısır'ın bütün fukaraları bezir yağı, susam yağı ve tahin yerler. ...” (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/215).

11. Ayrık otu

Ayrık otu (*Agropyron repens*) Türkiye'de geniş yayılış alanına sahip buğdaygillerden çok yıllık otsu bir bitkidir. Evliya Çelebi İstanbul ve Adana gezilerinde ayrık otunun hayvanlar için yem olarak kullanıldığından söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/283, 3/35).

12. Ayva

Ayva (*Cydonia oblonga*) Kafkasya ve Kuzey İran'da doğal olarak yayılış gösterir. Türkiye'de meyvası için yetiştirilir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 234).

Evliya Çelebi Nahçıvan, Van ve Kırım gezilerinde hediye olarak gönderilen ürünler ve o yörelerin beğenilen yiyecekleri arasında ayvayı da sıralar (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 2/154, 4/150; 2013b, s. 7/281).

13. Badem

Badem ağacı (*Prunus amygdalus*, *Amygdalus communis*) kuzey yarımkürede yayılış gösterir. Türkiye’de iki varyetesi bulunur. Evliya Çelebi de İstanbul ve Van gezileri sırasında bademden söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/318, 1/340, 1/344).

14. Bâdyân / Bâdyâm

Marianna Yerasimos, bâdyânı günümüzde Uzakdoğu mutfaklarında baharat olarak kullanılan ve Türkçede Çin anasonu, yıldız anason olarak bilinen *Illicum verum* bitkisinin yıldız biçimindeki tohumu olarak tanımlamakta ve kaynatıldığında tohumlardan çok hoşkokulu bir içecek elde edildiğini, *Seyahatname*’de genellikle çayla birlikte, bazen de “şerbet-i bâdyân” olarak geçtiğinden söz etmektedir (Yerasimos, 2014, s. 300).

Bâdyân (*Illicum verum*), drog veren bitkilerdendir. Çin, Japonya ve Filipinler’de yetişir, kışın yaprak dökmeyen, 4-5 m boyunda bir ağaçtır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 203). Evliya Çelebi de Bitlis ve Mısır seyahatlerinde söz ettiği bâdyân için şerbetinin yapıldığından ve sebze olarak kullanıldığından söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/327, 1/419, 4/88; 2013b, s. 10/218).

15. Bakla

Bakla (*Vicia Faba* L.) genellikle Kuzey Yarımkürede yayılış gösterir, Türkiye’de de kültürü yapılan bitkilerdendir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 239).

Evliya Çelebi İstanbul, Edirne, Irak, Belgrad, Selanik gezilerinde bu şehirlerin tahıl ürünleri arasında bakladan da söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/318, 3/342, 4/269, 5/239; 2013b, s. 8/72).

16. Bersim

Bersim (*Trifolium alexandrinum* L.), barsim veya mısır yoncası olarak da bilinir (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 62). Evliya Çelebi Mısır gezisinde rastladığı bersimi şöyle tanımlar; “Bersim: Öyle bir ottur ki o ekildiği günün ertesinde bir karış çıkar. Bütün hayvanların çayırı odur, yoksa Mısır’da çayır olmaz” (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/302).

17. Besbâse / Cevz-i bevvâ

Besbâse / Cevz-i bevvâ (*Myristica fragrans*) muskad, küçük hindistan cevizi tohumu olarak bilinmektedir (Telli, 2015, ss. 100, 111). Evliya Çelebi İstanbul gezisinde macuncular taifesini anlatırken ve Bitlis'in meşhur reçellerini tanıtırken besbâse / Cevz-i bevvâ'dan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/313, 4/193).

18. Böğrölce / Börölce

Börölce (*Vigna anguiculata* L.) anavatanı Tropikal Afrika olup Türkiye'de kültürü yapılan tek yıllık bir bitkidir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 239). Evliya Çelebi Edirne, İran, Irak, Belgrad ve Selanik gezilerinde bu bölgelerin tahıl ürünleri arasında börölceden söz eder. Mısır gezisinde ise orada yetişmeyen bitkiler arasında börölceyi de sayar (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 3/342, 4/249, 4/269, 5/239; 2013b, ss. 8/72, 10/303, 10/304).

19. Buğday

Buğday (*Triticum sativum* L.) tek yıllık otsu bitkilerdir. Türkiye'de özellikle iç kesimlerde geniş oranda kültürü yapılır ve birçok kültür varyetesi vardır (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 317).

Buğday insanlar için temel besin kaynağı olması nedeniyle *Seyahatname*'de en çok beslenme ve tüketim kategorisinde yer almaktadır (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/102, 1/318, 2/150, 2/250).

20. Burçak

Burçak (*Vicia ervilia*), hayvan yemi olarak kullanılan değerli bitkilerdendir. Evliya Çelebi Mısır gezisinde orada yetiştirilmeyen hububatlar arasında burçağı da saymaktadır (Evliyâ Çelebi, 2013b, ss. 10/303-10/304).

21. Burun Otu / Deli Tütün

Burun Otu / Deli Tütün (*Nicotiana rustica* L.) Türkiye'de Gaziantep, Kâhta ve Kahramanmaraş'ta yetiştirilir. Kurutulmuş yaprakları toz haline getirilip meşe odunu külü, mazi, nane veya tarçın ile karıştırıldıktan sonra enfiye gibi burna çekilmekte veya ön dişler ile dudak arasına konularak emilmektedir (Baytop, 1997, s. 87). Evliya Çelebi İstanbul gezisinde gördüğü burun otu tutkunu birisini şu sözlerle anlatmaktadır;

“Meczuplardan dilsiz kayalık sahibi bir divane idi. Burun otu içmeye tutkundu. Bazı çocuklar burun otudur diye toprağı avucuna korlar, o da burnundan çekerti. Günde yüz dirhem toprağı içse çok değildi. Birkaç kere kerameti görölmüştür” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/223).

22. Butum

Butum (Antep fıstığı, Şamfıstığı, Siirt fıstığı), (*Pistacia vera*) 10 metreye kadar boylanabilen, yaprak döken ağaçlardır. Meyvaları yenir. İran, Afganistan ve Orta Asya’da doğal yayılış gösteren tür Güneydoğu Anadolu’da meyvası için kültür edilmektedir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 257).

Evliya Çelebi de Siirt’in meyvelerini sayarken butum fıstığından da söz eder; “Yenen meyveleri: Meyvelerinin türleri sayısızdır, ama inciri, narı, butum adlı fıstığı dağı ve taşı süsleyip bütün diyarlara gider” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 5/7).

23. Buy Otu

Buy otu (Boy Otu, Çemen Otu) (*Trigonella foenum-graecum* L.), 10-15 cm’ye kadar boylanabilen bir yıllık, otsu, özel ve kuvvetli kokulu ve sarımsı beyaz çiçekli bir bitkidir. Tohumları için yetiştirilir. Otsu kısmı kurutulup toz edildikten sonra baharat olarak kullanılır. Tohumları pastırmanın üzerine sürülen “çemen”in terkibine girer (Baytop, 1997, s. 52). Evliya Çelebi de Ankara seyahatinde buy otu hakkında şunları yazmıştır; “Buy? tohumuyla terbiye edilmiş Ankara pastırması ve tiftik keçisinin eti sanki misk kokuludur, zira keçileri dağlarında pırnar (meşe) yaprağı yerler” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/291).

24. Ceviz

Anavatanı Anadolu’dur. Özellikle Türkiye’de ve Güney Avrupa’da çok yetiştirilir. Tohumları yağ bakımından zengindir, yenir; tohumlardan çıkarılan yağ sabun ve kozmetik sanayiinde, boyacılıkta kurutucu ajan olarak kullanılır. Yeşil renkli dış kabuğundan yün boyamada yararlanır; ayrıca yaprak ve yeşil kabuk ekstresi kozmetikte saç preparatlarına girmektedir. Ceviz ağacının odunu da kıymetlidir, güzel desenli, sert ve dayanıklı olması nedeniyle mobilyacılıkta çok makbuldür (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, ss. 172, 173).

Cevizin anavatanı Anadolu olduğu için *Seyahatname*'de ceviz adının yanısıra Anadolu cevizi, Rum cevizi ve Rumeli cevizi adları ile de geçmektedir. Evliya Çelebi İstanbul, Trabzon, Bitlis ve Girit seyahatleri sırasında cevizden yapılan yiyecekleri sıralar. Bunlar; köfter, helva ve özellikle Bitlis'de yapılan ceviz reçelidir (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/340, 1/343, 1/355, 2/65, 4/193; 2013b, s. 8/285).

25. Cümmeyz

Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi'nin *Yabani Bitkiler Sözlüğü* adlı eserinde Arapça karşılığı Cumayz, Türkçe karşılığı da Daluca inciri, Arabistan inciri, Jemmeyz olarak geçer (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 95). Bir incir türü olan cümmeyz (*Ficus sycomorus*) *Seyahatname*'de Kilis'in beğenilen ürünleri arasında anılır. Evliya Çelebi cümmeyzi şöyle tanımlar; "Acur, kassa, kurkas, karnebit ve cümmeyz ağaçları olur, büyük ağaçlardır. Aynen incire benzer kırmızı ve beyaz cümmeyzi olur. Ama Tanrı'nın hikmeti bu ki bütün meyve ağaçlarını iki adam kucaklar" (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 9/223).

26. Çavdar

Çavdar (*Secale cereale*) buğday, pirinç ve mısıra ek olarak tohumları (meyva) besin olarak değer taşıyan ve bu amaçla kültürü yapılan bitkiler arasındadır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 250).

Evliya Çelebi Belgrad gezisinde oraya ait tahıl ürünlerini sayarken çavdardan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 5/239). Mısır'da ise çavdarın yetişmediğini bildirir.

27. Çay

Çay (*Camellia thea*) Arapça adı "şay"dır. Vatani Çin, Japonya olduğu halde birçok tropikal ülkede ve Türkiye'de Doğu Karadeniz'de kültürü yapılan bir bitkidir. Kışın yaprak dökmez. Tepe tomurcuğu ve onu izleyen 2 yaprak özel yöntemle fermentasyona uğratıldıktan sonra kurutulur ve Çay yaprağı elde edilir (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 86; Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 248)

Evliya Çelebi İstanbul'u anlattığı birinci kitapta kahvenin zararlı olduğunu baharlı şerbet, saf süt, çay, badyan, sahlepe ve paludenin kahveden faydalı olduğunu yazar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/327). Buna karşın ömrü boyunca içmediğini söylediği keyif

verici içeceklerin başında çay da vardır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/419). Bitlis gezisinde ise çay içtiğini söyler (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/88).

28. Çilek

Çilek (*Fragaria vesca* L.), otsu ve çok yıllık bir bitkidir, stolonları yani gövdeleri ile yayılır ve çoğalır, ormanaltı ve gölge yerlerde yetişirler. Pektin, şeker, organik asitler, C vitamini ve aromatik maddeler içerirler (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 227).

Evliya Çelebi Bingöl ve Bulgaristan'da bu şehirlere özgü meyveleri sayarken çilekten de söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 3/184, 3/298). Mısır'da yetişmeyen bitkileri saydığı bölümde çilekten de bahseder (Evliyâ Çelebi, 2013b, ss. 10/303-10/304).

29. Çiriş

Çiriş (*Eremurus spectabilis*), 100-150 cm'ye kadar boylanan, sarımsı çiçekli ve otsu bir bitkidir. Genç yaprakları sebze olarak kullanılır. Toprak altı kısımları kurutulup toz haline getirildikten sonra çiriş veya çirişne adı altında yapıştırıcı madde olarak kullanılır. Çireş, dağ pırasası, gülük, yabanî pırasa eşanlamlıdır (Baytop, 1997, s. 73).

Evliya Çelebi Erzurum'da çiriş böreği yapıldığını yazar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/136) ve bugün de bu bitki aynı şekilde kullanılmaktadır (Baytop, 2004b, s. 52). Van gezisinde ise Van'da yetişen sebzeler arasında çirişi de sayar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/150).

30. Çörekotu

Çörekotu (*Nigella sp.* L.) Akdeniz ülkelerinde yayılış gösterir ve yirmi türü vardır. Türkiye'de ise ondört türü bulunur (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 170).

Evliya Çelebi İstanbul, Van ve Macaristan gezilerinde rastladığı, tattığı çörekotlu ekmek, Ramazan pideleri ve çöreklerden bahseder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/315, 1/318, 4/150; 2013b, s. 7/84).

31. Darı

Buğdaygillerden darı (*Panicum miliaceum* L.) Türkiye'nin tüm sıcak bölgelerinde kültürü yapılan bir bitkidir. Darı, bozadarısı, kumdarı, saçakdarı gibi isimler alır

(Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 318). Evliya Çelebi İstanbul, Abaza vilayeti ve Van gezilerini anlatımında darının bozasının yapıldığı, savaş zamanlarında besin maddesi olarak kullanılmak üzere depolandığı, ekmeğe ve pastasının yapıldığından söz eder.

Meslek ehlinin güzel işlerinden nazik kirde kebabı, lezzetli hoşafi, levendler için **darı** bozası, has beyaz pamuğa benzer sünger gibi göz göz pişmiş Tophane somunu, ... (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/261).

... Buradan başka yazılan Abaza bölgelerindekilerin hepsi **pasta darısı** ekerler. 1 kilesi 100 kile darı verir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/74).

Bütün halkı **darı** ekmeği yerler, zira darısı, balı, kudret helvası ve mazısı (çama benzer ağaç) meşhurdur ... (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 5/4).

32. Demir-hindî

Tropikal Afrika'da yayılış gösteren demirhindi (*Tamarindus indica*) Türkiye'de yetişmez. Evliya Çelebi demirhindiden hem İstanbul'u anlatırken hem de Mısır'ı anlatırken söz etmektedir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/329; 2013b, s. 10/300).

33. Dut

Türkiye'de kültür bitkisi olarak yetiştirilen dut ağacının üç türünün kültürü yapılmaktadır; beyaz dut (*Morus alba*), kara dut (*Morus nigra*) ve mor dut (*Morus rubra*) ağaçları (Seçmen ve arkadaşları, 2000, ss. 179, 180). Evliya Çelebi de Erzincan'ın beğenilen ürünlerini tanıtırken bu üç tür dut ağacından bahseder. Beyaz, sarı, mor ve siyah dut kurusu ile bunlardan yapılan çeşit çeşit dut pekmezinden söz eder. Dut pekmezinden bir kase içene hayat ve can verir der.

Ve zerdalisi, armut kurusu, dut kurusunun beyazı, sarısı, moru ve siyâh dudu meşhurdur. Çarşı pazarında dut kurusu satıp nice bin diyara dut kurusu yük yük götürürler, başka tüccarı vardır. Ve dut pekmezinin türlüünü baharat ile terbiye ederler. Bir kâse içene hayat ve can verir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/254).

İstanbul Beşiktaş'ın övülen, meşhur yiyecekleri arasında dutu sayar ve İstanbul'daki esnafın geçiş töreni sırasında "hoş kokulu içecekler esnafını" tanıtırken çeşitli bitkilerden yapılan şarapları da sıralar. Bunlardan biri de dut şarabıdır (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/264, 1/329, 1/419, 2/254). *Seyahatname*'de yazılanlardan 17. yüzyılda dut kurusu, dut şarabı ve dut pekmezinin yapıldığını öğreniyoruz.

34. Dürüğ otu

Yerasimos, dürüğ otunu durak otu, dereotu olarak tanımlamaktadır (Yerasimos, 2014, s. 347). Dereotu (durak otu) (*Anethum graveolens* L.) 60 cm'e kadar boylanabilen, sarı çiçekli, bir yıllık otsu bir bitkidir. Yapraklı dalları salata ve yemeklere koku ve lezzet

vermek için kullanılır. Meyveleri gaz söktürücü olarak çocuklara verilir (Baytop, 1997, s. 89). Evliya Çelebi Edirne gezisinde oranın beğenilenleri arasında dürüğ otunu (durak otu, dereotu) da sayar (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 8/405).

35. Elma

Elma (*Malus sylvestris*) Batı ve Doğu Anadolu'da yabancı olarak bulunan ve Türkiye'de geniş oranda kültürü yapılan bir meyve ağacıdır (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 234). Meyve olarak tüketilmesinin yanısıra meyve suyu, pekmez ve sirke yapımında da kullanılır. Evliya Çelebi de İstanbul'u anlatırken elmadan meyve suyu ve sirke yapıldığından söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/241, 1/337).

36. Enginar

Enginar (*Cynara scolymus*), sebze olarak tüketildiği için kültürü yapılan çok yıllık otsu bir bitkidir. Türkiye'de özellikle Bursa, Elazığ, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Muğla, Sakarya ve Ordu'da yetiştirilir (Tuzlacı, 2011, s. 243).

Evliya Çelebi Venedik'in beğenilen yiyecek içecekleri arasında enginardan söz ederken "enginar adlı bir sebzesi" ifadesini kullanmaktadır. Buradan Evliya Çelebi'nin enginarı ilk kez gördüğü düşüncesi uyanmaktadır.

Yiyecek ve içeceklerinin beğenilenleri: Beyaz billur gibi ekmeği, keçi ve sığır eti, keklik kebabı, enginar adlı bir sebzesi, şemame kavunu, üzümü, inciri, zeytini, çeşit çeşit rakısı, pivosu ve med adlı bal suları meşhurdur (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 6/318).

37. Erik

Kuzey yarımkürede yayılış gösteren erik Türkiye'de doğal olarak yetişir. İstanbul'da esnafın geçiş törenini anlattığı birinci kitabında Evliya Çelebi, hoşafçılar esnafını ve yaptıkları çeşit çeşit hoşafı anlatır. Bu hoşaflardan biri de erik hoşafıdır. Ayrıca Evliya Çelebi Nahçıvan gezisinde meyve kurularının hediye olarak gönderildiğini ve bunların arasında erik kurusunun da olduğunu anlatır (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/339, 2/154).

38. Fındık (*Corylus sp. L.*)

Kışın yaprak döken, Kuzey yarımkürede yayılış gösteren, Türkiye'de ise izmit'ten Trabzon'a kadar Kuzey Anadolu boyunca yetişen fındık ağacından (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 174) Evliya Çelebi de İstanbul ve Trabzon gezisinde söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/344, 2/66). Ayrıca Mısır gezisinde orada yetişmeyen

yiyecekleri sayarken fındıktan da söz eder; “Yiyecek hububat kısmından olmayanlar bunlardır: Evvela yulaf, kaplıca, çavdar, darı, heldine, burçak, börülce, safran, fındık, fıstık, kiraz, vişne, muşmula, üvez, karayemiş, kocayemiş, çilek, köknar, Trabzon hurması, kızılıcak göğem, kayısı, kestane, pelit, alıç, kuş yemişi ve (...)” (Evliyâ Çelebi, 2013b, ss. 10/303-10/304).

39. Fıstık

Yer fıstığı (*Arachis hypogaea*) vatanı Brezilya olmasına karşın Türkiye’de Güney ve Güneydoğuda kültürü yapılan, kumlu toprakları seven tek yıllık, küçük bir bitkidir. Amerikan fıstığı, yer fıstığı gibi isimlerle anılır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 241). Evliya Çelebi İstanbul’da şekerçiler esnafının yaptığı çeşit çeşit şekerleri anlatırken, Mısır gezisinde ise orada yetişmeyen ürünleri sayarken fıstıktan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/344; 2013b, ss. 10/303-10/304).

40. Fıstık çamı / Çam fıstığı / Sanavber

Fıstık çamı (*Pinus pinea*) çamgiller familyasındandır. Akdeniz’de ve Karadeniz’in Akdeniz iklimi gösteren yörelerinde, kumlu arazide, nehir vadilerinde yetişen ve orman oluşturan bir türdür; ayrıca Akdeniz çevresi ülkelerde, tohumları nedeniyle kültürü de yapılır. Türkiye’de Bergama, Kozak, Muğla, Aydın, Gemlik Körfezi, Trabzon, Çoruh, Maraş ve Antalya yörelerinde doğal olarak yetişir. Çam fıstığı bu ağacın tohumudur. Yağ bakımından zengindir, bazı yemek ve tatlılarda aranan, lezzet verici bir üründür (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 111; Seçman ve arkadaşları, 2000, s. 125). Evliya Çelebi de bu ayrımı biliyor olmalı ki ağaç olan fıstık çamından bahsederken “fıstık çamı”; tohumundan bahsederken “çam fıstığı” kelimelerini kullanmaktadır (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/239, 1/242, 1/266, 1/344, 4/192).

41. Firye

Firye tarafımızca tanımlanamamıştır. Firye *Seyahatname*’de şöyle geçmektedir; “Ve atlarımız çadırlar önünde yonca, tırfil ve firye yediler ki her bir atın karnı husrevanî küp gibi oldular” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/149).

42. Frenk inciri

Frenk inciri (hint inciri, kaynanadili) (*Opuntia ficus-indica*), Türkiye’de özellikle Akdeniz bölgesinde yetiştirilen ve natüralize olmuş bir türdür. Çiçekleri büyük, sarı

renkli; meyva morumsu renkli ve dikenlidir, olgunlaştığı zaman yenir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 250). Evliya Çelebi Mısır'ın tek tek sebzelerini tanıttığı bölümde frenk incirini şöyle tarifler;

Frenk inciri: Bir iki adam boyunda yeşil ağacı olur. Ancak ağacı sanki pabuç gibi yeşil yeşil birbiri üzere yapışmış ağaçtır. Ve yaprakları da pabuç gibi kalındır ve yeşil yaprakların kenarında beşer onar incir biter. Ama inciri sürahice, sarı ve kırmızıdır. İncirinin dört tarafı dikenlidir. İçinde incir gibi darısı vardır, tadı bir meyveye benzemez, ama gayet besleyicidir (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/302).

43. Göğem

Göğem (*Prunus spinosa* L.), Türkiye'de yaygın olan erik türlerinden biridir. Gövem, Güvem, deli erik, yabani erik, çakal eriği gibi isimleri vardır (Baytop, 1997, s. 101). Evliya Çelebi de Dobruca gezisinde göğemden söz eder. Mısır'da ise orada yetişmeyen bitkiler arasında onu da sayar (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 3/262, 3/298; 2013b, ss. 10/303-10/304).

44. Gök çemen

Gök çemen tarafımızca tanımlanamamıştır. Ancak Devellioğlu çemen bitkisini pastırmaya konulan bir ot olarak tanımlamaktadır (Devellioğlu, 2008, s. 154). Bu nedenle gök çemen de çemen bitkisi veya o türe yakın bir bitki olabilir. Evliya Çelebi de Edirne gezisinde bu bitkiye rastlar ve Edirne'nin beğenilen ürünleri arasında onu da sayar (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 8/405).

45. Gül

Evliya Çelebi, İstanbul'da esnaf alayının geçiş töreninde sirkeci başı esnafının geçişini anlatır. Türlü türlü bitkilerden yapılan sirkelerden söz ettiği bu paragrafta gül sirkesinin varlığından da söz eder.

Mora'nın ardıç ağacı fiçıları ve Alman fiçıları var ki anlatılmaz. Enez ve Mağrib'in, Atina'nın büyük küplerinde otuzar kırkar yıllık sirkeleri vardır. Adam sığar katremiz sırça şişeler içinde gül sirkesi, amber sirkesi, hurma sirkesi, köknar sirkesi, misket sirkesi, elma sirkesi, nice yüzer renk meyveler"den padişah için kırkar ellişer yıllık sirke şişeleri ile süslenmiş Fatih'ten beri sirkehane işyeridir. Ketehorya bağlarında sirkeci başıya mahsus bin dönüm misket üzümü bağları var (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/337).

46. Gülnâr

Tezcan, gülnârı yaban narı (*Punica granatum*) ya da yaban narı çiçeği olarak tanımlamaktadır (Tezcan, 1998, s. 45). İran'ın beğenilen içeceklerinin anlatıldığı bölümde Evliya Çelebi gülnâr şerbetinden de söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/258).

47. Habbü'l-leziz / Habbu'l-lezzeti

Arapçası a. aakusar, talgutab, cevz erkam; Türkçesi halal, yer kestanesi olan habbü'l-lezize (*Carum bulbo castanum*), (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 97) Evliya Çelebi Girit ve Mısır'da rastlar ve habbü'l-lezizi şöyle tanımlar; "Habbü'l-leziz: Nil kenarlarında biter, nohut gibi olur, sarımtırak bir şeydir. Gayet lezzetli ve besleyici çerezdir" (Evliyâ Çelebi, 2013b, ss. 8/286, 10/302).

48. Haldine / Heldine

Dankoff, haldineyi baklaya benzer bir bitki, heldine baklası olarak tanımlar (Dankoff, 2013, s. 125). Evliya Çelebi Belgrad ve Mısır gezilerinde haldineden söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 5/239; 2013b, ss. 10/303-10/304).

49. Havlan

Havlan: meyve ve yaprakları müshil olarak kullanılan akdiken bitkisidir (Yerasimos, 2014, s. 377). Akdiken (*Rhamnus frangula, Frangula alnus*) Kuzey Afrika, Avrupa, Türkiye ve Kafkaslarda yetişen dikensiz, 4-5 m boyunda küçük bir ağaçtır. Türkiye'de daha çok Kuzey Anadolu bölgesinde, orman içi ve orman kenarlarında, seyrek olarak da İç ve Doğu Anadolu'da yetişir. Bitkinin gövde ve dal kabukları Mayıs-Haziran aylarında toplanır. Birçok farmakope ve kodekste kayıtlı olan bu droğun, elde edildikten 1 yıl sonra kullanılması istenir, aksi halde sancı yapar. Düşük dozlarda laksatif, doz arttırıldığında ise pürгатif etki gösterir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 268). Evliya Çelebi ise İstanbul'da macuncular esnafının macun içerisine koydukları maddeler arasında havlanı da sayar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/313).

50. Havlıcan

Havlıcan (*Alpinia officinarum*) Çin'de yetişir rizomları (gövde) havlıcan isimli baharat droğunu oluşturur (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 162). Evliya Çelebi ise İstanbul'da macuncular esnafının macun içerisine koydukları maddeleri sıralarken havlıcandan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/313).

51. Hardal

Hardalın (*Brassica sp. L.*) çoğunluğu Akdeniz Bölgesi'nde olmak üzere Orta Asya'da yayılış gösteren 100 türü vardır. Türkiye'de 5 türü doğal yayılış gösterir. Bunların sebze

olarak ve tohumlarından yağ elde etmek amacıyla kültüre edilen türleri vardır (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 217). Evliya Çelebi İstanbul’da Hardalcılar esnafını tanıtırken hardalın sağlığa olan faydasından da söz eder.

Hardalcılar esnafı: Dükkanları yoktur, çömlükler ile yaya gezip “İyi hardal” diye bağırır, 300 adet **hardalcı** Arnavutlardır. Ramazan gecelerinde bu esnafın günbatımından önce bağırırlarından insan bezer. Pırleri Eflatun’dur derler, Eflatun yele tutulmuş, bu **hardal** yemeği hazmettirip yeli defetmede faydalıdır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/339).

52. Haşhaş / Afyon

Beyaz ve mor çiçekli, beyaz bir süt içeren tek yıllık otsulardır. Kapsülleri 5-6 cm ve küre şeklindedir. Türkiye’de İçbatı Anadolu’da Afyon, Isparta ve Burdur dolaylarında kültürü yapılmaktadır. Kapsülleri tıp ve eczacılıkta çok kullanılan afyon adı verilen bir drog içerir. Ekimi devlet denetimindedir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 174). Evliya Çelebi de keyif verici madde olarak afyondan söz eder. Birinci kitapta esnaf geçiş töreninde yer alan Ehl-i keyf olarak nitelediği afyoncular esnafını şu sözlerle anlatır;

Ehl-i keyf, Afyoncular esnafı: Dükân ve nefer 104, pırleri ilk kullanan Fisagores-i Tevhidî’dir. Hazret asrında “Afyon’u taşınması sünnettir” diye ilk yiyen Ümeyye-i Damirî oğlu Amr’dır. Gerçekten afyon yiyen anlayışlı, nükteci, zarif olur. Bu afyoncular esnafı seyishaneler üzere dükânlarında afyon satarak kimi dilini dışarı çıkarıp asılmış şekilde gaflet uykusuna varıp kimi kaşınıp kimi hây-hûdan ürküp nice zarif tiryakilere afyon satarken “Karahisarî değildir” diye kavga ederek geçerler” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/386).

Ayrıca Evliya Çelebi İstanbul’daki geçiş töreninde ekmekçiler esnafını anlatımı sırasında haşhaştan da söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/318).

53. Hıyar

Hıyarın (Salatalık) (*Cucumis sativus* L.) sıcak bölgelerde yayılış gösteren 30 türü vardır. Türkiye’de 2 türünün kültürü yapılmaktadır (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 212). Evliya Çelebi İstanbul ve Mısır gezileri sırasında hıyardan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/315, 1/337; 2013b, ss. 10/218, 10/301). Mısır’da sebzeçiler esnafını tanıtırken hıyar hakkında şunları söyler; “Hıyar: Gayet çok olur, ama tohumu her sene Şam’dan gelir. Zira Mısır’da yetişen hıyarın tohumu gelecek sene acur olur. O yüzden her sene hıyar tohumunu Şam’dan getirirler” (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/301).

54. Hıyarşembe, Hıyarşember

Evliya Çelebi’nin Bitlis ve Girit gezisi sırasında rastladığı hıyarşembe bitkisi Girit’te doğal yayılış gösterirken Bitlis doğal yayılış alanı değildir. Evliya Çelebi Bitlis’in

reçellerini tanıtırken hıyarşenbe reçelinden de söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/193; 2013b, s. 8/285).

55. Hindistan cevizi, Hind cevizi, Cevz-i hindî

Hindistan cevizi (*Cocos nucifera*), tropikal bölgelerde Asya'da Hindistan, Seylan, Endonezya ve Filipinlerde, yetişen veya yetiştirilen 20-25 m boyunda bir ağaçtır. Yaprakları 3-6 m kadardır. Meyva 20-25 cm büyüklüktedir. Oda sıcaklığında katı olan bir yağ elde edilir. Sabun ve mum yapımında kullanılan bu yağ rafine edilerek yemeklik yağ olarak da kullanılabilir. Hindistan cevizi taze olarak yendiği gibi kurutulup rendelenerek tatlıların üzerine serpilir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 139). Tropikal iklim bitkisi olan Hindistan cevizi Türkiye'de yetişmemektedir. Bu nedenle meyvesi ithal edilmektedir. Evliya Çelebi Bitlis gezisi sırasında Hindistan cevizinden söz eder. Yine Bitlisi'in meşhur reçellerini sıralarken Hindistan cevizinden yapılan reçellere de değinir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/193).

56. Hummâs, Hummaz

Halk arasında kuzukulağı (*Rumex acetosella* L.) olarak da bilinir (Özön, 1979, s. 336). Tek veya çok yıllık otsulardır. Özellikle kuzey yarıkürede yayılış gösterir ve Türkiye'de 25 türü bulunur. Evliya Çelebi de İstanbul ve Mısır seyahatlerinde hummâsa rastlar; hummâs şarabı ve hummâs şerbetinden söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/329; 2013b, s. 10/506).

57. Hurma

Kuzey Afrika ve Arabistan'da yetiştirilen hurma ağacı (*Phoenix dactylifera* L.), Türkiye'de Güney Anadolu'da yetiştirilmektedir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 309). Meyvesi etli ve şeker bakımından zengindir. Evliya Çelebi eserinde İstanbul'daki aktarlarda hurmanın satıldığından, sirkesinin ve şarabının yapıldığından söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/355, 1/337, 1/419). Saraybosna'da ise hurmanın yetiştirilmediğini söyler. "Bu diyarda olmayan bitkiler ve meyve ağaçları: Evvelâ servi, sanevber, şimşad, ardiç, zeytin, incir, turunç, limon, nar, hurma, badem, hünnap ve (...) (...) (...). Bu gibi şeyler yoktur, ..." (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 5/275).

58. Hülbe

Hülbe (*Trigonella Foenum-graecum* L.) Arapçası hulbah, helbah; Türkçesi çemen, hülbe, buy tohumu olarak geçmektedir (Hayati Zade Mustafa Fevzi Efendi, 1978, s. 116) Yerasimos, Arapça hulbah'tan geldiğini, Türkçede boyotu olarak bilinen, tohumu çemen yapımında kullanılan bitki (*Trigonella foenum-graecum*) olarak açıklamaktadır. Gürlek ise hülbeyi sarı renkli güzel kokan bir tür çiçek, şenbelid olarak tanımlamaktadır (Gürlek, 2011. s. 131). Evliya Çelebi ise Mısır gezisinde rastladığı hülbeyi şöyle tarifler;

Hülbe: Bu da mercimek gibi bir tanedir. Bezlerle su içinde ıslatılıp Arap saçı gibi birbirlerine bitişip biter. Beyaz beyaz filiz verir, onu çocuklar yerler. Çorbasını da pişirirler, gayet lezzetli yemek olur. ... (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/302).

59. Hümül (Şerbetçiotu)

Şerbetçiotu (*Humulus lupulus*) birkaç metre boylanabilen çok yıllık otsulardır. Yapılarında bulunan salgı tüylerinin içerdiği maddeler sakinleştirici olarak ve bira yapımında kullanılır. Kuzey Anadolu'da kültürü yapılan bir bitkidir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 181). *Seyahatname*'de şerbetçiotu bitkisi hümül adı ile geçmektedir. Evliya Çelebi sakındığı keyif verici içeceklerin anlatımı sırasında hümül şarabından da söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/419).

60. İhlamur

İhlamur (*Tilia sp.* L.) Kuzey Yarıkürede yayılış gösterir ve 25 türü vardır. Türkiye'de ise Kuzey Anadolu'da yayılış gösteren 4 türü vardır. Yaprak döken ağaçlardandır (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 203). Evliya Çelebi İstanbul'da meyhaneciler esnafının geçiş törenini anlatırken rakı çeşitlerini sayar ve ihlamur rakısını da rakı çeşitleri arasında sıralar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/422).

61. Ispanak

Ispanak (*Spinacia oleracea*) (Tuzlacı, 2011, s. 336) sebze olarak kullanılan bir yıllık bitkilerdir. Evliya Çelebi Malatya'nın beğenilen yiyeceklerini, Mısır'ın ise sebzeciler esnafını tanıtırken ispanaktan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/9; 2013b, 10/218).

62. İğde

İğde (*Elaeagnus angustifolia*), 7 metreye kadar boylanabilen küçük dikenli çalı veya ağaçlardır. Türkiye'de her yörede yetişmektedir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 242).

Evliya Çelebi Azerbaycan'ın beğenilen yiyecekleri arasında iğdeyi de sayar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/230).

63. İncir

İncir (*Ficus carica*) Batı ve Güney nadiren Kuzey Anadolu'da doğal olarak yayılış gösterir. Açık alanlarda, karışık ormanlarda, taşlı dere kenarlarında yetişir. Geniş ölçüde kültürü yapılan bir ağaçtır (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 180). İstanbul, Trabzon, İran, Saraybosna ve Girit gezileri sırasında incirden söz eden Evliya Çelebi Süleyman Han'ın bahçesinde gördüğü inciri şu şekilde tarifler; "... Bu bahçenin çeşit çeşit sulu meyvelerinden inciri âlemce övülür" (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/275). Trabzon'un patlıcan incirini ise şu sözlerle anlatır; "Patlıcan inciri öyle lezzetli ve hoş kokulu incirdir ki benzeri Nazilli diyarında olmaz" (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/63). İran gezisinde İran'da yetişen ürünleri sıralar, bu ürünler arasında incir de vardır ancak iyi değildir der (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/258). Saraybosna gezisinde orada yetişmeyen ürünler arasında incirden bahseder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 5/275). Girit'te ise 50 çeşit 7 kere incir veren incir ağacının varlığından söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 8/285).

64. Kabak

Kabak (*Cucurbita sp. L.*) Tropik Amerika'da yayılış gösterir. Türkiye'de üç türünün kültürü yapılır (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 212). Evliya Çelebi İstanbul'daki geçiş töreninde sebzediler ve dolmacılar esnafının gösterilerini anlatırken kabaktan da söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/315, 1/339)

65. Kâbüli

Arapça adı helîle-i kabili, ihlilac kazbili, şecer şa'ir bindi; Türkçe adı kabili, helile olan kâbüliye (*Terminalia chebula*) (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 345) Evliya Çelebi Bitlis'i ve Akkirman Kalesi'ni ziyareti sırasında rastlar ve kâbüli reçelinden bahseder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 4/193, 5/107).

66. Kahve

Kahve ağacı (*Coffea canefora*) vatanı tropikal Afrika olan küçük ağaçlardır, bunların çeşitli varyeteleri birçok ülkede yetiştirilir. Türkiye'de yetiştirilmeyen kahve dışardan ithal edilir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 313). Evliya Çelebi İstanbul'da kasapların ve tüccarların kapışmalarına konu olan kahve ile ilgili olarak şunları söyler;

Eğer kahve dersiniz bir bid'at şeydir, uykuyu kesen, insan soyuna engel olan şeydir. Kahvehaneleri vesvesehanedir, kahve kavururken yaktıkları cihetten Bezzâziye ve Tatarhaniye kitaplarında “Bütün yanmış şeyler haramdır.” demişlerdir. Hakka ki yanık ekmek de haramdır. Baharlı şerbet, saf süt, çay, badyan, sahlepe, palude kahvenizden faydalıdır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/327).

Evliya Çelebi Galata şekerçileri esnafını anlattığı bölümde şeker çeşidi olarak; ömrü boyunca yiyecek ve içeceklerin keyif vericilerinden kaçındığını anlattığı bölümde ise keyif verici madde olarak kahveden söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/344, 1/419).

67. Kakule / Habeş Kâkulesi

Kakule (*Elettaria cardamomum*), Asya ve Hindistan'da yetişen, büyük, otsu, rizumlu bir bitkidir. Meyva 1-2 cm boyunda, boyuna çizgili, üç köşeli bir kapsüldür; tamamen olgunlaşmadan toplanarak kakule meyvası isimli drog elde edilir. Kullanılan kısımları, uçucu yağ taşıyan tohumlarıdır; stomaşik ve baharat olarak tanınır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 1998, s. 161). Evliya Çelebi İstanbul, Filistin, Girit ve Selanik gezilerinde kakulenin baharat olarak kullanımından söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/313; 2013b, s. 8/285).

68. Kalembeke

Evliya Çelebi'nin Girit gezisinde rastladığı ve oranın ağaçları arasında saydığı kalembeke'nin hangi bitki olduğu tarafımızca bulunamamıştır (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 8/286). Ancak Dankoff Yunanistan'da bir tür ağaç (Dankoff, 2013, s. 137) olarak açıklarken; Devellioğlu ise tesbih yapılan, öd nevinden hoş kokulu bir ağaç (Devellioğlu, 2008, s. 484) olarak tanımlamaktadır.

69. Kaplıca

Kaplıca tarafımızca bulunamamıştır. Yerasimos, bir buğday türü olarak açıklamaktadır (Yerasimos, 2014, s. 398). Evliya Çelebi Mısır'da yetişmeyen hububat türlerini sayarken kaplıcanın da adını sıralar (Evliyâ Çelebi, 2013b, ss. 10/303-10/304).

70. Karabiber

Karabiber (*Piper nigrum* L.) Doğu Hindistan'ın yağışı bol olan ormanlarında yabani olarak yetişen ve birçok sıcak ülkede örn. Malaya'da, Güney Hindistan'da kültürü yapılan tırmanıcı bir bitkidir. Kışın yapraklarını dökmez. Meyva küçük, küremsi, sapsız ve çok sayıdadır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 1998, s. 167). Evliya Çelebi İstanbul ve Mısır gezilerini anlatırken karabiberden de bahseder ve karabiberin baharat olarak

kullanımının yanısıra sağlık alanında da kullanıldığını anlatır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/313).

71. Karanfil ağacı

Karanfil ağacı (*Eugenia caryophyllata*, *Jambosa caryophyllus*), vatanı Filipinlerin güneyi Moluk adaları olan, 15-20 m boyunda, yaprak dökmeyen büyük ağaçlardır. Günümüzde, Madagaskar, Endonezya, Brezilya, Sri Lanka ve Tanzanya'da kültürü yapılır ve tüm dünyanın ihtiyacı bu ülkeler tarafından karşılanır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 272). Evliya Çelebi İstanbul ve Van gezilerinde karanfilden söz eder. Üsküdar'ın meşhur içeceklerini sayarken karanfilli üzüm şerbetini; meyhaneciler esnafının geçiş törenini anlatırken karanfil rakısını; Van gezisinde ise Van'ın karanfilli sefercesini anlatır (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/ 281, 1/337, 1/422, 4/150).

72. Karafirik, Sarıfirik

Seyahatname'de geçen karafirik ve sarıfirik bitkilerinin hangi bitki olduğu bulunamamıştır. Ancak Dankoff, firiği “yonca, olgunlaşmaya başlayan tahıl” olarak tanımlamaktadır (Dankoff, 2013, s.113). Evliya Çelebi de her iki bitkinin İstanbul'da hayvan yemi olarak kullanıldığını kaydetmiştir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/283).

73. Karayemiş

Karayemiş (taflan) (*Laurocerasus officinalis*), 6m'ye kadar boylanan herdem yeşil ağaçlar veya çalılardır. Yapraklar koyu yeşil ve üstü parlak durumda, büyük ve derimsidir. Koyu mor veya siyahımsı renkteki meyveleri yenir. Kuzey Anadolu'da yetiştirilir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 231). *Seyahatname*'de Mısır'da yetişmeyen meyveler arasında sıralanır (Evliyâ Çelebi, 2013b, ss. 10/303-10/304).

74. Karnebit

Karnebit Redhouse'da karnabahar olarak tanımlanır (Redhouse, 1999, s. 610). Latince ismi *Brassica oleracea* var. *botrytis* olan karnebit Cruciferae (Brassicaceae, Hardalgiller) familyasındandır. Brassica cinsinin çoğunluğu Akdeniz Bölgesinde olmak üzere Orta Asya'da da yayılış gösteren 100 türü bulunur. Türkiye'de 5 türü doğal yayılış gösterir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 217). Evliya Çelebi Kilis ve Mısır'da

rastladığı karnebiti şu şekilde tarifler “Karnebit: Lahana gibi bir nimettir, ancak sarı çiçeği vardır” (Evliyâ Çelebi, 2013b, ss. 9/223, 10/302).

75. Karpuz, Hindivane

Karpuzun (*Citrullus colocynthis*) Türkiye’de birçok çeşidi bulunur özellikle İçbatı, Güney ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kültürü yapılan tek yıllık bitkilerdir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 212). Evliya Çelebi İstanbul’da karpuz şarabından; Nahçıvan gezisinde kavun ve karpuzdan yapılan su haznesinden; Diyarbakır gezisinde insanların kavun ve karpuzdan elde ettikleri kârdan, Van’ın beğenilen yiyecekleri arasında karpuzun da olduğundan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/419, 2/150, 4/40, 4/150).

76. Kassa

Arapçası kıssa, el hind; Türkçesi bul ağacı, hind ayva ağacı (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 76) olan kassa (*Aegle Marmelos*), Evliya Çelebi tarafından Kilis’in ve Mısır’ın beğenilen ürünleri arasında sıralanır (Evliyâ Çelebi, 2013b, ss. 9/223, 10/301).

77. Kavun

Kavun (*Cucumis melo*), Türkiye’de kültürü yapılan bir bitkidir (Tuzlacı, 2011, s. 400). Evliya Çelebi Nahçıvan, Sakarya, Van ve Venedik seyahatlerinde bu yörelerin beğenilen yiyecekleri arasında kavunu da sayar (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 2/150, 2/318, 4/150, 6/318).

78. Kayısı, Zerdali, Fışfiş

Anavatanı Çin olan kayısı Türkiye’de kültür bitkisi olarak yetişmektedir. Evliya Çelebi İstanbul, Erzincan ve Malatya gezilerinde kayısıdan söz eder. Kayısı hoşafı ve şarabından söz ederken kuru meyve olarak hediye gönderildiğinden de bahseder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/233, 1/339, 1/419, 2/254, 4/10). Malatya’yı tanıtırken özellikle kayısının çok olduğunu bu nedenle pestilinin yapılıp satıldığına da değinir.

Evvela 7 çeşit kayısı al Hamavî, sarı Hamavî, mışmış Hamavî, beyaz kumru, bey kumru, sulu kumru ve etli kumru, bu anılan kayısılar öyle suludur ki bağdan şehre seceler ile zorlukla gelir, biraz ezilse suyu kalmaz. Her bir kayısı kırk ve elliser dirhem gelir. Zerdalinin hesabını Tanrı bilir. Çokluğundan dolayı pestil yapıp diyar diyar yükler ile tüccarları taşırlar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/10).

79. Kebâbe / Kebabe

Kebâbe (Kübabe) (*Piper cubeba*) vatanı Endonezya, Borneo, Sumatra, Batı Afrika, Kongo dolaylarıdır. Karabiber gibi olgunlaşmadan toplanan ve güneşte kurutulan meyvaları karabibere çok benzerse de sapa benzeyen bir uzantı taşıması nedeniyle kolayca ayırt edilebilir. Uçucu yağ yanında kokusuz bir madde, kübebin ve bir rezinol içerir ki bu madde kuvvetli antiseptik etkilidir; böbrek ve idrar yolları antiseptiği olarak çok kullanılmaktadır. Ayrıca karabiber gibi baharat olarak kullanılırsa da lezzeti onun kadar yakıcı değildir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 1998, s. 167). Evliya Çelebi İstanbul, Edirne (Bîmârhane), Filistin (Remle), Selanik şehirlerinde seyahat ederken kebâbeden söz eder. Evliya Çelebi kebâbenin daha çok sağlık alanında kullanımıyla ilgili bilgiler aktarsa da baharat olarak kullanıldığı bilgisine de yer verir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/313).

Bu macuncu taifesi, tahtirevanlar üzere dükkânlarını macun küpleri, hokkaları, gümüş hokkalar ve gümüş hokkaları ile süsleyip yardımcıları tunç havanlar içinde besbâse, kebâbe, tarçın, karabiber, kakule, havlan, havlıcan, udülkahr ve zencefil gibi baharatları dövüp macun ederler (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/313).

80. Kebbâd / Kebbat / Kapat

Arapçası narinç, kebbad, neffaş; Türkçesi turunç ağacı olan kebbâd, kebbat, kepatır (*Citrus aurantium* L.) (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 329). Evliya Çelebi Bitlis'in meşhur reçellerini sıralarken kepat reçeli der; İstanbul Hasköy'ü anlatırken ise kebbat olarak (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/241) bu bitkiden söz eder.

Bu 150 adet nakışlı Acem Kudüs işi, Kütahya ve İznik yapımı kavanoz ve hokkalar içinde amberli reçel çeşitlerinden kepat, armut, Kâbüli, Belh eriği, Buhara eriği, Horasan eriği, elma ve zencefil murabbai (marmelatı, reçeli), cevz-i bevvâ murabbai, Hind cevizi murabbai, Rumeli cevizi murabbai, hıyarşenbe murabbai, reybas murabbai, ışkın murabbai ve temr-i Habeşî gibi murabba vardı. ... (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/193).

81. Kebere / Gebere

Kebere (keditırnağı, gilik, kapari, gebere) (*Capparis spinosa*, *C. ovata*), gövdesi 1-1.5 m kadar, yatık çalı tipinde yaygın olan bitkilerdir. Çiçekler 5-6 cm çapında, beyaz veya soluk leylak renklidir. Meyva uzun bir sapın ucunda yer alır. Tomurcuk halindeki çiçeklerinden hazırlanan turşu kapari çiçeği adıyla bilinir ve Avrupa ülkelerine ihraç edilmektedir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 214). Evliya Çelebi İstanbul'da turşucular esnafının geçişini anlatırken çeşit çeşit turşular arasında kebere turşusundan da bahseder. Çorum Osmancık Kalesi gezisinde kebereyi şöyle tarif eder; "...

Kumsallığında gebere adında bir çeşit meyve yetişir, sirke ile turşu ederler, gayet faydalıdır. Bu şehirde o turşu iyice meşhur olmuştur” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/118).

82. Kereviz

Kereviz (*Apium graveolens*) Batı, Kuzey ve Güney Anadolu’da yayılış gösterir (Seçmen ve arkadaşları, s. 264). Evliya Çelebi İstanbul ve Van gezilerinde o bölgelerde yetiştirilen sebzeler arasında kerevizden de söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/315, 1/337, 1/339, 4/150).

83. Kestane

Kuzey yarım kürede yayılış gösteren kestane (*Castanea sativa*) Türkiye’de genellikle Kuzey Anadolu’da doğal olarak yetişir ancak Batı, Doğu ve Güney Anadolu’da da lokal olarak bulunan ağaçlardır (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 185). Evliya Çelebi ise Çanakkale Kilitbahir Kalesi, İstanbul, Bulgaristan, Kırım, Girit ve Sofya’nın beğenilenleri arasında kestaneyi de sayar (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/272, 1/287, 3/298; 2013b, ss. 7/281, 8/285, 8/396).

Anadolu tarafında Akbaba Sultan Mesiresi: Beyaz kiraz mevsiminde, kestane mevsiminde Beykoz iskelesinden nice bin araba safalı dostlar çoluk çocukları ve yiyecekleriyle Akbaba Köyü’ne gidip iki üç ay kestane faslımı ederler. ... (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/287).

84. Kıjı

Dankoff, Kıjıyı tereotu, hardalotu olarak tanımlamaktadır (Dankoff, 2013, s. 149). Baytop ise tereotu ve hardalotuna su teresi (kerdeme) demektedir. Su teresi (*Nasturtium officinale*), 10-19 cm uzunlukta, beyaz çiçekli, otsu ve çok yıllık bir bitkidir. Su içinde veya su kenarlarında yetişir. Yaprakları çiğ olarak salata halinde tüketilir ve Van bölgesinde otlu peynir içerisine konulur (Baytop, 1997, ss. 129, 171, 250, 265). Evliya Çelebi’nin Van’ın sebzelerini anlattığı bölümde kıjıdan da söz edilmektedir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/150).

85. Kızılıcık

Kızılıcık (*Cornus mas* L.) Türkiye’de genelde Kuzey Anadolu’da nadiren de Güney Anadolu’da yayılış gösterir (Seçmen ve arkadaşları s. 247). Evliya Çelebi İstanbul, Selanik, Girit ve Mısır gezilerini anlatımı sırasında kızılıcıktan bahseder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/ 273, 1/355; 2013b, ss. 10/303-10/304).

86. Havuç / Kızılağaç

Havuç (*Daucus carota* L.) Türkiye’de oldukça geniş bir yayılışa sahip bir ya da iki yıllık otsulardır (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 264). Evliya Çelebi’nin İstanbul’daki sebzedeciler ve turşucular esnafının geçiş törenini anlatırken saydığı sebzeler arasında havuç da yer alır (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/315, 1/337).

87. Kimyon

Kimyon (*Cuminum cyminum* L.) anavatanı Mısır olan Türkiye’de kültür edilen 50-60 cm boyunda bir yıllık otsu bitkilerdir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 264). Evliya Çelebi Kayseri’yi anlatırken Kayseri’ye özgü meşhur kimyonlu ve baharatlı sığır pastırmasından söz ederken kimyon kelimesi geçmektedir. “... lahm-ı kadid (kurutulmuş et) adıyla meşhur olan kimyonlu ve baharatlı sığır pastırması ve kokulu et sucuğu yeryüzünde yoktur. Padişahlara hediye gider” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/141).

88. Kiraz

Kiraz (*Cerasus avium*) Türkiye’de kültürü yapılan ve birçok yörede yetiştirilen bir ağaçtır. Evliya Çelebi İstanbul, Trabzon, Bolu, Adana başta olmak üzere Arnavutluk, Kırım, Girit ve Mısır seyahatleri sırasında gördüğü kiraz ağaçlarından ve kiraz meyvesinden söz eder.

Dağlarında benzersiz kiraz bağları vardır. Hisar kirazı Rum, Arap ve Acem’de meşhurdur ki, Acem ülkesinde Rum gülnârı derler. İki sulu kirazı bir dökme riyal kuruş ağırlığındadır. ... (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/268).

Bunda olan hayat suları, yayla kirazları, yoğurdu, kaymağı ve tereyağı bir diyarda yoktur (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/35).

89. Kişmikiş / Kişmiş

Seyahatname’de hem kişmikiş hem de kişmiş kelimeleri geçmektedir. Bu adların aynı meyveye ait olduğunu Dankoff, *Evliyâ Çelebi Okuma Sözlüğü*’nde şu şekilde açıklamaktadır; “kişmikiş (kişmiş yerine)” (Dankoff, 2013, s. 153). Evliya Çelebi kişmişin kuş üzümü olduğunu “... kişmiş adıyla meşhur olan kuş üzümü ...” sözleriyle ifade eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/146). Kişmiş *Redhouse*’da “Küçük taneli çekirdeksiz üzüm kurusu” olarak tanımlanmaktadır (Redhouse, 1999, s. 668). Bu bilgilerden hareketle kişmikişin kişmiş ve kuş üzümü ile aynı meyveler olduğunu düşünmekteyiz.

Kuş üzümü (*Chenopodium foliosum*) bir veya çok yıllık bitkilerdir. Yapraklı dalları Erzurum ve Kars yörelerinde sebze olarak kullanılır (Baytop, 1997, s. 145). Evliya Çelebi İstanbul ve Niğde’de rastlar bu bitkinin meyvesine. İstanbul’da Şekerciler esnafını tanıtırken kişmikişli şekerden söz eder. Niğde’nin beğenilen ürünlerini sayarken “kişmiş adıyla meşhur kuş üzümü” olarak kişmiş de Niğde’nin beğenilen ürünleri arasında sıralar (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/344, 3/146).

90. Köknar

Kuzey yarı kürenin ılıman bölgelerinde yayılış gösteren çamgiller familyasından bir tür olan köknara (*Abies sp.* L.) Evliya Çelebi İstanbul ve İran’da rastlar; sirkesinin, şarabının ve şerbetinin yapıldığından söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/337, 1/419, 4/258).

91. Kurkas / Kürkas

Alkayış, kurkası (*Jatropha curcas*) hint fıstığı olarak tanımlar (Alkayış, 2007, s. 464). Kilis ve Mısır gezilerinde (Evliyâ Çelebi, 2013b, ss. 9/223, 10/218) rastladığı kurkası Evliya Çelebi şu sözlerle anlatır “Kurkas: Bursa turpu gibi bir siyah nimettir. Fukaralar yerler. Kestane lezzetindedir” (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/302).

92. Lahana

Lahana veya başlı lahana (*Brassica oleracea*) diye bilinen bitki ve varyetelerinin sebze olarak Türkiye’de kültürü yapılmaktadır (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 217). Evliya Çelebi Van’daki sebzeciler esnafını tanıtırken lahanayı da sebzeler arasında sıralar. Amsterdam gezisinde rastladığı ve ilginç bulduğu bir lahana türünü ise şu sözlerle anlatır;

Bu şehrin sahrasında bazı şebekeli bostanlarında bir çeşit **lahana** biter, kat kat yaprakları var. Kısacası, hemen lahana gibi katmer katmer gayetle yeşil yaprağı olur, ama rîbâs gibi mayhoştur. Yapraklarının tam ortasında göbeği olacak yerinde adam kellesi kadarca, daha büyük ve küçük beyaz beyaz kabağı olur (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 6/260).

93. Levzü’n-nebî

Levzü’n-nebî tarafımızca bulunamamıştır. Evliya Çelebi Mısır’da rastladığı bu bitkiyi şöyle tarif eder;

Levzü'n-nebî: Yerde alçacık bir küçük mugaylândır. Her birinde ikişer üçer badem biter, hemen badem lezzetindedir. Hazret, Şam-ı şerife gelip ticaret ederken o yollarda Cenâb-ı Bârî Habib'i için yaratmış. Mısır toprağında da çöktür. Besleyici ve lezzetlidir (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/302).

94. Liha

Dankoff, lihayı bir tür ot olarak açıklamaktadır (Dankoff, 2013, s. 164). Evliya Çelebi Edirne'nin beğenilen ürünleri arasında lihadan da söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 8/405).

95. Limon

Tropik ve subtropik bölgeler ile Doğu Asya'da doğal yayılış gösteren limon Türkiye'de kültür bitkisi olarak yetiştirilmektedir. Evliya Çelebi İstanbul ve Girit gezilerinde limondan şarabından söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/329).

96. Mahlep

Mahlep (*Cerasus mahaleb* L.) 10 metreye kadar boylanabilen, beyaz çiçekli, meyve ve dalları özel kokulu, meyveleri olgunlukta koyu kırmızı renklidir. Türkiye'de yetiştirilen önemli meyva ağaçlarından. Tohumları çöreklerle koku vermek için kullanılır. Dalları güzel kokulu olduğu için eskiden tütün çubuğu yapımında kullanılırdı (Baytop, 1997, s. 200). Evliya Çelebi İstanbul'daki esnaf geçiş töreninde mahlebciler esnafını ve mahlebi şu sözlerle tanıtır;

Mahlebciler esnafı: Bunların da dükkanları yoktur. Hemen bunlar da sıcak şerbetçiler gibi ibrikler ile caddelerde "Mahleb nefâyis" diye bağırıp geçerler. Mahleb de yaylalarda hâsıl olur bir ottur. Havanlarda döğüp şeker ile veya saf bal ibi pişirip geçerler. Bu da güçlendiricidir, safra, balgam ve sevdâyı yok eder, hoş içimli nefis şerbettir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/341).

Bunun yanısıra yine hayatı boyunca sakındığını söylediği keyif verici içecekler arasında mahlebi de sayar ancak Bitlis gezisinde içtiği içecekler arasında mahlep de vardır (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/419, 4/88).

97. Maydanoz

Maydanoz (*Petroselinum sativum*) sebze olarak tüketilen kültür bitkilerindendir. Evliya Çelebi İstanbul'daki geçiş töreni sırasında Sebzeciler ve Turşucular esnafının geçişi ile Van'daki sebzeciler esnafını anlatırken maydanoz ve diğer sebzelerin adlarını tek tek sıralar ve bazılarını tanımlar. Bunlar; Kereviz, Hıyar, Patlıcan, Turp, Şalgam, Kabak,

Hıyar, Kızılağaç (Havuç), Tere, Pırasa, Soğan, Lahana, Salata, Ispanak, Mülûhiye, Bamyâ, Bâdyâm, Kurkas, Karnebit, Zâter, Acur, Kıssa, Nane, Kebere, Sarmısak'tır.

Sebzeciler esnafı: Dükkân 500, nefer 500, seyishaneler üzere dükkânlarını maydanoz, kereviz, hıyar, patlıcan, turp, şalgam, kabak ile süsleyip halka taze hıyar, kıızılağaç (havuç), tere, pırasa, şalgam saçarak geçerler. Bunların piri yine Baba Reten'dir.

Fasıklar yemeği turşucular esnafı: ... Dükkanlarında iri çini tabaklar içinden nane, maydanoz, kereviz, gül, kebere, hıyar, patlıcan, lahana, havuç, şalgam, pırasa, sarmısak ve çeşitli turşular ile dükkanlarını süsleyip büyük alay ile geçerken [171a] halka turşu dağıtırlar. Bunların ardları sıra, ...

... Bunlar dükkanlarında kabak, yaprak, mumbar, soğan, patlıcan, lahana dolmaları satarak geçerler.

Sebzeciler esnafı: Bunlar salata, ıspanak, mülûhiye, bamyâ, bâdyâm, kurkas, karnebit, zâter, turp, tere, acur, kıssa ve hıyar satarlar. Dükkan 200, nefer 250 adamdır.

Hıyar: Gayet çok olur, ama tohumu her sene Şam'dan gelir. Zira Mısır'da yetişen hıyarın tohumu gelecek sene acur olur. O yüzden her sene hıyar tohumunu Şam'dan getirirler.

Acur: Bu da hıyar gibidir, lâkin yiv yiv ve eğri büğrü olur.

Kıssa: Bu da hıyarın bir türüdür. Tabiatı soğukluk üzeredir. Kur'an'da Bakara, 61'de zikri geçer.

Kurkas: Bursa turpu gibi bir siyah nimettir. Fukaralar yerler. Kestane lezzetindedir.

Karnebit: Lahana gibi bir nimettir, ancak sarı sarı çiçeği var.

Mülûhiye: Bazı zarifler muhabbetinden mülûhiye derler, yani padişahlar yemeği ola. Nane gibi bir yeşil ottur, ıspanak gibi boranı ederler. Sindirimi kolay, besleyici ve kara Araplar yemeğidir, hadımlara gayet faydalıdır (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/315, 1/337, 1/339; 2013b, ss. 10/218, 10/301, 10/302).

98. Menekşe / Benefşe

Menekşe (*Viola sp. L.*) kozmopolit bir cinstir ve yaklaşık 500 tür içerir, Türkiye'de 25 türü bulunur (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 209). Evliya Çelebi Akkirman gezisinde reçel çeşitlerini sayar ve menekşe reçelini de bunlar arasında sıralar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 5/107).

99. Mercimek

Mercimeğin (*Lens sp. Miller*) Akdeniz bölgesinde yayılış gösteren altı türü vardır. Türkiye'de beş türü yayılış gösterir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 239).

Evliya Çelebi İstanbul, Edirne ve Belgrad'ın tahıl ürünlerini sıralarken mercimekten de söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/318, 1/327, 3/200, 3/342, 5/239). Belgrad'ın tahıl ürünlerinin Anadolu'da Sivas ve Erzurum'dakilerle aynı olduğunu iddia eder. “ ... Sirem, Semendire, Başka, Laşka ve Havale Kalesi topraklarında kırmızı, sarı, beyaz iri buğday, arpa, bürülce, mercimek, kırak (bezelye) ve darı olur ki bu çeşit tahıllar meğer Anadolu'da Sivas ve Erzurum'da ola. Ama baklası, pirinci, susamı ve kendir tohumu

olmaz, ancak çavdar, yulaf ve haldine adında bir tahılı olur, çok olup reaya ekmek ederler” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 5/239).

Edirne'nin tahıl ürünlerini ise şu sözlerle anlatır; “Hububat ürünlerinin, buğday tanelerinin övülmesi: Yedi çeşit deve dişi namıyla bilinen buğday olur, ama kılçıksız, kızılca ve beğlerce buğdayı ancak Şam Havranı'nda olur. Baklası, mercimeği, böğrölcesi ve diğer tahılları çok olur ama arpası az olur” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/342).

100. Meşe

Meşe (*Quercus sp. L.*) Kuzey yarı kürede ve tropiklerde yayılış gösterir ve 600 dolayında türü vardır. Türkiye *Quercus* cinsinin yayılış ve tür çeşitliliği bakımından dünyanın en zengin merkezlerinden birini oluşturur ve meşenin Türkiye'de 18 türü vardır (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 185).

Evliya Çelebi de İstanbul, Bulgaristan, Van, Ankara ve Bitlis'de meşeden bahseder. Ankara ziyaretinde keçilerin etlerinin güzel olmasını meşe yaprağı yemelerine bağlar. “Buy? tohumuyla terbiye edilmiş Ankara pastırması ve tiftik keçisinin eti sanki misk kokuludur, zira keçileri dağlarında pınar (meşe) yaprağı yerler” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/291).

101. Muşmula

Muşmula, (beşbıyık, döngel) (*Mespilus germanica L.*) yaprak döken dikenli çalı veya dikensiz ağaçtır. Türkiye'de Karadeniz bölgesinde yayılış gösterir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 233). Evliya Çelebi Bulgaristan'da yetişen bitkileri, Mısır'da ise yetişmeyen ürünleri sayarken muşmuladan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/298; 2013b, 10/303-10/304).

102. Muz

Muz (*Musa acuminata*), vatani Asya, Yeni Gine, Burma olan ve meyvası için tropiklerde çok yetiştirilen bir bitkidir. Çiçek durumu büyüktür, yalnız dip taraftaki dişi çiçekler meyva verir. Türkiye'de bilhassa Alanya ve Anamur'da yetiştirilir. Nişasta bakımından zengin bir üründür, kabuğu çıkarılmış muz meyvaları %60 glusit taşır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 160).

Evliya Çelebi Mısır gezisi sırasında ilk kez gördüğü muzı şöyle tarif eder.

Evvelâ muz bir tuhaf şeydir. Ağaç desen değildir, ama boyu ağaç kadar vardır. Her sene yerden 2 adam boyu kadar çıkıp ve adam uyluğu kalınlığında olup içi su doludur, “sıkarsan suyu çıkar” bunun için söylenmiştir. Yaprakları yorgan kilim kadar, yeşil yeşil flandıra bayraklar gibi olur. Yapraklar arasında yüksek kısmında birer salkım muz verir. Her salkımı mum sofrası gibi bir yeşil tekerlek kenarında ikişer kat sıra sıra dizilmiş 200 adet civarında sarı patlıcan gibi muzlardır. Olgunlaşınca sapsarı kehribar olur. Ondan koparıp yerler. Önce yeşildir. Gerçi görünüşte patlıcan gibi düzgündür ama içinde patlıcan gibi tohumu yoktur, hemen tamamı besleyici bir macundur. Kabuğu ucundan soyulur. Ve şeker ile yenirse daha hoş olur. 4-5 tanesi yense et yemiş kadar doyunluk verip gayet tok tutar. Sindirimi kolaydır ve gayet faydalıdır. ... (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/300).

Burada dikkat çeken bir husus Evliya Çelebi'nin Türkiye'de muzun en çok yetiştiği bölgeler olan, Mersin ve Antalya gezilerinde muzdan hiç bahsetmiyor oluşudur. Bunun nedeni o tarihte Anadolu'da muzun yetiştirilmiyor olması olabilir. Çünkü muz Anadolu'ya ilk defa 1750 yıllarında zengin bir aile tarafından süs bitkisi olarak, Mısır'dan Alanya'ya getirilmiş ve o yıllarda daha çok süs bitkisi olarak yetiştirilen muzun meyve verdiğinin görülmesi üzerine, 1930'lu yıllardan sonra meyvesi için ticari amaçla yetiştirilmeye başlanmıştır (<http://bahcebitkileri.cu.edu.tr/upload/nturemis/ortualtimuz.pdf>).

103. Mülûhiye / Mülûhiyye

Mülûhiye / Mülûhiyye (*Malva sp.*), Bilgin tarafından mülûhiyâ, ebegömeçi (Bilgin, 2006, s. 15) olarak tanımlanmaktadır. Evliya Çelebi de Mısır'da rastladığı mülûhiye / mülûhiyyeyi şöyle tarif eder;

Mülûhiyye: Bazı zarifler muhabbetinden mülûhiyye derler, yani padişahlar yemeği ola. Nane gibi bir yeşil ottur, ıspanak gibi boranı ederler. Sindirimi kolay, besleyici ve kara Araplar yemeğidir, hadımlara gayet faydalıdır (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/302).

104. Müselles

Arapçası penpîn, tragobugon, el müselles, selsefil berri; Türkçesi yabanî iskorçına (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 53) olan müselles (*Tragopogon crocifolius* L.) Evliya Çelebi'nin birinci kitapta İstanbul gezisinde bahsettiği şarap türlerinden biridir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/419).

105. Nane

Nane (*Mentha sp. L.*) Kuzey yarıkürenin ılıman bölgelerinde yayılış gösterir ve yaklaşık yirmi türü vardır. Türkiye'de altı türü bulunur (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 279). *Seyahatname*'de İstanbul'da sebzeçiler esnafının geçiş töreninde ve Saraybosna'nın içeceklerinin anlatılması sırasında nane adı geçmektedir (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/337, 5/323).

106. Nar

Türkiye’de birçok bölgede kültürü yapılan narın (*Punica granatum* L.). Akdeniz, İran, Afganistan ve Hindistan doğal yayılış alanıdır (Seçmen ve arkadaşları s. 246). Evliya Çelebi İstanbul, Trabzon, Tebriz ve Kırım gezilerini anlatırken nar ve nardan yapılan şaraplardan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/233, 1/419, 2/63, 2/163; 2013b, s. 7/281).

107. Nohut

Meksika ve Kaliforniya’da doğal yayılış gösteren nohutun (*Cicer arietinum* L.), Türkiye’de özellikle İçbatı Anadolu’da kültürü yapılır (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 239). Evliya Çelebi de Selanik’in hububat ürünleri arasında nohutu da sayar (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 8/72).

108. Öd ağacı / Üd ağacı / Kara üd

Ölker ve Direkçi, öd ağacı / üd ağacını (*Aquilaria agallocha*) “dulaptal otugillerden, odunu ve kabuğu hoş kokulu bir ağaçtır” şeklinde tanımlarken Özön ise “Yakıldığı zaman güzel koku çıkaran ve Hint’ten gelen ağaç ile onun kokusu” şeklinde tanımlamaktadır (Ölker ve Direkçi, 2009, s. 302; Özön, 1979, s. 873). Evliya Çelebi İstanbul’da Galata şekerçileri esnafının geçiş törenini anlatırken şeker çeşitleri arasında Öd ağacından yapılan şekerleri de sıralar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/344).

109. Patlıcan

Patlıcan (*Solanum melongena*) Hindistan’da doğal yayılış gösteren tek yıllık bir bitkidir. Türkiye’de geniş oranda kültürü yapılır (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 268). Evliya Çelebi İstanbul’daki geçiş töreninde sebzeçiler, turşucular ve dolmacılar esnafını anlatırken söz ettiği sebzeler arasında patlıcan da vardır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/315, 1/337).

110. Pazı

Pazı (*Beta vulgaris* var. *cicla*) yabani pancarın bir varyetesidir (Baytop, 1997, s. 277). Evliya Çelebi Malatya’nın beğenilen yiyecekleri arasında pazıyı da sıralar “... Dağlarında mazı meşe ağacı ve meyvesi, ovalarında pazı, ıspanak ve lahanası ve diğer sebzeleri boldur” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/9).

111. Pırasa

Pırasanın (*Allium ampeloprasum*) *Seyahatname*'nin birinci kitabında İstanbul'daki sebzedeciler ve turşucular esnafının geçiş törenin anlatılması sırasında diğer sebzelerle birlikte adı geçer (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/315, 1/337).

112. Pirinç / Çeltik

Pirinç (*Oryza sativa* L.) anavatanı Güneydoğu Asya olan, sulak yerlerde yetişen bir yıllık otsu bir bitkidir. Türkiye'de ve dünyada geniş çapta kültürü yapılır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 135). Evliya Çelebi de İstanbul, Tebriz, Erzurum, Mardin ve İran gezilerinde pirinçten söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/318, 1/420, 2/163, 2/250, 4/46, 4/258).

Evliya Çelebi İstanbul'da subyacılar esnafının geçiş törenini anlatırken pirinçten yapılan subyanın (pirinç bozası) tarifini verir;

Subyacılar esnafı: ... Pirinci değirmende çekip pak ve ince eleyip, sonra hamur edip fırında pişirirler, daha sonra bulamaç edip eleklerden süzüp içine miad şekeriyle bir gece yatırır, sabahleyin kase kase satarken üzerine darçın ekerlerdi, asla süttten fark olunmaz beyaz bulamaç idi. Bir günlüğü sehl-i dilberân olup bütün bilgin ve salihler mübtelâ olduğundan hayli kâr ederlerdi. Bunlar da tahtirevanlar üzere dükkanlarında subya satarak geçtiler (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/420).

113. Reybâs / Rîbâs / Işkın

Reybâs, Rîbâs, Işkın üçü de aynı bitkinin eşanlamlıdır (Yerasimos, 2014, s. 457). Devellioğlu "Rîbâs (f.i): Hekimlikte kullanılan ilaç, Karabuğdaygillerden bir ravent türü, lât. *Rheum ribes*" olarak tanımlar (Devellioğlu, 2008, s. 892). Poligonaceae familyasından olan ışkın (Reybâs, Rîbâs) (*Rheum ribes* L.) Türkiye'de Doğu Anadolu bölgesinde doğal olarak yetişir. Evliya Çelebi de İstanbul, Erzurum ve Bingöl gezileri sırasında bu bitkiye rastlar. İstanbul gezisinde ışkın (Reybâs, Rîbâs) şarabından; Erzurum ve Bingöl'de yenilebildiğinden ve Bitlis'de reçelinin yapıldığından söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/329, 2/136, 3/184, 4/193).

114. Rayizâne / Rezene

Kuzey Anadolu'da doğal olarak yetişir ve değişik bölgelerde kültürü yapılır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 279). Evliya Çelebi İstanbul, Van ve Macaristan seyahatlerinde rezeneli şekerlemeler ve ekmeklerden söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/344, 4/150; 2013b, s. 7/84).

115. Sabu otu

Dankoff, sabu otunu bir tür ot olarak tanımlamaktadır (Dankoff, 2013, s. 203). Evliya Çelebi Edirne'nin beğenilenleri arasında bu ottan da söz eder (Evliyâ elebi, 2013b, s. 8/405).

116. Safran / Zaafran / Zaferan

Bir kültür bitkisi olan safran (*Crocus sativus*) Türkiye, İspanya, Fransa ve İtalya'da yetiştirilir. Sonbaharda Eylül, Ekim aylarında, yapraklarından önce tek (bazen iki) iek açar. Tıbbi açıdan önemli olduğu için kültürü yapılan bir türdür (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 157).

Evliya Çelebi İstanbul, Şirvan ve Mısır gezilerini anlatırken safrandan bahseder. İstanbul'da yapılan safranlı ekmek ve pideden söz eder. Şirvan'ın safranının ise Safranbolu'nunkinden daha güzel olduğunu söyler. Mısır'da ise yetişmeyen bitkiler arasında safran da vardır (Evliyâ elebi, 2013a, ss. 1/318, 2/193; 2013b, ss. 10/303-10/304).

117. Sahlep / Salep

Orchidaceae familyasının bazı üyelerinin yumrularından salep elde edilir. Türkiye'de salep elde edilen başlıca cinsler şunlardır; *Orchis*, *Anacamptis*, *Ophrys* ve *Serapias*. Salep bitkinin yeni yılda oluşmuş yumrularından elde edilir. Toplanan bu yumrular yıkanıp haşlandıktan sonra önce kurutulur ve sonra öğütülerek toz haline getirilir ve böylece salep elde edilmiş olur (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 332).

Evliya Çelebi *Seyahatname*'de İstanbul'u tanıtırken kahve yerine içilmesi faydalı içecekler arasında salebi de sayar ancak yine İstanbul'da ömründe sakındığı ve asla iemediğini belirttiği keyif verici maddeler arasında da salep vardır (Evliyâ elebi, 2013a, ss. 1/327, 1/419). Bitlis'de ise bizzat içtiği içecekler arasında salebi de kaydetmiştir; “Bundan sonra cevahirli fincanlar ile miskli ve amberli kahve, sahleple, mahleple, çay, bād-yān, sıcak avşıla, şekerli şerbet, sıcak palude ve sütler gelip içildi” (Evliyâ elebi, 2013a, s. 4/88).

118. Sandal / Sandalağacı

Sandalağacı (*Arbutus andrachne*) Türkiye’de Batı ve Güney Anadolu’da yaygın; Kuzey Anadolu’da ise seyrek olarak görülür (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 223). Sandalağacı hoş kokusu nedeniyle genellikle tütsü olarak kullanılan bir ağaç olmasına karşın Evliya Çelebi İstanbul’da esnaf geçiş törenini anlatırken sandalağacı şerbetinden de söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/329).

119. Sarmısak

Sarmısak (*Allium sativum* L.) kuzey ılıman bölgelerde yayılış gösterir. *Seyahatname*’de İstanbul ve Van gezilerini anlatılırken İstanbul’un sebzeciler ve kuru sarımsakçılar esnafı ile Van’da yetiştirilen sebzeler faslında adı geçmektedir (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/337, 4/150).

120. Siyah Barut / Top Otu

Siyah Barut / Top Otu (Barutağacı, akdiken) (*Rhamnus frangula*, *Frangula alnus*), Kuzey Afrika, Avrupa, Türkiye ve Kafkaslarda yetişen dikensiz, 4-5 m boyunda küçük bir ağaçtır. Meyva olgunlaştığında siyah renk alır. Daha çok Kuzey Anadolu bölgesinde, orman içi ve orman kenarlarında, seyrek olarak da İç ve Doğu Anadolu’da yetişir. Bitkinin gövde ve dal kabukları Mayıs-Haziran aylarında toplanır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 268). Evliya Çelebi Niğde gezisinde oranın beğenilenlerini sıraladığı bölümde siyah barutotundan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/146).

121. Soğan

Soğan (*Allium cepa*) bir kültür bitkisidir. A, C ve B2 vitamini ile flavonozitler içerir. Sindirim yollarındaki salgıları arttırdığı için iştah açıcıdır; ayrıca antibiyotik etkisi de vardır. Sebze olarak tüketilir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 149). Evliya Çelebi İstanbul’da soğancılar esnafının geçişini ve soğanın besleyici bir yiyecek olduğunu şu sözlerle anlatır;

Dükkan 70, nefer 300. Bunların da piri bilinmiyor. Bu esnaf da omuzlarında nice bin dizi dizi soğanları taşıyıp “Her yemeğe lezzet veren tuz soğandır soğan” diye bağırarak silahlı geçerler. Ama Odunkapısı ve Unkapanı dışında nice yüz yegâne dağlar gibi soğan yığınları var ki insan hayran kalır. Gerçekten her yemeğe girip lezzet verir besleyici bir yiyecektir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/338).

122. Su/Sürahi Kabağı

Su/Sürahi Kabağı (*Lagenaria siceraria*) Türkiye’de kültürü yapılan bir yıllık sarılıcı bitkilerdir. Anadolu’da su kabı olarak kullanılır (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 212).

Evliya Çelebi, Van’da yetişen sebzeleri sayarken su kabağından da söz etmektedir.

Sebzelerini anlatılması: Evvela Van lahanası 7 iklimde yoktur ki ikisi bir deve yükü lahanası olur ki her biri fil karnı kadar olur ve gayet ince yaprakları olur, sanki ban yaprağıdır. Maydanozu, kerevizi ve mevzun su kabağı, Van’da yenilir ve çiriş derler bir ottur, pişirilir gayet lezzetlidir ve teresi, soğanı, sarımsağı, kıjısı (tere otu veya hardalotu) ve kavun karpuzu da güzel olur (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/150).

123. Susam

Susamın (*Sesamum sp. L.*) 20 kadar türü vardır. Tropikler, Güney Africa ve Doğu Asya’da yayılış gösterir. Türkiye’de ise *Sesamum indicum L.* Batı ve Güney Anadolu’da kültüre edilir. Tohumları yağ bakımından zengindir, susam yağı ve tahin helvası yapımında kullanılır (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 288).

Susamla ilgili olarak Evliya Çelebi, İstanbul ve Mısır’da susamlı ekmek, susam yağı ve tahin yapımında susam kullanıldığından bahsetmektedir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/315, 1/318, 1/343; 2013b, s. 10/215).

124. Süsen

Süsen (*Iris sp. L.*) kuzey yarıkürede yayılış gösterir ve yaklaşık 250 türü vardır. Türkiye’de 38 kadar türü bulunur (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 328).

Evliya Çelebi Macaristan gezisinde süsene rastlar ve rayizâneli (rezeneli), çörekotlu, süsenli sipov ekmeğinden bahseder, gayet lezzetli olduğunu belirtir (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 7/84).

125. Şalgam

Şalgam (*Brassica rapa var. rapa*) Türkiye’de kültürü yapılan bir sebzedir ve yumruları tüketilmektedir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 216). Evliya Çelebi İstanbul’da sebzeçiler, turşucular ve dolmacılar esnafının gösterilerini anlatırken şalgamdan da söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/315, 1/337).

126. Şam fıstığı / Antep fıstığı

Şam fıstığı (*Pistacia vera*) İran, Afganistan ve Orta Asya’da doğal yayılış gösteren bir türdür. Türkiye’de Güneydoğu Anadolu’da meyvası için kültüre edilir (Seçmen ve

arkadaşları, 2000, s. 257). *Seyahatname*'de Evliya Çelebi İstanbul'da bakkal esnafını anlatırken ve Girit'in meşhur yiyeceklerini tanıtırken şam fıstığından söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 8/285).

Kısacası aktar sanatında dünyada ne kadar yiyecek ve içecek bulunursa bakkallarda da şam fıstığı, çam fıstığı, badem, fındık, unnap, kızılıçık, vişne kurusu, hurma ve ceviz kısaca her şey bulunup her birini birer esnaf yazmayıp genel olarak yazıp arz olunmuştur (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/355).

127. Şeftali

Gülgiller familyasından olan şeftalinin anavatanı Çindir. Ancak Türkiye'de de kültürü yapılan bir bitkidir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 232). Evliya Çelebi Eyüp (İstanbul)'ün ve Tiflis'in beğenilen yiyecekleri arasında şeftaliyi de sıralamaktadır.

Beğenilenlerinden, taneli buğdayı, has ve beyaz Tiflis ekmeği, beyaz ve al tebekanî yanaklı şeftalisi, sulu ve lezzetli et şeftalisi gayet tatlı ve yemesi hoştur. Zira Gürcü kadınları bağında yetişir et şeftalileridir. Hububat ve sebze cinsi ürünleri de gayet beğenilir. Pamuğu ve ipeği olmaz, ama sulu üzümü beğenilir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/204).

128. Tarçın / Darçın / Dâr-ı Çînî / Dârçînî

Seylan, Hindistan ve Malezya'da yayılış gösteren tarçın, 7-10 metre boyunda, sert yapraklı, sarı, beyaz çiçekli bir ağaçtır (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 164). Daha çok baharat olarak kullanılmaktadır. Evliya Çelebi İstanbul'da macuncular esnafının geçiş töreninden söz ederken tarçın ve başkaca diğer baharatları döverek macun yaptıklarından; keyif verici maddeleri sıralarken tarçın suyundan, rakı çeşitlerini sıralarken tarçın rakısından söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/313, 1/337, 1/422).

129. Tere

Tere (*Lepidium sativum* L.) Türkiye'de kültürü yapılan ve yaprakları salata olarak kullanılan tek yıllık bitkilerdir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 218). Evliya Çelebi İstanbul'daki ve Mısır'daki esnaf geçiş töreninde sebzeciler esnafını anlatırken saydığı sebzeler arasında tereyi de sıralar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/315; 2013b, s. 10/218).

130. Tirfil

Tirfil (Üçgül) (*Trifolium* sp. L.) subtropik ve ılıman bölgelerde yayılış gösterir. 400 civarında türü vardır. Türkiye'de 95 türü bulunur (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 240). Evliya Çelebi Erzurum ve İstanbul gezilerinde hayvan yemi olarak kullanılan otları sayarken tirfili de sıralar ve Erzurum ovasını tanıtırken tirfilden şöyle söz eder; "Bir

yeşillik ovadır ki çeşit çeşit otlarından ve tirfil yoncasından atlarımız taze can buldular” (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 2/141, 3/357).

131. Trabzon Hurması

Trabzon hurması (*Diospyros kaki*), anavatanı Japonya’dır. Türkiye’de kültürü yapılır. Meyvaları büyük, 5-8 cm çapında, basık küre şeklinde ve turuncu renklidir. Meyvalar olgunlaşınca tatlılaşır ve suludur, yenir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 287).

Evliya Çelebi, Trabzon’u tanıtırken Trabzon hurmasının rağbet gören bir meyve olduğundan ve fırında kurutulup hediye olarak diyar diyar gönderildiğinden bahseder. “Trabzon hurması derler bir meyvesi vardır, fırında kurutup vilayet vilayet gönderilir. İçinde iki üç çekirdeği olur, lezzetli meyvedir” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/63).

132. Turp

Turp (*Raphanus sativus*) Türkiye’de kültürü yapılan bir bitkidir. Evliya Çelebi İstanbul’daki ve Mısır’daki esnaf geçiş töreninde sebzeçiler esnafını anlatırken saydığı sebzeler arasında turp da vardır (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/315; 2013b, s. 10/218).

133. Turunç

Turunç / Narenç (*Citrus aurantium* L.) vatanı uzakdoğu, Çin, Hindistan olan ve Türkiye’de başlıca Güney ve Güneybatı Anadolu’da sahil kesiminde ayrıca Rize ve civarında yetiştirilmekte olan Citrus türlerindedir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 257). Evliya Çelebi İstanbul, Trabzon ve Antakya’da turunca rastlar.

Önce bu belde Hasköy namıyla bilinir ancak süslü bir şehir gibidir, zira 3 bin adet kat kat bağlı bahçeli güzel evleri vardır. Bazı bağlarında limon, **turunç** ve kebbat yetişir. ...

... Özellikle limonunun çeşitleri, al renkli türlü **turunç**ları, narı ve zeytini dünyayı tutmuştur ki yedi çeşit zeytini olur. ...

Mahsüllerinin, yiyeceklerinin ve içeceklerinin beğenilenleri: Evvelâ beyaz deve dişi buğdayı, beyaz çakıl ekmeği, pamuğu, limonu, turuncu, şeker kamışı, bahçeleri ve Asi Nehri kenarında düzenli bostanları vardır ve su dolaplarıyla sulanır bağları vardır (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/241, 2/63, 3/45).

134. Tütün

Tütün (*Nicotiana*) türleri, Amerika kökenli kültür bitkileridir. *N. tabacum* (tütün), boyu yaklaşık 1 m kadar olan bir kültür bitkisidir; 17. yüzyılda Avrupa’ya, oradan da Türkiye’ye getirilmiştir; halen Türkiye’de ve dünyanın birçok ülkesinde yaprakları için kültürü yapılmaktadır. Tütün yaprakları bitki çiçekliyken toplanır kurutulur, nikotin

maddesi taşıır. Nikotin sıvı, uçucu ve çok zehirli bir maddedir mukozadan absorbe olduğundan sigara içilen ortamda, sigara içmeyenler de aynı derecede etkilenir. Tütün yaprakları işlendikten sonra sigara ve puro haline getirilir. Ayrıca yapraklardan hazırlanan ekstreler insektisit yani böcek öldürücü olarak kullanılır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, ss. 296, 301).

Evliya Çelebi'nin İstanbul'da ömrü boyunca içmediğini söylediği keyif verici maddeler arasında tütün de vardır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/419); Selanik gezisinde ise yenice tütününü şu sözlerle anlatır;

Yenice'nin [231a] kuzu kulağı gibi tütünü Rum, Arap ve Acem'de meşhur olup birer okka kadar iki başı sivri ve ortası yumru tütünü bir yere toplayıp kıl iplerle bağlayıp tüm vilayet ayanına hediye götürürler. Hakir ömrümde tütün içmedim ama bu Yenice tütününün misk ve ham amber kokusundan hoşlanırım. Ta bu derece misk kokulu tütünü olur (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 8/93).

135. Udülkahr / Êdu'l-kahr

Yerasimos, udülkahrı nezle otu, akırkarha (*Anacyclus pyrethum*, *Anthemis pyrethum*) olarak tanımlar (Yerasimos, 2014, s. 493). Evliya Çelebi İstanbul gezisinde macuncular esnafını tanıtırken macunların içerisine konulan maddeler arasında udülkahr da vardır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/313).

136. Unnap / Hünnap

Anavatani Güney Asya, Afrika ve Avustralya olup, Türkiye'de Batı ve Güney Anadolu'da kültür bitkisi olarak yetiştirilir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 251). İstanbul, Azerbaycan ve Balıkesir gezileri sırasında Evliya Çelebi unnapdan söz eder. Özellikle Azerbaycan ve Balıkesir'in meşhur yiyecekleri arasında unnabı da sayar. Saraybosna'dan söz ederken ise orada yetişmeyen ürünler arasında unnap da vardır (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/355, 1/402, 4/230, 5/185).

137. Üvez

Üvez (*Sorbus domestica* L.) Türkiye'de Karadeniz bölgesinde doğal yayılış gösterir ve meyveleri için birçok yörede yetiştirilir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 234). Evliya Çelebi Bulgaristan'ın beğenilen meyveleri arasında üvezi de sayar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/298).

138. Üzüm

Türkiye’de doğal yayılış gösteren üzüm bitkisine Evliya Çelebi, İstanbul, Trabzon ve daha birçok yörede rastlar. O yörelerin beğenilen meşhur yiyecek ve içeceklerinden söz ederken çeşit çeşit üzümlerinden de bahseder. İstanbul’un Cem Şah üzümü, Şam üzümü; Trabzon’un namık üzümü, melikî üzümü ve frenk üzümü gibi.

Yiyecek ve içeceklerini bildirir: Önce has ve beyaz kurabiye gevreği, beyaz simidi, yağlı çöreği, sulu ve al renkli dürrâkı, papa şeftalisi, şirin kayısı, Cem Şah üzümü, Şam üzümü, Boşnak Dede gülü, kaymaklı yoğurdu ve semiz koyun eti meşhurdur, çünkü yeşillik yerleri çoktur (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/247).

Yiyeceklerinden, nice bin bahçelerinin ve bostanlarının nefis meyveleri ve yetiştirdiklerinin çeşitlerinden, üzüm bağlarının türlü türlü lezzetli üzümlerinden, sulu ve tadı hoş meyvelerinden, dilber dudağı kirazı, lahican armudu, bey armudu, gülâbî armudu, Sinop elması, namık üzümü, melikî üzümü ve frenk üzümü nefis nimetlerdir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/63).

Bununla birlikte *Seyahatname*’den 17. yüzyılda yine çeşitli meyve kurularının hediye olarak hükümdarlara gönderildiğini öğreniyoruz. Bu hediyelerden biri de üzüm kurusudur.

Bu şehir halkı bu şehri imar etmeleri şartıyla bütün yerel vergilerden muaf tutulmuşlardır. Ancak İran ülkesi şahına her sene yüz deve yükü Ordubarı, meleçe ve Abbasî armudu kurusu, âlû-yı Buhara (Türkistan eriği), zerdalı, kayısı, ayva, üzüm kurusu ve nice meyve çeşitlerinden hediyeler getirirlermiş (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/154).

Hediye meyvelerin birçoğu kurutularak, bir kısmı ise kurutulmadan gönderiliyor. Meyvelerin kurutulması çürümelerini engellemek için kullanılan bir yöntem ve bu sayede meyveler bozulmadan bir ülkeden diğerine gönderilebiliyor. Ancak on yedinci yüzyılda taze meyvelerin bozulmadan daha uzun süre kalması için de bazı tekniklerin kullanılmış olduğunu görüyoruz. Örneğin üzümlerin bir yerden başka bir yere gönderilmesi sırasında onların çürümemesi için asma yapraklarına sarıldığı ve temiz toprakla üzerlerinin örtüldüğünü *Seyahatname*’den öğreniyoruz. “... Paşaya on yedi renkte sulu armutları hediye getirdiler. Ve bağ tefeğinde yapraklarıyla temiz toprakta gömülmüş avnik üzümü getirdiler. ...” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/254).

Seyahatname’de birçok yerde üzümden yapılan şıra ve şarapdan söz edilir.

İçecek çeşitlerinin anlatılması: Evvela misket üzümünün yedi renkte duhter-i rez (üzüm asması kızı) şırası, gayet yararlı şıralı içecektir. Ve melikî üzümünün saf şarabı, koknar şarabı, nar şarabı, gülnar (nar çiçeği) şarabı, ab-ı şulle şarabı, sehlân şarabı, vişne şarabı, bal suyu, sıradan halk için darı bozası ve pirinç bozası beğenilen içeceklerdir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/163).

Ayrıca Evliya Çelebi Malatya'nın beğenilen ürünleri arasında çeşit çeşit üzümlerinden, bu üzümlerden yapılan üzüm sarmasından, üzüm şırası ve üzümlü tarhanasından da bahseder.

Özellikle bu Seyyid Battal'ın doğum yeri olan evin tarafında olan çeşit çeşit üzümler bir diyarda yoktur. Hatta dürbülü üzüm sarması, köfter badem kırması, üzüm şırası, basdığı ve üzümlü tarhanası bir diyara mahsus değildir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/12).

139. Vişne

Kuzey yarımkürede yayılış gösteren vişne Türkiye'de de doğal olarak yetişmektedir. *Seyahatname*'de Evliya Çelebi İstanbul gezisinde oranın beğenilen yiyecek ve içeceklerini anlatırken vişne kurusu, vişne hoşafı ve vişne şarabından söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/339, 1/419).

140. Yaban Üzümü

Yaban üzümü (mevzek, yaban üzümü, bit otu) (*Delphinium staphisagria* L.) 30-100 cm'ye kadar boylanabilen, iki yıllık, yumuşak tüylü, kirli mavi çiçekli ve otsu bir bitkidir. Tohumları bit öldürücü olarak kullanılır. Zehirli bir türdür. Bit otu, kokar ot, mezevek, mevzek, mözvenk, müzüdek eşanlamlı kelimelerdir (Baytop, 1997, s. 207). Evliya Çelebi Samsun'un beğenilenlerini anlattığı bölümde dağlarında yetişen yaban üzümünden söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/53).

141. Yeşil acur

Yazılanlardan bir kabak türü olduğu anlaşılan yeşil acura Evliya Çelebi Mısır'da rastlar ve şöyle tanımlar;

Yeşil acur: Bu da abdüllâvî gibidir, ancak yeşildir ve alacası da yeşildir. Şekilde hemen abdüllâvî eğri büğrüdür. İçinde çekirdeği vardır. Ve tabiatı soğuktur ve tadı bir nimete benzemez. Anadolu'da Mısır kabağı derler, Mısır'da Rum kabağı derler, fakir arada kalmış bir yuvarlak kabaktır, gayet çok olur. Ve sürahi dolma kabağı, su kabağı, Frenk kabağı ve Elvah kabağı, bunlar gayet çoktur (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/301).

142. Yonca

Yonca (*Medicago sp.* L.) Avrupa, Asya ve Afrika'da yayılış gösterir. Türkiye'de 30 türü bulunur. Bunlardan *Medicago sativa* hayvan yemi olarak kullanılır (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 240). İstanbul, Erzurum, Nahçıvan, Adana ve Edirne seyahatleri sırasında Evliya Çelebi hayvan yemi olarak ve Edirne şehrinin beğenilen ürünleri arasında yoncayı da sıralar (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/283, 2/149, 3/35).

143. Yulaf

Yulaf (*Avena sativa*) ılıman bölgelerde yayılış gösterir. Türkiye’de geniş oranda kültürü yapılır. Tohumları (meyva) besin olarak değer taşıyan ve bu amaçla kültürü yapılan bitkiler arasındadır (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 318; Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 137).

Evliya Çelebi İstanbul, Akkırman Kalesi, Belgrad ve Mısır seyahatlerinde yulaftan söz eder. İstanbul’da yulafın hayvan yemi olarak kullanıldığı, Akkırman Kalesi’nin beğenilen ürünleri arasında yulafın da yer aldığı, Belgrad’da yulaftan ekmek yapıldığı, Mısır’da yetiştirilmeyen hububatlar arasında yulafın da bulunduğu bahseder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/283, 5/100, 5/239; 2013b, ss. 10/303-10/304).

144. Zambak

Zambak (*Lilium sp. L.*) Kuzey ve ılıman bölgelerde yayılış gösterir, 70 kadar türü vardır. Türkiye’de 6 türü bulunur. Süs bitkisi olarak yetiştirilir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 325). Süs bitkisi olarak yetiştirilmesine karşın Evliya Çelebi Akkırman gezisinde reçel çeşitlerini sayarken zambak reçelinden de bahseder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 5/107)

145. Zâter / Nefec / Geyik otu

Zâter / Nefec / Geyik otu (Sâter, Kaya kekiği, kekik), 10-35 cm yükseklikte, bir yıllık otsu, basit yapraklı, mor veya beyaz çiçekli bir bitkidir. Türkiye’de Orta ve Güney Anadolu bölgelerinde yabanî olarak yetişmektedir. Kurutulmuş bitki ve baharat olarak kullanılmaktadır (Baytop, 1997, s. 238).

Evliya Çelebi İstanbul, Erzurum ve Bolu gezilerinde deva içecekleri ve deva otçuları esnaflarını anlattığı, Erzurum ile Bolu’ya ait otları saydığı bölümlerde zâterden bahseder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/313, 1/386, 2/138, 3/196).

146. Zencefil

Tropiklerde yayılış gösteren zencefilden Evliya Çelebi İstanbul ve Bitlis ile ilgili gözlemlerini aktarırken söz ediyor. Tropikal iklim bitkisi olan zencefil Türkiye’de yetiştirilmemektedir. 17. yüzyılda baharat olarak Türkiye’ye getirilmiş olabilir. Evliya Çelebi, Bitlisi’in meşhur reçellerini sıralarken ve İstanbul’da Galata şekerçileri esnafını anlatırken zencefilden söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/313, 1/344, 4/193).

147. İsmi Bilinmeyen Bitki

Evliya Çelebi Trabzon gezisinde rastladığı ve ne olduğunu bilmediği bu meyveyi kendince Trabzon zeytininin küçük bir türü olarak tanımlar. “... Ama bu Trabzon zeytininin bir küçük cinsi vardır. Olgunlaşmadan ham iken yenilir ve siyah kiraza benzer bir tür meyvedir. Bu da Trabzon’a özgüdür” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/63).

2.1.2. Sağlık ve Şifa

Bu kategoride çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaçların, macunların içerisine katılan bitkilere yer verilmiştir. Ayrıca Evliya Çelebi “hoş kokusu ile insanın dimağını kokulandırır” gibi ifadeler kullandığı ve psikolojik rahatsızlığı olan hastaların bu kokularla şifa bulduklarını belirttiği bitkiler de bu kategoriye dahil edilmiştir.

Seyahatname'de Sağlık ve Şifa kategorisinde ele alınan bitkiler;

1. Abdüllâvî

Abdüllâvîyi (*Cucumis chate*) Dankoff bir çeşit kavun olarak; Yerasimos ise iki tarafı akrep kuyruğu gibi olan tombul bir acura benzeyen yabani bir kavun cinsidir şeklinde tanımlar (Dankoff, 2013, s. 57; Yerasimos, 2014, s. 290). Evliya Çelebi Mısır'daki meyve ve sebzeleri anlattığı bölümde abdüllâvînin idrar söktürücü olarak kullanıldığını şu sözlerle anlatır;

Abdüllâvî: Bu da kavun tadında abdüllâvî derler bir tuhaf şeydir. Ortası yumru, iki başları ikişer üçer karış sivri, eğri büğrü ve bir tarafı yamuk yılan alacası gibi alacadır. İçinde yine kavun çekirdeği gibi çekirdek var. Ama lezzette biraz ekşidir. Ve hikmet üzere tabiatı soğuktur, ama mesaneyi sökücüdür. Yılan görünümünde olduğundan yerken insana ikrah gelir. Tıp kitaplarında bu abdüllâvî Hazret-i Peygamber'in mucizesiyle yaratılmıştır derler. Sebebi, (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/301).

2. Aselbend ağacı

Aselbend ağacı (*Styrax benzoin*), asılbend, cavi, asılban el cavi, kara günlük, kemkam kelimeleri ile eş anlamlıdır (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 208). *Styrax* türleri tropikal Asya'da yetişen ağaçlardır, gövdenin yaralanmasıyla bir oleoresin elde edilir; Asilbent adı verilen bu drog ekspektoran etkilidir, ayrıca kozmetikte kullanılır; iyi bir fiksatifdir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 288).

Evliya Çelebi İstanbul'daki Mısır aktarlarını anlatırken ve Nusaybin'in yüksek dağlarında yetişen ağaçların hoş kokusundan bahsederken aselbend ağacından da söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/385, 4/415).

3. Asfur / Usfûr

Asfur / Usfûr (Aspir, Aspur, Yalancı safran) (*Carthamus tinctorius*), vatanı Arabistan olan, Orta ve Güney Anadolu'da geniş alanlara ekimi yapılan, tek yıllık bir bitkidir. Çiçekleri turuncu renklidir, boya maddesi olarak ve safrana katıştırmak için kullanılır. Meyva bol yağlı, yağı acı ve pürgeyettir, romatizma ağrıları için dışarıdan sürülür; rafine edildikten sonra yemeklik yağ olarak kullanılabilir; kuruyan bir yağ olduğu için de boyacılıkta değerlidir (Baytop, 1997, s. 35; Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 323). Evliya Çelebi asfuru Bingöl'ün şifalı otları arasında sayar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/184).

4. At Kestanesi

At Kestanesi (*Aesculus hippocastanum*), parklarda ve yol kenarlarında çok yetiştirilen büyük bir ağaçtır. Vatanı Balkan yarımadası olan bitkinin tohumları büyüktür, kestane'ye benzer, çok serttir. Olgun tohumlarının içerdiği bileşikler antienflamatuar, vazokonstrüktör ve kapiler çatlamayı önleyici özelliğindedir. Tohumlarından hazırlanan preparatlar hemoroid ve damar hastalığı tedavisinde kullanılır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 1998, s. 267).

Evliya Çelebi Bulgaristan Akyazı'da at kestanesi ile atların nasıl tedavi edildiğini şu sözlerle anlatır; "... Hâlâ o benzersiz ağaç öyle güzel bir ağaçtır ki yumurta kadar at kestanesi yetişir. Her kimin atında sancı yahut kızıl kurt olsa o at kestanesinden ata yedirseler Allah'ın emriyle şifa bulur" (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/257).

5. Badem

Badem (*Prunus amygdalus*, *Amygdalus communis*), ilkbaharda, yapraklardan önce pembe veya beyaz renkli çiçek açan, boyu 8'm ye varan ağaçlardır. Anadolu'da tatlı badem ve acı badem olmak üzere iki varyetesi yetişir. Tohumlarından Badem yağı elde edilir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, ss. 228, 229).

Evliya Çelebi İstanbul'da şifa yağları esnafını tanıtırken çeşitli bitkilerden elde edilen yağları sıralar. Bu yağlar arasında badem yağı da vardır.

Şifa yağları esnafı: Dükkân 80, nefer 115, pirleri Abdüssamed Zeyyât Basrevî'dir, Selmân kemerini bağladı. Kabri Bağdad diyarında Kurna Kalesi Mezarlığı'nda halkın ziyaret yeridir. Kabrinden daima bir yağlı toprak çıkar. Cüzzam ve uyuz olan bir adam hamamda kese sürünüp o yağlı topraktan sürünse Allah'ın izniyle kurtulur. Bu esnafın işleri bademden, servi kozağından, cevizden, fındık, fıstıktan ve başka şeylerden yağlar çıkarıp damlalık şişeleri içine koyup tahtirevanlar üzere dükkanlarını süsleyerek halka yasemen yağı, sümbül yağı, gül yağı, reyhan yağı ve kulemisk yağları saçarak geçerler (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/313).

6. Belisan Ağacı, Belsem Ağacı

Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi belisan ağacının Arapça, Türkçe ve Latince adlarını karşılaştırır. Arapça adları belsan ağacı, balasan, mekke, ebu şam; Türkçe adları belesen ağacı, mekke pelsengi ağacı, balsam ağacı ve Latince adı *Commiphora oppobalsamum*'dur (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 50).

Belsem ağacı hakkında ise Özön kınaçiçeğigillerden balzami çıkarılan bir ağaçtır demektedir (Özön, 1979, s. 80). Belisan ve belsem ağaçları hakkında Evliya Çelebi bu iki ağacın yağlarının zehirlenmelere karşı kullanıldığını şu sözlerle açıklar;

Daha önce bu bağda belsem ve belisan ağaçları var imiş. Hazret-i İsa mübarek elleri ile dikmiş. Mısır'dan başka diyarda olmaz imiş. Yağını çıkarıp teberrüken padişahlar hazinesinde saklardı. İnsan zehir yese, ondan bir kırat yese kurtulur. Bir adamı akrep, yılan, çıyan ve böcek ısırma soktuğu yere belisanı sürseler ve yedirseler kurtulur ve sızıya sürseler şifa bulur (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/286).

7. Besbâse / Cevz-i bevvâ

Muskad, küçük hindistan cevizi olarak bilinen Besbâse / Cevz-i bevvâ (Ar.) (*Myristica fragrans*) ile ilgili olarak Evliya Çelebi macunların içerisine konulup hastalara dağıtıldığından söz eder.

Ve haftada iki gün macun işliği açık olur. Edirne şehrinde ne kadar hastalık sahibi kimse var ise darüşşifaya gelip nice bin çeşit derman macunları dağıtılır. Diğer tohumlu ilaçlar hesap dışıdır. Besbâse, kebabe, kakule, zencefil, emlec ve kebbat perverdelerinin dağıtıldığı asla hesaba gelmez, ama şifâhanenin kapısının üst eşığı üzerine vakfedici şartı öyle yazmış ki, "Sağlıklı olan adam bu anılan ilaçlardan bir kırat şey alırsa hasta olup Firavn ve Kârûn'un laneti üzerine ola" diye lanetname yazılmıştır, vesselâm. Allah'ın rahmeti üzerine olsun, söz tamam oldu (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/344).

8. Buhur-ı meryem

Buhur-ı Meryem (*Cyclamen coum*) ile buhur otu, buhurumeryem, domuz ağırşığı, devetabanı eşanlamlı kelimelerdir (Telli, 2015, s. 111; Baytop, 1997, s. 93). Evliya Çelebi Edirne gezisinde oradaki bîmârhaneyi anlattığı bölümde psikolojik rahatsızlığı

olan hastaların tedavidesinde buhur-ı Meryem otunun da kullanıldığından söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/344).

9. Burun otu

Burun otu (Deli Tütün) (*Nicotiana rustica* L.), 150 cm kadar yükselebilen, büyük yapraklı ve yeşilimsi sarı çiçekli bir tütün türüdür. Gaziantep, Kâhta ve Kahraman Maraş bölgelerinde yetiştirilir. Bu türün yaprakları kurutulup toz haline getirilerek meşe odunu külü, mazi, nane veya tarçın ile karıştırılarak enfiye gibi buruna çekilmektedir. (Baytop, 1997, ss. 55, 87). Evliya Çelebi İstanbul gezisinde burun otu içen birini şu sözlerle anlatır;

Meczuplardan dilsiz kayalık sahibi bir divane idi. Burun otu içmeye tutkundu. Bazı çocuklar burun otudur diye toprağı avucuna korlar, o da burnundan çekirdi. Günde yüz dirhem toprağı içse çok değildi. Birkaç kere kerameti görülmüştür (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/223).

10. Cacih

Cacih (*Cephalaria procera*, *Chaerophyllum angelicifolium*, *Polygonum cognatum*), ilkbaharda tarlalarda biten ve yenilebilen otlardandır (Tuzlacı, 2011, s. 127; Derleme Sözlüğü, 1968, c. 3, s. 839). Evliya Çelebi'nin Erzurum'u anlattığı bölümde bahsettiği şifalı otlar arasında yer alır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/138).

11. Cedvar / Cedvâr-ı Rumî

Cedvar (*Curcuma zedoaria*), baharat olarak kullanılır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 1998, s. 162). Cedvar / Cedvâr-ı Rumî Evliya Çelebi'nin Erzurum ve Karadağ ziyaretlerinde bahsettiği şifalı otlar arasında yer alır (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 2/138, 6/326).

12. Ceviz

Ceviz (*Juglans regia*), vatanı Anadolu olan bir ağaçtır; Türkiye'de ve Güney Avrupa'da çok yetiştirilir. Boyu 18-20 m kadardır, 30 m'ye de erişebilir. Ceviz ağacının yaprakları eczacılıkta kullanılır, tohum ve odunu ise endüstride tüketilir. Tohumları yağ bakımından zengindir, yenilir; tohumlardan çıkarılan yağ sabun ve kozmetik sanayiinde, boyacılıkta kurutucu ajan olarak kullanılır. Yeşil renkli perikarptan yün boyamada yararlanır; ayrıca yaprak ve perikarp ekstresi kozmetikte saç preparatlarına girmektedir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, ss. 172, 173). Evliya Çelebi İstanbul'daki şifa

yağları esnafının sattığı yağlar arasında ceviz yağının olduğundan da söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/313).

13. Çıntıyana

Yerasimos çıntıyanayı centiyane otu olarak tanımlamaktadır (Yerasimos, 2014, s. 335). Çıntıyana (centiyane, jansiyan) (*Gentiana lutea*), Güney Avrupa, Balkanlar ve Türkiye’de Bursa (Uludağ) ve Ödemiş’te (Bozdağ) doğal olarak yetişir. Bileşiminde bulunan maddeler nedeniyle eskiden beri tonik olarak kullanılır. Evvelce Anadolu’da sık rastlanan bu tür aşırı ve bilinçsiz sökümlü nedeniyle azalmıştır hatta yok olma tehlikesi altındadır; bu nedenle sökümlü yasaklanmış, koruma altına alınmıştır; kültür denemeleri ise şimdilik başarısız olmuştur (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 162).

Evliya Çelebi’nin Mısır seyahatinde sözünü ettiği Hekim Halyuş’un terkibi içerisinde çıntıyana da yer almaktadır (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/167).

14. Çilek

Beslenme ve tüketim kategorisinde açıkladığımız çileği (*Fragaria vesca*) *Seyahatname*’de Karadağ’da hekimlerin dağlardan toplayıp ilaç yaptıklarını öğrenmekteyiz (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 6/326).

15. Çöpçini

Çöpçini (Çûb-ı Çinî) (*Smilax china*), Çin saparnası ve kına kına ağacı olarak bilinir (Yerasimos, 2014, s. 338). Evliya Çelebi de çöpçiniyi Karadağ’da rastladığı şifalı otlar arasında sayar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 6/326).

16. Dâr-ı fülful / Dârû-yı fülful

Dâr-ı fülful (Far.) (*Fructus piperis longi*), eskiden hekimlikte de kullanılan, Doğu Hint dağlarında yabani olarak yetişen, yakıcı ve keskin lezzetli, karabibere benzer bir bitkidir. Tarçın tohumu da denir (Telli, 2015, s. 111).

Evliya Çelebi İstanbul’daki Mısır aktarlarını tanıtırken dâr-ı fülfulün ilaç olarak kullanımından; Atina’da kokusundan; Mısır’da tedavi edici macun içerisine konulduğundan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/385; 2013b, ss. 8/140, 10/167).

17. Defne

Defne ağacı (*Laurus nobilis*), Akdeniz bölgesi bitki örtüsünün bellibaşlı elemanlarından, kışın yaprak dökmeyen 2-15 m boyunda bir ağaçtır. Yaprakları ezildiğinde kuvvetli ve özel bir koku yayar. Çiçekler sarımsı renkli, yaprakların koltuğunda ve topluluklar halindedir. Meyva 1-1.5cm büyüklükte, parlak siyah renklidir. Zeytine benzeyen tohumu iyi gelişmiştir. Defne meyvası, sabit yağ bakımından zengin bir drogdur. Presyonla elde edilen yağ (Defne yağı, Tehnel yağı), romatizma ağrılarında pomat halinde uygulanır. Defne yaprakları, bitkinin uçucu yağ bakımından en zengin organıdır, defne yağı üretiminde ve bazı yemeklere lezzet vermek amacıyla kullanılır. Sabun sanayiinde çok tüketilen defne yağı, yaprak ve meyvalardan elde edilen uçucu yağdır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 1998, ss. 207, 208).

Evliya Çelebi de Mora ve Muğla gezilerinde defnenin hoş kokusundan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 8/327).

... Bütün Marmaris dağları, dere ve tepeleri tamamen sıgla ağacı, defne ağacı ve mersin ağacı ile bezenmiş olup gelen geçenlerin dimağını ıtır gibi kokulandırır. Hatta Sultan Süleyman Han Rodos fethine yöneldiklerinde bu Gökâbâd ormanı içinden geçerken dimağı kokulanıp, “Bre benim miskli Gökâbâdım” der, o mahalde bir nehir geçerken ayn-ı misk der (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 9/158).

18. Deveboynu

Deveboynu, *Derleme Sözlüğü*'nde süsen cinsinden (*Iris sp.*), sarı çiçek açan, uzun sapı deve boynuna benzeyen, fena kokulu bir ilkbahar çiçeği olarak tanımlanmaktadır. *Seyahatname*'de Evliya Çelebi'nin Edirne gezisinin anlatıldığı bölümde koku ile tedavi yönteminde kullanılan çiçekler arasında deveboynunun da adı geçmektedir (Derleme Sözlüğü, c. IV, s. 1440; Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/344).

19. Dut

Türkiye'de beyaz dut (*Morus alba*), kara dut (*Morus nigra*) ve mor dut (*Morus rubra*) ağaçlarının kültürü yapılmaktadır. Evliya Çelebi de Erzincan gezisinde dut pekmezinin sağlığa olan faydası ile ilgili şunları söyler; “... dut pekmezinin türlüünü baharat ile terbiye ederler. Bir kâse içene hayat ve can verir” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/254).

20. Dürüğ otu

Beslenme ve tüketim kategorisinde anlattığımız dürüğ otunu (durak otu, dereotu) (*Anethum graveolens* L.), Evliya Çelebi Atina dağlarında yetişen şifalı otlar arasında saymaktadır (Yerasimos, 2014, s. 347; Baytop, 1997, s. 89).

Bu yüksek dağda olan bitkiler, otlar ve deva otları bir yaylada yoktur. Hatta adamotu, ravend-i rûmî, dürüğ otu, labada, ışkın, ribas ve yüz binlerce bunun benzeri ilaç yapımında kullanılan şifalı bitkiler yetişip bütün dertlere deva bulunur (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 8/141).

21. Eğir Otu

Eğir (azakeğiri) (*Acorus calamus*), 50-100 cm boyunda, hoş kokulu, rizomlu, bir bitkidir. Yaprakları kokuludur. Bitki durgun su ve dere kenarlarında yetişir. Türkiye’de Eğirdir, Beyşehir, Sapanca ve Yeniçağa göllerinde rastlanır. Rizomları sonbaharda topraktan çıkartılır, temizlenip kurutulur. Kokusu baharlı ve hoş, lezzeti acıdır. Uçucu yağ içerir. Halk arasında tonik, stomaşik ve karminatif (gaz giderici) olarak rizomları çiğneme suretiyle sıkça kullanılır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, ss. 142-143).

Evliya Çelebi de İstanbul ve Bolu gezilerinde eğirin mide rahatsızlıkları için kullanıldığından söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/284, 3/196). Çağa gölünde yetişen eğirin özelliğini şu sözlerle anlatır;

Eğirin özelliği: Cenab-ı Bari bu gölde o kadar eğir kökü yaratmış ki bütün Çağa halkı eğir köklerini mevsiminde su içinden toplayıp iplere dizerler. Başka tüccarları vardır, bütün memleketlere yük yük götürüp ticaret ederler, gayet yararlıdır. Bir adam yellenmeye ve mide rahatsızlığına yakalansa bu Çağa eğirinden yemekten önce açken bir dank miktarı kullansa midesi ve karnında olan yeli komaz. Yemek iştahını kabartıp görme kuvvetini artırır ve midesini düzeltir. Zira “Eğir ye de geğir” demişler. Gerçi Osmanlı devletinde Azak eğiri ve Kanije eğiri meşhurdur ama bu Çağa Gölü eğiri kadar hoş, böyle hazmı kolaylaştıran eğir olmaz (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/196).

22. Elma

Beslenme ve Tüketim maddesinde bahsettiğimiz, Türkiye’de geniş oranda yayılış gösteren elmanın (*Malus sylvestris*) sağlığa olan faydası hakkında Evliya Çelebi şunları söylemektedir;

Yiyecek ve içeceklerinin anlatılması: Evvela beyaz ve has ekmeği, çöreği, böreği ve bağlarında hezarî adında bir çeşit **elması** olur ki ve râhın rah râhın misl-i tüffâh (elma gibi faydası boldur) misâli bu **elma** hakkındadır. Lezzette sanki İstanbul yakınında Kocaeli sancağında misket elması gibi hoş kokulu yuvarlak bir elmadır. Devamlı bu elmadan yiyen bütün hastalıklardan kurtulur. Kısacası yeryüzünde benzeri yoktur. ... (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/174).

23. Emlec

Emlec günümüzde amla olarak bilinen Hindistan kökenli *Phylanthus emblica* (eşanlamlısı *Emblica officinalis*, *Mirobalanus embilica*) ağacının genellikle tıbbi amaçlı kullanılan, şurup ya da reçel yapılan meyvesidir (Yerasimos, 2014, s. 352).

Evliya Çelebi Edirne’de Bîmârhaneyi anlatırken orada yapılan ve hastalara dağıtılan macunların içerisinde emlecin de konulduğundan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/344).

24. Erguvan

Erguvan (*Cercis siliquastrum* L.), yaprak döken ağaç veya çalılardır. Çiçekler erguvan rengindedir. Batı ve Güney Anadolu’da maki içinde ve kuru dere yataklarında yayılış gösterir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 235). Evliya Çelebi erguvanı Girit gezisinde bahsettiği hoş kokulu çiçeklerin arasında sıralar (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 8/286).

25. Evşe

Evliya Çelebi tarafından Bingöl’ün şifalı çiçekleri ve otları arasında sıralanan evşenin tarafımızca hangi bitki olduğu bulunamamıştır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/184).

26. Fındık

Fındık ağacı (*Corylus sp.*) kışın yaprak döken, Avrupa ve Asya’nın kuzeyinde, Türkiye’de izmit’ten Trabzon’a kadar Kuzey Anadolu boyunca yetişen ve yetiştirilen küçük ağaçlardır. Tohumlar bol yağ içerir ve besin değeri yüksek olan kuruyemişlerdendir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, ss. 174). Evliya Çelebi İstanbul’daki şifa yağları esnafının sattığı yağlar arasında fındık yağının da olduğundan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/313).

27. Fıstık

Evliya Çelebi İstanbul’daki şifa yağları arasında fıstık yağının varlığından da söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/313). Ancak tür olarak hangi bitkiden söz ettiği bilinmemektedir. Çam fıstığı, yer fıstığı veya şamfıstığından söz ediyor olabilir.

28. Ful

Ful (*Jasminum sambac*), Arabistan ve Hindistan kökenli olup Türkiye’de de kültürü yapılan çiçekleri katmerli ve çok güzel kokulu bir süs bitkisidir (Tanker, Koyuncu ve

Coşkun, 1998, s. 288). Evliya Çelebi de *Seyahatname*'de Girit'i anlatırken fulden ve hoş kokusundan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 8/286).

29. Gül

Gül (*Rosa sp.*) genellikle yaprak dökücü bazen herdem yeşil dikenli çalılardır. Kuzey yarıkürede yayılış gösterir ve yüzden fazla tür içerir. Türkiye'de 24 türü doğal yayılış gösterir. Ayrıca Isparta ve Burdur dolaylarında Isparta gülü, pembe yağ gülü ve sakız gülünün kültürü yapılır. Bunların çiçeklerinden gül yağı ve gül suyu elde edilir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 233). Evliya Çelebi de İstanbul gezisinde gül yağından bahseder, şifa yağları esnafının halka gül yağı dağıttığını anlatır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/313).

30. Güneyik / Hindiba

Güneyik, Hindiba (*Cichorium sp.*), Cichorium türlerine verilen genel addır. 20-100 cm'ye kadar boylanabilen, mavi çiçekli, çok yıllık ve otsu bir bitkidir. Yaprakları çiğ olarak veya pişirilerek yenir. Doğu Anadolu bölgesinde kökündeki süttten dağ sakızı denilen bir sakız hazırlanır. Acıgıcı, acıkulak, acımak, güneyik gibi isimlerle de anılır. *Cichorium intybus* L. Anadolu'da yetişen en yaygın türüdür (Baytop, 1997, s. 134). Evliya Çelebi'nin İstanbul'da deva otçuları esnafını ve Mısır'da deva sucuları esnafını tanıttığı bölümde saydığı şifalı otlar arasında sıralanmıştır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/386; 2013b, s. 10/219).

31. Haşhaş / Afyon

Haşhaşın (*Papaver somniferum* L.), Türkiye'de İçbatı Anadolu'da Afyon, Isparta ve Burdur dolaylarında kültürü yapılmaktadır. Kapsülleri tıp ve eczacılıkta çok kullanılan afyon adı verilen bir drog içerir. Ekimi devlet denetimindedir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 174). Evliya Çelebi Mısır'da Hekim Halyuş'un terkibi olan tedavi edici macun içerisine konulduğundan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/167).

32. Havuç / Kızılağaç

Havuç (*Daucus carota* L.), Evliya Çelebi'nin Mısır gezinde anlattığı Hekim Halyuş'un tedavi edici macunu içerisine konulan maddelerden bir diğeridir (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/167).

33. Hayyi'l-garikun

Hayyi'l-garikun (*Polyporus officinalis*), katranköpüğü, ağaç mantarı olarak tanımlanır (Yerasimos, 2014, s. 378). Evliya Çelebi İstanbul'daki deva otçularının kurdukları pazarlardan ve orada sattıkları şifalı otlardan söz ederken hayyi'l-garikun kökü adı da geçer.

İspeçeran yani deva otçuları esnafı: ... Bu deva otçuları gayet çoktur. İstanbul içre haftanın 8 gününde 14 pazar durur. Mesela Cumapazarı, Salı Pazarı, Çarşamba ve Cumartesi Pazarı günlerinde bu otçular pazar kurup labada kökü, güneyik kökü, sığır dili kökü, hayyi'l-garikun kökü, meyan kökü, zater kökü ve nice bin isimli şifa otlarını toplayıp ispeçer attarlarına bu otları satıp kar ederler (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/386).

34. Hitâyî sümbülü / Hitâ sümbülü

Hitây ya da Kitay, Çin'in Türkçedeki adıdır. Bu nedenle Hitâyî sümbülüne Çin sümbülü denilebilir. Evliya Çelebi İstanbul ve Üsküp gezilerinde Hitâyî sümbülünün ilaç olarak kullanımından ve hoş kokusundan bahseder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/385, 5/359).

35. Hindistan cevizi

Beslenme ve Tüketim maddesinde açıkladığımız hindistan cevizi Evliya Çelebi'nin Mısır gezisinde anlattığı Hekim Halyuş'un terkiibini verdiği macunun içerisine konulan baharatlardan biridir (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/167).

36. Hint sümbülü / Sümbül-i hindî

Hint sümbülü (*Nardustachys jatamansi*), Evliya Çelebi'nin anlattığı Üsküp'teki hoş kokulu çiçeklerden biri ve Mısır'da hekim Halyuş'un tedavi edici macunun içerisine konulan maddelerden biridir (Telli, 2015, s. 112; Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 5/359; 2013b, 10/167).

37. İrkılcenâh

Evliya Çelebi'nin anlattığı Karadağ'daki şifalı otlar arasında yer alan ırkılcenâhın hangi bitki olduğu tarafımızca bulunamamıştır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 6/326).

38. Kâfûr

Kâfûr, kafur ağacından (*Cinnamomum camphora*) elde edilen bir maddedir. Kâfur ağacının vatanı Uzakdoğu, Güney Çin ve Japonya'dır. 40-50 metreye kadar boylanabilen bir ağaçtır. 20-25 yaşındaki ağaçların odunu kesilip parçalanır, subuharı distilasyonu ile %2-3 kadar uçucu yağ elde edilir. Bu uçucu yağ soğukta bekletilince

kafur kristalleri çöker; süzülerek ayrılır. Doğal kafur kalp ve solunum uyarıcı, canlandırıcı olarak verilir. Kafur etanollü çözeltisi romatizma ağrılarını gidermek için dışarıdan sürülür. Buğu şeklinde veya kafurlu pomatlar halinde uygulanırsa akciğerlerde ve solunum yollarında antiseptik etki gösterir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 209).

Evliya Çelebi Üsküp gezisinde anlattığı hoş kokular arasında kâfur da yer almaktadır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 5/359).

39. Kakule

Kakulenin (*Elettaria cardamomum*) uçucu yağ taşıyan tohumları stomaşik (mideyi güçlendiren, rahatlatan) etkilidir ve baharat olarak kullanılır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 1998, s. 161).

Evliya Çelebi İstanbul'daki Mısır aktarlarını tanıtırken onların sattığı ilaçlar arasında kakulenin de olduğundan bahseder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/385). Remle (Filistin) ve Selanik'i anlatırken de kakulenin kokusundan insanların dimağları kokulanır demektedir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/98-3/99; 2013b, s. 8/140).

40. Karabiber

Karabiberin (*Piper nigrum* L.) stomaşik (mide rahatlatıcı) ve antipiretik (ateş düşürücü) etkisi var ise de en çok baharat olarak tüketilir. Halk arasında, soğuk algınlıklarında bal ve yağ ile birlikte veya pekmez ile beraber ağızdan verildiği gibi, üzerine karabiber serpilmiş bir tülbentin boğaza sarılması ya da sırta konması gibi dışardan kullanımı da vardır. Aynı zamanda baharat olarak ve dolayısıyla iştah açıcı olarak kullanılır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 167). Evliya Çelebi de karabiberi Mısır gezisinde anlattığı tedavi edici macunun içeriğindeki maddeler arasında sayar (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/167).

41. Kara Çam

Evliya Çelebi Musul gezisinde rastladığı kara çam ağaçlarının salgıladığı çam sakızının sağlığa faydalarını şu sözlerle anlatır;

Şat kıyısında ve daha uzak yerlerde yerde göl göl olup kara çam sakızları kaynar, ama gayet lezzetlidir, sanki mastaki sakızıdır, ama esmerdir. Ve bir değişik lezzeti vardır ki yiyenin dimağını kokulandırır. Ve her sabah birer miskal kullananın vücudunda safra, seveda, balgam ve diğer zararlı salgıları tamamen mahveder, insan karnında olan solucanları

tamamen kırıp alttan dışarı atar. Görme kuvvetini artırıp insanın dişlerini inci tanesi gibi pâk ve parlak eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/443).

42. Karanfil

Karanfil (*Dianthus caryophyllus*) türünün, çiçekleri katmerli olan kültür formları, çiçekçilerde satılan güzel kokulu bitkilerdir. Türkiye’de yabani olarak çok sayıda karanfil türü yetişmektedir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 192). Evliya Çelebi Edirne gezisinde bahsettiği koku ile tedavi yönteminde kullanılan çiçekler arasında karanfili de sayar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/344).

43. Karanfil ağacı

Karanfil ağacı (*Eugenia caryophyllata*, *Jambosa caryophyllus*) %14-20 civarında uçucu yağ ve bir miktar tanen taşır. Bilinen en eski baharatlar arasındadır. Koku ve tat düzenleyici olarak kullanılır. Kuvvetli antiseptik ve analjezik etki gösterdiğinden diş hekimliğinde bu amaçla kullanılır. Diş macunu, gargara gibi preparatların bileşimine girer. Gıda sanayiinde ve parfümeride kullanılır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, ss. 272-273).

Evliya Çelebi Mısır gezisinde Hekim Halyuş’un ter kibini verdiği ve içerisine karanfil başta olmak üzere birçok baharat ve bitkinin girdiği bir macundan söz eder. Bu macunun hangi hastalıklara iyi geldiği ve nasıl hazırlandığı hakkında şu bilgiyi verir;

Hekim Halyuş tiryakını bildirir Evvela bu bir tiryaktır ki dünyayı buna bedel verse, bedel olamaz ve buna malik olan dünyaya malik olmuş olur. Her ne hastalık için yese şifa bulur. Cüzama, berasa ve bunların benzeri hastalıklara birer miskal yiyen Allah'ın izniyle bedeninden ter ile her hastalık çıkıp sağlıklı olur.

Terkibi budur: Evvelâ yılan kursu, karanfil, sadıç, zencefil, Hindistan cevizi, kakule, çıntıyana, karagünlük, mürr, asl-ı kebere, kına, üdü'l-kahr ve habb-ı belisân, seliha, tarçın, sümbül-i hindî ve zerâvend, birer dirhem. Kereviz tohumu, havuç tohumu, karabiber, dâr-ı fülful ve habbü'l-kâr, bunlardan üçer dirhem. Safran ve nuhve ikişer dirhem, kırdımân dört dirhem. Bunları yeteri kadar saf bal ile karıştırıp 3 gün bir sırça kap içinde beklettikten sonra afyon ve lâden ve safranın her birinden üçer dirhem ve meya-i sâ'ilme bunları da tekrar ezerler. Ve bir miskal eşek mayasından bu ezilmiş şeylere iyi karıştırırlar. Bu kere o sırça kap içinde olan macuna bunları da katarlar. Ve arpa içinde faruk gibi ve diğer macunu sakladığı gibi saklarlar, ta ki gerektiğinde birer miskâl yiyeler. Faydasına sınır yoktur, buna malik olmak dünyaya malik olmak gibidir (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/167).

44. Karagünlük

Karagünlük (Günlük, günnük, Kara günlük, Sığala ağacı) (*Liquidambar orientalis*), 20 metreye kadar boylanabilen, kışın yapraklarını döken, çınar görünüşünde bir ağaçtır. Gövdenin yaralanması ile elde edilen balsama Buhur yağı, Günnük sakızı, Kara günlük yağı veya Sığala yağı geri kalan kabuklara ise Buhur ve Yaprak buhur denir. Bu ürünler

tedavi edici ve tütsü olarak kullanılır (Baytop, 1997, ss. 125, 155). Evliya Çelebi karagünlüğün Nusaybin’de kokusundan (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/415), Mısır’da ise tedavi edici macunun içeriğine katıldığından söz etmektedir (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/167).

45. Kâzî

Evliya Çelebi’nin Üsküp’teki kokuları anlattığı bölümde adı geçen kâzînin tarafımızca hangi bitki olduğu bulunamamıştır. Kâzî belki de bir bitki değildir ancak metinden anlaşıldığı kadarıyla etrafa hoş koku yayan bir madde olduğu kesindir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 5/359).

46. Kebâbe / Kebabe (Kübabe)

Kebabe (*Piper cubeba*), uçucu yağ, kokusuz bir madde, kübebin ve bir rezinol içerir ki bu madde kuvvetli antiseptik etkilidir; böbrek ve idrar yolları antiseptiği olarak çok kullanılmıştır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 1998, s. 167). Evliya Çelebi İstanbul, Edirne (Bîmârthane), Filistin (Remle) ve Selanik gezilerinde kebâbenin sağlık ile ilgili olarak macunların içerisine katıldığı ve kokusunun insanları etkilediğinden söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/385, 3/344, 3/98-3/99; 2013b, s. 8/140).

47. Kebbâd / Kebbât / Kepat

Beslenme ve Tüketim kategorisinde bahsettiğimiz kebbatı (ağaçkavunu ağacı) (*Citrus medica*) Evliya Çelebi Edirne’de Bîmârhanedeki ilaçlar ve Girit’te hoş kokularından söz ettiği meyve ve çiçekler arasında sıralar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/344; 2013b, s. 8/286).

48. Kenger

Kenger, (Çakır diken) (*Gundelia tournefortii* L.) yaprakları loblu ve dikenli bir bitkidir; Orta, Güney ve Doğu Anadolu’da yetişir. Olgunlaşmış başçıkları kavrulup, çuval içinde hafif ezilerek dikenlerinden kurtarıldıktan sonra öğütülerek kenger kahvesi adı verilen bir kahve hazırlanır. Bitkinin gövdesi lateks taşır, bundan da kenger sakızı hazırlanır (Baytop, 1997, s. 170; Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 325). Evliya Çelebi kengeri Bingöl’deki şifalı otlar arasında sayar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/184).

49. Kereviz

Beslenme ve tüketim maddesinde açıkladığımız kereviz, Evliya Çelebi'nin Mısır gezisinde anlattığı Hekim Halyuş'un tedavi edici macununun içerisine konulan maddelerden bir diğeridir (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/167).

50. Kijı

Tereotu veya hardalotu olarak bilinen kijının adı *Seyahatname*'de Erzurum'un şifalı otları arasında geçmektedir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/138).

51. Kına

Kına (*Lawsonia inermis*), vatanı Hindistan, İran ve Arabistan olan, basit yapraklı, kısa boylu bir ağaççıktır. Güney Anadolu'da Silifke civarında yetiştirilir. Bitkinin kurutulmuş yaprakları kına olarak kullanılır. Başlıca tanen (kına taneni) ve lavsonin isimli boya maddesi taşır. Saç ve elleri boyamada kullanılır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 273). Evliya Çelebi Mısır gezisinde Hekim Halyuş'un tedavi edici macununun içerisine kınanın da konulduğundan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/167) ve kadınların ayak ve ellerine sürdükleri kınayı şöyle anlatır;

Kadın ayak ve elleri kınası ağacı: Bilbeys ve Kureyn şehirlerinde bol olur. Küçük ağaçlardır. Daima sakıyeler ile sularlar. Mevsiminde kadınlar ve çocuklar toplanıp yapraklarını yolup değirmenlerde öğütüp kına ederler. Öyle kırmızı olur ki bizim validenin topuklarında gördüğümde sevinirdim (Evliyâ Çelebi, 2013b, s.10/300).

52. Kına Ağacı

Kına ağacı (*Cinchona succirubra*), 15-20 m boyunda, Peru ve Bolivya'da yetişen tropikal Asya ve tropikal Amerika'da kültürü yapılan bir ağaçtır. Gövde ve dal kabukları acı olduğundan iştah açıcı ve kuvvet vericidir; droğun asıl önemi taşıdığı alkaloidlerden kinin, kinidin, kinkoninden ileri gelir; kinin sıtmanın spesifik ilacı olduğu gibi antipiretikdir; kinidin ise antiaritmik aktivite gösterir, yani kalp hareketlerini düzenler, taşikardide kullanılır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 1998, s. 312). Evliya Çelebi Mısır gezisinde kına ağacından söz eder ve şöyle tarifler;

Kına ağacı: Anadolu'nun erik ağaçları kadar olur. Bunun bir çeşit çiçeği olur, güzel kokusu insanın dimağını kokulandırır. Bağcılar ayanlara hediye götürürler. Meyvesi olmaz, hemen kokusu canlara can bağışlar. Ama bu hatunlar kınası değildir (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/300).

53. Kırdımân

Yerasimos kırdımânı kardamon ya da karaman kimyonu olarak tanımlar (Yerasimos, 2014, s. 399). Karaman kimyonu (frenk kimyonu) (*Carum carvi*), yaklaşık 1 m boyunda çok yıllık otsu bir bitkidir. Avrupa'da kültürü yapılır, Doğu Anadolu'da doğal olarak yetişir. Frenk kimyonu meyvası 4-5 mm boyunda, esmer renkli, hafif kıvrık, silindir şeklinde ve tüsüzdür. %3-9 uçucu yağ taşır, uçucu yağın büyük kısmını (%40-60) karvon oluşturur. Meyvalar ve buradan elde edilen Oleum Carvi karminatif, stomaşik ve diüretik etkilidir. Baharat olarak Avrupa'da en çok tüketilen *C. carvi* meyvalarıdır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 278).

Evliya Çelebi Mısır'da Hekim Halyuş'un terkibi olan tedavi edici macun içerisine kırdımânın konulduğundan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/167).

54. Kimya Otu

Kimya otu hangi bitki olduğu tarafımızca bulunamamıştır. Ebliyâ Çelebî Şam'ın dağlarında biten, koyun ve keçilerin yediği bir çeşit ottan söz eder. Çelebî bu otu yiyen hayvanların dişlerinin altın renginde olduğunu, bu otu bilenlerin kimyaya katıp altın yaptıklarını ancak bu otun çok az bulunduğunu anlatır. Aynı şekilde Bingöl'de yetişen kimya otunun da aynı etki ile koyun ve keçilerin dişlerini altın rengine boyadığından söz eder.

Bütün Frenk ve Arab hekimleri ve bütün kimyagerler bu dağlara bahar mevsiminde çıkıp nice kere yüz bin yararlı ve ilaç olacak otlar ve bitkiler toplarlar, nice bin çuval yükü bitkileri dertlere deva olması için diyar diyar götürürler. Ve kimyagerler nice çeşit otlar bulurlar. Bu dağda bir çeşit ot vardır, o otu yiyen koyunun ve keçinin dişleri altın gibi olur. Onun erbâbı olanlar bulup kimyaya katıp altın [35b] ederler, ama çok az bulunur bir çeşit ottur (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/71).

Bingöl'ün ibret verici ürünleri: Cümle hey'et (astronomi) sahipleri aynı görüşte birleşmektedirler ki beşinci iklimde 29 dağ vardır. Bunların içinde bu Bingöl Dağı mahsüllüdür. Nice bin türlü otlar ve ağaçlar olduğundan başka kimya otu vardır. Nice bin kere koyunların dişleri altın ve gümüş gibi yaldızlanmış olduğu görülmüştür. ... (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/184).

55. Kocayemiş

Kocayemiş (*Arbutus unedo* L.), kışın yaprak dökmeyen 4 metreye kadar boylanan çalılarıdır. Meyvaları büyük ve koyu kırmızı renkte, yüzeyi pürüzlü olan meyveleri yenilir. Batı, Güney ve kısmen Kuzey Anadolu'da yayılış gösterir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 223). Evliya Çelebi Mora gezisinde rastladığı bu ağacın hoş kokusundan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 8/327).

56. Köknar

Evliya Çelebi İstanbul'daki deva içecekleri esnafını tanıtırken köknarın (*Abies sp. L.*) öz suyunun çıkarılarak savaşlarda askerler için ilaç olarak kullanıldığından söz eder.

Devâ içecekleri esnafı: Bu esnafın işleri, sığırdili otu, hindibâ, köknar, nane, zater gibi otların öz suyunu çıkarırlar. Diğer otlardan da öz sular çıkararak çeşit çeşit şişelerle dükkânlarını süsleyip geçerler. Gazilere savaşlarda bu ilaçlar çok gerekli olduğundan bunlar da metalarını göstererek pür-silah geçerler (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/313).

57. Kulemisk

Evliya Çelebi'nin İstanbul gezisinde şifalı yağları anlattığı bölümde tanıttığı kulemisk tarafımızca bulunamamıştır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/313).

58. Labada

Labada (Efelek) (*Rumex sp.*), Türkiye'de yaygın olan ve çok tanınan bir bitkidir. Bunlar çok yıllık otsu bitkilerdir. Yaprakları sebze olarak yenir, ancak oksalatça zengin olduğu için böbrekleri tahriş eder (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 190). Evliya Çelebi İstanbul, Karadağ ve Atina'nın şifalı otları arasında labadadan da söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/386; 6/326; 2013b, s. 8/141).

59. Lâden

Lâden (Pamuk otu) (*Cistus creticus*), pembe çiçekli ve çalı görünüşünde bitkilerdir. Girit ve Kıbrıs adalarında bu türün yaparaktlarından lâden (ladanum) adı verilen kokulu bir madde elde edilir (Baytop, 1997, ss. 195, 221-222).

Evliya Çelebi Selanik gezisinde lâdenin kokusundan, Mısır gezisinde ise Hekim Halyuş'un terkibine giren maddeler arasında olduğundan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013b, ss. 8/86, 10/167).

60. Lâle

Soğanlı çok yıllık otsulardır. Avrupa ve Akdeniz bölgesinde yayılış gösterir ve 50-60 kadar türü vardır. Türkiye'de 14 türü bulunur. Süs bitkisi olarak önemlidir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 325). Evliya Çelebi Erzurum gezisinde kokusunun güzelliğinden bahsettiği çiçekler arasında lâleden de söz eder. "... Lâle ve zerrini, nilüfer ve şakayıkı, tirfili, zateri ve nanesinin hoş kokusu insana hayat verir" (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/138).

61. Levedan

Evliya Çelebi'nin İstanbul'da bahsettiği levedanın hangi bitki olduğu tarafımızca bulunmamıştır. Ancak Evliya Çelebi'nin anlatımından levedanın kına gibi boya amaçlı ve bit gibi dış parazitleri öldürmek için kullanılan bir madde olduğu anlaşılmaktadır.

Kına dersiniz kadınlara, şiyab yaşlıların sakallarına sünnet ise levedan kökünü havanda dövüp su ile hamur edip saça sakala dürtülse gayet kırmızı olur, saçta sakalda olan kehleyi öldürüp kir ve tozdan pak eder. Bu kere sizin kınanıza da ihtiyaç yoktur" deyip kasaplar Mısır bezirganlarının metalarına böyle karşı çıkınca hemen Mısır tüccarları, ... (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/327).

62. Leylâk

Leylâk (*Syringa vulgaris* L.) kışın yaprak döken küçük bir ağaçtır. Çiçekler mor veya beyaz renkli ve kuvvetli kokuludur. Süs bitkisi olarak behçelerde yetiştirilir (Baytop, 1997, s. 197). Evliya Çelebi de Girit'teki hoş kokulu çiçeklerin arasında leylâktan da söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 8/286).

63. Lezinnebi

Karadağ'daki şifalı otlar arasında yer alan lezinnebinin hangi bitki olduğu tarafımızca bulunamamıştır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 6/326).

64. Limon

Limon ağacı (*C. limon*, *C. medica* var. *limonum*), meyva şekliyle diğer narenciyeden kolayca ayırt edilir, elipsoid ve açık sarı oluşu, ekşi lezzeti en belirgin karakterleridir; C vitamini ve sitrik asit bakımından zengindir. Olgun meyva kabukları uçucu yağ ve flavonozitçe (hesperetol) zengindir. Eczacılıkta tat ve koku verici olarak kullanılır. Limon meyvasının kabuklarından bir uçucu yağ elde edilir; Limon esansı adıyla kodekslerde yer alan bu drog kozmetik alanında sabun vs. yapımında ve gıda sanayiinde çok tüketilen bir üründür (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 258). Evliya Çelebi de Adana ve Girit seyahatlerinde limonun kokusunun insanların ruhunu dinlendirdiğinden söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 3/38; 2013b, s. 8/286).

65. Mahlep

Mahlebin (*Prunus mahaleb*), idris veya mahlep adıyla aktarlarda satılan ve sabit yağ yanında kumarin bileşikleri de içeren mahlep tohumları tonik ve antibiyotik etki gösterir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 229). Evliya Çelebi İstanbul ve Karadağ gezilerinde rastladığı mahlebi şifalı otlar arasında sayar (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss.

1/341, 6/326). Mahlepçiler esnafını anlattığı bölümde mahlebin hangi hastalıklara iyi geldiğini şu sözlerle anlatır;

“Mahlebciler esnafı: Bunların da dükkanları yoktur. Hemen bunlar da sıcak şerbetçiler gibi ibrikler ile caddelerde “Mahleb nefâyis” diye bağırıp geçerler. Mahleb de yaylalarda hâsıl olur bir ottur. Havanlarda döğüp şeker ile veya saf bal ibi pişirip geçerler. Bu da güçlendiricidir, safra, balgam ve sevdâyı yok eder, hoş içimli nefis şerbettir” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/341).

66. Mavi Karpuz

Mavi karpuzun hangi bitki olduğu tarafımızdan bulunamamıştır. Ancak Evliya Çelebi *Seyahatname*'sinde mavi karpuzun Mısır'a özgü, farklı bir tür olduğunu belirtir. Bu nedenle biz de mavi karpuzun Mısır'da yetişen endemik bir tür olduğunu düşünmekteyiz.

Mavi Karpuz: Bu da bir çeşit karpuzdur, ama içi cıktır. Anadolu'da yabana atarlar, ama Mısır'da bazı mahalde birer altına satarlar. Zira Mısır'ın suyu ve havasına göre insana hayat verir. İçi safi cüllâbdır ve akik gibidir. Bir hasta şiddetli sıcaktan ölüm derecesine varsa bu mavi karpuzun suyundan 1-2 fincan içse vücudu buz parçası olup harareti gider, acayip hikmettir. Hakîm Davud Müfredât'ı telifinde o kadar faydalarını yazmış ki anlatılmaz. Bu karpuz da başka diyarda bulunmaz, Mısır'a mahsustur, başka bir soydur (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/301).

67. Menekşe

Beslenme ve tüketim kategorisinde bahsettiğimiz menekşe (*Viola sp. L.*) hakkında Evliya Çelebi hoş kokusu ile psikolojik rahatsızlığı olan hastaları tedavi ettiğini söyler (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/344).

68. Mersin ağacı

Mersin (murt) (*Myrtus communis L.*), Akdeniz havzasında yetişen, yapraklarını dökmeyen 1-5 m boyunda bir maki bitkisidir. Çiçekleri beyaz renklidir. Meyva olgunlukta mavi-siyah renklidir ve yenilir. Mersin yaprakları uçucu yağ taşır. Bronşite iyi geldiği gibi baharat olarak da kullanılır. Bitkinin çiçek ve yapraklarından subuharı distilasyonu ile elde edilen uçucu yağ antiseptik özelliğinden dolayı idrar yolları hastalıklarında, hoş kokusundan dolayı parfümeride kullanılır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 1998, s. 270). Evliya Çelebi de Muğla gezisinde mersinin hoş kokusundan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 9/158).

69. Meyankökü / Âb-1 ırkasûs

Meyankökü (*Glycyrrhiza glabra*) (meyan), Anadolu'da yaygın olarak yetişen, 1-1.5 m boyunda çok yıllık, otsu bir bitkidir. Bu türün Anadolu'da yetişen bazı varyeteleri vardır. Meyan, piyan, buyan gibi isimlerle tanınan *Glycyrrhiza* türlerinin toprak altında parmak kalınlığında, silindir şeklinde uzun iç yüzü sarı renkli ve lifli kök ve rizomları vardır. Meyan kökü adıyla bilinen bu toprakaltı kısımları tatlı olan bir bileşiktir, bu nedenle meyan kökü tatlı lezzetli bir drogdur. Meyan kökü antibakteriyel etkiye sahiptir. Ayrıca meyan kökünden göğüs yumuşatıcı olarak ve mide ülseri tedavisinde yararlanır. Toz edilmiş kökler pilül (hap) hazırlamada, hacim verici olarak kullanılır. Yukarıdaki etkilerine ek olarak, tat verici olarak da, fitoterapi ürünleri arasında da yer alır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 1998, ss. 238-239).

Evliya Çelebi İstanbul ve Mısır gezilerinde şifasından söz ettiği meyan kökü hakkında şunları söyler (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/386);

Âb-1 ırkasûs, yani meyan kökü suyu: Anadolu'dan gelir. Dibeklerde dövülüp bir gece su içinde yatar. Sonra yeni at torbaları içinde süzüp bir kırmızı temiz suyu damla damla akıp içerler. Keyif vericilik ve sarhoşluk yoktur, ama Hakîm Davud 70 adet faydasını yazmış. Bunların içinde en büyük özelliği mesaneyi tertemiz edip idrarı söktürür, bütün balgamı yerinden söküp çıkarır, zira Mısır'ın Nil'i balgamidir. Ve insan vücudunda olan harareti yok eder diye büyük faydalarını yazmış (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/303).

70. Mürr

Mürr (*Commiphora myrrha*) mürrüsafî ya da mür ağacı olarak tanımlanır (Redhouse, 1999, s. 824). Mürr, *Commiphora* türlerindedir. *Commiphora* Afrika ve Asya'da yetişen ağaçlardır. Bunlardan elde edilen Myrrha (Mirra), oleogomresin (reçinenin, zank ve uçucu yağ ile birlikte bitkide bulunuş hali) boğaz antiseptiği ve diş suyu veya gargara olarak kullanılır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 256). Evliya Çelebi yine Mısır'da rastladığı mürrü de Hekim Halyuş'un tedavi edici macununun içeriğindeki maddeler arasında sıralar (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/167).

71. Müşk-i rumi

Müskün eşanlamlısı misktir. Müşk-i rumi, Evliya Çelebi ile aynı dönemde yaşamış olan Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi'nin *Yabani Bitkiler Sözlüğü* adlı eserinde Misk rumi, Teber ve Tutya çiçeği isimleri ile geçmektedir (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 322). Latincesi *Polyanthes tuberosa* olan ve botanikte sümbülteber olarak da

bilinen bu çiçek (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 155) *Seyahatname*'de Erzurum'un şifalı otları arasında yer alır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/138).

72. Nane

Nane (*Mentha sp.*) türlerinin yaprakları koyu yeşil renkli ve kokuludur. Taşıdıkları uçucu yağ stomaşik, bulantı giderici ve iştah açıcıdır. Yapraklardan subuharı distilasyonu ile yağ elde edilir. Nane esansı, nane ruhu %50 mentol içerir; iyi bir boğaz antiseptiğidir; kolagogtur, midede antispazmodik etki gösterir, aynı zamanda anesteziktir. Eczacılık tekniğinde birçok preparata, ayrıca içki ve şekerlemelere koku ve lezzet vermek için kullanılır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, ss. 302-303). Evliya Çelebi İstanbul ve Mısır gezilerinde anlattığı deva içecekleri, deva sucuları esnaflarının sattıkları ürünler arasında naneyi de sayar (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/313, 2/138; 2013b, s. 10/219).

73. Nebatî

Dankof'un bir tür çiçek olarak açıkladığı nebatîyi Evliya Çelebi, Edirne'deki psikolojik rahatsızlığı olan hastaların tedavisinde kullanılan çiçekler arasında sayar (Dankof, 2013, s. 182; Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/344).

74. Nilüfer

Nilüfer (*Nymphaea alba*), beyaz çiçeklidir. Batı, Güney, Kuzey ve İç Anadolu'daki göllerde bulunur (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 325). Evliya Çelebi Erzurum gezisinde nilüferin kokusunun güzelliğinden söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/138).

75. Nuhve

Mısır'da Hekim Halyuş'un tedavi edici macununun içerisine konulduğundan söz edilen nuhve tarafımızca bulunamamıştır (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/167).

76. Öd ağacı / Üd ağacı / Kara üd

Evliya Çelebi, beslenme ve tüketim kategorisinde açıkladığımız öd ağacının İstanbul, Şirvan (İran) ve Bitlis gezilerinde ilaç olarak kullanıldığından ve hoş kokusundan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/385, 2/191, 4/193).

77. Ravend / Râvend / Ravend-i Rûmî

Baytop ravendi; ravent, ravend-i rûmî, lâbada ve efelek olarak tanımlar (Baytop, 1997, ss. 195, 230). Ravent (*Rheum palmatum*) yaprakları büyük çok yıllık otsu bir bitkidir. Çin'de yüksek yaylalarda yetiştiği gibi Avrupa'da da yetiştirilir. Bitkinin etli ve kalın olan rizomları kabuk kısmı soyulduktan sonra kullanılır. Yüksek dozlarda pürgeatifir; kalın bağırsağa etki eder (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 1998, ss. 189-190).

Evliya Çelebi İstanbul'da Mısır aktarlarının sattığı ilaçlar; Erzurum Eğrelidağ'da ve Bingöl'de yetişen şifalı otlar; Karadağ Çemerne Dağlarında yetişen ve ilaç olarak kullanılan otlar, Atina'da Mecnun Dağı'nda yetişen bitkiler ve şifalı otlar arasında ravendi de sayar (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/385, 2/138, 3/184, 6/326; 2013b, s. 8/141).

Bu dağda bütün hekimlerin ilaçları olur. Tutya çiçeklerinin kokusundan insanın dimağı kokulanır. Ve reybas, ışkın, sütlüce, cacıh, kiji, tere, râvend, cedvar, yebruhu's-sanem (adamotu), şahtere ve nice bin çeşit [289a] şifalı otlar bu dağda mevcuttur" (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/138).

Çeşit çeşit yergülü, kengeri, evşesi (şebnemi), râvendi, yebrûhu's-sanemi (abdüsselâm, kankurutan otu) ve sünbül-i ve usfûri ve nergisi, kısacası bütün hekimlere layık ağaçları ve otları olur ki hesabımı Cenâb-ı Barî bilir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/184).

78. Reybâs / Rîbâs / Işkın

Evliya Çelebi'nin Erzurum, Karadağ ve Atina gezilerinde söz ettiği Reybâs (*Rheum ribes* L.), ilaç olarak kullanılan şifalı otlar arasında yer alır (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 2/138, 6/326; 2013b, s. 8/141).

79. Reyhan

Reyhan (Fesleğen) (*Ocimum basilicum* L.), 10-40 cm yükseklikte, beyaz ve pembe çiçekli, özel ve kuvvetli kokulu, otsu ve bir yıllık bitkilerdir. Bahçelerde ve saksıda yetiştirilir. Baharat olarak kullanılır (Baytop, 1997, ss. 106, 230). Evliya Çelebi İstanbul gezisinde şifa yağları esnafını tanıtırken reyhan yağından; Girit gezisinde ise hoş kokulu çiçekler arasında reyhanın da olduğundan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/313; 2013b, s. 8/286).

80. Roka

Roka (*Eruca sativa*) 10-50 cm yükseklikte, bir yıllık, parçalı yapraklı, beyazımtırak veya sarımtırak çiçekli ve otsu bir bitkidir. Anadolu'da yabanî olarak bulunduğu gibi, kültür çeşitleri bahçelerde de yetiştirilir. Yaprakları salata halinde çiğ olarak tüketilir

(Baytop, 1997, s. 231). Evliya Çelebi Karadağ gezisinde rastladığı rokayı şifalı otlar arasında sayar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 6/326).

81. SadeF

SadeF (sedefotu) (*Ruta graveolens*), bütün Avrupa'da yetişen bir Akdeniz bölgesi bitkisidir. Türkiye'de bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Çiçekleri sarımsı-yeşil renklidir; bitkinin hoş a gitmeyen bir kokusu vardır ve lezzeti acıdır. Toprak üstü kısımları kodekslerde kayıtlı bir drogdur, uçucu yağ ek olarak flavonozit ve C vitamini içerir. Histeri ve epilepside yatıştırıcı etki gösterir. İnfüzyon halinde, stomaşik ve antispazmodik olarak verilir. Halk arasında emenagog (adet söktürücü) olarak kullanılırsa da tehlikelidir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 259). Evliya Çelebi sadeFe Karadağ gezisinde rastlar ve onu şifalı otlar arasında sayar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 6/326).

82. Sadıç

Yerasimos sadıç malabar tarçını (*Cinnamomum citriodorum*) olarak tanımlamaktadır (Yerasimos, 2014, s. 459). Sadıç Evliya Çelebi'nin Mısır gezisinde Hekim Halyuş'un terkibi içerisinde yer alan baharatlardan biridir (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/167).

83. Safran / Zaferan,

Daha önce beslenme ve tüketim kategorisinde bahsettiğimiz safran (*Crocus sativus*) tıbbi açıdan da önemli bir bitkidir ve bu nedenle kültürü yapılıır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 157). Evliya Çelebi Kanuni Sultan Süleyman'ın Zigetvar kalesinde ölümü üzerine cesedini muhavaza etmek için ne gibi işlemler yapıldığını anlatırken safranın da kullanıldığını yazar. "Padişahın cesedini karnından yarıp iç organlarını obası içinde defnedip cesedini tuz, ham amber, misk, gülsuyu, safran ve zımrân ile bulayıp kapattılar" (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 5/337).

84. Sahlep / Salep

Anadolu'da yetişen Orchis, Ophrys, Serapias, Aceras, Anacamptis, Dactylorhiza türlerine salep adı verilir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, ss. 158-159). Sahlepi Evliya Çelebi Karadağ'ın şifalı otları arasında sayar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 6/326).

85. Saparna

Saparna (*Smilax sp.*) cinsi tırmanıcı, dikenli gövdeli çok yıllık bitkilerdir. Yaprakları sülük şeklini almıştır. Çiçekler yaprakların koltuğunda, salkım veya basit şemsiye durumundadır. Meyva kırmızı veya kahverengidir. Bu cinsin Orta Amerika'da yetişen türlerinin kökleri deri hastalıklarında, diüretik olarak ve cüzzam hastalığının tedavisinde kullanılır. Türkiye'de iki türü yetişir. Biri Kuzey Anadolu'da yayılış gösteren *S. exelsa*, diğeri de genellikle Batı ve Güney'de yetişen *S. aspera*'dır. Birincinin tohumlarındaki zar (arillus) gıcır ismiyle esneklik vermek için sakıza katılır. Her iki türün de genç sürgünleri Anadolu'da sebze olarak ve haşlandıktan sonra yumurta ile pişirilerek yenir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, ss. 150-151). Evliya Çelebi de saparnayı Karadağ'ın şifalı otları arasında sıralar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 6/326).

86. Seliha

Yerasimos selihayı yalancı tarçın ağacı (*Cinnamomum cassia*) olarak tanımlamaktadır (Yerasimos, 2014, s. 462). *Cinnamomum cassia* (Çin tarçın ağacı), Güneydoğu Çin'de yetişen ve yetiştirilen kışın yaprak dökmeyen bir türdür. Genç gövde ve dalların kabukları çıkartılıp kurutularak Çin tarçını kabuğu elde edilir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 209). Evliya Çelebi yine selihayı da Mısır'daki Hekim Halyuş'un tedavi edici macununun içeriğindeki etken maddeler arasında sıralar (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/167).

87. Servi

Servi (*Cupressus sempervirens*), bir Akdeniz bitkisidir, Batı ve Güney Anadolu'nun sahil kesiminde yetişir. Her zaman yeşil kalan bir ağaçtır. Olgunlaşmamış servi kozalakları tanen bakımından zengindir, eskiden astringent (doku ve damarları büzen ilaç) olarak kullanılmış, bugün toplardamar dolaşım bozukluklarında, özellikle hemoroid ve varis ilaçlarında yer almaktadır. Bu bitkinin genç dallarından elde edilen uçucu yağ antiseptik ve antispazmodik etkilidir, boğmacalı hastaların odalarına, elbise ve çamaşırlarına püskürtülür (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, ss. 124, 125). Evliya Çelebi de İstanbul gezisinde bahsettiği şifa yağları esnafının yağları arasında servi kozalağı yağının da var olduğundan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/313).

88. Sığla ağacı / İspet

Sığla ağacı (ispet, amber, sığala ağacı, günlük ağacı, buhur) (*Liquidambar orientalis*), Güney-Batı Anadolu'da Muğla-Marmaris ve Köyceğiz'de orman oluşturan 10-15 m boyunda bir ağaçtır. Yeryüzünde yalnız bu yörede orman oluşturur; tek tek Antalya'da ve Rodos'ta da rastlanır. Çınara benzeyen bu ağaç kışın yaprak döker. Gövde üzerinde yara açılarak bir balsam elde edilir. Balsamı elde etmek amacıyla önce ağacın gövdesinde, yerden 20-30 cm yüksekten başlayıp kolun uzanacağı yüksekliğe kadar, boyuna bir kısım kazınır; bu yaralama ile bitki uyarılarak bir salgı üretilir. Bu salgı özel bir aletle, kabuk ile birlikte toplanır, kaynar su içine atılır, kısa bir süre sonra kazan içeriği kabuklarla beraber kıl torbalara alınır, ağzı bağlanıp sıkılır. Torbadan akan su ve balsam karışımı toplama kabında dinlenmeye bırakılır. Dibe çöken balsama Sığla yağı, Sığala yağı veya Mia adı verilir. Reçine, uçucu yağ ve sinamik asit içeren drog solunum yolları antiseptiği ve ekspektoran, dışardan antiseptik, antiparaziter olarak etki eder; pomat, yakı halinde kullanılır. Ayrıca parfümeride iyi bir koku fiksatorüdür. Balsam ayrıldıktan sonra torbada kalan kabuklar buhur yani tütsü olarak kullanılır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 1998, s. 221).

Evliya Çelebi, Muğla gezisinde rastladığı ve Hindistan'da altın ile eş değer tutulduğunu söylediği sığla ağacından elde edilen sığla yağını ve faydalarını şöyle anlatır;

Sığla yağı dedikleri odur ki kavak gibi küçücük ağaçlardır, dağı taşı tutmuştur. O diyarın küçük büyük reayası ellerinde birer eğri keskin kızıağı gibi demirler ile bütün ağaçların kabuklarını yol yol kazıyıp çuvalara doldururlar. Ama ağaçların kabuğunu bütün kazımazlar ki kurur. Zira zeametleridir, mahsul alırlar. Sonra o kabukları cenderelerde sıkıp kabuklarını tulumlara doldurup yedi iklime gidip mübarek gecelerde buhur yakarlar. Ham amberden hoş güzel kokusu vardır. Yağı Atina balı gibi kırmızı bir yağdır. Tulumlar ve fiçiler içine doldurup Marmaris İskelesi'nden Mısır'a, oradan Süveyş Denizi ile Hindistan'a gidip orada terbiye edilip zebat gibi burunlarına, yüzlerine ve kulaklarına sürüp cüzam hastalığından kurtulurlar. Hekimler ondan aselbend yapıp yine Anadolu'ya gönderirler. Kısacası Hindistan'da altın ile beraber tartıp satarlar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 9/158).

89. Sığırdili Otu

Sığırdili *Anchusa sp.* (Boraginaceae) türlerine verilen genel addir. Çok yıllık otsu, batıcı tüylü ve mavi çiçekli bitkilerdir. Bunlardan ispit (*Trachystemon orientale*) Kuzey Anadolu bölgesinde yetişir; çiçekli dalları İstanbul pazarlarında satılmakta ve sebze olarak kullanılmaktadır (Baytop, 1997, s. 139, 241). Evliya Çelebi'nin İstanbul ve Mısır gezilerinde rastladığı bu bitki deva içecekleri, deva otçuları, deva sucuları esnaflarının

ilaç olarak sattığı ürünler arasında sıralanmıştır (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/313, 1/386; 2013b, s. 10/219).

90. Sim ü zerrin

Evliya Çelebi, Edirne’de psikolojik rahatsızlığı olan hastaların bir zerrin türü olan sim ü zerrin ve diğer hoş kokulu çiçeklerin güzel kokuları ile tedavi edildiklerinden söz eder.

Bazı odalarda ilkbaharda cinnet mevsiminde Edirne'nin aşk denizi çukuruna düşmüş sevdazede aşıkları çoğalıp hakim emri ile bu timarhaneye getirirler, altın ve gümüş yaldızlı zincirler ile boyunlarına zincir gerdanlıkları bağlayıp her arslan yatağında yatar gibi kükreyip yatarlar. Kimisi havuz ve şadırvanlara bakıp saçma sapan sözler ederler. Nicesi o kubbenin etrafında olan gül ü gülistan, bağ ve bostan ve reyhanistan içinde bülbüllerin yanık sesli nağmelerini deli biraderler dinleyip onlar eli perdesiz, ölçüsüz ve endazesiz yüksek sesle bağırıp çağırırlar.

Bahar mevsiminde çiçek kısmından sim ü zerrin, nebatî, deveboynu, müşk-i rûmî, yasemen, gül-i nesrin, şebboy, karanfil, reyhan, lâle, menekşe, erguvan, şakâyık, nergis, sünbül, buhur-ı meryem ve zaafran gibi çiçekleri hastalara verip güzel kokularından şifa bulurlar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/344).

91. Sümbül / Sünbül

Sümbül / Sünbül (*Hyacinthus orientalis* L.), çok yıllık, soğanlı, otsu, mavi ve kuvvetli kokulu çiçekli bir bitkidir. Soğanları süs bitkisi soğanı olarak dış ülkelere satılır. (Baytop, 1997, s. 251).

Evliya Çelebi İstanbul’da şifa yağları esnafını tanıtırken saydığı yağ çeşitleri arasında sümbül yağı da vardır (c. I, s. 313). Sümbül kokusu ile ilgili olarak da şu sözleri söyler; “... Her an hizmetçiler micmerelerle sünbül amberi yakıp adamın dimağını kokulandırır” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/187).

92. Sünbül-i Rumî / Sümbül-i Rumî

Telli sünbül-i rumîyi nârdîn, nerdin sünbülü (*Nardus stricta*) olarak açıklamaktadır (Telli, 2015, s. 104). Evliya Çelebi Karadağ ziyaretinde burada yetişen bitkilerin ilaç yapılan şifalı otlardan olduğunu söyler. Bunlar arasında sünbül-i rumî de vardır.

Bu ova öyle bir yüksek yerdir ki tüm bitkiler ve derde deva olacak ve ilaç yapılacak otlar burada mevcuttur. Hatta bu yaylanın batı tarafında bir eski tapınak var, hala mamur olup bu kilisede Eflatun, Bokrat, Sokrat, Calinus, Ristetalis, Batlimus, Feylesof ve Feylekos adlı hakimler bu tapınakta kalıp yüksek dağda yetişen şifalı bitkilerden râvend-î Rumî, sünbül-i Rumî, yebuhu's sanem, yani adam gibi abdüsselâm otu, cedvâr-ı Rumî, salep, mahlep, ışkın, Reybas, çöpçini, saparna, labada kökü, şahtere, roka, havlican-ı Rumî, sadef, ırkılcanâh, çilek ve lezinnebî gibi otları eski hakimler bu yaylada toplamak için bu tapınağı yapmışlar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 6/326).

93. Sütlüce

Sütlüce (*Euphorbia sp.*), Euphorbia (sütleğen) türlerinden süt taşıyan bir bitkidir. Türkiye’de 100 kadar Euphorbia türü yetişir. Zehirli olan bu bitkiler balık zehiri olarak kullanılır (Tuzlacı, 2011, s. 668; Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 262). Evliya Çelebi ise Erzurum gezisinde bahsettiği sütlücenin şifalı otlar arasında yer aldığını söyler.

Bu dağda bütün hekimlerin ilaçları olur. Tutya çiçeklerinin kokusundan insanın dimağı kokulanır. Ve reybas, ışkın, sütlüce, cacıh, kiji, tere, râvend, cedvar, yebuhu’s-sanem (adamotu), şahtere ve nice bin çeşit [289a] şifalı otlar bu dağda mevcuttur (c. II, s. 138).

94. Şahtere

Şahtereye (*Fumaria officinalis*), yabancı olarak tarlalarda rastlanır, yaprakları çok parçalı, çiçekleri küçük, beyaz veya pembe renklidir. Halk arasında depüratif, diüretik ve tonik olarak bilinir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 213). Evliya Çelebi’nin Erzurum, Karadağ ve Girit gezilerinde rastladığı şahtere hekimlerin ilaç olarak kullandığı şifalı otlar arasındadır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/138, 6/326; 2013b, s. 8/286).

95. Şakâyık

Şakâyık (yörük gülü, dağ gülü, orman gülü) (*Paeonia peregrina, P.decora*), Trakya’nın kuzeyi ve Karadeniz Bölgesinde yetişen, tek ve büyük kırmızı çiçek açan, çok yıllık bir bitkidir. Yaprakları parçalı ve büyüktür; Macaristan, Bulgaristan ve Avrupa’da doğal olarak yetişir ve kültürü yapılır. Kökleri astrenjan ve antispazmodik etkilidir; halk arasında ise sara ve boğmacada yatıştırıcı olarak kullanılır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, ss. 200). Şakâyık Evliya Çelebi’nin Erzurum gezisinde bahsettiği hoş kokulu çiçekler arasındadır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/138).

96. Şebboy

Edirne’deki psikolojik rahatsızlığı olan hastaları koku ile tedavi eden çiçekler arasında şebboyun (*Cheiranthus cheiri L.*) da adı geçmektedir (Baytop, 1997, s. 256; Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/344).

97. Tarçın

Tarçın (Seylan tarçını ağacı) (*Cinnamomum zeylanicum*), vatanı Seylan ve Java adası olan türdür. Bunun da genç gövde ve dallarının kabukları alınır; sonra mantar kısmı

soyulup çıkartılır; geriye kalan kabuğu uçucu yağ içerir. Eczacılıkta tat ve koku verici olarak kullanılan daha çok Seylan tarçınıdır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 209). Evliya Çelebi tarçının İstanbul'daki Mısır aktarlarını tanıtırken ilaç olarak kullanımından; Atina'da kokusundan; Mısır'da tedavi edici macun içerisine konulduğundan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/385; 2013b, ss. 8/140, 10/167).

98. Tere

Seyahatname'de tere Erzurum'un şifalı otları arasında yer almaktadır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/138).

99. Tirfil

Tirfil (üçgül) (*Trifolium sp.*) türleri Avrupa ve Anadolu'da yaygın olan otsu bitkilerdir. Evliya Çelebi Erzurum gezisinde tirfilin kokusunun güzelliğinden bahseder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/138).

100. Turunç

Turunç ağacının (*Citrus aurantium* var. *amara*) meyva kabuğu drog olarak kullanılır. Ekşi ve acımsı lezzetli olan meyvalar tamamen olgunlaşmadan toplanır, kabukları çıkarılır ve kurutulur. Uçucu yağ ve flavonozitlerden hesperetol içeren drogdan, acı lezzetinden dolayı iştah açıcı, stomaşik; koku ve tat verici olduğu kadar flavonozit elde etmede kaynak olarak da yararlanır. Turunç ağacının çiçeklerinden de bir drog elde edilir; Fransa ve İtalya'da, su buharı distilasyonu ile alınan bu droğa turunç çiçeği esansı adı verilir, özellikle parfümeride; eczacılık sanayiinde koku değiştirici olarak değerlendirilir. Turunç ağacının yaprak, tomurcuk ve dal uçlarından su buharı distilasyonu ile bir uçucu yağ daha elde edilir; bu da parfümeride kullanılan, bilinen bir üründür (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 257). Evliya Çelebi Adana ve Girit seyahatlerinde turuncun kokusunun insanların ruhunu dinlendirdiğinden söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/38; 2013b, s. 8/286).

101. Tutya

Tutya (Çuha) (*Primula sp.*), Primula türlerine verilen genel addır. Çok yıllık, otsu, beyaz, sarı, pembe veya mor renkli çiçekli bitkilerdir. Sulak çayırlar ve dere kenarlarında bulunur. Bazı türleri süs bitkisi olarak kullanılırken *Primula algida*'nın göz hastalıklarına karşı iyi geldiği söylenmektedir (Baytop, 1997, ss. 78, 270). Evliya Çelebi

Erzurum ve Bingöl gezilerinde tutyanın gözle ilgili rahatsızlıklar için kullanıldığını şu sözlerle anlatır;

Nice kehhaller (göz hekimleri) bu dağa gelip tutya toplayıp 40-50 sene hasta olmuş adamın mil ile çekip bütün buhar ve perde yok olup gözü açılır. ... (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/138).

Bütün kehhâllar (göz hekimleri) bu tutyaları toplayıp göz ağrısına tutulanların gözlerine sürerler. Allah'ın emriyle görme kuvveti ve gözünün ışığı artar. ... (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/184).

102. Udülkahr / Üdu'l-kahr

Yerasimos udülkahrı nezle otu, akırkarha (*Anacyclus pyrethum*, *Anthemis pyrethum*) olarak tanımlar (Yerasimos, 2014, s. 493).

Evliya Çelebi Atina ve Mısır gezilerinde udülkahrın hem hoş kokusundan hem de Hekim Halyuş'un tedavi edici macununun terkihi içerisinde olduğundan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013b, ss. 8/140, 10/167).

103. Unnap / Hünnap

Beslenme ve Tüketim maddesinde bahsettiğimiz hünnap / unnap (*Zizyphus Jujuba*) Türkiye'de Batı ve Güney Anadolu'da yetiştirilir. Evliya Çelebi Balıkesir seyahatinde rastladığı unnapın sağlık açısından faydalarını şu sözlerle anlatır;

Beğenilenlerinden, bağ ve bahçesinde hünnap ağacı cihanı tutup hünnap meyvesi meşhurdur. Onun için bu şehirde hünâm hastalığı, boğaz ve ağız ağrısı, şişmesi olmaz, zira bu çeşit hastalıklara kuru hünnap suyu ve dut şerbeti gayet faydalıdır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 5/185).

104. Üzüm

Üzüm Türkiye'de doğal yayılış gösterir. Evliya Çelebi Bitlis gezisinde üzümün sağlığa faydalarını şu sözlerle anlatır; "Ve cüzam hastalığına tutulan bu nûreyi siyah üzümle bir dank miktarı yese kaba hastalığından, barastan (vücutta lekeler yapan bir hastalık), firengiden, cüzamdan ve saçkırandan Allah'ın emriyle kurtulur" (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/113).

105. Yasemen

Yasemin (*Jasminum officinale*), vatanı Himalaya dağları ve Hindistan olan, Akdeniz çevresi ülkelerinde kültürü yapılan güzel kokulu, beyaz çiçekli, tırmanıcı, çok yıllık bir bitkidir. Kültürü yapılan varyete büyük çiçekli olan *J. officinale* var. *grandiflorum*'dur; Türkiye'de Alanya civarında yetiştirilir. Çiçeklerinden elde edilen yasemin esansı hoş kokulu olup başlıca parfümeride kullanılır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 289).

Evliya Çelebi *Seyahatname*'de İstanbul'da şifa yağları esnafını tanıtırken yasemen yağından; Girit'de ise yasemen kokusundan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/313; 2013b, s. 8/286).

106. Yebruhu's-sanem / Adamotu / Abdüsselâm otu

Yebruhu's-sanem / Adamotu / Abdüsselâm otu (Kankurutan otu) (*Mandragora autumnalis*), çok yıllık, rozet yapraklı, kazık köklü, mavi çiçekli, meyveleri erik büyüklüğünde, sarı renkli ve hoş kokulu bir bitkidir. Zehirlidir. Kökleri tedavide kullanılır (Baytop, 1997, s. 21). Evliya Çelebi Yebruhu's-sanemi Erzurum, Bingöl, Atina ve Karadağ'da biten şifalı otlar arasında sayar (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 2/138, 3/184, 6/326; 2013b, s. 8/141).

107. Yergülü

Evliya Çelebi'nin Bingöl'deki şifalı otlar arasında saydığı yergülünün hangi bitki olduğu tarafımızca bulunamamıştır.

Çeşit çeşit yergülü, kengeri, evşesi (şebnemi), râvendi, yebrûhu's-sanemi (abdüsselâm, kankurutan otu) ve sünbül-i ve usfûri ve nergisi, kısacası bütün hekimlere layık ağaçları ve otları olur ki hesabımı Cenâb-ı Barî bilir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/184).

108. Zâter / Nefnec / Geyik otu

Evliya Çelebi, beslenme ve tüketim kategorisinde bahsettiğimiz zâterin (kekik) (*Thymus sp.*) İstanbul'da deva otçuları esnafının sattığı ürünler; Erzurum'da ise hoş kokulu bitkiler arasında olduğundan söz eder (Baytop, 1997, ss. 168, 238-239; Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/313, 1/386, 2/138).

Bu deva otçuları gayet çoktur. İstanbul içre haftanın 8 gününde 14 pazar durur. Mesela Cumapazarı, Salı Pazarı, Çarşamba ve Cumartesi Pazarı günlerinde bu otçular pazar kurup labada kökü, güneyik kökü, sığır dili kökü, hayyi'l-garikun kökü, meyan kökü, zater kökü ve nice bin isimli şifa otlarını toplayıp işpeçer attarlarına bu otları satıp kar ederler (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/386).

109. Zencefil

Tropikal iklim bitkisi olan zencefil Türkiye'de yetiştirilmez. Zencefilden (*Zingiber officinale*) elde edilen drog toz hale getirilerek araç tutmasına karşı kullanılır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 162). Evliya Çelebi İstanbul, Selanik ve Mısır gezilerinde ilaç ve macunların içerisine katılan bir madde olarak zencefilden söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/385; 2013b, ss. 8/140, 10/167).

110. Zerâvend

Zerâvend (lohusa otu) (*Aristolochia sp.*) (Redhouse, 1999, s. 1280), Evliya Çelebi'nin Mısır'da Hekim Halyuş'un terkiibini verdiği tedavi edici macunun içerisine konulan maddelerden biridir (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/167).

111. Zerrin / Nergis / Fulya

Zerrin (Nergis, Fulya) (*Narcissus sp.*), *Narcissus* türlerine verilen genel addır. Yumrulu, çok yıllık, beyaz veya sarı çiçekli ve otsu bitkilerdir. Kültür çeşitleri süs bitkisi olarak yetiştirilir (Baytop, 1997, s. 214).

Evliya Çelebi *Seyahatname*'de Bursa, Erzurum, Girit gezilerinde zerrinin hoş kokusundan bahsetmekte; Bingöl'de ise hekimlerin kullandığı ağaçlar ve otlar arasında sıralamaktadır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/19, 2/138, 3/184; 2013b, s. 8/286).

112. Adı bilinmeyen bir ağaç

Evliya Çelebi, Almanya seyahatinde rastladığı ve yapraklarının müşhil olarak kullanılmasından dolayı sinamekiye benzettiği ağacı şu sözlerle anlatır;

Lem-yezel Allah'ın hikmeti: İbretlik bir geniş düzlükte büyük bir ağaç var. Bu dönen dünyada öyle gölgeli ve öyle yaprak ve dal verir bir ağaç çeşidi yoktur. 300 adet dalları var ki her biri fil cüssesi kalınlığı dalları var. Rum salatası yaprağına benzer ince, hoş, mayhoş yaprakları var, yenilir. Lakin Yaraticı'nın hikmeti tüm ekşi şeyler kabızlık verirken bunun yaprağı ekşi olduğu halde sinameki kadar müşhil (iç bozucu) yaprağı olur (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 7/8).

113. Adı bilinmeyen şifalı bir ağaç

Ebliyâ Çelebi, İzmir gezisinde rastladığı çitlembik ağacına benzettiği bir ağaçtan elde edilen yağın 72 hastalığa iyi geldiğinden söz eder.

Bu kale kapısından taşra 50 adım uzak kapı önünde bir ibretlik ağaç vardır. Yeryüzünde yedi iklimi yedi gezegen gibi gezip dolaştım, o şekilde bir tuhaf garip ağaç görmedim. Çitlembik ağacına benzerliği var. Ama Allah'ın emriyle bundan bir çeşit saf yağ çıkar, 72 hastalığa şifadır. Yaprakları başka yaratılmış bir Tanrı hediyesidir. Yanvan Tarihinde "Kaydefa Ana kendi eliyle dikmiştir" diye yazmıştır. Gerçekten de yaprakları ve dalları nice bin yıl yaşamış ağaca benzer ama hâlâ taptazedir (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 9/55).

2.2. KÜLTÜREL MALZEME OLARAK BİTKİLER

Kültür; benzer şartları paylaşan, yaşayan, düşünen ve inanan bireylerin ortak değerlerinin bir bütünüdür. Bu ortak değerler aynı toplum içerisinde din, dil, sanat ve edebiyatın gelişmesini sağlar. Tarihin her döneminde insanoğlu, bazı canlı varlıkların, hayali yaratıkların, bitkilerin, geometrik şekillerin ve nesnelere bir takım büyümlü güçlere ve sembolik anlamlara sahip olduklarını düşünerek, bunlara bazı özel anlamlar yüklemiş ve bunları kültürel malzeme olarak din, dil, sanat ve edebiyat alanlarında kullanmıştır (Çağlıtütüncügil, 2013, s. 61). Tam bu noktada Evliya Çelebi de eserinde gezip gördüğü yörelerdeki insanların kültür, sanat, edebiyat, halk inanışları, mitoloji ve dinî inanışları üzerine anlatılarda bulunmuş ve insanların bitkileri sanat, edebiyat ve çeşitli kültürel inançlarına malzeme olarak kullandıklarını anlattığı hikâyelerle ortaya koymuştur.

2.2.1. Sanat ve Süsleme Malzemesi

Bitkileri ve onların dal, yaprak, çiçek, tomurcuk gibi kısımlarını konu alan sanat eserleri ve süslemelerden yola çıkarak oluşturulan bu kategoride; ahşaba ya da mermere nakşedilen, binaların iç, dış bezemeleri ile el sanatlarında kullanılan bitkilere yer verilmiştir. Aynı zamanda bahçe ve avluların peyzajı için kullanılan bitkiler de bu kategoriye dahil edilmiştir.

Seyahatname'de Sanat ve Süsleme Malzemesi kategorisinde ele alınan bitkiler;

1. Abanoz, Pelit (Meşe), Yeni Dünya, Palasanta

Evliya Çelebi Bitlis gezisinde Abanoz, Servi, Pelit (Meşe), Yeni Dünya, Palasanta levhalarından yapılan sanatlı sandukalardan söz eder.

Evvela biri bağa (kaplumbağa) levhasından, biri abanoz levhasından, biri servi levhasından, biri pelit levhasından, biri Yeni Dünya levhasından, biri palasanta levhasından, biri şîr-i mâhiden, biri balık dişinden, biri sâfi kehribardan, biri kırmızı mercandan ve biri sâfi ödden tertip olunmuş 11 adet kıymetli zarflı sanatlı dört köşe sandukalar, bir mücevher sâfi Seylânlı çekmece (pištahta), biri sâfice murassa çekmece, biri sadehkârî ibretlik çekmece, iki adet pişinkarî çekmece ki bütün halkın bu çekmeceyi görünce gözbebekleri kamaştı (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 184).

2. Ceviz ağacı

Beslenme ve tüketim kategorisinde bahsettiğimiz ceviz ağacı, bahçe ve avluların peyzajında kullanılırken gövdesinden bezemelerde ve el sanatı eşyaların yapımında faydalanılır. Evliya Çelebi İstanbul gezisinde ceviz ağacının her iki kullanımından da söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/264, 1/265).

3. Çınar, Salkımsöğüt, Servi, İhlamur, Kuşdili Ağacı, Dut

Evliya Çelebi İstanbul'da Sultan Süleyman Camii, Eyüpsultan Selâtin Camii ve Orta Valide Sultan Camii'nin özelliklerini anlatırken bu camilerin dış avlularında peyzaj amaçlı yetiştirilen çınar, salkımsöğüt, servi, ihlamur, kuşdili ağacı ve dut ağaçlarının varlıklarından söz eder.

Sultan Süleyman Camii'nin vasıfları: ... Bu caminin üç tarafında bir kat dış avlu daha var ki iki tarafı birer at menzili toprak boşluktur. Çeşit çeşit uzun çınarlar, salkımsöğütler, servi, ihlamur ve kuşdili ağaçları ile bezenmiş büyük avludur ki üç tarafı toplam (...) adet pencere duvarlardır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/73).

Eyüpsultan Selâtin Camii: ... Bu dinlenme yeri ile Ebu Eyyub kabri arasında göklere baş çekmiş 2 çınar var ki her dalı dilberlerin kâkülleri gibi dağılmış olup gölgesinde kalabalık cemaat ibadet ederler. Bu avlunun da 2 kapısı var. Ancak batı tarafı kapısından dışarı büyük bir avlusu daha vardır. İçinde dut ağaçları ve yedi adet büyük çınar ağaçları ile süslenmiş bir avludur. ... (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/231).

Orta Valide Sultan Camii: ... Kible kapısı üzere tarihi, (...) (...) Taşra yan sofasında (...) direk üzere (...) adet kubbedir. Ancak bu kubbelerden camiin büyük kubbesi yüksektir. Dış avlusu çınar ve ihlamur ağaçlarıyla süslenmiştir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/277).

4. Defne

Evliya Çelebi sağlık ve şifa kategorisinde bahsedilen defnenin süsleme malzemesi olarak İstanbul gezisi sırasında salhaneciler tarafından kullanılmış olduğundan söz eder. "Salhaneciyân esnafı: ... Bunlar da tepeden tırnağa silahlı olup araba üzere dükkanlarını defne yapraklarıyla ve türlü baharatlarla süsleyip ..." (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/330).

5. Gül

Evliya Çelebi İstanbul'da Mimar Sinan'ın yaptığı Süleymaniye Camiinde bulunan süsleme için kullanılan mermer güllerden bahseder. Yine Sultan IV. Murad Han için yapılan Gül Camii'nin kubbesinin yapılırken güle benzetilmesi nedeniyle bu camiiye Gül Camii dediklerinden söz eder.

Beri tarafta usta Mimar Sinan bu mücevherleri birer tür sanat ile minarenin her altıgen [45a] süsleri içine kitabelerin ortasına türlü türlü yapma mermer güller içine bu cevahirleri süslemiştir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/72).

Yedi yılda öyle güzel bir cami oldu ki sanki açık bir nur oldu. Sağlam olsun diye usta mühendis orta kubbenin çevresine küçük küçük kubbeler yaparak güya gül benzeri bir kubbe olduğundan Gül Cami derler. Tamamlanınca 100 güğüm gülsuyu ile camiin içini yıkadılar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/117).

6. Gül, sümbül, müşk-i rumî, lâle, menekşe, sümbül-i hitayî, reyhan, yasemen, fül, erguvan, zerrin, nergis, zanbak, nesrin, şebboy, şakâyık, karanfil

Evliya Çelebi Edirne’de bulunan bir bahçenin güzelliğini ve içerisinde yetişen gül, sümbül, müşk-i rumî, lâle, menekşe, sümbül-i hitayî, reyhan, yasemen, fül, erguvan, zerrin, nergis, zanbak, nesrin, şebboy, şakâyık ve karanfil gibi çiçeklerle bu bahçenin süslenmiş olduğunu anlatır.

Ama bu Edirne şehrinde olan çiçek türünden gül, sümbül, müşk-i Rumî, lâle, menekşe, sümbül-i Hitayî, reyhan, yasemen, fül, erguvan, zerrin, nergis, zanbak, nesrin, şebboy, şakâyık, karanfil ve bunların benzeri nice bin çeşit misk kokulu çiçekler ile bezeyistan olmuş bir bahçedir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/335).

7. Kâğıthane Çiçeği

Arapçası Kaff Es Sab’, Havdan, Şakik nu’mani; Türkçesi düğün çiçeği, rubic çiçeği olan kâğıthane çiçeğini (*Ranunculus sp. L.*) (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 288) Evliya Çelebi Kağıthane’de bir mesire yerinde yetişen çiçekler arasında sıralar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/283).

8. Lâle

Evliya Çelebi İstanbul’da mermerden lâleler ile bezenmiş Süleymaniye Camisini ve rengârenk lâlelerin bulunduğu Lâlezâr mesiresini şöyle anlatır;

Bu kapının yüksek eşiği üzere mihrap gibi mermerden oyma mukarnas mebrumlar içre baş aşığı mermerden ibret verici lâleler ve çeşit çeşit sanatlar, yine yine mermerden zincir ile sanatlı avizeler var, Cemşid ilminden haberdar olan bilir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/71).

Lâlezâr Mesiresi: Kâğıthane lâlesi adıyla meşhur olan çeşit çeşit lâleler burada yetişir ki vaktinde bu sahra rengârenk lâlelerle süslenir ki, görenin aklı perişan olur bir lâle vadisidir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/283).

9. Nilüfer, Nesrin

Evliya Çelebi Sinop gezisinde nilüfer ve nesrin motifli işlemelerden söz eder; “Bu minber, üç kat biri biri altında islimî ve rumiler, dal kırma, zülf-i nigâr, çin nilüferi ve nesrin gülleri işlemeleri ile süslenmiştir” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/51).

10. Reyhan

Evliya Çelebi Diyarbakır'da yetiştirilen reyhanların evlerin boylarına ulaştığı ve evlerin her tarafını sardığından söz eder.

Burada bir tür reyhan ekerler. Herkesin sınırları kıyısında ektiği bu reyhanlar bir ayda sanki orman olup mızrak boyu olduğunda o reyhandan [208a] içerisinin görünmek ihtimali yoktur. Şattularap kıyısında bütün kulübelerinin duvarları, kapıları ve yüzeyleri tamamen reyhanla kaplıdır.

Bütün reyhanın kökleri yine zeminde olup tüm yaprakları yeşil olup durmakta ve daima yerden tazelik bulup büyümedir. Bir evin duvarının reyhandan görünmek ihtimali yoktur. Tâ bu derece sık reyhanlı reyhan kulübeleridir ki gece gündüz içinde oturan erkek ve kadınların dimağları reyhandan, diğer güllerden, sümbüllerden ve erguvanlardan kokulanır. Her bağın harem bağları da böyle reyhandan seyran kulübeleridir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/40).

11. Safran

Evliya Çelebi Yedikule kanaracıları (mezbahaları) esnafını anlatırken safran ile koyunları süslediklerinden söz eder.

Yedikule kanaracıları (mezbahaları) esnafı: İşyeri 70, nefer 200, bunlar da tepeden tırnağa silahlı, ellerinde satırları, bellerinde koyun yüzecek tilsimanları, kemendleri, iri gümüşlü bıçakları ile arabalar üzere dükkanlarını yüzülmüş semiz koyunların vücutlarını safran ile kınalayıp koyunların boynuzlarını süsleyip silahlı geçerler (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/332).

12. Sakız Ağacı

Sakız ağacı (*Pistacia lentiscus*) Batı ve Güney Anadolu'da yetişen kışın yaprak dökmeyen bir ağaçtır. Bu ağaçların yaşlı dal ve gövdesine açılan yarıklardan bir reçine akar, buna sakız adı verilir (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 265). Evliya Çelebi İstanbul'da Yahya Efendi mesiresini süsleyen sakız ağacı, çınar, salkımsöğüt, servi ve ceviz ağaçlarından söz eder.

Yahya Efendi Mesiresi: Geniş bir tepe ve yeşillik dere içinde asla güneş etki etmez büyük çınarlar, salkımsöğütler, sakız ağaçları, servi ve Rum cevizi ağaçları ile süslenmiş bir vadidir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/264).

13. Servi

Evliya Çelebi, İstanbul'da Fatih Sultan Mehmed Han Camii'ni ve kule bahçesini anlatırken orada yetiştirilen servilerin güzelliğinden bahseder.

Bu avlunun ta ortasında bir abdesthane havuzu vardır. Dört tarafında sekiz direk üzere bir ölçülü levhalı kuşun ile örtülü yüksek bir kubbedir. Bu havuzun dört tarafında göklere baş çekmiş minarelere denk uzun **yeşil serviler** var ki sanki her biri yeşil melektir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/63).

Süleyman Han'ın bizzat mübarek eliyle diktiği bir servi var ki onu gören, Hudâ'nın işinin ne olduğunu anlar. Böyle bir yeşil renkli bir servidir ki bir dalı hariç değildir. ... (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/275).

14. Sümbül, Reyhan, Karanfil, Erguvan, Sad-Berg (gül), Şakayık, Gül, Menekşe, Zerrin

Evliya Çelebi İstanbul'da bir mesire alanında gördüğü çiçekleri, Ankara Kalecik'de Şeyh Şami camiinin mihrabını süsleyen nakışları ve Sivas'da ise Kızıl Medrese'nin süslemelerini anlatırken sümbül, reyhan, karanfil, erguvan, sad-berg (gül), şakayık, gül, menekşe ve zerrin çiçeklerinden bahseder.

Beşiktaş mesire yerleri: Öncelikle bütün yalıları mesire yerleridir, ancak halka ve yüksek tabakaya mahsus olan (...) bostanları, öz öz cennet bahçesine benzer 160 adet bostanlar ile meşhur olmuş şehirdir ki her biri güllük, gülistanlık, sümbül ve reyhan ile dolu cennet bahçesi bağlardır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/264).

... Mihrabın sağ tarafı on bölmedir, sol tarafı da on tarz üzere bölünmüştür. Her bölümünde olan bukalemun nakışı yivler, islimîler, zülfeler, girişmeler, bağlamalar, rumîler, şeş-gül, sad-berg, şakayık, zülf-i nigâr, sümbül, reyhan, karanfil ve erguvan nakışları var ki sanki beyaz mermeri mermer yontucusu usta peynir gibi burgu kalemler ile kalemkârlık edip sihir derecesinde açık sihirli tasarruflar etmiştir. ... (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/279).

... Üstad mermerci bu kapının sağında, solunda, üst tarafında ve Havernak kemerlerindeki mermerlere öyle keser vurmuş, Cenab-ı Bari'nin kudret eliyle yarattığı bütün çiçeklerin resimlerini aynısı yapıp çiçeklerin şekillerini bu kapıya işleyip öyle ince kalem vurmuş ki sanki her bir çiçek birer çeşit ter ü taze açmış gül, menekşe, erguvan, sümbül, reyhan, islimîler, zerrin ve kefes gibi örülmüş Rumîlerdir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/157).

15. Şimşir, Fıstık çamı / Çam fıstığı / Sanavber

Evliya Çelebi, İstanbul'daki Tersane bahçesinin çeşit çeşit meyve ağaçları, çınar, salkım söğüt, şimşir, servi ve fıstık çamları ile bu bağın süslendiğini ve cennet bahçesine benzediğini anlatır. Ayrıca Ebussuud bahçesini ve Deli Hüseyin Paşa bağını anlatırken de çam fıstığı ağaçları ile süslendiğinden söz eder.

Tersane Bahçesi: ... Satranç nakışı dikilmiş 12 bin servi ağacı kokusundan insanın dimağı kokulanıp binlerce çeşit çeşit meyve ağaçları, çınar, salkım söğüt, şimşir ve fıstık çamları ile bu bağ süslenip sanki cennet bahçelerinden bir bahçe olmuştur (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/242).

Ebussuud Bahçesi: Bu da ona bitişik çam fıstığı ağaçları ile süslenmiş güllük gülistanlık bağıdır. Ebussuud Efendi, Tefsir'ini bu bağda yazmıştır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/239).

Bunu geçince Deli Hüseyin Paşa Bağı vardır, hünkârındır. Safi fıstık çamı ile süslüdür (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/266).

2.2.2. Edebî Malzeme Olarak Bitkiler

Evliya Çelebi anlatılarını abartılı bir üslûpla kaleme almıştır. Kendince yeni kelimler türetmiş, eserinde sıkça tasvirlerle ve benzetmelere yer vermiştir. Bu tasvir ve benzetmelerde bitkilerin şekil, renk, boyut gibi çeşitli özelliklerine öykünmüştür.

Seyahatname'de Edebî Malzeme kategorisinde ele alınan bitkiler;

1. Badem

Evliya Çelebi Van'daki kayaların şekillerini bademe benzetir. "Pek çok kayaları gemi yelkeni gibi dört köşe, üçgen, badem şeklinde beyaz ve parlak kayalardır" (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/132).

2. Bakla, Hardal

Evliya Çelebi azlık, çokluk ya da miktar belirtmek için de bitkilerin özelliklerinden faydalanır. Örneğin Dobruca gezisinde bir ormanda ağaçların çok sık olduğunu ifade etmek için bakla tanesi kadar güneş tesir etmez der (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 3/273-3/274).

Mısır valisi Hayre Bey ve Gazali: Mısır'ın tahririne (yazımına) memur olmuşlardır. Tahrirden sonra gördüler ki Mısır'da gökte uçan, yerde gezen ve denizde yüzen her şey vakıftır. Padişaha **hardal tanesi** çıkmadığını Selim Han'a bildirdiklerinde Selim Han... (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/195).

Bu kasaba o zamanda yapılip mamur olmuştur. Daha sonra Murad Han çağında Yeniköy'ü Rus keferesi vurduğunda, bu Tarabya kavmi yiğit olduklarından Kazak ile ceng edip kâfire bir **hardal tanesi** bile vermediklerinden cehennemlik kâfirler bu şehri ateşe verip berbat ederler. Hâlen imar olmadadır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/270).

3. Buğday

Evliya Çelebi buğdayı hem miktar belirtmek amacıyla hem de ten rengini ifade etmek için kullanmıştır. İstanbul gezisinde miktar belirtmek için, Konya gezisinde ise ten renginden söz etmek için buğdaydan yararlanır.

Ancak onun döneminde her gün fitne ve fesat olup bütün asker zorba oldular ve nice evleri yağmalayıp bir cübbeye sahip olmayan bin keseye sahip olup, köşk sahipleri bir **buğday** tanesine muhtaç kaldılar (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/118).

... Akdeniz içinde Rodos, İstanköy, Sakız, Susam adasını, Limni ve Midilli adalarını köy ve kasabalarını yağmalayıp her sene halkından haraç ve bağ memleketlerini yağmalayıp halkını aç bırakır ve bir buğday tanesine muhtaç eder oldular (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/141).

Genç yaşlı insanların yüz renklerinin özellikleri: Suyunun ve havasının tatlılığından bütün halkı sağlam yapılı, rahatına düşkün, **buğday** tenli sağlam bünyeli adamları olur (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/17).

4. Hurma

Evliya Çelebi İstanbul gezisinde bir kızılılık tanesinin ağırlığını belirtmek için hurmadan yararlanır. "... Maşaallah, burada olan kızılılık bir diyarda yoktur. Her biri beşer dirhem gelir kırmızı renkli Medine hurması kadardır. ..." (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/273).

5. Karpuz

Evliya Çelebi büyüklük anlatmak için de bitkilerden yararlanır; "Van Kalesi semender kuşu gibi ateşler içinde kalıp karpuz kadar gülleleri Van Deryası üzere sekip giderdi" (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/126).

6. Kayısı

Evliya Çelebi bitkileri tariflerken de yine bitkilerden yararlanır. İstanbul'da bulunan Boşnakbağı Mesiresinde yetişen gül ağaçlarının büyüklüğünü belirtmek için kayısı ağacı kadar olduğunu söyler. "Boşnakbağı Mesiresi: Kayısı ağacı gibi gül ağaçları vardır. Anadolu, Arabistan ve İran'da böyle gülistan görülmüş değildir" (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/246).

7. Kızılılık

Evliya Çelebi anlatımlarında anlamı kuvvetlendirmek ve ilgi çekmek için sıklıkla abartıya başvurur. Örneğin kızılılık deyneği hoşafı derken atılan sopadan bahseder.

İki üç günde bir habersizce mutfağı basardı. Başka adam görse, aşçının giyeceklerini, tırnaklarını, [337b] diğer takımlarını ve mutfağı pis görse ve birinin camekanında kirli esvap görse vay aşçıbaşının haline! Vay eli, kolu ve tırnakları kirli aşçının hali ve ahvaline ki 200 kızılılık deyneği hoşafını, aşçıların tabanında pişirip içirmesi kesindir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/244).

8. Lahana, Selvi / Servi, Lâle, Gül

Evliya Çelebi insanları tasvir ederken de bitkileri kullanır. Örneğin Tebriz halkını selvi boylu, lâle yanaklı, gül dudaklı; Diyarbakır halkını lahana başlı; Van'ın yiğitlerini de servi boylu olarak betimler.

Genç ve yaşlı halkın yüz renklerinin özellikleri: Suyunun ve havasının tatlılığından bütün halkı zinde, sağlıklı, selvi boylu, lâle yanaklı, kara kaşlı olup yüzlerinin renkleri verd-i handân gibi kızıl renkli, hokka ağızlı ve gül dudaklı civanları vardır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/161).

Genellikle halkı kısa boylu, başı lahana-baş ve boynu yok, hemen başı sanki omuzundan bitmiştir. Ama omuzları geniş, kin dolu göğüsleri enli, belleri kalın, pazuları ve baldırları geniş, ayakları enli, gerçi dev elli ve ayaklılardır ama at binici değildir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/55).

Gözleri yaşlı ve bağırları başlı ve ahları iniltileri göklere yükselen adamların her biri servi dalına benzer civan yiğitler idi (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/180).

9. Nane

Evliya Çelebi Batman gezisinde insanların fiziksel özelliklerini tasvir etmek için bitkilerden yararlanır; “Gözünün asla ve kat’a ferî, ışığı kalmamış, dört bacağı sanki nane çöpü olmuş, bütün kemikleri birer birer sayılır. Sağına ve soluna sersem olmuş sarhoş gibi yürür” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/67).

10. Pamuk

Evliya Çelebi yiyecekleri de bitkilerin renk ve yapı özellikleri ile tasvir eder. Örneğin ekmek için pamuk gibi beyaz ve yumuşak der (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/261).

11. Papatya

Evliya Çelebi Selanik gezisinde betimlediği nesnelere şekil yönünden bitkilere benzeter. “Suyu ve havası ılıman olduğundan bağ bahçesi bol, hayır ve bereketleri çok olup geçim dünyası için papatya çiçeği gibi beyaz akçesi değerlidir, zira saf gümüş yurdudur” (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 8/53).

12. Sumak, Elma

Evliya Çelebi Van’daki atları betimlerken de sumak burunlu, elma gözlü gibi ifadeler kullanır.

Bütün Kürtleri şahbaz ve gazi Mahmudi kavmidir ki bunlarda olan küheylan ve taşdöğen kısa belli, öküz bilekli, dibek karınlı ve **sumak** burunlu, **elma** göz, etli, iri ve kesimi güzel Mahmudi mahbubu atları olur ki diğer Kürtlerde böyle at olmazdır” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/121).

13. Sürahi/Su Kabağı

Evliya Çelebi Belgrad’daki yapıların şekillerini betimlemek için de bitkilerden yararlanır.

Evvela kalesi bir geniş ovanın ortasında, çevresi birer merhale uzak orman ve ağaçlığın ortasında bir verimli kırlıkta Şarviz Nehri kenarında bir sazlı, kamışlı bataklık ve çatak içinde kbleden batı tarafa uzunlamasına olup sanki sürahi su kabağı şeklinde düzgün, sağlam, dayanıklı ve şeddadi yapı kaledir (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 7/28).

14. Şarampav Ağacı

Evliya Çelebi Belgrad gezisini anlatırken anlatımı güçlendirmek için bitkilerden yararlanır. “Ustolni-Belgrad’da bu derece kafirler arasında makbuldür ve hala bir taşına bin baş ve bir şarampav ağacına yüz bin leş vermek canlarına minnettir” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 7/30).

15. Tûba Ağacı

Evliya Çelebi uzunluk belirtmek için bir bitkiyi başka bir bitki ile anlatır. Örneğin İstanbul gezisinde bir havuzun kenarında bulunan servilerin boyunu tûba ağacına benzetir. “... Bu havuzun etrafında dört adet upuzun servileri var ki her biri tûba ağacına benzer” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/66).

2.2.3. Halk İnanışları ve Bitkiler

Bir kültür ögesi olan halk inanışları, toplumların örf, âdet ve gelenekleri ile inanç ve kültür birliğinin örnekleridir. Halk inanışları arasında dinî mekânlar, yatırlar, türbeler, büyü, sihir, nazar ve şifa dağıttığına inanılan kişilerin yanısıra doğa unsurlarından bitkilerle ilgili menkıbevi, keramet ve kutsiyet içeren hikâyeler de bulunmaktadır. Evliya Çelebi de eserinde halk inanışlarına örnek olan bitkilerle ilgili şu hikâyelere yer vermiştir;

1. Buğday

Halk inanışına göre bereketi simgeleyen ve birçok yörede düğünlerde, yeni kurulan aileye bereket getirsin diye gelinin başından serpilip buğday hakkında Evliya Çelebi İstanbul’u anlattığı bölümde şu anekdota yer verir;

Çiftçibaş esnafı: ... “Ekmek benden bereket senden Allahım” diye feryat ederek boğazlarında torba torba atmaca yani tohumluk buğdayı halk üzere serpererek “Benim elim değil Âdem ata elidir, Yarabbî berekat-ı Halil” diyerek bölük bölük geçerler (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/314).

2. Dut

Evliya Çelebi Tokat Zile gezisinde dut ağacı ile ilgili bir halk inanışını anlatır ve kullandığı ifadelerden kendisinin de bu hikâyeye inandığı anlamaktayız. Anlatılan hikâyeye şöyledir;

... Bu bölgenin halkı aziz Şeyh Nusret'e çok inanırlar. Hatta tekkesinin önünde bir büyük eski dut ağacı vardır, bir tarafı çürümüştür. O çürükten bir kıymık koparıp ateşli sıtmaya ve nöbete yakalanan insanlara tütsü etseler Allah'ın emriyle şifa bulur, gayet denenmiştir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/188).

3. Gürgen Ağacı

Evliya Çelebi Bulgaristan Pravadi'de hikâye edilen gürgen ağaçlarının su içinde taş dönuşmesini şöyle anlatır;

Tanrı'nın sırrı, acaip ve garip hikmetinin anlatılması: Evvela Pravadi Kalesi ardında yüksek dağlar arasında bir âbihayat pınar vardır. O pınar suyuna gürgen ağacı koysalar bir iki günden sonra Allahu Taalâ'nın emriyle yeşil taş olur. Ve nice kere ârifler gürgen ağacını doğramacı elinde çıkıktan çevirtip kâse, fincan, gülâbdan ve hançer kabzası gibi eşyalar yaptırıp bu pınara korlar, üç günden sonra kâse ve fincanlar yeşil zümrüt gibi yeşim kâse ve gülâbdan olur, diye Çeneklizâde ve Naib Hüseyin Efendi,

Biz tecrübe ettik. Allah'ın izniyle gürgen ağacı taş oldu" diye şahitlik ettiler, ama hakir onlara güvenmeyip bir hayli çekiştim (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/229).

4. Hurma

Evliya Çelebi'nin Akka'da rastladığı hurma ağaçları ile ilgili anlattığı hikâye şöyledir;

İki hurma ağacının anlatılması: Akka'nın yine doğu tarafında gökyüzüne doğru baş uzatmış iki hurma ağaçlarıdır ki her biri üçer kere göklere uzanıp yine zemine inmiş, deve boynu gibi üçer kere eğri hurmalardır. Akka halkı ihtiyarlarının anlattıklarına göre bu hurma ağaçları dibine üç yüce peygamber gelip, "Esselâmü aleyk ey iki ağaç" dediklerinde bu ağaçlar selam alıp boylarını eğdiklerinden 3 yüce peygamberin selamını aldıklarına işaretler, derler (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/91).

5. Kabak, kavun, karpuz, hıyar, turp, havuç

Evliya Çelebi Lübnan'da kendisinin de şahit olduğu ve yapan kişinin kerametini gösteren bir hikâye anlatır. Evliya Çelebi ve olaya tanıklık eden diğer insanlar kavun, karpuz, kabak, hıyar, turp ve havuç tohumları üzerine serpilene bir sıvı ile bir anda bu sebze tohumlarının filizlenmesi ve olgunlaşım meyve vermesine şahit olmuşlardır.

Evliya Çelebi bu kişinin marifetini şöyle anlatır;

Birinci marifeti: Nice yüz adamlara **kavun, karpuz, kabak, hıyar, turp ve havuç** gibi yüz sebze ve ot tohumları verdi. Her adam ellerindeki tohumları yere sokup seyre durdular. Hemen o sanatçı tohumlar üzerine bir yeşil tulum içinde bir çeşit su serpti. O anda bütün çekirdeklerden yeşil filizler çıktı ve bir anda bütün ürünü olgunlaştı. Herkes ektiği yerden beşer onar kavun, karpuz ve hıyar olarak birbirlerine dağıtıp yediklerinde bütün halk hayretler içinde kalıp dudaklarını ısırıldılar. ... (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/87).

6. Kızılıcık

Evliya Çelebi'nin I. Selim'in padişahlığına delalet eden kızılıcık sopası ile ilgili anlattığı hikâye şöyledir;

Çubuklu Bahçe: Bayezid-i Veli, I. Selim'i şehzade iken Trabzon'dan getirip konuştuğu sırada Bayezid-i Veli kızarak Selim'e burada sekiz çubuk vurmıştır ki,

“Sekiz sene padişahlığa işarettir, oğlan, elem çekme, zikreyle, zikr tarihinden sonra te'dî-bimle padişahlık senindir, al bu yediğin kuru çubuğun yere dik, sekiz sene meyvesin yiyessin” diye nice sırlar vermiştir. Şehzade Selim kuru kızılçık sopsasını yere dikip,

“Yarabbî bu kuru ağaca meyve ver, meyvesini dünyaca meşhur eyle” diye dua etmiş, Bayezid-i Veli ve Kara Şemseddin âmin demişlerdir.

O saat kuru kızılçık çubuğu yeşerip yaprak ve dal verir. Her [140a] kızılçık tanesi beşer dirhem gelir. Bayezid kerameti mi, Kara Şemseddin kerameti mi, Şehzade Selim kerameti mi, böyle bir kuru çubuk meyve verdiği için hâlâ Çubuklu Bahçe derler. Maşaallah, burada olan kızılçık bir diyarda yoktur. Her biri beşer dirhem gelir kırmızı renkli Medine hurması kadardır. Sonra Selim Han sekiz değnek acısına karşılık sekiz sene padişah olmuştur (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/273).

7. Pirinç halfası otu

Pirinç halfası otunun tarafımızca hangi bitki olduğu bulunamamıştır ancak halfâ kelimesini Devellioğlu “liflerinden ipek taklidi şeyler dokunan bir nevî beşparmak otu” olarak tanımlamaktadır. Evliya Çelebi Pravadi'de (Bulgaristan) bu otları cesetleri sardıkları için yüz sene cesetlerin bozulmadan kaldığını anlatır.

O mahalde büyük bir mezarlık vardır. Bütün ölüleri nice yüz seneden beri hâlâ taptaze pirinç halfası otuyla sarılmış dururlar. Lâkin kefen ile toprak içinde gömülü değillerdir. Bazıları Sarı Saltık ile Rumeli'ye gelenlerdir, derler. Bazıları boylarının uzunluğundan “İskender kavmidir ki o zamanda cesedi hasıra sarıp gömerlerdi” derler (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/231).

8. Sarımsak, Soğan

Evliya Çelebi İstanbul'da sarımsakçılar esnafını anlattığı bölümde sarımsak ve soğanın nasıl hasıl olduğu ve Halitî, Çekvanî, Yezidi ve Şeytani kürtlerinin onlara ne kadar değer verdiklerini şöyle anlatmaktadır;

Kuru sarımsakçılar esnafı: Dükkan 80, nefer 102. Bunların dükkanları Odunkapısı dışında Galata'da ve Tophane'de çoktur. Bunlar da başçılara ve işkembecilere yamaktır, zira baş, paça ve işkembe sarımsaksız olmazdır. Bu sarımsak gerçi kötü kokulu bir nimettir fakat çok faydalıdır. Hekimlerin sözünce çölde gezenlere sam yeli def için gayet lazımdır. Kur'ân-ı Azîm'de “Ve fümüha” buyurmuştur, ama bir tarihte gördüm, “İlk başta İblis cennetten (---) diyara ayak bastığında ayağının bastığı topraktan hasıl oldu. Soğan, sağ ayağının bastığı yerde hasıl oldu.” demiş ama gerçekten ikisi de latif yemektir.

Onun için Bingöl'de, Sincar'da, Halitî, Çekvanî, Yezidi ve Şeytani Kürtleri vardır, daima koyunlarında soğan, sarımsak taşırlar. Eğer gözleri önünde soğanı yumruk ile vurup parçalasan o ân onlar o adamı öldürürler. Soğana ve sarımsağa ta bu derece itibar edip severler. Bu sarımsakçıların pirlarını bilmiyorum. Bu sınıf da seyishaneler üzere dükkanlarını dizi dizi sarımsaklar ile donatıp donatıp yayaları “Eyi sarımsak, cana sarımsak” diyerek silahlı geçerler (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/337-1/338).

9. Üzüm

Evliya Çelebi'nin İstanbul gezisinde üzüm ile ilgili anlattığı keramet şöyledir;

Bir kimse unutkanlığa uğrayıp işittiği hatırında kalmaya. Gerektir ki Ayasofya kubbesinin ortasında asılı olan altın top altında yedi kere sabah namazını kılıp üç kere “Allâhhümme yâ kâşife'l-mişkilat ve ya alime's-sırrı ve'l-hafiyât” deyip her vakitte yedişer siyah üzüm yese Allah'ın emriyle zeki, necip ve ergin ola ki duyduğu sözler içinde taşa işlenmiş nakış gibi ola, zira bu kubbe Hz. Peygamber'in ağzı suyuyla tamir olunmuştur (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/61).

2.2.4. Mitolojik Malzeme Olarak Bitkiler

Geçmişte insanların açıklayamadıkları doğa olaylarını, canlı ve cansız nesnelere, kutsallık katarak açıklamaları ile mitler ve efsaneler ortaya çıkmıştır. Günümüze kadar bir söylence halinde gelen bu hikâyelere konu olan birçok olay ve malzeme vardır. Bir doğa unsuru olan bitkiler de bunlardan biridir. Evliya Çelebi de mitlere önem vermekte ve eserinde sıkça mitolojik hikâyelerden bahsetmektedir. *Seyahatname*'de anlatılan mitolojik hikâyelerde yer alan bitkilerden bazıları şunlardır;

1. Buğday

Evliya Çelebi'nin İstanbul gezisinde anlattığı buğday ile ilgili mitolojik hikâye şöyledir;

Din direği ilk pirlere Hz. Âdem'dir ki âyet, “Şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa ikiniz de (nefsine) zulmedenlerden olursunuz.” [Bakara, 35] diye buğday ağacından yeme diye Allah Âdem'e emreder. İnsan unutkan olduğundan Hakk'ın emrini unutup yeryüzüne inince yine Hakk emri ile **buğdayı** Cebrail getirip bir diktikde **buğday** kaynatmıştır. Âdem Peygamber'in [159b] yiyerek açlığını giderdiği ilk yiyecek **buğday** çorbasıdır. Hâlen bir kimse evine bir adam davet etse “Baba aş çorbası yiyelim” der. Muhallebi aş şekerli palude yiyelim demez. Daha sonra Cebrail'in öğretmesiyle Hz. Âdem Peygamber **buğdayı** un edip hamur edip, sonra ekmek edip sıcak iken yiyip açlığını giderdi. Bundan dolayı taze sıcak ekmek taze can verir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/315).

2. Kabak Ağacı

Evliya Çelebi'nin Musul gezisinde anlattığı kabak ağacı ile ilgili mitolojik hikâye şöyledir;

Hazret-i Yunus şiddetli sıcakta çıplak kalınca Allah'ın emriyle Yunus Nebi'nin çevresinde kabak ağacı bitip Hazret-i Yunus'un avret yerlerini kabak yaprakları örter, [375a] şiddetli sıcaktan ve kavurucu rüzgardan korunur (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/383).

Ve nice tarihçiler kabak ağacı bu Musul'da Hazret-i Yunus için yaratıldığını yazmışlardır. (---) (---) “Ve üstüne (gölge yapması için) kabak türünden geniş yapraklı bir nebat bitirdik.” [Kur'an, Saffat 146] âyetini tefsirciler böyle yorumlamışlardır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/384).

3. Kılıtır Ağacı

Evliya Çelebi'nin Macaristan gezisinde bahsettiği Kılıtır ağacını Dankoff, Viyana'da büyük bir söğüt ağacı olarak tanımlamaktadır (Dankoff, 2013, s. 150). Kılıtır ile ilgili anlatılan hikâye şöyledir;

Bu anılan Saray Kapısı tabyası üzerinde büyük bir kılıtır (söğüt, holler) ağacı var. Bu yeryüzünde asla bir benzeri yoktur, acayip ve garip başka bir ağaca benzerliği yoktur, yaprağı ve dalları aykırı başka bir ağaç yoktur. Bütün kafiristandan papazlar gelip bu ağaç gölgesinde oturup sanki ibadet edip ziyaret ederler. Yanlış inançlarınca Hazret-i İsa halifesi [havarisi] Şem'un-ı Safa safa ile bu şehre geldiğinde "Bir ibretlik eserimiz olsun" diye elindeki asasını zemine sokup Allah'ın emriyle bu yetişmiştir. Tanrı işi seyirlik bir büyük ağaçtır (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 7/118).

4. Pamuk

Evliya Çelebi'nin İstanbul gezisinde anlattığı pamuk ile ilgili mitolojik hikâye şöyledir;

'Var Ali Baba, Üsküdar ile Gebze arasında bir tepelik vardır, bu ateş ile bu pembeyi (pamuk) bu hokka ile götür. Ta ki o tepe üzerine vardığında ateş pembeyi yakdığı yer senin dâr-ı bâkî makamındır, orada sakin ol' diye Hacı Bektaş, Ali Dede'ye bu nasihatları eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/299).

5. Vakvak Ağacı

Vakvak Ağacı: Yemişleri insan biçiminde olduğu rivâyet edilen bir masal ağacı. İstanbul'da Atmeydanı'nda bir çınara verilen ad. (Öldürülen bâzı büyüklerin başı bu çınara asılmıştı) (Devellioğlu, 2008, s. 1136). Evliya Çelebi'nin vakvak ağacı ile ilgili İstanbul'da anlattığı menkıbevi hikâye şöyledir;

Bunların kimini arabalara ve kimini sallara yükledik. Celalilerden tam 600 "beynehu beynallah" şehit olmayıp oradaki çimenlikte olan ağaçların altında insanların naaşları Vakvak ağacı altı gibi insan cesedi ile süslenmişti ki yeryüzünde sanki adamotu ile donanmıştı (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/209).

2.2.5. Dinî Motif Olarak Bitkiler

Seyahatname'de dinî inanç ile ilgili hikâyelere konu olan bitkilere bu bölümde yer verilmiştir. Bu bitkiler şunlardır;

1. Belisan Ağacı

Dankoff'un pelesenk, pelesenkağacı, peygamberağacı (*Commiphora opobalsamun*) (Dankoff, 2013, s. 73; Gümüştam, 2010, s. 1053) olarak tanımladığı belisan ağacı hakkında Evliya Çelebi Mısır'ı anlattığı onuncu kitabında şunları söyler; "... Özellikle

kafir kralları arasında gayet muteberdir. Bir kâfir ömründe belisan yağından bir parça sürünmese ve yemese gerçek Hıristiyan olmaz” (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/286).

2. Sümbül, Gül, Reyhan, Safran, Menekşe, Karanfil, Pamuk, Ayva, Kavun, Yasemen

Evliya Çelebi seyahat serüveninin başlamasına neden olan meşhur rüyasını anlattığı bölümde Hz. Muhammed ve bütün sahabelerin ellerini öper ve herbirinin elinin kokusunu ve biçimini farklı farklı bitkilere benzetir.

Bütün sahabeler Fatiha okuyup toplantıdaki herkesin mübarek ellerini öperdim, her birinin hayır duasını alıp giderdim. Kiminin mübarek eli misk gibi, kimi amber, kimi sümbül, kimi gül, kimi reyhan ve kimi safran, kimi menekşe, kimi karanfil gibi kokardı.

Bizzat Hz. Peygamber’in kokusu safran açılmış gül gibi kokardı. Mübarek sağ elini öptüğümde sanki pamuk gibi kemiksiz mübarek bir el idi.

Fakat diğer peygamberlerin elleri ayva kokusu gibi kokardı.

Hz. Ebubekir’in mübarek elleri kavun gibi kokardı.

Hz. Ömer amber kokusu gibi idi.

Hz. Osman’ın menekşe gibi kokusu vardı.

Hz. Ali’nin kokusu yasemen gibi idi.

İmam Hasan karanfil gibi İmam Hüseyin beyaz gül yaprağı gibi kokardı. Allah onların hepsinden razı olsun (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/3).

2.3. DOĞAL ÇEVRE VE MEKÂN UNSURU OLARAK BİTKİLER

Evliya Çelebi eserinde gezip gördüğü bölgelerin, köy, kasaba ve şehirlerin doğal çevre ve ekolojisinden ve bu doğal çevrede yetişen bitkilerden de söz eder. Bunlar insan eliyle değil doğal olarak kendiliğinden yetişen ve o yörenin florasını oluşturan bitkilerdir. Bununla birlikte insanlar yaşadıkları yörede yetişen bitkilerden esinlenerek yaşadıkları yer ve mekâna bitki adlarını vermişlerdir. Evliya Çelebi bitki adları ile adlandırılan bu yerlerden de söz eder.

2.3.1. Doğal Çevre ve Ekoloji

Doğal Çevre ve Ekoloji kategorisinde insan eliyle değil kendiliğinden yetişen kuru, orman ve su kenarı vejetasyonunu oluşturan bitkilere yer verilmiştir. Bu kategoride ele alınan bitkiler şunlardır;

1. Çınar, Dut Ağacı

Evliya Çelebi İstanbul'da Ebu Eyyub'un mezarı başında bulunan çınar ağaçları ve dut ağaçlarından söz eder.

Bu dinlenme yeri ile Ebu Eyyub kabri arasında göklere baş çekmiş 2 çınar var ki her dalı dilberlerin kâkülleri gibi dağılmış olup gölgesinde kalabalık cemaat ibadet ederler. Bu avlunun da 2 kapısı var. Ancak batı tarafı kapısından dışarı büyük bir avlusu daha vardır. İçinde dut ağaçları ve yedi adet büyük çınar ağaçları ile süslenmiş bir avludur. İki tarafında abdest muslukları vardır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/231).

2. Demirhindi Ağacı

Evliya Çelebi Mısır'da yetişen demirhindi ağacını şöyle tarif eder; "Demirhindi ağacı: Yer yer bahçelerde bulunup meyve verir, ama maskara yaprağı olur" (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/300).

3. İncir, limon, turunç, zeytin, nar, şeftali, kiraz, vişne, dut, servi, kavak, salkımsöğüt, şimşir, üvez, muşmula, ayva, kestane, âlû (erik), kayısı, zerdali, karanfil

Evliya Çelebi Kırım'ın dağlarında ve köylerinde yetişen meyve, sebze ve çiçeklerden söz eder.

... Hatta dağlarında ve köylerinde incir, limon, turunç, zeytin, nar, şeftali, kiraz, vişne, dut, servi, kavak, salkımsöğüt, şimşir, üvez, muşmula, ayva, kestane ve çeşit çeşit âlûları yani erikleri, kayısıları ve zerdalileri olur ki benzersiz çeşidindedir. Hatta Trabzon şehrinde olan gibi karanfilleri olur ki kokusundan insanın beyni kokulanır (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 7/281).

4. İsmi bilinmeyen benzersiz büyük bir ağaç

Evliya Çelebi Mısır'da rastladığı benzersiz ve büyük bir ağacı şu sözlerle anlatır;

Allah'ın hikmeti

Bu İsvan'ın kuzeyi yakınında ta Benî İsrail zamanından beri bir yaşlı benzersiz ağaç vardır ki yeryüzünde buna denk büyük bir ağaç yaratılmamıştır. Dalları ve yaprakları yaz kış yeşildir. Yaprakları 7 yılda bir kurur, sonra tazeleri çıkar. Şeceretü'l-hat diye İsne, İsvan, Sudan, Funcistan, Nûbe, Dümbiyye, Alevî ve Habeş diyarlarında meşhur ağaçtır. Gövdesini ancak 10 adam kucaklar. Ve 40 adet büyük dalı var, her dalını da 5 adam ancak kucaklar. Göklere doğru uzanmıştır ki gölgesinde 40 bin koyunun gölgelenmesi mümkündür (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 10/479).

5. Karanfil

Evliya Çelebi Tarabzon'da yetişen karanfil çiçeğini şu sözlerle anlatır;

Çiçek cinsinden nice bin türde çiçekleri vardır. Ama bir çeşit hoş kokulu kırmızı renkli karanfili olur ki yeryüzünde benzeri ve dengi yoktur. Her tanesi katmerli kırmızı gül gibi olup kokusu insanın dimağını kokulandırır. Ve her biri sapsız beşer altışar dirhem gelir karanfili hâsıl olur (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/63).

6. Kavak, Salkımsöğütler, Tirfil, Yonca, Ayrık, Lavşa, Kâğıthane Çiçeği

Evliya Çelebi İstanbul'da bir nehrin kenarında yetişen ağaçları ve çiçekleri şöyle anlatır;

Bu nehrin iki tarafı nice bin çınar, kavak ve salkımsöğütler ile süslenmiş bir yeşillik vadidir. Otları tirfil, yonca, ayrık ve lavşadır. Kâğıthane çiçeği ve Kâğıthane lâlesiyle süslenmiş bir yeşillik, gölge veren ağaçlarla bezenmiş bir mesiredir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/283).

7. Kökleri Havada Olan Ağaç

Evliya Çelebi'nin Mısır gezisinde rastladığı kökleri havada olan acayip ve garip bir ağaç olarak tanımladığı ağaç; tropik ve subtropik kuşakta daha çok bataklık alanda yetişen, bataklıktan dolayı köklerinin oksijen ihtiyacını karşılamak için köklerini havaya doğru yönlendiren ve mangrove (subasar) ormanlarını oluşturan ağaçlardan biri olabilir (Yıldırım, 2015, s. 464). Evliya Çelebi bu garip ağacı şöyle anlatır;

... Kubbesi sahasında, geniş bir yerde Cenab-ı Hak kuvvet kudret büyüklüğünü göstermek için bu mahalde acayip ve garip bir çeşit ağaç yaratmış ki adetullah'a aykırı benzersiz bir ağaçtır. Bütün gelen geçenler, ziyaretçiler, tüccarlar gelip dikkatle incelerler. Nasıl bir ağaç olduğunu anlamayıp parmaklarını ısırıp hayretler içinde kalırlar.

Acayip ve garip ağacın şekli

Meselâ bu güzel ağaç yerden 5 adam boyu yüksek ve 3 adam kucaklar iri ve büyük ağaçtır. Ağacın gövdesinin dört tarafı dilim dilim, pare paredir. Öte tarafından, ezen adamlar görünür. Yaprakları ve meyvelerinin dünya ağaçları yaprağına ve meyvesine benzerliği yoktur. Yapraklarını sara tutan hastalara tütsü ederler Allah'ın emriyle kurtulur. Ayda bir kere küçük pelit gibi kabuklu ve içi çekirdekli bir ekşi sulu meyvedir, ishal rahatsızlığına dermandır. Ay başında olgunlaşınca yağma ederler. İhtiyaç sahipleri alıp giderler. Bir ay bekler isteklileri çoktur. İshali ve zahîri keskin kılıç gibi kesip insanın yüzüne kan gelir. Böyle bir denenmiş şifa ağacıdır ki Hakîm-i Mutlak kulları için yaratmıştır.

Bu ağacın tam ortasında büyük bir santa ağacı bitmiştir. Arabistan'a mahsus bir çeşit meyvesiz ağaçtır. Ama o ibretlik ağaçtan bu santa ağacı yüksektir, gayet mahbûb dallı ağaçtır. Ama büyük ağacın binden fazla kökleri insan beli kalınlığı Arap saçı gibi birbirine sarılmıştır. Bütün kökleri yeryüzünde durur, sanki gökyüzünde Tûbâ Ağacı gibi baş aşağıdır. Bu köklerin altı tamamen boştur, ağaç asılı durur. Bazı çocuklar ve bazı ziyaretçiler köklerin altından beriye öteye geçerler. Ama yüzden fazla insan gövdesi kalınlığında yapraklı dallarının uçları yere saplıdır.

Sanki büyük bir çadır gibi olup altına bin adam sığar, gölgelik olmuştur. Acayip hikmettir ki yukarıdan baş aşağı olmuş dallardan mı sulanır, bir tek kimsenin aklı ermemiştir. Hâllâ bütün kökleri zeminden dışarıda durup ağacın gövdesi asılı durur (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/452).

8. Mugaylan, Hurma, Santa, Misvak

Evliya Çelebi Medine'de yetişen Mugaylan, Hurma, Santa, Misvak ağaçlarından bahseder.

Dâr-ı Cürf de derler. Dört tarafı yüce çıplak dağlardır. Daha nice Şam'dan buraya gelinceye kadar bütün dağlar gibi çıplaklardır, ağaç cinsinden asla bir şey yoktur. Ancak vadilerinde mugaylan, hurma, santa ve misvak ağaçları çoktur (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 9/348).

9. Müşk-i Rumî, sümbül, zerrin, zambak, Fül (Yasemin), menekşe, reyhan, fülful, erguvan, reybâs (*rheum ribes*), merisî, gül, nilüfer, çilek

Evliya Çelebi İskenderun ve Bingöl dağlarının doğal olarak yetişen meşhur çiçeklerini şöyle anlatır.

... O kadar donanımlı değildir. Zira yoldan uzaktır ama dağlarında olan sümbül ve müşk-i rumîsi ovalarını süsler ki Bakras sümbülü ve müşk-i rumîsi meşhurdur. Zamanında insanoğlunun dimağını kokulandırır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/41).

... 70-80 haneli müşk-i Rumî, perçemli beyaz ve mavi sümbülleri olur. Ve kırk-elli renkli yirmişer haneli mis kokulu zerrinleri olur. Beyaz, sarı ve kırmızı zambağı, renk renk fül, menekşe ve reyhan, fülful ve erguvan, reybâs (*Rheum ribes*), merisî ve gülleri içinde türlü türlü nilüferleri ve çilek meyvesi olur ki her tanesi Arapkir dutu kadar lezzetli olur” ... (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/184).

10. Palasanta, sindiyan, yenidünya, sandal, kırmızı, çimşir, abanoz, zakkum, tarfi, sariye, hurma, sanavber, fıstık, aselbend, habeş kâkulesi, hıyarşember, cümmeyz, muz, Şam fıstığı, sakız ağacı, sığala ağaçları, incir, üzüm

Evliya Çelebi Girit’te yetiştirilen bitki, ağaç, çalı, ot ve çiçekleri anlatır.

Yedi iklimde olan bitkiler, ağaçlar, çalılar, otlar ve çiçeklerden ne kadar yaratılmışsa hepsi burada mevcuttur. Hatta Yenidünya ağaçlarından binden fazla göz görmemiş uzun ağaçların çeşitlerinden palasanta, sindiyan, yenidünya, sandal, kırmızı, çimşir, abanoz, zakkum, tarfi, sariye, hurma, sanavber, fıstık, aselbend, habeş kâkulesi, hıyarşember, cümmeyz, muz, Şam fıstığı, sakız ağacı, ve sığala ağaçları, 50 çeşit 7 kere incir verir incir ağaçları ve 70 tür üzüm verir üzüm ağaçları var (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 8/285).

11. Pamuk

Evliya Çelebi Nahçıvan’da yetiştirilen pamuk çeşitlerini anlatır.

Beğenilen, yetiştirilen mahsullerinden 7 renkte pamuğu olur. Mesela zagî pamuğu, monlayî pamuğu, zaafiranî pamuğu, la’li pamuğu, has ve beyaz pamuğu, tahıl ve buğdayı herkesçe beğenilir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/150).

12. Rakıta Ağacı

Evliya Çelebi İstanbul Tavşanlı Ada’sında rakıta ağacının yetiştiğinden söz eder.

Tavşanlı Adası: Mamur değildir. 11 mil kuşatır adadır. Başka adaların keçileri buradadır. Ve alaca tavşanları çok bol olduğundan Tavşanlı Adası derler. Rakıta ağacı bu adada yetişir. ... (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/47).

13. Sac Ağacı

Evliya Çelebi Mısır’da rastladığı sac ağacını şu sözlerle anlatır;

Sac ağacı: Bu ağaç o kadar büyük olmaz. Bunun da yaprağı ılgın gibidir, yaz ve kış durur. Nil kenarlarında çok olur. Bu da Mısır’da makbul ağaçtır, ama meyvesi yoktur (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/300).

14. Sindiyan, yenidünya, sandal, kırmızı, çimşir, abanoz, zakkum, tarfi, sariye, hurma, sanavber, fıstık, aselbend, habeş kâkulesi, hıyarşember, cümmezy, muz, Şam fıstığı, sakız ağacı, sığala ağacı

Yedi iklimde olan bitkiler, ağaçlar, çalılar, otlar ve çiçeklerden ne kadar yaratılmışsa hepsi burada mevcuttur. Hatta Yenidünya ağaçlarından binden fazla göz görmemiş uzun ağaçların çeşitlerinden palasanta, sindiyan, yenidünya, sandal, kırmızı, çimşir, abanoz, zakkum, tarfi, sariye, hurma, sanavber, fıstık, aselbend, habeş kâkulesi, hıyarşember, cümmezy, muz, Şam fıstığı, sakız ağacı, ve sığala ağaçları, 50 çeşit 7 kere incir verir incir ağaçları ve 70 tür üzüm verir üzüm ağaçları var (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 8/285).

15. Şap Ağacı

Evliya Çelebi'nin Mısır gezisinde rastladığı, acayip olarak ifade ettiği deniz içinde yetişen şap ağacı bir bitki olmayabilir. Sözüünü ettiği bu ağaç omurgasız hayvanlardan denizde yaşayan mercanların oluşturduğu mercan resifi olabilir. Mercanların koloniler halinde yaşayan türlerinin kalsiyum içerikli sert iskeletlerinin binlerce yıl aynı yerde toplanması ile mercan kayalıkları oluşur. Denizin dibinde adeta bir bitki, bir ağaç gibi görünürler. Evliya Çelebi'nin şap ağacı hakkında yazdıkları şöyledir;

Şap dedikleri Süveyş Denizi içinde olan acayıplıklar var ki ibretliktir. Öyle bir İlâhî sanattır ki hikmetine akıl ermeyip akıl fikir hayrette kalır. Deniz içinde sanki Anadolu'daki çınar ağaçlarına benzer büyük ağaçlardır. Ancak yaprakları yoktur, ama dalı ve budağı çoktur. Deniz yüzüne dek biter, daha yukarı çıkmaz, ama gövdesi deniz içindedir. Allah saklasın, bazı gemiler bu şap ağacına rastlayıp parça parça olur. Eğer gemi sağlam yapılı ise şapın dalları ve budaklarını kırıp kütür kütür geçer. İnci bu şapların dibinde olur. Bu şaplık, deniz içinde büyük ormanlıktır. ... (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/538).

16. Şimşir (Çimşir), Servi, Ceviz, Reyhan, Erguvan, Limon, Turunç

Evliya Çelebi Trabzon'da yetişen bitkileri şu sözlerle anlatır;

Bu şehrin suyu ve havasının tatlılığından dağlarında çimşir ağacı, bağlarında servi ve Anadolu cevizi ağaçları var. Allah'ın hikmetidir ki kible tarafında Erzurum diyarının dağlarında kış ve kıyâmet, burada güllük gülistanlık, reyhan ve erguvan, limon ve turunç bahar ve meyve vermedir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/65).

17. Trabzon'a özgü bir meyve

Evliya Çelebi Trabzon'a özgü bir zeytin türünden söz eder.

Ama bu Trabzon zeytininin bir küçük cinsi vardır. Olgunlaşmadan ham iken yenilir ve siyah kiraza benzer bir tür meyvedir. Bu da Trabzon'a özgüdür" (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/63).

2.3.2. Mekân ve Yer Adı Olarak Bitkiler

Bu kategoride köy, kasaba, kale, şehir, ada ve cami adı olarak kullanılan bitkiler ele alınmıştır.

Seyahatname'de bitki adları verilen mekân ve yer adları şöyledir;

1. Benefşe / Menekşe

Benefşe Kalesi, Yunancası Monovasia adının bozulması ile benefşe / menekşe adını almıştır. Evliya Çelebi Gelibolu'yu anlattığı bölümde Benefşe Kalesi'nden de söz eder.

Sonra yine fırlıka yıldız rüzgâr ile (---) mil gidip Benefşe Kalesi, limansız açık yer olduğundan alelacele burada olan İslam askerlerini alıp o gün yine uygun hava ile Menekşe Burnu'ndan (...) mil Girit Adası (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/98).

2. Göğem

Bulgaristan Dobruca'da bulunan bir köyün adı orada yetişen göğem eriğinden dolayı Göğemli köyü olmuştur.

Göğemli Köyü menzili: Gerçekten de erik kadar göğemi (çakal eriği) olur. 100 haneli ve camili Müslüman köyüdür ve zeamettir, ama Dobruca içi olduğundan gayet susuz yerdir. Seksen kulaç su kuyularından atlar ile su çıkarırlar. Bu da garip seyirliktir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/262).

3. Karpuz / Hindivane

Evliya Çelebi İran'ın Hindivane şehri için, bu şehirde karpuz çok yetiştirildiğinden buraya hindivane yani karpuz şehri denildiğini anlatır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/284).

4. Sakız, Susam

Sakız ve Susam adası için; Sakız adasında sakız ağacı, Susam adasında ise susam yetiştirildiğinden her iki ada da bu bitkilerin isimlerini almıştır.

... Akdeniz içinde Rodos, İstanköy, Sakız, Susam adasını, Limni ve Midilli adalarını köy ve kasabalarını yağmalayıp her sene halkından haraç ve baş memleketlerini yağmalayıp halkını aç bırakır ve bir buğday tanesine muhtaç eder oldular (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/141).

5. Söğüt

Evliya Çelebi Harput'un adının dikenli bir söğüt ağacından ileri geldiğini anlatır.

Başka bir görüşe göre yine Acem dilinde havarilere gölgelik olmuş bir dikenli söğüt ağacı var idi. Onun için Har-bîd dediler. Başka bir görüşte Hârberîd derler, yani diken getirici derler. Nicesi Har-bürd derler (---). Kimileri Har-bûd yani (---) (---) derler. (---) (---) (---) (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 3/172-3/173).

6. Şeftali

Evliya Çelebi İstanbul'daki Şeftali Camiinin adını bahçesindeki şeftali ağacından aldığını bildirir.

Azepler Camii: Fatih zamanında Elvan Çelebi yapısıdır. Halk arasında Şeftali Camii derler. Yapıldığı sene mihrap duvarı dışında bir şeftali ağacı yetişmişti. Dördü bir okka gelir şeftalisi olur büyük bir ağaç idi. Onun için Şeftali Camii diye meşhur idi. Daha sonra (...) tarihinde Süğlün Muslu Sultanı Sarayı'nda bir yangın olunca cami yandı. O mahalle halkı hâlâ şeftalisiz kalıp et şeftalisi ile geçinirler (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/168).

7. Zambak

Evliya Çelebi Antakya'da yer alan bir kasabanın adını zambak çiçeğinden aldığını anlatır. "Zanbakıyye kasabası menzili: Gerçekten de bir verimli vadi içinde bağlı, bahçeli ve zambak çiçekli 300 haneli bakımlı beldedir. Antakya nahiyesinde (---) hükûmettir. ..." (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/47).

2.4. GÜNDELİK HAYAT MALZEMESİ VE SİMGE OLARAK BİTKİLER

Evliya Çelebi gündelik hayat malzemesi ve simge olarak bitkilerden eserinde birçok yerde bahseder; günlük yaşama dair kendisinin yaşadığı, gördüğü, duyduğu, şahit olduğu hikâyeleri anlatır. Anlattığı bu hikâyelerden kimi zaman araç gereç ve eşya olarak kimi zaman da kadın ve erkek adı olarak; bazen de simgesel anlamda (örneğin darağacı) bitkilerin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

2.4.1. Günlük Araç Gereç Malzemesi Olarak Bitkiler

Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'de günlük araç gereç malzemesi olarak bahsettiği bitkiler aşağıda sıralanmıştır;

1. Ardıç

Evliya Çelebi ardıç ağacının varil, gerdel (kova) ve ok yapımında kullanıldığından söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/396, 2/73).

2. Armut, Erik, Zerdali, Kayısı, Ayva, Üzüm

Evliya Çelebi Nahçıvan'da armut, erik, zerdali, kayısı, ayva, üzüm kurularının hediye edildiğini anlatır.

Bu şehir halkı bu şehri imar etmeleri şartıyla bütün yerel vergilerden muaf tutulmuşlardır. Ancak İran ülkesi şahına her sene yüz deve yükü Ordubarı, meleçe ve Abbasî armudu kurusu, âlû-yı Buhara (Türkistan eriği), zerdali, kayısı, ayva, üzüm kurusu ve nice meyve çeşitlerinden hediyeler getirirlermiş (Evlîyâ Çelebi, 2013a, s. 2/154).

3. Balık Otu

Balık otu (Sığırkuyruğu) (*Verbascum sp.*), balık tutumak amacıyla kullanılır. Çiçekli kısımları ezilip balık bulunan suya atılır (Tuzlacı, 2011, ss. 88, 89). Evliya Çelebi de Urfa'da balık avlamak için balık otu bitkisinin kullanıldığını yazar.

Diğer hikmet: Bu Halilullah makamında olan balıkları avlamak yasaktır. Bir kere bir herif bu balıklara semmü's-semek yani balık otu döküp nice bin balıklar zehirlenip ölürlür. Kötü niyetli herif ölü balıkları eteğine doldurarak eve götürüp yediğinde balıklardaki zehir herife ve çoluk çocuğuna tesir ederek 7 adet insan zehirlenerek ölür. ... (Evlîyâ Çelebi, 2013a, s. 3/121).

4. Çam, Fıstık çamı

Çam ağacı ve fıstık çamından bardak, testi, ibrik, oluk, su deposu yapıldığından ve çam ağacının yakacak odun olarak kullanıldığından söz eder (Evlîyâ Çelebi, 2013a, ss. 3/197, 1/255, 2/315).

Hama dolabının şeklinin özellikleri

Bu öyle bir dolaptır ki “Yâ Muhammed!” diye seslendiğinde, dört tarafındaki çöllerde gece yarılarında sekizer saat yerden “Yâ Muhammed!” sesi duyulduğundan “Muhammed dolabı” derler. Göklere doğru baş uzatmış yüksek bir dolaptır. Orta milinden en yüksek yerine varıncaya kadar 40 mimar ziradır. 40 zirâ da aşağı olup toplam 80 arşın yüksekliğinde bir dolaptır.

Bütün tahtaları Baalbek Dağları'ndan gelir çam ağaçlarıdır. Bu tahtalarda yüzer, yüz elliler okka gelir çiviler vardır. Dolabın çevresinde binlerce su kovaları vardır. Kule üzerinde saf su akıp oradan su kemerleri ile şehrin bütün camilerine, tekkelerine ve saraylarına gidip sular büyük bir vakıftır ki (---) muaf ve müselleme marangozları ve 40-50 hizmetçileri vardır ama yanına varıp seyr eden kimselerin kulağı dolabın sesinden sağır olur (Evlîyâ Çelebi, 2013a, s. 3/51).

5. Çimşir / şimşir, Santa, Palasanta, Kızılıcık, Sindiyan, Yenidünya, Abanoz, Karaçalı, Erik

İstanbul, Bolu, Malkara ve Selanik'te cendere, silah kabzası, kaşık, keşkül, zerdeste ve tarak yapımında çimşir / şimşir, santa, palasanta, kızılıcık, sindiyan, yenidünya, abanoz, karaçalı ve erik ağaçlarının kullanıldığını *Seyahatname*'den öğreniyoruz.

Kuyumculara ve ciltçilere ağaç cendere yapıcılar: Çeşitli çimşir, santa, palasanta ve kızılıcık ağacından cenderelerin seyishaneleri üzere süsleyip sevinçli geçerler (Evlîyâ Çelebi, 2013a, s. 1/403).

... Bütün halkı kaşık ve tarak işlediklerinden Taraklı şehri derler. Dağları sâfi çimşir ağaçları olduğundan bütün halkı kaşık ve tarak işlerler, Arap ve Acem'e kaşık buradan gider (Evlîyâ Çelebi, 2013a, s. 2/318).

Sanayiinin beğenilenlerinden; kara ve deniz seyyahlarının ellerinde gezdirdikleri silâh âleti ki ona zerdeste, çetık, çelik ve meçık dedikleri nobutların her çeşidini kızılıcıktan, çimşirden, sindiyan, yenedünya ve abanoz ağaçlarından üstâd-ı kâmiller bu şehirde inşa edip şehirden şehire hediye götürürler. Gayet sanatlı meçık olduğundan Malkara meçığı meşhurdur, lâkin bu meçıkların sarı, kırmızı ve başı kalaklı olanlarını genellikle taze civanlar alıp kullanırlar, bir garip seyirlik meçıklardır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 5/204).

Beğenilenlerinden, genellikle halkının işleri ve kazançları şimşir kökünden, karaçalı kökünden, erik ve kızılıcık ağaçları özlerinden çeşit çeşit sanatlı kaşıklar, keşkül ve zerdesteler yapıp geçimlerini sağlarlar. Ve vilayet vilayet bu şehrin kaşıklarından hediye götürürler (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 8/93).

6. Çivit

Evliyâ Çelebi Mısır'da rastladığı çivitin boya olarak kullanıldığını anlatır.

Çivit: Yeşil ile gök arasında bir ottur. Olgunlaşınca büyük küpler içinde pişirip yine küp içinde tokmaklar ile döve döve ezip suyunu alırlar, başka küplerde suyunu kaynata kaynata özü dibine çöker. Sonra külçe külçe edip boyacılar satarlar. Okkası 4 guruşadır. Ama bu çivit Hindistan'da olmaz (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 10/302).

7. Dişbudak, Karaağaç, Sarma ağacı

Evliyâ Çelebi Hollan'da gezisinde Dişbudak, Karaağaç, Sarma ağacından top yapıldığını ve bunların savaşlarda kullanıldığını anlatır.

... Genellikle topları dişbudak ağacından, karaağaçtan ve sarma ağacından fiçı gibi yapılmış toplardır ki tüm toplar beşer onar yerde demir çemberlidir. Her topları onar adam kaldırır ve 10 topu bir arabaya koyup istediği yere götürüp orada demir çemberlerini geçirip ağaçtan topları atmaya başlar. Ama her top on beşer ve yirmişer kere ancak atılır, bazısı üç dört kereden ziyade atılmaz (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 6/261).

8. Etle ağacı / İlgin ağacı / Tarfi ağacı

Evliyâ Çelebi Mısır'da rastladığı etle ağacını şu sözlerle anlatır;

Etle ağacı: Servi yaprağı gibi yaprağı olur, ama servi gibi ağacı sürahi değildir. Bunun da meyvesi olmaz. Ancak kereste yaparlar ve odununu yakarlar (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/300).

9. Gâsûl

Dankoff gâsûlü bir bitki, gasul rumi, bir tür sütleğen (*Euphorbia spinosa*) olarak tanımlar (Dankoff, 2013, s. 115). Evliyâ Çelebi Mısır'da rastladığı gâsûlü şu sözlerle anlatır;

Gâsûl: Bir tür sabundur ki İskenderiyye'ye giden Nâsırıyye Arkı kenarında yetişir bir ottur. Dağlar gibi bir yere yığıp ateşe vururlar, külünden sırça olur. Mısır'a getirip natrun ile bir daha karıştırıp billur olur. Bu otu ateşte yakmayıp dibekte dövüp çamur ile karıştırıp topak topak ederler. Aba, kebe ve çuka gibi şeyler onunla yıkayıp sabun gibi köpürüp beyaz eder. Ama ince tülbent ve ince gömlekleri yıkamaya yaramaz. Acayip sırdır ki aslı otluktur, ateşte yanıp sırça olur, otu toprakla karıştırıp sabun olur, yıkayıcıdır, görülecek bir şeydir (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/302).

10. Gûne çiçek

Evliya Çelebi Konya gezisinde gördüğü gûne çiçeğin kök boyası yapımında kullanıldığını yazar.

Sanayilerinin beğenilenlerinin anlatılması: ... Bu şehir Meram'ında bir gûne çiçek hasıl olur. Silû (kırmızı veya mavi renkli kök boya) ve mavidir. Onun ile debbağlar tabaklayıp gök mavisi renk, şeftali gülü, sarı, turuncu ve kırmızı sahtiyanı olur ki Arap ve Acem'de meşhurdur (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/18).

11. Hurma, Kendir, Saz, Kamış

Evliya Çelebi İstanbul gezisinde hurma, kendir, saz ve kamışın kıyafet, ip, urgan, yapımında kullanıldığını anlatır.

İskender-i Zülkarneyn ne zaman Yecüc seddini yapıp birkaç gulyabani, [130b] birkaç adet iri beyaz devleri, Çerkez vilayetinde olan Elburz Dağı'ndaki sihirbaz oburları, Abaza diyarında olan Sadşe dağlarındaki sihirbaz avratları, bu anılan ülkelerden Kostantiniyye şehrine getirerek bu Tophane'de büyük çukur içinde el ve ayaklarını sağlam hurma lifi ile bağlayıp hapsedmişti. Allah'ın izniyle tılsım ipler kuvvetiyle hareket edemezlerdi (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/254).

Dilenci esnafı: Nefer 7 bin, "Sadakalar Allah'dan bir farz olarak, ancak fakirlere, miskinlere..." [Tevbe, 60] âyetine mazhar olmuş bir alay cerci ve gariplerdir. Her biri birer hırkaları, ellerinde türlü türlü sancakları, başlarında hurma lifinden sarıkları ile "Ya Fettah" esmâsiyle bütün körleri birbirinin omuzlarına yapışip kimi aksak, kimi topal, kambur, kimi felçli, kimi saralı, kimi elsiz, kimi ayaksız, kimi çıplak, kimi eşeğe binmiş bir hengame dua ile nice bin bayrakların arasına çerçiler şeyhini ortaya alıp şeyhleri dua ettikçe 7 bin fukara bir sestem "Allah Allah" ile "Âmin" dediklerinde sesleri göklere ulaşır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/311).

Urgancılar esnafı: Bunların dükkanları Galata hendeği, Tersane ardı ve Okmeydanı'dır. Nefer 500, bu esnafın piri Şeyh Abdullah-ı Hablî'dir. Yemen Mûhası'nda gömülüdür. Bunlar Galata hendeğinde cankurtaran, gumana, palamar, hurma lifi ve kendirden ısparçana, Mürsel, halat adlı katranlı halatları vocıvocılar kızakları ile bükerek. Bunların seferlerde işleri top palamarları bükmeğdir. Bunlar da tepeden tırnağa silahlı olup kızaklar üzere "Ey ya Mevla, ya Mevla" diyerek urgan ve halat bükerek geçip giderler (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/321).

Evvela Basra içinde şahbender hesabıyla toplam 14.000 tek katlı ve iki katlı köşkler ve diğer fakir evleri vardır. Genellikle duvarları kerpiç, alçı ve tuğla, damları tamamen toprak ile örtülü [361a] mamur evlerdir. Ama fukara haneleri sazdan, kamıştan, çalaştan ve hurma ahşabından yapıma mekânlardır. ... (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/361).

12. İncir

Evliya Çelebi İstanbul'da incir kökünden yapılan bir kalkandan söz eder.

Bir kere bir cirit ucu ile 9 kat incir kökünden Arnavut kalkanını bir seferde delip iki karış geçirerek yalman gösterip Mısır divanına gönderdi. Hâlâ Mısır'ın Gavrî Divanhanesinde asılıdır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/135).

13. Kenevir/Kendir

Evliya Çelebi İstanbul ve Samsun gezilerinde kendirden ipler, halatlar ve kendir ketenin yapıldığını anlatır.

Urgancılar esnafı: Bunların dükkanları Galata hendeği, Tersane ardı ve Okmeydanı'dır. Nefer 500, bu esnafların piri Şeyh Abdullah-ı Hablî'dir. Yemen Mûhası'nda gömülüdür. Bunlar Galata hendeğinde cankurtaran, gumana, palamar, hurma lifi ve kendirden ısparçana, Mürsel, halat adlı katranlı halatları vocıvocılar kızakları ile bükerek. Bunların seferlerde işleri top palamarları bükmezdür. Bunlar da tepeden turnağa silahlı olup kızaklar üzere "Ey ya Mevla, ya Mevla" diyerek urgan ve halat bükerek geçip giderler (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/321).

Kendirciler esnafı: Dükkanları mahzenlerdir, mahzen adedi 100, nefer 300, bu esnaf kendir ipi ve kendir keteni satar, gemicilere yamaktır. Bunlar arabalar üzerinde kendir ipleri ve sicimleri satarak-geçerler (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/321-1/322).

Samsun'un beğenilenleri: Dağlarında yaban üzümü, [247b] nâerdenki (ekşi pekmezi) ve armut turşusu nice bin fıçı ile İstanbul'a gelir. Gemi palamarları için kendir ipleri, gemi gomanaları katran ve ziftleri çok meşhurdur. Bütün dünyaya kendir ipleri bu diyardan yayılır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/53).

14. Kiraz, Kestane, Kavun, Karpuz

İnsanlar için zaman önemlidir. Geçmişte de bu nedenle zamanı belirlemek için türlü yollar denenmiştir. Bunlardan biri de bitkilerin filiz ve meyve verme zamanlarıdır. Evliyâ Çelebi'nin anlatımlarından kiraz, kestane, kavun ve karpuz mevsimleri ile mevsimleri belirttiklerini anlamaktayız.

Anadolu tarafında Akbaba Sultan mesiresi: Beyaz kiraz mevsiminde, kestane mevsiminde Beykoz iskelesinde nice bin araba safalı dostlar çoluk çocukları ve yiyecekleriyle Akbaba Köyü'ne gidip iki üç ay kestane faslımı ederler (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/287).

... Rodos payesiyle her sene 700 parça kalyonlara Mısır hacı ve tüccarlarını koyup Recep ayında kiraz meltemi mevsiminde Cuma gününde Beşiktaş'tan kalkıp turna katırı bütün gemiler dizilip ... (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/326).

Taşra büyük köprü kapısı üzerinde Sultan Bayezid-i Veli'nin bir tunçtan topuzu alâmeti var, yani bu kaleyi topuzumla aldım demek işaretidir. [269a] Bir mermerden sancak alâmeti, bir mermerden kavun ve bir mermerden karpuz alâmeti var, yani kavun ve karpuz mevsiminde fethyledim, demek işaretidir (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 8/170).

15. Palasanta

Dankoff Palasantayı (*Guaiacum officinale*), Pelesenkağacı, Tropik bölgelerde yetişen, vişneçürüğü-kahverengi, koyu damarlı, değerli mobilyalık ağaç olarak tanımlar (Dankoff, 2013, s. 190).

Evliyâ Çelebi de İstanbul ve Bitlis'de plasantadan yapılan cendere ve sandıklardan söz eder (Evliyâ Çelebi, 2013a, ss. 1/403, 4/184).

16. Say ağacı, ayıt ağacı, santa ağacı

Evliyâ Çelebi Mekke'de bulunan gemilerin say, ayıt ve santa ağacından yapıldığını anlatır.

... Toplam 12 parça Mekke Medine gemileridir. Miri tahıl taşırlar. Bunlar da hep tahta gemilerdir. Ama tahtaları Hint'in say ağacından, ayıt ve santa ağacındandır. Şap Denizi

içinde olan yerleri hep ağaç çivilerdir, yoksa demir çivi değildir. Denizden yukarı karaçavı demir çividir, o zarar etmez (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 9/465).

17. Seğseban ağacı

Dankoff'un bir tür çalı olarak tanımladığı (Dankoff, 2013, s. 208) seğseban ağacı hakkında Evliya Çelebi, Mısır'da rastladığı bu ağacın kokusundan bağılara sıçan ve haşaratların gelmediğini ve bu ağacın kömürünün baruta konulduğunu anlatır.

Seğseban ağacı: Uzun ömürlü olmaz, bir çeşit küçük ağaçtır. Şeker kamışı bağları etrafında ekip onun çiçeği kokusundan o bağa sıçan ve gelincik haşaratları girip şeker kamışını yemezler. Ağacının kömürünü baruta korlar (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/300).

18. Servi

... Bütün İsfakiye keferelerinin evleri, damları, kapıları ve tüm sandukaları servi levhası ve kerestelerinden olduğundan evleri misk ve ham amber gibi kokup insanın beyni kokulanır.

Hiçbir zaman bu hanelerde yılan, çıyan, akrep, bö ve güve olmaz, zira ateşte yaktıkları odunları bile servi ağaçlarıdır. [326a] Bütün giysileri de servi kokar. ... (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 8/290).

19. Şeftali

... Daha sonra bu eşyalar, zorbalı asrında hazineye alınıp sofraya ile bir **şeftali çekirdeğinden** bir derviş keşkülü kalmıştır ki çok gariptir. Hindistan'da yetişen **şeftali çekirdeğinin** yarısıdır. Hâlâ iki okka su alır. Kenarları altın ve dîvâre gümüş hallar ile ibret verici bir Hudâ işidir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/239).

20. Şimşir/Çimşir, Abanos/Abanoz

Evliya Çelebi Şimşir/Çimşir, Abanos/Abanoz ağaçlarından yapılan sedef işlemeli nalınlardan söz eder

Bu natırlar da bellerinde peştemallar üzere kılıçlarını kuşanıp ayakları ve baldırı çıplak olup çimşir, abanos ve sedef işlemeli nalınlara ile silahlı geçerek salındıklarında bütün halk gülüp hayran olurlar. Bu haliyle geçerler (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/389).

21. Tespih ağacı

Tespih ağacının meyvesinden yapılan tesbihten söz eder.

Tespih ağacı: Bu da ceviz ağacına benzer bir ağaçtır, ama yaprakları ufaktır. Dallarında salkım salkım tespihler biter, olgunlaştığında delip tespih yaparlar. Ve "Sübhanallah" diye taaccüp ederler ki Cenab-ı İzzet kullarım sevap işleyeler diye tespihlerini yuvarlak yuvarlak ağaçta yarattığı için "Elhamdulillah" diye şükrederler ve ilahi sanatı müşahede edip 33 kere de "Allahu ekber" derler (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/299).

22. Tirfil, Gonca, Nergis, Sünbül, Yasemen, Çiğdem, Susam, Dişbudak

Malatya ve Maraş'ta kadın ve erkek isimlerinde tirfil, gonca, nergis, sünbül, yasemen, çiğdem, susam, dişbudak gibi bitki adlarının kullanıldığını Evliya Çelebi'nin anlatımlarından öğreniyoruz.

Kızlarının ve kadınlarının isimleri: Zahrufâ, Çiğdem, Mavzine, Aşide, Cam Cameb, Gülhan, Gülcan, Gülfam, Susam, Canzar, Lelezar, Cuybar, Hüma, Asida, Ayşa, Ayiše, Hücan, Hündü, Döndü

Türkmen seçkinleri erkek isimleri: Elemşah, Kılıçalp, Dişbudak, Korkut, Boğaalp, Musladin, Yezid, Mezid, Mevzud, Merden, Seyfali” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/131).

Mesela Tabende, Hakime, Sabite, Tirfil, Goncabûy, Nergis, Gülşaha, Sünbüle, Havvâre, Fidâye, Verdiye, Malike, Mihrî, Fahrî, Yasemen, Gülistan, Üftâde, Şâhıma, Bânuya, Demirhan, Bedahşân, Gülgün ve Cânfedâ (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/9).

23. Turmus / Türmüs

Turmus / Türmüs (termiye, acıbakla, yahudi baklası) (*Lupinus albus*), kalp zehiri olan fakat suda çözünen alkaloitler içerir, bol su ile kaynatıldıktan sonra yenilmektedir, kuvvet verici olarak bilinir ve kullanılır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 242).

Evliya Çelebi Tokat’da turmusun sabun olarak kullanımını şu sözlerle anlatır;

Arap dilinde Dokat yani Arabistan’da bakla gibi türmüs adında bir habbe olur, onu un edip sabun gibi el yıkarlar. Elde olan yemeğin yağını temizler, ona dokat derler. Arap dilinde dâl ile tânın mahreç yakınlığı olduğundan Tokat demeyip Dokat derler (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 5/41).

Turmus: Bakla gibi yassıca, yuvarlakça ve sarıca bir nimettir. Tuzlu suda ıslatıp yerler. Bazıları pişirirler ve bazıları bu turmusu değirmende çekip un ederler. Yemekten sonra ellerine sürüp su ile yıkayıp bütün yemek kalıntısını insanın elinden temizleyip eli tertemiz eder. Bütün Mısır hanedanlarında sabun yerine el yıkamaya yemekten sonra onu kullanırlar (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/302).

24. Yaban asması

Evliya Çelebi Bağdat’ta yaban asması ile ve demir zincirlerle gemileri bağladıklarını anlatır. “Bu köprüye Şat içinde bentler ve sepetlerle taşlar bırakıp yaban asması ile ve demir zincirlerle gemileri bağlayıp köprü sabit olur” (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/317).

25. Yovanca/Yonca

Maraş’da un çuvalı içerisine Yovanca/Yonca konulduğunda unun çürümediğini Evliya Çelebi’nin anlatımlarından öğreniyoruz.

... Acaip hikmettir ki bu şehirde un çuvalı içine yovanca otu kosalar unu on sene dursa aslâ çürümeyip yine has ve beyaz ekmeği ve çöreği olur (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/137).

2.4.2. Simgesel Anlamda Bitkilerin Kullanımı

1. Çınar

Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'de bahsettiği halkın simgesel anlam yüklediği bitkilere çınar ağacı bir örnektir. Çınar ağacında birçok kişi idam edildiği için halk arasında darağacı olarak simgelenmektedir.

Evliya Çelebi'nin İstanbul ve Bağdat'ta bu konu ile ilgili anlattığı hikâyeler şöyledir;

Hüsrev Paşa'nın görevden alınması, Hafız Ahmed Paşa'nın tekrar vezirliği ve Hüsrev Paşa'nın Tokat'ta katledilmesi. [62a] Recep Paşa vezir oldu. Defterdar Mustafa Paşa'yı Atmeydanı'nda sinirinden **çınara astılar** ve Hafız Ahmed Paşa'yı Murad Han'ın huzurunda hançer üşürerek parça parça ettiler, 3 Recep sene 1041 [25.01.1632] (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/115).

1040 senesi Ramazan ayının [03.04-02.05.1631] başında Defterdar Boşnak Mustafa Paşa efendimiz gizlenmiş olduğu yerde hizmetkârları Recep Paşa'ya haber verip zorbalara öldürüp cesedini Atmeydanı'ndaki **çınar ağacına ayaklarından astılar**. Recep Paşa'nın ihaneti ve zorbalara ile yakınlığı olup Musa Çelebi'yi öldürttüğü belli oldu. Divan'a gelince boğularak öldürüldü. Hakir, babamla o gün Divan'da hazır idim. 27 Şevval sene 1041 [17.05.1632] (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/126).

Sonra 1040 [1630-31] tarihinde Süleymaniye'de oturan bizim velinimetimiz Boşnak Defterdar Mustafa Paşa'yı katlettiler ve Atmeydanı'nda ayaklarından **çınar ağacına astılar** (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/303).

2.5. TARIM VE EKONOMİK ALANDA BİTKİLER

Geçmişten günümüze tarım, hem besin ihtiyacını karşılamak hem de ekonomik gelir elde etmek için yapılmaktadır. Bu nedenle de insanlar tarımsal faaliyetlerde her zaman üretimi artırmayı, ekonomik geliri yüksek ürünleri yetiştirmeyi amaç edinmişlerdir. Evliya Çelebi'nin eserinde anlattıklarından insanların üretimi artırmak için aşılama yöntemini denediklerini, ekonomik geliri yüksek olan bitkileri yetiştirdiklerini ve hatta bazen usulsüz bir gelir şekli olan karaborsacılık dahi yaptıklarını öğrenmekteyiz. Bu konu ile ilgili *Seyahatname*'den derlediğimiz hikâyeler aşağıda yer almaktadır;

2.5.1. Ekonomik ve Ticari Faaliyetlerde Bitkiler

1. Buğday

Bağdat'da buğday navluncuları esnafının buğdayı ucuz alıp kıtlık zamanında yüksek fiyattan sattıkları yani karaborsacılık yaptıklarından söz eder.

Buğday ve arpa navluncuları esnafı: Dükkan 400, nefer 1005, bu kavim, gemicileri berbat etmişlerdir. Getirdikleri buğdaylarını ellerinden ucuz alıp depolarlar, kıtlık olunca da kırat ile satarlar. Uğursuz, kötü, karaborsacı kavimdir. Çoğunlukla Unkapı'nda ve Mısır İskelesi'nde oturur Medaşa Türkleridir. Bunların hakkında Mekke delilleri ya Karamanî ya kara imanî derler, acımasız faiz yiyen adamlardır. Bunların işleri ve kazançları gemicilerle olduğundan onların yamağı olup seyishaneler üzere dükkanlar edip harar harar **buğday**, **arpa** ölçerek, halk üzere **arpa buğday** saçarak "Bereket senden yâ Mevlâ, ganimet senden yâ Allah" diyerek bütün yayaları gayet giyimli, tepeden tırnağa silahlı geçerler, çünkü bunlarda zengin navluncular vardır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/324).

2. Haşhaş (Afyon)

Evliya Çelebi Karahisar halkının haşhaş yetiştirip afyon ticareti yaptıklarını anlatır.

Bu şehrin beğenilenlerinden; halkının genellikle kârları afyondur. Bütün bahçelerinde mahsulleri afyondur ki haşhaş derler bir çeşit ottur, yuvarlak yuvarlak meyvesi olur. Her sene onu ekerler. Olgunlaşmadan da yeşil iken tarlalarda avrat oğlan toplanıp bu haşhaş bıçakla her tarafından çizip o çizilen yerlerinden zamk gibi bir şey akar, onu toplarlar. Sonra mayalanıp afyon olur. Yedi iklimde bu diyara mahsus olduğundan bütün ülkelere bu Karahisar'dan gider. Bu Karahisar'ın balı bu haşhaş çiçeklerinden hâsıl olduğundan yiyene keyif verir. ... (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 9/20).

3. Kavun, Karpuz

Diyarbakır karpuzunun Diyarbakır halkı için ayrı bir sosyal ve ekonomik değeri vardır. Geçmişte de böyle olduğunu Evliya Çelebi'nin yazdıklarından öğreniyoruz.

... İlkbahar mevsiminde Şattularap'ın taşkınlığı geçip tatlı suyu durularak akmaya başladığında Diyarbakır halkının zengini yoksulu bütün çoluk çocuklarıyla Şat kıyısına göçüp nehir kıyısında atalarından ve babalarından verasetle intikal etmiş sınırlarında çadırlarını kurup bostanlarına kavun, karpuz ve çeşit çeşit sebzeler ve çiçekler ekip kar ederler (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/40).

4. Pirinç

Evliya Çelebi İstanbul'da kasap esnafı ile tüccarların karpışmalarını ve tüccarların karaborsacılık yaptıklarını şöyle anlatır;

Böyle kötülenmiş bir topluluk iken Mısır'dan malları gelip kıtlık ve darlık olsun için depolayıp halkı zarara uğrattıklarından başka bir alay karaborsacı kavimdirler. Osmanoğlu devleti bunların Mısır pirincine muhtaç değildir. Önce Filibe pirinci, Beypazarı pirinci, bu tür şahdâne ve iri pirinçler var iken bunların Mısır pirincine ne gereksinim var (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/327).

2.5.2. Tarımsal Faaliyetlerde Bitkiler

1. Söğüt, Elma, Şeftali, Üzüm, Dut

Evliya Çelebi İstanbul ve Girit'te verimi artırmak için aşı yapılan meyve ağaçlarını anlatır.

Meyve ağaçları aşılamacıları esnafı: Nefer 500, bunlar ümmetin salihlerinden bir alay adamlardır ki her ağacın seçkininden birer yeni filizleri meyvesiz ağaçlara aşılarlar ki o ağaç sulu meyve verir. Hatta bir üzüm asmasında yirmi tür **üzüm** filizi aşılayınca yirmi tür üzüm verir. **Dut** ağacında da öyle aşılamalar edip yedi sekiz tür lezzetli dut olur. Pirleri yine Baba Reten'dir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/314).

Hatta bir salkımda 70 çeşit tane verir üzüm ağaçları, bir söğüt ağacında elma ve şeftali verir ağaçlar, yüz binlerce dut ağaçlarının her birinde her çeşidinden dut meyvesi yetişir dut ağaçları, her salkımı kırkar ellişer okka gelir üzümü, ... (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 8/285).

SONUÇ

Türk ve dünya edebiyatının en önemli eserlerinden biri olan *Seyahatname*'de var olan bitki adlarını araştırmak için yola çıktığımız bu çalışmada metin tarama, içerik inceleme ve metin analizi yöntemi kullanılarak *Seyahatname* okunmuş, eserde geçen tüm bitki adları tek tek bağlamlarına göre tasnif edilmiş, notlandırılmış, karşılaştırılmış ve 309 adet bitki adına rastlanılmıştır. Bitki Adı, Sayfa, Yer/Mekân, Diğer Adı, Latincesi ve Ne için Kullanıldığı / Bağlam / Fonksiyon bilgilerinin yer aldığı bir indeks oluşturulmuştur.

Bitki adlarının geçtiği paragraf ile öncesi ve sonrası paragraflar birlikte okunarak bitkilere metin içerisinde neden yer verildiği, bitkilerin dönem insanları tarafından ne için hangi amaçla kullanıldığı, metindeki bağlam ve fonksiyonuna göre beş ana kategori, onüç alt kategoride bitkiler değerlendirilmiştir.

Birinci ana başlık olan “Gıda Malzemesi ve Sağlık Açısından Bitkiler” kategorisinde “Beslenme ve Tüketim” alt başlığında 161, “Sağlık ve Şifa” alt başlığında 115; ikinci ana başlık olan “Kültürel Malzeme Olarak Bitkiler” kategorisinde “Sanat ve Süsleme Malzemesi” alt başlığında 32, “Edebî Malzeme Olarak Bitkiler” alt başlığında 23, “Halk İnanışları ve Bitkiler” alt başlığında 15, “Mitolojik Malzeme Olarak Bitkiler” alt başlığında 7, “Dinî Motif Olarak Bitkiler” alt başlığında 11; üçüncü ana başlık olan “Doğal Çevre ve Mekân unsuru Olarak Bitkiler” kategorisinde “Doğal Çevre ve Ekoloji” alt başlığında 70, “Mekân ve Yer Adı Olarak Bitkiler” alt başlığında 8; dördüncü ana başlık olan “Gündelik Hayat Malzemesi ve Simge Olarak Bitkiler” kategorisinde “Günlük Araç Gereç Malzemesi Olarak Bitkiler” alt başlığında 74, “Simgesel Anlamda Bitkilerin Kullanımı” alt başlığında 2; beşinci ana başlık olan “Tarım ve Ekonomik Alanda Bitkiler” kategorisinde “Tarımsal Faaliyetlerde Bitkiler” alt başlığında 5, “Ekonomik ve Ticari Faaliyetlerde Bitkiler” alt başlığında 7 bitki adı tespit edilmiştir.

Evliya Çelebi *Seyahatname*'de eski dünyanın kadim tüketim malzemelerinden sıkça söz eder. Temel tüketim malzemesi olan bu yiyeceklere her yerde rastlamak mümkündür. Bu nedenle Evliya Çelebi'nin doğrudan ve dolaylı tüm anlatımlarında temel tüketim malzemeleri yer almaktadır. Örneğin en eski ve temel tüketim malzemesi olan buğday *Seyahatname*'de hem beslenme ile ilgili olan anlatımlara hem de edebî ve menkıbevi

hikâyelere konu edilmiştir. Bunun yanısıra sığıla, kebbâd, kâbulî, zencefil, besbâse, Hindistan cevizi, hıyarşenbe, ışkın, hümül, amberbaris, sandal, demir hindi, öd ağacı, kebâbe, kakule, havlan, havlıcan, udülkahr, habbül-leziz, kürkas, karnebit, hülbe, bâdyân, kebere, yaban üzümü, çiriş, alabaş, cümmeYZ, asfur, muz gibi ender bulunan ve lüks sayılabilecek tüketim malzemelerine de Evliya Çelebi anlatımlarında yer vermiştir.

Evliya Çelebi bir yerin, bir bölgenin beğenilenlerini anlatırken o yörede yetişen meyve, sebze, tahıl ürünlerine ve ağaçlarına mutlaka değinmiş, bununla birlikte o yörede yetişmeyen veya diğer yörelere göre iyi olmayan ürünlerden de bahsederek karşılaştırmalarda bulunmuştur. Örneğin İran'ı tanıtırken narı, limonu, turuncu ve inciri olur ama iyi değildir, üzümü de acı olur der (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 4/258). Saraybosna'yı anlatırken ise servi, sanevber, şimşad, ardıç, zeytin, incir, turunç, limon, nar, hurma, badem, hünnap bu diyarda yoktur der (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 5/275).

Seyahatname'de dikkat çeken bir diğer husus da günümüzde insanlar tarafından sıkça tüketilen neredeyse herkesin mutfağında bulunan domates, patates, portakal ve mısırdan eserde söz edilmiyor oluşudur. Bunun nedeni 16. yüzyılın sonu 17. yüzyılın başında yeni dünyadan kadim dünyaya yayılan domates, patates, mısır gibi bitkilerin Orta Avrupa, Kuzey Afrika ve Akdeniz dünyasında henüz yetiştirilmiyor olması ya da Evliya Çelebi'nin eserinde bu bitkilerden söz etmemiş olması olabilir. Bununla birlikte portakal için farklı bir durum söz konusudur. Çünkü portakal tropik ve subtropikler ile Doğu Asya'da doğal olarak yetişir (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 259). O dönemde Anadolu'da *Seyahatname*'de de adları geçen turunç, limon gibi birçok narenciye türü yetiştiriliyordu. Muhtemel ki portakal da yetiştirilmekteydi. Belki o dönemde turunç veya narenç olarak anılıyordu ya da Evliya Çelebi eserinde portakaldan hiç söz etmedi.

Günümüzde olduğu gibi 17. yüzyılda da özellikle devlet adamları arasında bağlılığın, güven tazelenin, ilginin bir tezahürü olarak hediyeleşmeler yapılmaktaydı. Hediyeler kişinin makam ve mevkisine göre çok değerli olandan en mutavizisine geniş bir yelpazede sunulmaktaydı. *Seyahatname*'de Evliya Çelebi'nin bahsettiği, paşalara gönderilen hediyeler arasında kurutulmuş meyveler ve bazen de taze meyvelerin olduğu söylenmektedir. Meyvelerin taze olarak gönderilmesi yolculuk sırasında bozulma yaşanacağı için problem yaratmaktadır bu nedenle çoğunlukla meyveler kurutulmuş hatta kurutmak için fırınlama gibi özel yöntemler de denenmiştir. Aynı

zamanda bazı meyvelerin taze olarak gönderilmesi için de farklı metodlar kullanmışlardır. Üzümleri asma yapraklarına sarıp temiz toprakla üzerlerini örterek çürümelerine engel olmaya çalışmaları, bu duruma bir örnek olarak verilebilir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 2/254).

Evliyâ Çelebi'nin ilk kez rastladığı ve gördüğünde şaşırıldığı meyve, sebze ve ağaçlar vardır. Amsterdam'da rastladığı bir lahana türü, enginar ve muz gibi bitkileri hayatında ilk kez görür. Bu bitkilerden ilk kez Mısır'da gördüğü muz patlıcana benzeter “ancak içerisinde patlıcan gibi tohumu yoktur” der, besleyici bir macun olarak tarif eder ve yaşlıların beslenmesinde gayet faydalı olduğunu söyler.

Evliya Çelebi'nin acayip olarak ifade ettiği bir başka ağaç da deniz içinde yetişen şap ağacıdır. Evliya Çelebi bu ağacın gemileri dahi parçaladığını ve bu ağacın dibinde incilerin olduğunu anlatır (Evliyâ Çelebi, 2013b, s. 10/538). Ancak Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği bu ağacın bir bitki olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü deniz dibinde ağaca benzeyen canlı ya da cansız çok farklı yapılar bulunmaktadır: örneğin omurgasız hayvanlardan mercanların kalkerli iskeletlerinin zaman içerisinde üst üste birikerek oluşturduğu mercan resifleri tıpkı bir ağaca benzer. Bu nedenle o dönemde insanlar mercan resiflerini ağaç olarak tanımlamış olabilirler.

Evliya Çelebi subya gibi bazı yiyeceklerin tarifini verir. Sağlık alanıyla ilgili olarak da *Seyahatname*'de önemli bilgilere yer verilir. Özellikle tıbbi bitkiler, bu bitkilerle hazırlanan macunlar ve bu bitkilerin bazı fiziksel ve ruhsal hastalıkların tedavisinde nasıl kullanıldıklarına dair bilgiler yer almaktadır.

Tıbbi yararı insanlar tarafından bilinen tüm coğrafyada yaygın olarak yetiştirilen bitkilerin yanısıra her yerde bulunmayan, ender rastlanan şifalı bitkiler de *Seyahatname*'de yer almaktadır. Bu bitkiler; kocayemiş, sığırdili, besbâse, emlec, sadıç, çintıyana, mürr, seliha, zerâvend, dâr-ı fülful, abdüllâvî, sünbül-i rumî, yebruhu's-sanem, cedvar, çöpçini, saparna, aselbend, hayyi'l-garikun, dürüğ otu, müşk-i rumi, nebatî, deveboynu, buhur-ı meryem, kâfûr, belsem ağacı ve belisan ağacıdır.

Hem fizyolojik rahatsızlıkları, hem de ruhsal problemleri olan insanların tedavisinin yapıldığı Edirne'de bulunan darüşifa önemli bir hastanedir. Burada fizyolojik hastalıkları olan insanlara ilaç olarak nitelendirdikleri bitkilerden macunlar yapıldığı ve dağıtıldığı; ruhsal problemleri olan hastaların ise müzik ve hoş kokulu çiçekler ile

tedavi edildiği bilgisine *Seyahatname*'den ulaşmaktayız (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 3/344).

Tıbbi bitkiler için önemli bir tespit de şudur; Evliya Çelebi'nin bazı hastalıklar için iyi geldiğini belirttiği bitkiler günümüzde de aynı hastalıklar için alternatif tıpta kullanılmaktadır. Örneğin; tutya, göz hastalıkları için; eğir, sindirim sistemi ve gaz sancıları için; nane, mide rahatsızlıkları için günümüzde de halk arasında kullanılmaktadır. Bu anlamda Evliya Çelebi'nin şifalı bitkilerle ilgili tespitlerinin günümüzdeki yansımalarını görmekteyiz.

Türk süsleme sanatında doğada bulunan ağaç ve çeşitli bitki türlerinin tomurcuk, dal, yaprak, çiçek ve meyvelerinden ilham alınarak çok çeşitli eserler ortaya konulmuştur. Evliya Çelebi de *Seyahatname*'de mermer ve ahşap üzerine nakşedilen bitkilerden söz eder. Ankara Kalecik'de Şeyh Şami camiinin mihrabını süsleyen nakışlarda, Sivas'da Kızıl Medrese'nin süslemelerinde sümbül, reyhan, karanfil, erguvan, şakayık, gül, menekşe ve zerrin gibi çiçeklerin nakşedilmiş olduğunu anlatır.

Evliya Çelebi edebî anlatımlarında bolca tasvir ve benzetme kullanır. Bu tasvir ve benzetmelerde bitkilerin renk, şekil, boyut gibi çeşitli özelliklerinden de yararlanır. Örneğin buğday tenli, sumak burunlu, servi boylu, elma yanaklı gibi benzetmeleri kullanır.

Evliya Çelebi bitkilerle ilgili menkıbevi, mitolojik ve dinî hikâyelere de yer verir. Örneğin buğdayın bereket getireceğine, dut ağacından bir kıymık koparılmasının sıtma hastalığına iyi geleceğine inanılması gibi menkıbevi; Hz. Adem'e yasak olan buğday ağacı, Hazret-i Yunus'un avret yerlerini örtmesi için kabak ağacı yapraklarının kullanılması gibi mitolojik; Hz. Muhammed ve bütün sahabelerin herbirinin elinin kokusunu sümbül, gül, reyhan, safran, menekşe vb. bitkilerin kokusuna benzetmesi, Hıristiyan olmak için belisan ağacı yağından sürünmek gerektiği gibi dinî hikâyelere yer vermiştir.

Gündelik hayata dair araç gereçler olarak; şimşir, santa, palasanta, kızılıcak, sindiyan, yenidoğruya, abanoz, karaçalı, erik ve çam ağaçlarından mobilya, silah kabzası, kaşık, keşkül, tarak, bardak, testi gibi araç gereçlerin; hurma ve kendirden kıyafet, ip, halat, keten; çivit ve güne çiçekten kök boyası; turmustan sabun; dişbudak, karaağaç, sarma ağacından top yapıldığı bilgisine *Seyahatname*'den ulaşılmıştır.

Tarımda verimi artırmak için meyve ağaçlarında aşılama yöntemi kullanıldığını; kavun, karpuz, pirinç, haşhaş (afyon) gibi ekonomik değeri yüksek ürünler yetiştirildiğini belirten Evliya Çelebi'nin ekonomi ile ilgili değindiği başka bir ilginç konu da bazı kavimlerin buğday ve arpayı ucuza alıp, depolayıp kıtlık zamanında halka yüksek fiyattan satarak karaborsacılık yaptıklarıdır. Bu anlatımdan 17. yüzyılda karaborsacılık yapıldığı da anlaşılmaktadır (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 1/324).

Seyahatname'de geçen Sakız ve Susam adası, Şeftali camii, Benefşe kalesi, Harput'un adını dikenli bir söğüt ağacından alması, İran'da bulunan Hindivane (karpuz) şehri, göğem köyü, zambak kasabası gibi yer ve mekân isimleri de o bölgelerde yetişen bitkilerden adlarını almışlardır.

Aynı zamanda kadınlara ve erkeklere meyve, çiçek ve ağaç adlarının verildiği; meyvelerin çıkış zamanına göre mevsimlerin meyve isimleriyle anıldığını (örneğin kiraz mevsimi, kestane mevsimi gibi) da *Seyahatname*'den öğreniyoruz.

Seyahatname'de geçen bitki adlarını günümüzle karşılaştırdığımızda bilinen bitki adlarının çok, bilinmeyenlerin ise az olduğu görülmüştür. Yöresel bitki adlarını bilimsel Latince adları ile karşılaştırarak tanınırlıkları kolaylaştırılmaya çalışılmıştır. Bilinmeyen ya da bizim araştırmalarımızda bulamadığımız bitki adları şunlardır: cevz-i gülbeser, effîmun-ı ikriti, epsime, firye, gök çemen, hoten, kaplıca, karanfil otu, kassa, kırdımân, kırmız, kulemisk, lavşa, levzü'n-nebî, merisî, nâb, nuhve, râvend-i ikriti, şarampav ağacı, sariye, siyah barut (top otu), şemmâme, şimşad, mavi karpuz, yergülü, evşe, gûne çiçek, ırkılcenâh, kabak ağacı, kâzî, levedan.

Sonuç olarak Evliya Çelebi bitkiler hakkında elde ettiğimiz tüm bu bilgileri 400 yıl öncesinden beslenme, sağlık, kültür, sanat, edebiyat, halk inanışları, mitoloji, din, gündelik hayat, tarım ve ekonomi, doğal çevre ve mekân üzerinden notlar ve anekdotlarla aktararak günümüze bitkiler açısından da değerlendirilebilecek oldukça önemli bir eser bırakmıştır.

İNDEKS*

Sıra	Bitki Adı	Sayfa	Yer/Mekân	Diğer Adı	Latincesi	Ne için Kullanıldığı Bağlam Fonksiyon
1	Abanos, Abanoz	1- c. 1, 1/389 c. 1, 4/184 c. 1, 5/204 2- c. 2, 8/285	1- İstanbul Bitlis Malkara 2- Girit	Abanoz	<i>Diospyros ebenum</i> Ebenaceae (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 287)	1- Gündelik Hayat 2- Doğal Çevre ve Ekoloji
2	Abdüllâvî	1- c. 2, 10/301	1- Mısır	Bir çeşit kavun (Dankoff, 2013, s. 57). İki tarafı akrep kuyruğu gibi bir kavundur. Tombul bir acura benzeyen yabancı bir kavun cinsi (Yerasimos, 2014, s. 290).	<i>Cucumis chate</i> Cucurbitaceae (Yerasimos, 2014, s. 290).	1- Sağlık, Şifa
3	Acur	1- c. 2, 9/223 c. 2, 10/218	1- Kilis Mısır	Acur	<i>Cucumis flexuosus</i> (Tuzlacı, 2011, s. 32)	1- Beslenme, Tüketim
4	Adı bilinmeyen bir ağaç	1- c. 2, 7/8	1- Almanya			1- Sağlık, şifa
5	Adı bilinmeyen meyve	1- c. 1, 2/63	1- Trabzon			1- Beslenme, Tüketim
6	Adı bilinmeyen şifalı bir ağaç	1- c. 2, 9/55	1- İzmir			1- Sağlık, Şifa
7	Ahlat armudu	1- c. 1, 1/272 c. 1, 3/298	1- Çanakkale Bulgaristan	Ahlat	<i>Pyrus elaeagnifolia</i> Rosaceae (Gülgiller) (Baytop, 1997, s. 23)	1- Beslenme, Tüketim
8	Alabaş	1- c. 1, 3/250	1-Bulgaristan Silistre	Alabaş/Kohlrabi	<i>Brassica oleracea</i> var. <i>Gongylodes</i> Brassicaceae (Cruciferae) (Hardalgiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 217)	1- Beslenme, Tüketim
9	Alıç, Kuş yemişi	1- c. 2, 10/303- 10/304	1- Mısır	Alıç	<i>Crataegus sp.</i> Rosaceae (Baytop, 1997, s. 29)	1- Beslenme, Tüketim

* İndekte yer alan Sayfa, Yer/Mekân ve Ne için Kullanıldığı / Bağlam / Fonksiyon sütunlarındaki numaralandırmalar birbiri ile ilişkilidir. Her bir madde bitkinin hangi sayfada/sayfalarda geçtiği, nerelerde rastlandığı ve hangi bağlamlarda kullanıldığını ifade etmektedir.

10	Âlû-yı Buhara (Türkistan eriği)	1- c. 1, 2/154	1- Nahçıvan	Âlû-yı Buhârâ: Türkistan eriği (Devellioğlu, 2008, s. 29)	Bulunamadı	1- Gündelik Hayat
11	Amberbâris	1- c. 1, 1/329	1- İstanbul	Karamuk Amberbaris Diken üzümü, Ekşimen, Kadıntuzluğu, Sarı çalı	<i>Berberis crataegina</i> , <i>Berberis vulgaris</i> Berberidaceae (Baytop, 1997, ss. 157-158)	1- Beslenme, Tüketim
12	Anason Anison	1- c. 1, 1/318 c. 1, 1/422 c. 1, 4/150	1- İstanbul İstanbul Van	Anason	<i>Pimpinella anisum</i> Apiaceae (Umbelliferae, Maydanozgiller) (Tuzlacı, 2011, s. 58)	1- Beslenme, Tüketim
13	Ardıç	1- c. 1, 1/396 c. 1, 2/73	1- İstanbul Trabzon	Ardıç	<i>Juniperus sp.</i> Cupressaceae (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 121)	1- Gündelik Hayat
14	Armut	1- c. 1, 1/339 c. 1, 2/53 c. 1, 2/254 c. 1, 4/193	1- İstanbul Samsun Erzincan Bitlis	Armut	<i>Pyrus communis</i> Rosaceae (Gülgiller) (Tuzlacı, 2011, s. 65)	1- Beslenme, Tüketim
15	Arpa, Siyah arpa	1- c. 1, 1/318 c. 1, 2/150 c. 1, 2/314 2- c. 1, 3/6	1- İstanbul, Nahçıvan, Ankara 2- Eskişehir	Arpa	<i>Hordeum vulgare</i> Poaceae (Gramineae) (Buğdaygiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 317)	1- Beslenme, Tüketim 2- Gündelik Hayat
16	Asilbend ağacı	1- c. 1, 1/385; c. 1, 4/415 2- c. 2, 8/285	1- İstanbul, Nusaybin, 2- Girit	Asilbend, Cavi, Asılban el cavi, Kara günlük, Kemkam	<i>Styrax benzoin</i> Stryaceae (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 208)	1- Sağlık, Şifa 2- Doğal Çevre ve Ekoloj
17	Asfur Uşfür	1- c. 2, 10/215 2- c. 1, 3/184	1- Mısır 2- Bingöl	Asfur, Aspir, Aspür, Yalancı safran, Hasbir, Haspir,	<i>Carthamus tinctorius</i> Compositae (Baytop, 1997, s. 35)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık, Şifa
18	At kestanesi	1- c. 1, 3/257	1- Bulgaristan Akyazı	At kestanesi	<i>Aesculus x carnea</i> <i>Aesculus hippocastanum</i> (Tuzlacı, 2011, s. 70)	1- Menkıbevi, Keramet, Sağlık, Şifa
19	Ayıt ağacı	1- c. 2, 9/465	1- Mekke	Ayıt ağacı, Hayıt ağacı Beşparmak ağacı, Yemen safranı (Dankoff, 2013, s. 67)	<i>Vitex agnus-castus</i> (Tanker, Koyuncu, Coşkun, 2007, s. 308)	1- Gündelik Hayat
20	Ayrık	1- c. 1, 3/35 2- c. 1, 1/283 3- c. 1, 1/283	1- İstanbul Adana 2- İstanbul 3- İstanbul	Ayrıkotu	<i>Agropyron repens</i> Gramineae (Buğdaygiller) (Tanker, Koyuncu, Coşkun, 2007, s. 136)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sanat ve Süsleme 3- Doğal Çevre ve Ekoloji

21	Ayva, Sefercelis	1- c. 1, 1/3 2- c. 1, 2/154 3- c. 1, 2/154 c. 1, 4/150 c. 2, 7/281	1- Rya 2- Nahivan 3- Nahivan Van Kırım	Ayva	<i>Cydonia oblonga</i> Rosaceae (Tuzlacı, 2011, s. 79)	1- Dinî Motif 2- Gndelik Hayat 3- Beslenme, Tketim
22	Badem	1- c. 1, 1/313 2- c. 1, 1/318 c. 1, 1/340 c. 1, 1/344 3- c. 1, 4/132	1- İstanbul 2- İstanbul İstanbul 3- Van	Badem	<i>Amygdalus communis</i> L. Rosaceae (Glgiller) (Baytop, 1997, s. 40)	1- Sağlık, Şifa 2- Beslenme, Tketim 4- Edebî Malzeme
23	Bdyan, Bdym	1- c. 1, 1/327 c. 1, 1/419 c. 1, 4/88 c. 2, 10/218	1- İstanbul İstanbul Bitlis Mısır	in anasonu, yıldız anasonu	<i>Illicium verum</i> (Yerasimos, 2014, s. 300)	1- Beslenme, Tketim
24	Bakam	1- c. 2, 8/286	1- Girit	Bakam Ağacı, Bakkam ağacı, Kızıl ağaç, Bekkem ağacı, Kırmızı boya ağacı (Grlek, 2011, s. 127; Devellioğlu, 2008, s. 81)	<i>Caesalpinia echinata</i> L. Leguminosae (Bilgin, 2006, s. 10)	1- Doğal evre ve Ekoloji
25	Bakla	1- c. 1, 1/318 c. 1, 3/342 c. 1, 4/269 c. 1, 5/239 c. 2, 8/72 c. 2, 9/336	1- İstanbul Edirne Irak Belgrad Selanik Şam	Bakla	<i>Vicia faba</i> Fabaceae (Leguminosae) (Baklagiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 239)	1- Beslenme, Tketim
26	Balık Otu	1- c. 1, 3/121	1- Urfa	Balık otu, Sığırkuyruğu	<i>Verbascum sp.</i> Scrophulariaceae (Baytop, 1997, s. 242)	1- Gndelik Hayat
27	Bamya	1- c. 2, 10/218	1- Mısır	Bamya	<i>Hibiscus esculentus</i> (Tuzlacı, 2011, s. 92)	1- Beslenme, Tketim
28	Ban otu	1- c. 1, 4/150	1- Van	Sekeran, Sikran, Ban otu, Banc otu (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 71)	<i>Hyoscyamus niger</i> Solanaceae (Baytop, 1997, s. 44)	1- Edebî malzeme
29	Benzersiz büyük bir ağaç	1- c. 2, 10/479	1- Mısır	Bilinmiyor		Doğal evre ve Ekoloji
30	Belisan Ağacı	1- c. 2, 10/286	1- Mısır	Belsan ağacı, Balasan, Mekke, Ebu Şam, Belesen ağacı, Mekke pelsengi ağacı, Balsam ağacı	<i>Commiphora oppobalsamum</i> L. Burseraceae (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 50)	1- Dinî Motif Sağlık, Şifa
31	Belsem Ağacı	1- c. 2, 10/286	1- Mısır	Belsemiye Kınaeeğigiller (zn, 1979, s. 80)		1- Sağlık, Şifa

32	Bersim	1- c. 2, 10/302	1- Mısır	Barsim, Mısır yoncası	<i>Trifolium alexandrinum</i> L. Leguminosae (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 62)	1- Beslenme, Tüketim
33	Besbâse Cevz-i bevvâ (Ar.)	1- c. 1, 1/313 c. 1, 4/193 2- c. 1, 1/385 c. 1, 3/344 c. 2, 8/140	1- İstanbul Bitlis 2- İstanbul Edirne (Bîmârhane) Atina	Besbâse (Ar.), Muskad Küçük Hindistan cevizi tohumu (Telli, 2015, s. 100)	<i>Myristica fragrans</i> Myristicaceae (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 1998, s. 235)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık, Şifa
34	Bezir	1- c. 2, 10/215	1- Mısır	Bezir, Keten tohumu (Redhouse, 1999, s. 170)		1- Gündelik Hayat
35	Bir çeşit lahana	1- c. 1, 6/260	1-Amsterdam	Bilinmiyor		1- Beslenme, Tüketim
36	Bir çeşit ot	1- c. 1, 3/71	1- Şam	Bilinmiyor		1- Gündelik Hayat
37	Böğrülce, Börülce	1- c. 1, 3/342 c. 1, 4/249 c. 1, 4/269 c. 1, 5/239 c. 2, 8/72 c. 2, 10/303- 10/304	1- Edirne İran İrak Belgrad Selanik Mısır	Börülce Fink baklası	<i>Vigna unguiculata</i> L. Leguminosae (Baytop, 1997, s. 108)	1- Beslenme, Tüketim
38	Buğday	1- c. 1, 1/102 c. 1, 1/278 c. 1, 2/250 2- c. 1, 1/118 c. 1, 1/141 c. 1, 3/17 3- c. 1, 1/314 4- c. 1, 1/315 5- c. 1, 1/324	1- İstanbul 2- İstanbul İstanbul Konya 3- İstanbul 4- İstanbul 5- İstanbul	Buğday	<i>Triticum sativum</i> L. Gramineae (Buğdaygiller) (Seçmen, Gemici, Görk, Bekât ve Leblebici, 2000, s. 317)	1- Beslenme, Tüketim 2- Edebi Malzeme 3- Halk İnanışları 4- Mitoloji 5- Ekonomi ve Ticaret
39	Buhur-ı meryem	1- c. 1, 3/344	1- Edirne (Bîmârhane)	Buhur otu, Buhurumeryem, Domuz ağırşığı Devetabanı (Telli, 2015, s. 111)	<i>Cyclamen coum</i> Primulaceae (Baytop, 1997, s. 93)	1- Sağlık, Şifa
40	Burçak	1- c. 2, 10/303- 10/304	Mısır	Burçak	<i>Vicia ervilia</i> Fabaceae (Leguminosae, Baklagiller) (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 244)	1- Beslenme, Tüketim
41	Burun otu	1- c. 1, 1/223	1- İstanbul	Deli Tütün (Baytop, 1997, s. 55)	<i>Nicotiana rustica</i> L. Solanaceae (Baytop, 1997, s. 87)	1- Beslenme, Tüketim

42	Butum,	1- c. 1, 5/7	1- Siirt	Antep fıstığı, Şam fıstığı, Siirt fıstığı	<i>Pistacia vera</i> (Tuzlacı, 2011, s. 638)	1- Beslenme, Tüketim
43	Buy otu	1- c. 1, 2/291	1- Ankara	Buy otu, Boy otu, Çemen otu	<i>Trigonella foenum- graecum</i> L. Leguminosae (Baytop, 1997, s. 52)	1- Beslenme, Tüketim
44	Cacık	1- c. 1, 2/138	1- Erzurum	Cacık	<i>Cephalaria procera</i> <i>Chaerophyllum angelicifolium</i> <i>Polygonum cognatum</i> (Tuzlacı, 2011, s. 127)	1- Sağlık, şifa
45	Cedvar, Cedvâr-1 Rumî	1- c. 1, 2/138 c. 1, 6/326	1- Erzurum Karadağ	Cedvar Kara Cedvar	<i>Curcuma zedoaria</i> <i>Curcuma zedoaria nigra</i> (Bilgin, 2006, s. 10)	1- Sağlık, şifa
46	Ceviz, Rum cevizi, Rumeli cevizi Anadolu cevizi	1- c. 1, 1/264 c. 1, 1/265 2- c. 1, 1/313 3- c. 1, 1/340 c. 1, 1/343 c. 1, 1/355 c. 1, 2/65 c. 1, 4/193 c. 2, 8/285 4- c. 1, 1/402 5- c. 1, 6/76 c. 2, 10/299	1- İstanbul 2- İstanbul 3- İstanbul İstanbul, İstanbul, Trabzon Bitlis Girit 4- İstanbul 5- Arnavutluk Mısır	Ceviz, Koz	<i>Juglans regia</i> L. Juglandaceae (Cevizgiller) (Baytop, 1997, s. 58)	1- Sanat ve Süsleme 2- Sağlık, Şifa 3- Beslenme, Tüketim 4- Gündelik Hayat 5- Edebi Malzeme
47	Cevz-i gülbeser	1- c. 2, 8/286	1- Girit	Bulunamadı		1- Beslenme, Tüketim
48	Cümmeyz	1- c. 2, 9/223 2- c. 2, 8/285	1- Kilis 2- Girit	Cumayz, Daluca inciri, Arabistan inciri, Jemmeyz	<i>Ficus sycomorus</i> Moraceae (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 95)	1- Beslenme, Tüketim 2- Doğal Çevre ve Ekoloji
49	Çam	1- c. 1, 1/255 c. 1, 2/114 c. 1, 2/315 c. 1, 3/51 c. 1, 3/197 c. 1, 4/2-3 c. 1, 2/248 2- c. 2, 7/26	1- İstanbul Bolu, Ankara, Antakya, Bolu, Sivas Erzurum 2- Belgrad	Çam	<i>Pinus sp.</i> L. Pinaceae (Çamgiller) (Baytop, 1997, s. 65)	1- Gündelik Hayat 2- Simgesel
50	Çavdar	1- c. 1, 5/239	1- Belgrad	Çavdar	<i>Secale cereale</i> (Tuzlacı, 2011, s. 149)	1- Beslenme, Tüketim
51	Çay	1- c. 1, 1/419	1- İstanbul	Çay, Şay	<i>Thea sinensis</i> <i>Camellia sinensis</i> Theaceae (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 248)	1- Beslenme Tüketim

52	Çınar	1- c. 1, 1/73 c. 1, 1/277 c. 1, 1/283 2- c. 1, 1/115 c. 1, 1/126 c. 1, 4/303 3- c. 1, 1/233 c. 1, 1/246 c. 1, 1/257 c. 1, 1/402 4- c. 1, 1/231	1-İstanbul 2-İstanbul İstanbul Bağdat 3-İstanbul 4-İstanbul	Çınar	<i>Platanus orientalis</i> L. Platanaceae (Baytop, 1997, s. 70)	1- Sanat ve Süsleme 2- Simgesel 3- Gündelik Hayat 4- Doğal Çevre ve Ekoloji
53	Çıntıyana	1- c. 2, 10/167	1- Mısır	Centiyane otu	<i>Gentiana lutea</i> (Yerasimos, 2014, s. 335)	1- Sağlık, Şifa
54	Çiğdem	1- c. 1, 3/131	1- Maraş	Çiğdem	<i>Crocus sp.</i> Iridaceae (Baytop, 1997, s. 72)	1- Gündelik Hayat
55	Çilek	1- c. 1, 3/184 c. 1, 3/298 c. 2, 10/303- 10/304 2- c. 1, 6/326	1- Bingöl, Bulgaristan Mısır 2- Karadağ	Çilek	<i>Fragaria vesca</i> (Tuzlacı, 2011, s. 163)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık, Şifa
56	Çimşir, Şimşir	1- c. 1, 1/389 c. 1, 1/402 c. 1, 5/204	1- İstanbul İstanbul Malkara	Şimşir	<i>Buxus sempervirens</i> L. Buxaceae (Baytop, 1997, s. 258)	1- Gündelik Hayat
57	Çiriş	1- c. 1, 2/136 c. 1, 4/150	1- Erzurum Van	Çiriş, Çireş, Dağ pırasası, Güllük, Yabanî pırasa (Baytop, 1997, s. 73)	<i>Eremurus spectabilis</i> Liliaceae (Baytop, 1997, s. 73)	1- Beslenme, Tüketim
58	Çitlenbik	1- c. 2, 9/55	1- İzmir	Çitlembik	<i>Celtis sp.</i> Ulmaceae (Baytop, 1997, s. 74)	1- Edebî Malzeme
59	Çivit	1- c. 2, 10/302	1- Mısır	Çivit otu	<i>Isatis tinctoria</i> L. Cruciferae (Baytop, 1997, s. 74)	1- Gündelik Hayat
60	Çöpçini	1- c. 1, 6/326 2- c. 2, 8/286	1- Karadağ 2- Girit	Çin saparnası, Çüb-ı Çinî	<i>Smilax china</i> (Yerasimos, 2014, s. 338)	1- Sağlık, şifa 2- Beslenme, Tüketim
61	Çörek otu	1- c. 1, 1/315 c. 1, 1/318 c. 1, 4/150 c. 2, 7/84	1- İstanbul İstanbul Van Macaristan	Çörek otu	<i>Nigella sp.</i> Ranunculaceae (Düğün çiçeğigiller) (Tuzlacı, 2011, s. 175)	1- Beslenme, Tüketim
62	Darı	1- c. 1, 1/261 c. 1, 2/74 c. 1, 5/4 2- c. 1, 2/226- 2/227 c. 1, 4/46	1- İstanbul Abaza vilayeti Van 2- Erzurum Mardin	Darı	<i>Panicum miliaceum</i> Bugdaygiller (Poaceae/Graminea e) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 318)	1- Beslenme Tüketim 2- Gündelik Hayat

63	Dâr-ı fülful, Dârû-yı fülful	1- c. 1, 1/385 c. 2, 8/140 c. 2, 10/167 2- c. 1, 3/184	1- İstanbul Selanik Mısır 2- Bingöl	Dar-ı fülful (Far.)	<i>Fructus piperis longi</i> Piperaceae (Telli, 2015, s. 111).	1- Sağlık, Şifa 2- Doğal Çevre ve Ekoloji
64	Defne	1- c. 1, 1/330 2- c. 2, 8/327 c. 2, 9/158	1- İstanbul 2- Mora Muğla	Defne	<i>Laurus nobilis</i> L. Lauraceae (Defnegiller) (Baytop, 1997, ss. 86)	1- Sanat ve Süsleme 2- Sağlık, Şifa
65	Demir-Hindî	1- c. 1, 1/329 c. 2, 10/300 2- c. 2, 10/300	1- İstanbul Mısır 2- Mısır	Demir-Hindî	<i>Tamarindus indica</i> Fabaceae (Redhouse, 1999, s. 282)	1- Beslenme, Tüketim 2- Doğal Çevre ve Ekoloji
66	Deniz eriştəsi	1- c. 2, 7/256	1- Kırım	Deniz eriştəsi	<i>Posisionia oceanica</i> (Telli, 2015, s. 103)	1- Yapı Malzemesi
67	Deveboynu	1- c. 1, 3/344	1- Edirne	Süsen cinsinden, sarı çiçek açan, uzun sapı deve boynuna benzeyen, fena kokulu bir ilkbahar çiçeğidir (Derleme Sözlüğü, c. IV, s. 1440)	Süsen: <i>İris sp.</i> (Tuzlacı, 2011, s. 663)	1- Sağlık, Şifa
68	Dişbudak	1- c. 1, 3/131 c. 1, 6/261	1- Maraş Hollanda	Dişbudak	<i>Fraxinus excelsior</i> L. Oleaceae (Baytop, 1997, s. 72)	1- Gündelik Hayat
69	Dut	1- c. 1, 1/67 c. 1, 1/231 2- c. 1, 1/264 c. 1, 1/329 c. 1, 1/419 3- c. 1, 2/254 4- c. 1, 1/314 5- c. 1, 3/188	1- İstanbul 2- İstanbul, İstanbul 3- Erzincan 4- İstanbul 5- Tokat Zile	Dut	<i>Morus sp.</i> L. (Moraceae) (Baytop, 1997, s. 95)	1- Doğal Çevre ve Ekolojik 2- Beslenme, Tüketim 3- Sağlık, şifa 4- Tarımsal Faaliyetler 5- Halk İnanışları
70	Dürüğ otu	1- c. 2, 8/141 2- c. 2, 8/405	1- Atina 2- Edirne	Durak otu, Dereotu (Yerasimos, 2014, s. 347)	<i>Anethum graveolens</i> L. (Umbelliferae) (Baytop, 1997, s. 89)	1- Sağlık, Şifa 2- Beslenme, Tüketim
71	Effûmun-ı İkriti	1- c. 2, 8/286	1- Girit	Bulunamadı		1- Beslenme, Tüketim
72	Eğir otu	1- c. 1, 1/284 c. 1, 3/196	1- İstanbul, Bolu	Eğir Otu	<i>Acorus calamus</i> L. Araceae (Yılanyastığıgiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 311)	1- Sağlık, Şifa
73	Elma	1- c. 1, 1/241 c. 1, 1/337 c. 1, 4/193 2- c. 1, 3/174 3- c. 1, 4/121 4- c. 2, 8/285	1- İstanbul İstanbul Bitlis 2- Harput (Urfa) 3- Bitlis 4- Girit	Elma	<i>Malus sylvestris</i> Rosaceae (Gülgiller) (Baytop, 1997, s. 99)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık Şifa 3- Edebi Malzeme 4- Tarımsal Faaliyetler
74	Emlec	1- c. 1, 3/344	1- Edirne (Bimârhane)	Meleçe	<i>Phylanthus emblica</i> (Bilgin, 2006, s. 239)	1- Sağlık, Şifa

75	Enginar	1- c. 1, 6/318	1- Venedik	Enginar	<i>Cynara scolymus</i> (Tuzlacı, 2011, s. 243)	1- Beslenme, Tüketim
76	Epsime	1- c. 1, 1/419	1- İstanbul	Bulunamadı		1- Beslenme Tüketim
77	Erguvan	1- c. 1, 1/319 2- c. 1, 2/65 3- c. 1, 2/279 c. 1, 3/157 4- c. 2, 8/286	1- İstanbul 2- Trabzon, 3- Ankara Sivas 3- Girit	Erguvan	<i>Cercis siliquastrum</i> L. Caesalpiniaceae (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 235)	1- Gündelik Hayat 2- Doğal Çevre ve Ekoloji 3- Sanat ve Süsleme 4- Sağlık, Şifa
78	Erik	1- c. 1, 1/339 2- c. 2, 8/93	1- İstanbul 2- Selanik	Erik	<i>Prunus sp.</i> Rosaceae (Gülgiller) (Tuzlacı, 2011, s. 245)	1- Beslenme, Tüketim 2- Gündelik Hayat
79	Evşe	1- c. 1, 3/184	1- Bingöl	Bulunamadı		1- Sağlık, Şifa
80	Fındık	1- c. 1, 1/313 2- c. 1, 1/344 c. 1, 2/66 c. 2, 10/303-10/304	1- İstanbul 2- Trabzon Mısır	Fındık	<i>Corylus sp.</i> Corylaceae (Tuzlacı, 2011, s. 259)	1- Sağlık, Şifa 2- Beslenme, Tüketim
81	Fıstık	1- c. 1, 1/313 2- c. 1, 1/344 c. 2, 10/303-10/304 3- c. 2, 8/285	1- İstanbul 2- İstanbul Mısır 3- Girit	Yer Fıstığı	<i>Arachis hypogaea</i> (Tuzlacı, 2011, s. 260)	1- Sağlık, Şifa 2- Beslenme, Tüketim 3- Doğal Çevre ve Ekoloji
82	Fıstık çamı, Çam fıstığı, Sanavber	1- c. 1, 1/239 c. 1, 1/242 c. 1, 1/266 2- c. 1, 1/344 c. 1, 4/192 3- c. 1, 3/197 4- c. 2, 8/285	1- İstanbul 2- İstanbul Bitlis 3- Bolu 4- Girit	Fıstık çamı	<i>Pinus pinea</i> L. Pinaceae (çamgiller) (Baytop, 1997, s. 65)	1- Sanat ve Süsleme 2- Beslenme, Tüketim 3- Gündelik Hayat 4- Doğal Çevre ve Ekoloji
83	Firye	1- c. 1, 2/149	1- Nahçıvan	Bulunamadı		1- Beslenme, Tüketim
84	Frenk inciri	1- c. 2, 10/302	1- Mısır	Frenk inciri, Frenk yemişi, Hint inciri	<i>Opuntia ficus-indica</i> L. Cactaceae (Baytop, 1997, s. 108)	1- Beslenme, Tüketim
85	Ful	1- c. 1, 3/184 2- c. 2, 8/286	1- Bingöl 2- Girit	Ful	<i>Jasminum sambac</i> Oleaceae (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 1998, s. 288)	1- Doğal Çevre ve Ekoloji 2- Sağlık, Şifa
86	Funda	1- c. 1, 1/320-1/321	1- İstanbul	Funda	<i>Erica sp. L.</i> Ericaceae (Fundagiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 222)	1- Gündelik Hayat

87	Fülfül	1- c. 1, 3/184	1- Bingöl	Biber (Telli, 2015, s. 100)	<i>Capsicum annuum</i> (Tuzlacı, 2011, s. 104)	1- Doğal Çevre ve Ekoloji
88	Gâsûl	1- c. 2, 10/302	1- Mısır	Bir bitki, Gasul rumi, Bir tür sütleşen	<i>Euphorbia spinosa</i> (Dankoff, 2013, s. 115)	1- Gündelik Hayat
89	Göğem	1- c. 1, 3/298 c. 2, 10/303-10/304 2- c. 1, 3/262	1-Bulgaristan Mısır 2- Dobruca Bulgaristan	Göğem, Gövem, Güvem(yabani erik, çakal eriği)	<i>Prunus spinosa</i> L. Rosaceae (Baytop, 1997, s. 101)	1- Beslenme, Tüketim 2- Mekân ve yer adı
90	Gök çemen	1- c. 2, 8/405	1- Edirne	Bulunamadı		1- Beslenme, Tüketim
91	Gül, Sad-berg, Gonca	1- c. 1, 1/3 2- c. 1, 1/72 c. 1, 1/117 c. 1, 1/246 c. 1, 2/279 c. 1, 3/157 3- c. 1, 1/313 4- c. 1, 1/337 5- c. 1, 1/133 c. 1, 2/161 6- c. 1, 2/19 c. 2, 7/108	1- Rüya 2- İstanbul, İstanbul İstanbul Kalecik Sivas 3- İstanbul 4- İstanbul 5- Bursa İstanbul Macaristan 6- Bursa Tebriz	Gül	<i>Rosa sp.</i> (Rosaceae) (Tuzlacı, 2011, s. 299)	1- Dinî Motif 2- Sanat ve Süsleme 3- Sağlık, Şifa 4- Beslenme, Tüketim 5- Edebî Malzeme 6- Doğal Çevre ve Ekoloji
92	Gülnâr	1- c. 1, 4/258	1- İran	Gülnâr (Far.) Yabani nar ağacı	<i>Punica granatum</i> (Gümüştam, 2010, s. 1059)	1- Beslenme, Tüketim
93	Gülhatmi	1- c. 1, 4/85	1- Bitlis	Gülhatmi	<i>Althaea sp.</i> <i>Alcea sp.</i> Malvaceae (Baytop, 1997, s. 131)	1- Sanat ve Süsleme
94	Güneyik Hindîba Hindîbâ	1- c. 1, 1/313; c. 1, 1/386; c. 2, 10/219	1- İstanbul, İstanbul, Mısır	Güneyik, Hindîba	<i>Cichorium sp.</i> Compositae (Baytop, 1997, s. 134)	1- Sağlık, Şifa
95	Gürgen	1- c. 1, 3/229	1- Bulgaristan Pravadi	Gürgen	<i>Carpinus sp.</i> Corylaceae (Baytop, 1997, s. 125)	1- Halk İnanışları
96	Güne çiçek	1- c. 1, 3/18	1- Konya	Bulunamadı		1- Edebî Malzeme
97	Habbü'l-leziz, Habbu'l-lezzeti	1- c. 2, 8/286, c. 2, 10/302	1- Girit, Mısır	A. Aakusar, Talgutab, Cevz erkam, Halal, Yer kestanesi	<i>Carum bulbo castanum</i> Umbeliferae (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 97)	1- Beslenme, Tüketim
98	Habbu's-selâtîn	1- c. 2, 8/286	1- Girit	Abdi selâtîn, kroton (tohumu)	<i>Croton tiglium</i> (Semen crotonis) (Bilgin, 2006, s. 12)	1- Sanat ve Süsleme

99	Haldine, Heldine	1- c. 1, 5/239 c. 2, 10/303-10/304	1- Belgrad Mısır	Baklaya benzer bir bitki. Heldine baklası (Dankoff, 2013, s. 125)		1- Beslenme, Tüketim
100	Havlan	1- c. 1, 1/313	1- İstanbul	Deva otu, Akdiken Meyve ve yaprakları müshil olarak kullanılan akdiken bitkisi (<i>Rhamnus cathartica</i>) (Yerasimos, 2014, s. 377)	<i>Rhamnus frangula</i> (<i>Frangula alnus</i> , akdiken, barutağacı) Rhamnaceae (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 268)	1- Beslenme, Tüketim
101	Havlıcan	1- c. 1, 1/313	1- İstanbul	Havlıcan	<i>Alpinia officinarum</i> Zingiberaceae (Zencefilgiller) (Çitoğlu, 1994, s. 25)	1- Beslenme, Tüketim
102	Havuç, Kızılağaç	1- c. 1, 1/315 c. 1, 1/337 2- c. 2, 10/167 3- c. 1, 3/87	1- İstanbul 2- Mısır 3- Akka	Havuç	<i>Daucus carota</i> L. Apiaceae (Maydanozgiller) (Tuzlacı, 2011, s. 319)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık, Şifa 3- Halk İnanışları
103	Hayyî'l-garikun	1- c. 1, 1/386	1- İstanbul	Katranköpüğü Ağaç mantarı	<i>Polyporus officinalis</i> (Yerasimos, 2014, s. 378)	1- Sağlık, Şifa
104	Hardal	1- c. 1, 1/195 c. 1, 1/270 2- c. 1, 1/339	1- Mısır 2- İstanbul	Hardal	<i>Brassica sp.</i> Brassicaceae (Hardalgiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 217)	1- Edebi Malzeme 2- Beslenme, Tüketim
105	Haşhaş, Afyon	1- c. 1, 1/318 c. 1, 1/386 2- c. 2, 9/20	1- İstanbul İstanbul 2- Afyon	Afyon Haşhaş	<i>Papaver Somniferum</i> (Papaveraceae) (Tuzlacı, 2011, ss. 35, 316)	1- Beslenme, Tüketim 2- Ekonomi ve Ticaret
106	Hıtâyî sümbülü, Hıtâ sümbülü, Sünbül-i Hıtâyî	1- c. 1, 1/385 c. 1, 5/359 2- c. 1, 3/335	1- İstanbul Üsküp 2- Edirne	Çin Sümbülü?		1- Sağlık, Şifa 2- Sanat ve Süsleme
107	Hıyar	1- c. 1, 1/315 c. 1, 1/337 c. 2, 10/218 c. 2, 10/301 2- c. 1, 3/87	1- İstanbul Mısır 2- Akka (Lübnan)	Hıyar	<i>Cucumis sativus</i> L. Cucurbitaceae (Kabakgiller) (Seçmen ve arkadaşları, s. 212)	1- Beslenme, Tüketim 2- Halk İnanışları
108	Hıyarşembe Hıyarşembeler	1- c. 1, 4/193 2- c. 2, 8/285	1- Bitlis 2- Girit	Hıyarşembe (Uzel, 1984, s. 184)	<i>Cassia fistula</i> (Uzel, 1984, s. 184)	1- Beslenme, Tüketim 2- Doğal Çevre ve Ekoloji
109	Hindistan cevizi, Cevz-i hindî	1- c. 1, 1/305 2- c. 2, 10/167 3- c. 1, 4/193 4- c. 2, 8/286	1- Arafat Dağı 2- Mısır 3- Bitlis 4- Girit	Hindistan cevizi, narcıl,	<i>Cocos nucifera</i> L. Arecaceae, Palmae (Palmiyegiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 309)	1- Mitoloji, Efsane, 2- Sağlık şifa 3- Beslenme, Tüketim 4- Doğal Çevre ve Ekoloji

110	Hint sümbülü, Sümbül-i hindî	1- c. 1, 5/359 c. 2, 10/167	1- Üsküp, Mısır	Hint sümbülü	<i>Nardustachys jatamansi</i> (Telli, 2015, s. 112)	1- Sağlık Şifa
111	Hoten	1- c. 1, 4/192	1- Bitlis	Bulunamadı		1- Sağlık, Şifa
112	Hummâs, Hummaz	1- c. 1, 1/329 c. 2, 10/506	1- İstanbul Mısır	Kuzukulağı bitkisi (Özön, 1979, s. 336)	<i>Rumex acetosella</i> L. Polygonaceae (Baytop, 1997, s. 192)	1- Beslenme, Tüketim
113	Hurma	1- c. 1, 1/254 c. 1, 1/311 c. 1, 1/321 2- c. 1, 1/273 3- c. 1, 1/337 c. 1, 1/419 4- c. 1, 3/91 5- c. 2, 8/285 c. 2, 9/348	1- İstanbul İstanbul İstanbul 2- İstanbul 3- İstanbul 4- Akka 5- Girit Medine	Hurma	<i>Phoenix dactylifera</i> L. Arecaceae (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 309)	1- Gündelik Hayat 2- Edebi Malzeme 3- Beslenme, Tüketim 4- Halk İnanışları 5- Doğal Çevre ve Ekoloji
114	Hülbe	1- c. 2, 10/302	1- Mısır	Hulbah, Helbah; Çemen, Buy tohumu	(<i>Trigonella Foenum - graecum</i> L.) Leguminosae (Hayati Zade Mustafa Fevzi Efendi, 1978, s. 116)	1- Beslenme, Tüketim
115	Hümül	1- c. 1, 1/419	1- İstanbul	Şerbetçiotu	<i>Humulus lupulus</i> L. Cannabaceae (Baytop, 1997, s. 257)	1- Beslenme, Tüketim
116	Ihlamur	1- c. 1, 1/73 c. 1, 1/277 2- c. 1, 1/257 3- c. 1, 1/422	1- İstanbul 2- İstanbul 3- İstanbul	Ihlamur	<i>Tilia sp. L.</i> Tiliaceae (Ihlamurgiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 203)	1- Sanat ve Süsleme 2- Gündelik hayat 3- Beslenme, Tüketim
117	İlgın, Tarfı, Etle ağacı	1- c. 1, 5/113 c. 2, 8/285 2- c. 2, 10/300	1- Akkırman Girit 2- Mısır	İlgın Tarfı, Etle ağacı (Etle ağacı için bk. Dankoff, 2013, ss. 110, 225)	<i>Tamarix sp.</i> Tamaricaceae (Baytop, 1997, s. 138)	1- Doğal Çevre ve Ekoloji 2- Gündelik Hayat
118	İrkılcnâh	1- c. 1, 6/326	1- Karadağ	Bulunamadı		1- Sağlık, şifa
119	Ispanak	1- c. 1, 4/9 c. 2, 10/218	1- Malatya Mısır	Ispanak	<i>Spinacia oleracea</i> (Tuzlacı, 2011, s. 336)	1- Beslenme, Tüketim
120	İğde	1- c. 1, 4/230	1- Azerbaycan	İğde	<i>Elaeagnus sp.</i> Elaeagnaceae (Baytop, 1997, s. 141)	1- Beslenme, Tüketim
121	İncir	1- c. 1, 1/135 2- c. 1, 1/275 c. 1, 2/63 c. 1, 5/275 3- c. 2, 8/285	1- İstanbul 2- İstanbul Trabzon Saraybosna 3- Girit	İncir	<i>Ficus carica</i> Moraceae (Dutgiller) (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 182)	1- Gündelik hayat 2- Beslenme, Tüketim 3- Doğal Çevre ve Ekoloji

122	Kabak	1- c. 1, 1/315 c. 1, 1/339 2- c. 1, 3/87	1- İstanbul İstanbul 2- Akka (Lübnan)	Kabak	<i>Cucurbita sp.</i> (Tuzlacı, 2011, s. 354)	1- Beslenme, Tüketim 2- Halk İnanışları
123	Kabak ağacı	1- c. 1, 4/383	1- Musul	Bulunamadı		1- Mitoloji
124	Kâbüli, Kâbilî	1- c. 1, 4/193 c. 1, 5/18, 5/107	1- Bitlis Bitlis Akkirman Kalesi	Helile-i kabili, İhlilac kabzili, Şecer şa'ir bindi; Kabili, Helile	<i>Terminalia chebula</i> Combretaceae (Hayati Zade Mustafa Fevzi Efendi, 1978, s. 345)	1- Beslenme, Tüketim
125	Kâfûr	1- c. 1, 5/359	1- Üsküp	Kafur ağacı	<i>Cinnamomum camphora</i> Lauraceae (Defnegiller) (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 209).	1- Sağlık Şifa
126	Kâğıthane çiçeği	1- c. 1, 1/283	1- İstanbul	Kaff Es Sab' Havdan, Şakik nu'mani, Dügün çiçeği, Kâğıthane çiçeği, Rubic çiçeği	<i>Ranunculus sp. L.</i> Ranunculaceae (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 288)	1- Doğal Çevre ve Ekoloji
127	Kahve	1- c. 1, 1/327 c. 1, 1/344 c. 1, 1/419	1- İstanbul	Kahve	<i>Coffea canefora</i> Rubiaceae (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 313)	1- Beslenme, Tüketim
128	Kakule, Habeş Kâkulesi	1- c. 1, 1/313 2- c. 1, 1/385 c. 1, 3/98-3/99 c. 2, 8/140 3- c. 2, 8/285	1- İstanbul, 2- İstanbul Filistin, Selanik 3- Girit	Kakule	<i>Elettaria cardamomum</i> Zingiberaceae (Zencefilgiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 322)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık, Şifa 3- Doğal Çevre ve Ekoloji
129	KalembeK	1- c. 2, 8/286	1- Girit	Yunanista'da bir tür ağaç. (Dankoff, 2013, s. 137) Kalenbek: (f.i.) tesbih yapılan, öd nevinden hoş kokulu bir ağaç (Devellioğlu, 2008, s. 484).		1- Beslenme, Tüketim
130	Kamış	1- c. 1, 2/80 c. 1, 4/361	1- Trabzon Basra	Kamış	<i>Phragmites australis</i> Gramineae (Baytop, 1997, s. 150)	1- Gündelik Hayat
131	Kaplıca	1- c. 2, 10/303- 10/304	1- Mısır	Bulunamadı		1- Beslenme, Tüketim
132	Karaağaç	1- c. 1, 6/261 2- c. 2, 8/396	1- Hollanda 2- Sofya	Kara ağaç	<i>Ulmus sp. L.</i> Ulmaceae (Karaağaçgiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 177)	1- Gündelik Hayat 2- Doğal Çevre ve Ekoloji
133	Kara ayrığı	1- c. 2, 8/405	1- Edirne	Bir tür ot. (Dankoff, 2013, s. 140)		1- Beslenme, Tüketim

134	Karabiber	1- c. 1, 1/313 2- c. 2, 10/167	1- İstanbul 2- Mısır	Karabiber	<i>Piper nigrum</i> L. Piperaceae (Karabibergiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 165)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık, Şifa
135	Karaçalı	1- c. 2, 8/93	1- Selanik	Karaçalı	<i>Pliurus spinachristi</i> Rhamnaceae (Baytop, 1997, s. 154)	1- Gündelik Hayat
136	Kara çam	1- c. 1, 4/443	1- Musul	Karaçam	<i>Pinus nigra</i> Pinaceae (Baytop, 1997, s. 65)	1- Sağlık Şifa
137	Karanfil	1- c. 1, 1/3 2- c. 1, 2/279 3- c. 1, 2/63	1- Rüya 2- Trabzon, Ankara	Karanfil	<i>Dianthus sp.</i> (Caryophyllaceae)	1- Dinî Motif 2- Sanat ve Süsleme 3- Doğal Çevre ve Ekoloji
138	Karanfil ağacı	1- c. 1, 1/281 c. 1, 1/337 c. 1, 1/422 c. 1, 3/98-3/99 c. 1, 4/150 2- c. 2, 10/167	1- İstanbul, İstanbul, İstanbul, Remle (Filistin), Van 2- Mısır	Karanfil	<i>Eugenia caryophyllata</i> Myrtaceae (Mersingiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 245)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık, Şifa
139	Karanfil otu	1- c. 2, 8/286	1- Girit	Bulunamadı		1- Doğal Çevre ve Ekoloji
140	Karafirik, Sarıfirik	1- c. 1, 1/283	1- İstanbul	Firik, Yonca, Olgunlaşmaya başlayan tahıl (Dankoff, 2013, s.113)	<i>Medicago sp. L.</i> Leguminosae (Baklagiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 245)	1- Beslenme, Tüketim
141	Karagünlük Karabuhur ağacı	1- c. 1, 4/415 c. 2, 9/135 c. 2, 10/167	1- Nusaybin Muğla Mısır	Günlük, Karagünlük, Kara buhur	<i>Liquidambar orientalis</i> Hamamelidaceae (Baytop, 1997, ss. 125, 155)	1- Sağlık, Şifa
142	Karayemiş	1- c. 2, 10/303-10/304	1- Mısır	Kara yemiş	<i>Laurocerasus officinalis</i> Rosaceae (Baytop, 1997, s. 159)	1- Beslenme, Tüketim
143	Karnebit	1- c. 2, 9/223 c. 2, 10/302	1- Kilis Mısır	Karnabahar (Redhouse, 1999, s. 610)	<i>Brassica oleracea var.botrytis</i> Cruciferae (Brassicaceae, Hardalgiller) (Tanker, Koyuncu, Coşkun, 2007, s. 215)	1- Beslenme, Tüketim
144	Karpuz, Hindivane (İran'da bir şehir)	1- c. 1, 1/419 c. 1, 2/150 c. 1, 4/40 c. 1, 4/150 2- c. 2, 8/170 3- c. 1, 4/40 4- c. 1, 4/126 5- c. 1, 3/87 6- c. 1, 4/284	1- İstanbul Nahçıvan Diyarbakır Van 2- Mora 3- Diyarbakır 4-Van 5- Akka 6- İran	Karpuz, Hindivâne: Karpuz, Kavun (Devellioğlu, 2008, s. 371)	<i>Citrullus vulgaris</i> Cucurbitaceae (Tuzlacı, 2011, s. 394)	1- Beslenme, Tüketim 2- Gündelik Hayat 3- Ticari ürün 4- Edebi Malzeme 5- Halk İnanışları 6- Mekân ve Yer Adı

145	Kassa, Kıssa	1- c. 2, 9/223 c. 2, 10/218, 10/301	1- Kilis Mısır Mısır	Kıssa, el hind, Bul ağacı, Hind ayva ağacı	<i>Aegle Marmelos</i> Rutaceae (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s.76)	1- Beslenme, Tüketim
146	Kavak	1- c. 1, 2/315 2- c. 1, 2/68 3- c. 1, 1/283	1- İstanbul, Ankara 2- Trabzon 3- İstanbul	Kavak	<i>Populus sp. L.</i> Salicaceae (Söğütgiller)	1- Sanat ve Süsleme 2- Gündelik hayat 3- Doğal Çevre ve Ekoloji
147	Kavun	1- c. 1, 1/3 2- c. 1, 2/150 c. 1, 2/318 c. 1, 4/150 c. 1, 6/318 3- c. 1, 4/40 4- c. 2, 8/170 5- c. 1, 3/87	1- Rüya 2- Nahçıvan Sakarya Van Venedik 3- Diyarbakır 4- Mora 5- Akka	Kavun	<i>Cucumis melo</i> (Cucurbitaceae) (Tuzlacı, 2011, s. 400)	1- Dinî Motif 2- Beslenme, Tüketim 3- Ekonomi ve Ticaret 4- Gündelik Hayat 5- Halk İnanışları
148	Kayısı, Zerdali, Fıfış	1- c. 1, 1/233 c. 1, 1/339 c. 1, 1/419 c. 1, 2/254 c. 1, 4/10 2- c. 1, 1/246 3- c. 1, 2/154	1- İstanbul İstanbul, İstanbul, Erzincan, Malatya 2- İstanbul 3- Nahçıvan	Kayısı, Zerdali, Fıfış	<i>Armeniaca vulgaris</i> Rosaceae (Gülğiller) (Baytop, 1997, s. 291)	1- Beslenme, Tüketim 2- Edebi Malzeme 3- Gündelik Hayat
149	Kâzi	1- c. 1, 5/359	1- Üsküp	Bulunamadı		1- Sağlık Şifa
150	Kebâbe, Kebabe	1- c. 1, 1/313 2- c. 1, 1/385 c. 1, 3/344 c. 1, 3/98-3/99 c. 2, 8/140	1- İstanbul 2- İstanbul Edirne (Bimârhane) Filistin (Remle) Selanik	Kebâbe (Ar.) Karabibere benzer baharat tanesi. Kebabe, Kebabiye, Kuyruklu biber (Telli, 2015, s. 101).	<i>Piper cubeba</i> (kübabe) Piperaceae (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 1998, s. 167)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık, Şifa
151	Kebebâd, Keubat, Kepat	1- c. 1, 1/241 c. 1, 4/193 2- c. 1, 3/344 c. 2, 8/286	1- İstanbul Bitlis 2- Edirne (Bimârhane) Girit	Narinç, Keubat, Neffaş, Turunç Ağacı	<i>Citrus aurantium</i> L. Rutaceae (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 329)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık, Şifa
152	Kebere	1- c. 1, 1/337 c. 1, 2/118	1- İstanbul Çorum	Kebere Gebere Kapari	<i>Capparis spinosa</i> L. Capparaceae (Kebereotugiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 216)	1- Beslenme, Tüketim
153	Kenevir Kendir	1- c. 1, 1/320- 1/321 c. 1, 1/321-1/322 c. 1, 2/53	1- İstanbul İstanbul İstanbul	Kenevir Kendir	<i>Cannabis sativa</i> Cannabaceae (Kenevirgiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 181)	1- Gündelik Hayat
154	Kenger	1- c. 1, 3/184	1- Bingöl	Kenger, Çakır diken	<i>Gundelia tournefortii</i> L. Compositae (Baytop, 1997, s. 170)	1- Sağlık, Şifa
155	Kereviz	1- c. 1, 1/315 c. 1, 1/337 c. 1, 1/339 c. 1, 4/150 2- c. 2, 10/167	1- İstanbul İstanbul, İstanbul, Van 2- Mısır	Kereviz	<i>Apium graveolens</i> Umbelliferae / Apiaceae (Maydanogiller) (Seçmen ve arkadaşları, s. 264)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık, Şifa

156	Kestane	1- c. 1, 1/272 2- c. 1, 1/287	1- Çanakkale (Kilitbahir Kalesi)	Kestane	<i>Castanea sativa</i> Fagaceae (Kayıngiller) (Baytop, 1997, s. 58)	1- Beslenme, Tüketim 2- Gündelik Hayat
157	Keten	1- c. 1, 1/321 2- c. 1, 1/326	1- İstanbul 2- İstanbul	Keten	<i>Linum usitatissimum</i> Linaceae (Ketengiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 222)	1- Gündelik Hayat 2- Ekonomi ve Ticaret
158	Kıjı	1- c. 1, 2/138 2- c. 1, 4/150	1- Erzurum 2- Van	Tereotu, Hardalotu (Dankof, 2013, s. 149)	<i>Nasturtium officinale</i> Cruciferae (Baytop, 1997, s. 250)	1- Sağlık, şifa 2- Beslenme, Tüketim
159	Kıltır ağacı	1- c. 2, 7/118	1-Macaristan	Viyan'a'da büyük bir söğüt ağacı (Dankoff, 2013, s. 150)	<i>Salix sp.</i> Salicaceae (Baytop, 1997, s. 248)	1- Mitoloji
160	Kına	1- c. 1, 1/326 2- c. 2, 10/167 c. 2, 10/300	1- İstanbul 2- Mısır	Kına	<i>Lawsonia alba</i> Lythraceae (Kınağiller) (Baytop, 1997, s. 173)	1- Ekonomi ve Ticaret 2- Sağlık, Şifa
161	Kına ağacı	1- c. 2, 10/300	1- Mısır	Kına ağacı	<i>Cinchona succirubra</i> Rubiaceae (Kökboyasığıllar) (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 1998, ss. 312).	1- Sağlık, Şifa
162	Kırdımân	1- c. 2, 10/167	1- Mısır	Bulunamadı		1- Sağlık, Şifa
163	Kırmız	1- c. 2, 8/285	1- Girit	Bulunamadı		1- Doğal Çevre ve Ekoloj
164	Kışır	1- c. 1, 1/419	1- İstanbul	Kışır Küzbere Kışniş (Baytop, 1997, s. 179)	<i>Coriandrum sativum</i> L. Umbelliferae (Baytop, 1997, s. 179)	1- Beslenme, Tüketim
165	Kızılıcak	1- c. 1, 1/273 2- c. 1, 1/403 c. 2, 8/93 c. 1, 5/204 3- c. 1, 2/244	1- İstanbul 2- İstanbul Selanik Malkara 3- Erzurum	Kızılıcak	<i>Cornus mas</i> L. Cornaceae (Kızılıcakgiller) (Baytop, 1997, s. 176)	1- Halk İnanışları 2- Gündelik Hayat 3- Edebi Malzeme
166	Kimya otu	1- c. 1, 3/71 c. 1, 3/184	1- Şam Bingöl	Kimya otu	<i>Ononis spinosa subsp. Leiosperma</i> <i>Silene armeria</i> (Tuzlacı, 2011, ss. 449-450)	1- Sağlık, Şifa
167	Kimyon	1- c. 1, 3/141	1- Kayseri	Kimyon	<i>Cuminum cyminum</i> L. Umbelliferae (Baytop, 1997, s. 178)	1- Beslenme, Tüketim
168	Kiraz	1- c. 1, 1/268 c. 1, 3/35 2- c. 1, 1/287 c. 1, 1/326	1- İstanbul Adana 2- İstanbul	Kiraz	<i>Cerasus avium</i> L. Rosaceae (Gülgiller) (Tuzlacı, 2011, s. 450)	1- Beslenme, Tüketim 2- Gündelik Hayat

169	Kışmikiş, Kışmış (Kuş üzümü)	1- c. 1, 1/344 c. 1, 3/146	1- İstanbul Niğde	Kışmış yerine (Dankoff, 2013, s. 153) Kışmış (Küçük taneli çekirdeksiz üzüm kurusu) (Redhouse, 1999, s. 668)	Kuş üzümü <i>Chenopodium foliosum</i> ; <i>Cerasus erzincanica</i> (Tuzlacı, 2011, s. 485)	1- Beslenme, Tüketim
170	Kocayemiş	1- c. 2, 8/327	1- Mora	Koca yemiş	<i>Arbutus unedo</i> L. Ericaceae (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 223)	1- Sağlık, Şifa
171	Kökleri havada olan ağaç	1- c. 2, 10/452	1- Mısır	"Banyan ağacı" olabilir.		Doğal Çevre ve Ekoloji
172	Kökner	1- c. 1, 1/313 2- c. 1, 1/337 c. 1, 1/419 c. 1, 4/258	1- İstanbul 2- İstanbul İran	Gökner, Kökner	<i>Abies sp.</i> L. Pinaceae (Çamgiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 118)	1- Sağlık, Şifa 2- Beslenme, Tüketim
173	Kulemisk	1- c. 1, 1/313	1- İstanbul	Bulunamadı		1- Sağlık, Şifa
174	Kurkas	1- c. 2, 9/223 c. 2, 10/218 c. 2, 10/302	1- Kilis Mısır	Hint Fıstığı	<i>Jatropha curcas</i> (Alkayış, 2007, s. 464)	1- Beslenme, Tüketim
175	Kuşdili ağacı	1- c. 1, 1/73	1- İstanbul	Biberiye	<i>Rosmarinus officinalis</i> Lamiaceae (Ballıbabagiller)	1- Sanat ve Süsleme
176	Labada	1- c. 1, 1/386 c. 1, 6/326 c. 2, 8/141	1- İstanbul Karadağ Atina	Labada, Efelek	<i>Rumex sp.</i> Polygonaceae (Baytop, 1997, s. 195)	1- Sağlık, Şifa
177	Lâden	1- c. 2, 8/86 c. 2, 10/167	1- Selanik Mısır	Lâden, Pamuk otu	<i>Cistus sp.</i> Cistaceae (Baytop, 1997, ss. 195, 221-222)	1- Sağlık, Şifa
178	Lahana	1- c. 1, 1/264 2- c. 1, 1/337 3- c. 1, 4/55	1- İstanbul 2- Mardin 3- Diyarbakır	Lahana	<i>Brassica oleracea</i> Brassicaceae (Turpgiller) (Tuzlacı, 2011, s. 499)	1- Beslenme, Tüketim 2- Gündelik Hayat 3- Edebi Malzeme
179	Lâle	1- c. 1, 1/71 c. 1, 1/283 2- c. 1, 1/319 3- c. 1, 2/19 c. 1, 2/138 4- c. 1, 2/161	1- İstanbul 2- İstanbul 3- Bursa Erzurum 4- Tebriz	Lâle	<i>Tulipa sp.</i> Liliaceae (Baytop, 1997, s. 195)	1- Sanat ve Süsleme 2- Gündelik Hayat 3- Sağlık, Şifa 4- Edebi Malzeme
180	Lavşa	1- c. 1, 1/283	1- İstanbul	Bulunamadı		1- Doğal Çevre ve Ekoloj
181	Levedan	1- c. 1, 1/327	1- İstanbul	Bulunamadı		1- Sağlık, Şifa

182	Levzî'n-nebî Lezinnebî	1- c. 2, 10/302 2- c. 1, 6/326	1- Mısır 2- Karadağ	Bulunamadı		1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık, şifa
183	Leylâk	1- c. 2, 8/286	1- Girit	Leylâk	<i>Syringa vulgaris</i> L. Oleaceae (Baytop, 1997, s. 197)	1- Sağlık, Şifa
184	Liha	1- c. 2, 8/405	1- Edirne	Bir tür ot. (Dankoff, 2013, s. 164)		1- Beslenme, Tüketim
185	Limon	1- c. 1, 1/241 c. 1, 1/329 2- c. 1, 3/ 38 c. 2, 8/286 3- c. 1, 2/65	1- İstanbul İstanbul 2- Adana Girit 3- Erzurum	Limon	<i>Citrus limon</i> L. Rutaceae (Turunçgiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 259)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık, Şifa 3- Doğal Çevre ve Ekol
186	Mahlep	1- c. 1, 1/341 c. 1, 1/419 c. 1, 4/88 2- c. 1, 1/341 c. 1, 6/326	1- İstanbul İstanbul Bitlis 2- İstanbul Karadağ	Mahlep	<i>Prunus mahaleb</i> Rosaceae (Gülgiller) Altfam: Prunoideae (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, ss. 222, 228, 229)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık, Şifa
187	Mavi Karpuz	1- c. 2, 10/301	1- Mısır	Bulunamadı		1- Sağlık, Şifa
188	Maydanoz	1- c. 1, 1/315 c. 1, 1/337	1- İstanbul İstanbul	Maydanoz	<i>Petroselinum sativum</i> Apiaceae (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 283)	1- Beslenme, Tüketim
189	Menekşe, Benefşe	1- c. 1, 1/3 2- c. 1, 2/98 3- c. 1, 3/157 4- c. 1, 5/107 5- c. 1, 3/184	1- Rüya 2- Gelibolu 3- Sivas 4- Akkırman 5- Bingöl	Menekşe	<i>Viola sp.</i> Violaceae (Menekşegiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 209)	1- Dini Motif 2- Mekân ve Yer Adı 3- Sanat ve Süsleme 4- Beslenme, Tüketim 5- Doğal Çevre ve Ekoloji
190	Mercimek	1- c. 1, 1/318 c. 1, 1/327 2- c. 1, 1/326	1- İstanbul 2- İstanbul	Mercimek	<i>Lens culinaris</i> Fabaceae (Leguminosae) (Baklagiller) (Seçmen, Gemici, Görk, Bekât ve Leblebici, 2000, s. 239)	1- Beslenme, Tüketim 2- Ekonomi ve Ticaret
191	Merisî	1- c. 1, 3/184	1- Bingöl	Bulunamadı		1- Doğal Çevre ve Ekoloji
192	Mersin	1- c. 2, 9/158	1- Muğla	Mersin	<i>Myrtus communis</i> L. Myrtaceae (Baytop, 1997, s. 206)	1- Sağlık, Şifa
193	Meşe, Pımar, Pelit, Mazı	1- c. 1, 1/263 c. 1, 3/259 c. 1, 5/ 4 2- c. 1, 2/291 3- c. 1, 4/184	1- İstanbul Bulgaristan Van 2- Ankara 3- Bitlis	Meşe, Palamut, Pelit, Mazı	<i>Quercus sp. L.</i> Fagaceae (Kayıngiller) (Baytop, 1997, s. 207)	1- Gündelik Hayat 2- Beslenme, Tüketim 3- Sanat ve Süsleme

194	Meyan kökü, Âb-ı ırkasûs	1- c. 1, 1/386 c. 2, 10/303	1- İstanbul Mısır	Meyan	<i>Glycyrrhiza sp.</i> Leguminosae (Baytop, 1997, s. 208)	1- Sağlık, Şifa
195	Mısır hasır	1- c. 2, 10/302	1- Mısır	Hasır Otu	<i>Typha sp.</i> Typhaceae (Baytop, 1997, s. 130)	1- Gündelik Hayat
196	Misvak	1- c. 2, 9/348	1- Medine	Misvak	<i>Salvadora persica</i> (Redhouse, 1999, s. 781)	1- Doğal Çevre ve Ekoloji
197	Mugaylan	1- c. 2, 9/ 348	1- Medine	Mısır diken	<i>Acacia arabica</i> (Redhouse, 1999, s. 788)	1- Doğal Çevre ve Ekoloji
198	Muşmula	1- c. 1, 3/298 c. 2, 10/303- 10/304 2- c. 2, 7/281	1-Bulgaristan Mısır 2- Kırım	Muşmula Döngel	<i>Mespilus germanica</i> Rosaceae (Tuzlacı, 2011, s. 537)	1- Beslenme, Tüketim 2- Doğal Çevre ve Ekoloji
199	Muz	1- c. 2, 10/300 2- c. 2, 8/285	1- Mısır 2- Girit	Muz	<i>Musa sp. L.</i> Musaceae (Muzgiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 322)	1- Beslenme, Tüketim 2- Doğal Çevre ve Ekoloji
200	Mülûhiye, Mülûhiyye	1- c. 2, 10/ 218 c. 2, 10/302	1- Mısır Mısır	Mülûhiyâ Ebegömece (Bilgin, 2006, s. 15)	<i>Malva sp.</i> Malvaceae (Baytop, 1997, s. 97)	1- Beslenme, Tüketim
201	Mürr	1- c. 2, 10/167	1- Mısır	Mürrüsafı ya da Mür ağacı	<i>Commiphora myrrha</i> (Redhouse, 1999, s. 824)	1- Sağlık, Şifa
202	Mürver ağacı	1- c. 1, 2/64	1- Trabzon	Mürver	<i>Sambucus nigra L.</i> Caprifoliaceae (Baytop, 1997, s. 211)	1- Gündelik Hayat
203	Müselles	1- c. 1, 1/419	1- İstanbul	Penpîn, Tragobugon, el müselles, Selsefil Berri, Yabanî iskorçına	<i>Tragopogon crocifolius L.</i> Compositae (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 53)	1- Beslenme, Tüketim
204	Müşk-i rumi	1- c. 1, 2/138 2- c. 1, 3/41 3- c. 1, 3/184	1- Erzurum 2-İskenderun 3- Bingöl	Misk rumi, Teber, Tutya çiçeği (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 322)	<i>Polyanthes tuberosa</i> (sümbülteber) Amaryllidaceae (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, s. 155)	1- Sağlık, şifa 2- Sanat ve Süsleme 3- Doğal Çevre ve Ekoloji
205	Nâb	1- c. 1, 1/419	1- İstanbul	Bulunamadı		1- Beslenme, Tüketim
206	Nabıka	1- c. 2, 9/379	1- Medine	Nabıka, Kabadiken, Bir tür Arabistan çalısı	<i>Rhamnus palurius</i> (Dankoff, 2013, s. 181)	1- Sanat ve Süsleme

207	Nane	1- c. 1, 1/313 c. 1, 2/138 c. 2, 10/219 2- c. 1, 1/337 c. 1, 5/323 3- c. 1, 4/67	1- İstanbul, Erzurum Mısır 2- İstanbul Saraybosna 3- Batman	Nane	<i>Mentha L.</i> Labiatae (Baytop, 1997, s. 213)	1- Sağlık, Şifa 2- Beslenme, Tüketim 3- Edebi Malzeme
208	Nar	1- c. 1, 1/233 c. 1, 1/419 c. 1, 2/63 c. 1, 2/163 c. 2, 7/281	1- İstanbul İstanbul Trabzon Tebriz Kırım	Nar	<i>Punica granatum L.</i> Punicaceae (Nargiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 246)	1- Beslenme, Tüketim
209	Nebatî	1- c. 1, 3/344	1- Edirne	Bir tür çiçek (Çiçekler listesinde) (Dankof, 2013, s. 182)		1- Sağlık, Şifa
210	Nesrin	1- c. 1, 2/51	1- Sinop (Sinop cami)	Nesrin	<i>Calendula arvensis L.</i> Compositae (Baytop, 1997, s. 215)	1- Sanat ve Süsleme
211	Nilüfer	1- c. 1, 2/51 2- c. 1, 2/138 3- c. 1, 3/184	1- Sinop (Sinop cami) 2- Erzurum 3- Bingöl	Nilüfer	<i>Nymphaea alba L.</i> Nymphaeaceae (Baytop, 1997, s. 215)	1- Sanat ve Süsleme 2- Sağlık, Şifa 3- Doğal Çevre ve Ekoloji
212	Nohut	1- c. 2, 8/72	1- Selanik	Nohut	<i>Cicer anatolicum</i> Leguminosae (Baytop, 1997, ss. 215-216)	1- Beslenme, Tüketim
213	Nuhve	1- c. 2, 10/167	1- Mısır	Bulunamadı		1- Sağlık, Şifa
214	Öd, Üd: Kara üd	1- c. 1, 1/344 2- c. 1, 4/192 c. 1, 4/184 3- c. 1, 1/385 c. 1, 2/191 c. 1, 4/193 4- c. 2, 8/286	1- İstanbul 2- İstanbul, Bitlis 3- İstanbul Şirvan (İran) Bitlis 4- Girit	Üd Öd ağacı	<i>Aquilaria agallocha</i> (Telli, 2015, s. 102)	1- Beslenme, Tüketim 2- Gündelik Hayat 3- Sağlık Şifa 4- Doğal Çevre ve Ekoloji
215	Palasanta	1- c. 1, 1/403 c. 1, 4/184 2- c. 2, 8/285	1- İstanbul Bitlis 2- Girit	Palasanta, Pelesenkağacı, Tropik bölgelerde yetişen, vişneçürüğü- kahverengi, koyu damarlı, değerli mobilyalık ağaç (Dankoff, 2013, s. 190)	<i>Guaiacum officinale</i> (Dankoff, 2013, s. 190)	1- Gündelik Hayat 2- Doğal Çevre ve Ekoloji
216	Pamuk, Pembe	1- c. 1, 1/3 2- c. 1, 1/261 3- c. 1, 2/150 4- c. 1, 2/299	1- Rüya 2- İstanbul 3- Nahçıvan 4- İstanbul	Pamuk	<i>Gossypium hirsutum</i> (Malvaceae)	1- Dinî Motif 2- Edebi Malzeme 3- Doğal Çevre ve Ekol 4- Mitoloji
217	Papatya	1- c. 2, 8/53	1- Selanik	Papatya	<i>Matricaria chamomilla L.</i> Compositae (Baytop, 1997, s. 222)	1- Edebi Malzeme

218	Patlıcan	1- c. 1, 1/315 c. 1, 1/337	1- İstanbul	Patlıcan	<i>Solanum melongena</i> Solanaceae (Patlıcangiller) (Tuzlacı, 2011, s. 572)	1- Beslenme, Tüketim
219	Pazı	1- c. 1, 4/9	1- Malatya	Pazı	<i>Beta vulgaris cicla</i> Chenopodiaceae (Baytop, 1997, s. 277)	1- Beslenme, Tüketim
220	Pırasa	1- c. 1, 1/315 c. 1, 1/337	1- İstanbul	Pırasa	<i>Allium ampeloprasum</i> Alliaceae (Soğangiller) (Tuzlacı, 2011, s. 581)	1- Beslenme, Tüketim
221	Pirinç, Çeltik	1- c. 1, 1/318 c. 1, 1/420 c. 1, 2/163 c. 1, 2/250 c. 1, 4/46 c. 1, 4/258 2- c. 1, 1/ 326 c. 1, 1/327	1- İstanbul İstanbul Tebriz Erzurum Mardin İran 2- İstanbul	Pirinç, Çeltik	<i>Oryza sativa</i> (Tuzlacı, 2011, s. 587)	1- Beslenme, Tüketim 2- Ekonomi ve Ticaret
222	Pirinç halfası otu	1- c. 1, 3/231	1-Bulgaristan Pravadi	Halfâ= "liflerinden ipek taklidi şeyler dokunan bir nevi beşparmak otu" (Devellioğlu, 2008, s. 317)		1- Halk İnanışları
223	Rakıta ağacı	1- c. 1, 2/47	1- İstanbul (Tavşanlı adası)	Sepetçi söğüdü, Sorkun (Tuzlacı, 2011, s. 1171)	Rakıta (Bulgarca) <i>Salix viminalis</i> (Dankoff, 2013, s. 201)	1- Doğal Çevre ve Ekol
224	Ravend, Râvend, Ravend-i Rûmî	1- c. 1, 1/385 c. 1, 2/138 c. 1, 3/184 c. 1, 6/326 c. 2, 8/141	1- İstanbul Erzurum Bingöl Karadağ Atina	Ravent Ravend-i Rûmî, Lâbada, Efelek (Baytop, 1997, ss. 195, 230)	<i>Rheum palmatum</i> Polygonaceae (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 1998, s. 215)	1- Sağlık, Şifa
225	Râvend-i Ikriti	1- c. 2, 8/286	1- Girit	Bulunamadı		1- Beslenme, Tüketim
226	Reybâs, Rîbâs, Işkın	1- c. 1, 1/329 c. 1, 2/136 c. 1, 4/193 2- c. 1, 2/138 c. 1, 6/326 c. 2, 8/141 3- c. 1, 3/184	1- İstanbul Erzurum Bitlis 2- Erzurum Karadağ Atina 3- Bingöl	"Rîbâs (f.i.): Hekimlikte kullanılan ilaç, bir ravent türü, lât. Rheum ribes [Karabuğdaygiller den]" (Devellioğlu, 2008, s. 892)	<i>Rheum ribes</i> L. Polygonaceae (Baytop, 1997, s. 139)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık, Şifa 3- Doğal Çevre ve Ekoloji
227	Reyhan	1- c. 1, 1/3 2- c. 1, 1/264 c. 1, 2/279 c. 1, 3/157 3- c. 1, 1/313 c. 1, 2/19 c. 2, 8/286 4- c. 1, 1/319 5- c. 1, 2/65 c. 1, 4/40 6- c. 1, 3/184	1- Rüya 2- İstanbul, Ankara Sivas 3- İstanbul Girit 4- İstanbul 5- Trabzon Diyarbakır 6- Bingöl	Reyhan, Fesleğen	<i>Ocimum basilicum</i> L. Labiatae (Baytop, 1997, s. 106)	1- Dinî Motif 2- Sanat ve Süsleme 3- Sağlık, Şifa 4- Gündelik Hayat 5- Beslenme, Tüketim 6- Doğal Çevre ve Ekoloji

228	Rezene, Râziyane	1- c. 1, 1/344 c. 1, 4/150 c. 2, 7/84	1- İstanbul Van Macaristan	Rezene Raziyane	<i>Foeniculum vulgare</i> Umbelliferae (Maydanozgiller) (Baytop, 1997, s. 230)	1- Beslenme, Tüketim
229	Roka	1- c. 1, 6/326	1- Karadağ	Roka	<i>Eruca sativa</i> Cruciferae (Baytop, 1997, s. 231)	1- Sağlık, şifa
230	Sabuç otu	1- c. 2, 8/405	1- Edirne	Bir tür ot (Dankoff, 2013, s. 203)		1- Beslenme, Tüketim
231	Sac ağacı	1- c. 2, 10/300	1- Mısır	Tikağacı (Dankoff, 2013, s. 203)	<i>Tectona grandis</i> (Redhouse, 1999, s. 1177)	1- Doğal Çevre ve Ekoloji
232	Sadef	1- c. 1, 6/326	1- Karadağ	Sadef, Sedefotu	<i>Ruta sp.</i> Rutaceae (Baytop, 1997, s. 239)	1- Sağlık, şifa
233	Sadıç	1- c. 2, 10/167	1- Mısır	Malabar tarçını	<i>Cinnamomum citriodorum</i> (Yerasimos, 2014, s. 459)	1- Sağlık, Şifa
234	Safran, Zaafraan, Zaferan,	1- c. 1, 1/3 2- c. 1, 1/318 c. 1, 2/193 c. 2, 10/303- 10/304 3- c. 1, 1/332 4- c. 1, 5/337	1- Rüya 2- İstanbul Şirvan Mısır 3- İstanbul 4- Zigetvar	Safran	<i>Crocus sativus</i> L. İridaceae (Baytop, 1997, s. 232)	1- Dinî Motif 2- Beslenme, Tüketim 3- Sanat ve Süsleme 4- Sağlık, Şifa
235	Sahlep Salep	1- c. 1, 1/327 c. 1, 1/419 c. 1, 4/88 2- c. 1, 6/326	1- İstanbul İstanbul Bitlis 2- Karadağ	Sahlep Salep	Anadolu' da yetişen <i>Orchis</i> , <i>Ophrys</i> , <i>Serapias</i> , <i>Aceras</i> , <i>Anacamptis</i> , <i>Dactylorhiza</i> türlerine salep adı verilir. Orchidaceae (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, ss. 158-159)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık, Şifa
236	Sakız ağacı	1- c. 1, 1/264 2- c. 2, 8/285 3- c. 1, 1/141	1- İstanbul 2- Girit 3- İstanbul	Sakız ağacı	<i>Pistacia lentiscus</i> L. Anacardiaceae (Sakız ağacıgiller) (Tuzlacı, 2011, s. 604)	1- Sanat ve Süsleme 2- Doğal Çevre ve Ekoloji 3- Mekân ve Yer Adı
237	Saman	1- c. 1, 1/422		Samanın bir bitki olduğu tespit edilememiştir.		1- Beslenme, Tüketim
238	Sandal	1- c. 1, 1/329 2- c. 1, 4/193 3- c. 2, 8/285	1- İstanbul 2- Bitlis 3- Girit	Sandalağacı	<i>Arbutus andrachne</i> Ericaceae (Fundagiller) (Tuzlacı, 2011, s. 611)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık, Şifa 3- Doğal Çevre ve Ekoloji

239	Santa	1- c. 1, 1/403 c. 2, 9/465 2- c. 2, 9/348	1- İstanbul Medine 2- Medine	Akasya (Dankoff, 2013, s. 206)	<i>Acacia sp.</i> Mimosaceae (küstümotugiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 235)	1- Gündelik Hayat 2- Doğal Çevre ve Ekoloji
240	Saparna	1- c. 1, 6/326	1- Karadağ	Saparna	<i>Smilax sp.</i> Liliaceae (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, ss. 150-151)	1- Sağlık, Şifa
241	Şarampav ağacı	1- c. 2, 7/30	1- Belgrad	Bulunamadı		1- Edebî Malzeme
242	Sarmısak	1- c. 1, 1/337 c. 1, 4/150 2- c. 1, 1/337- 1/338	1- İstanbul Van 2- İstanbul	Sarmısak	<i>Allium sativum L.</i> Liliaceae (Zambakgiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 325)	1- Beslenme, Tüketim 2- Halk İnanışları
243	Sariye	1- c. 2, 8/285	1- Girit	Bulunamadı		1- Doğal Çevre ve Ekoloji
244	Sarma ağacı	1- c. 1, 6/261	1- Hollanda	Dişbudak, Karaağaç (Dankof, 2013, s. 206)	<i>Fraxinus sp. L.</i> Oleaceae (Zeytingiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 282)	1- Gündelik Hayat
245	Say ağacı	1- c. 2, 9/465	1- Mekke	Bir tür ağaç (Dankoff, 2013, s. 207)		1- Gündelik Hayat Araç Gereçleri
246	Saz	1- c. 1, 4/361	1- Basra	Saz	<i>Schoenoplectus lacustris L.</i> Cyperaceae (Baytop, 1997, s. 239)	1-Gündelik Hayat
247	Seğseban ağacı	1- c. 2, 10/300	1- Mısır	Bir tür çalı. Sesban (Dankoff, 2013, s. 208)		1- Gündelik Hayat
248	Seliha	1- c. 2, 10/167	1- Mısır	Selihah Dar suss, Selihah, dar sini ed dun Saliha, Yalan tarçım ağacı	<i>Cinnemomum cassia</i> Lauraceae (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 167)	1- Sağlık, Şifa
249	Servi, Selvi	1- c. 1, 1/63 c. 1, 1/275 c. 1, 4/184 2- c. 1, 1/257 c. 2, 8/290 3- c. 1, 1/313 4- c. 1, 2/161 c. 1, 4/180	1- İstanbul İstanbul Bitlis 2- İstanbul Girit 3- İstanbul 4- Tebriz Van	Servi, Selvi	<i>Cupressus sempervirens L.</i> Cupressaceae (Tuzlacı, 2011, s. 629)	1- Sanat ve Süsleme 2- Gündelik Hayat 3- Sağlık, Şifa 4- Edebî Malzeme
250	Sığla, Amber, İspet, Buhur	1- c. 1, 1/337 c. 1, 4/192 2- c. 1, 1/353 3- c. 2, 9/135 c. 2, 9/158 4- c. 2, 8/285	1- İstanbul Bitlis 2- İstanbul 3- Muğla 4- Girit	Amber, Sığla ağacı, Sığala ağacı, Günlük ağacı, Buhur (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 1998, s. 250)	<i>Liquidambar orientalis (Anadolu Sığla ağacı)</i> Hamamelidaceae (Baytop,1997, ss. 54, 125, 241)	1- Beslenme, Tüketim 2- Gündelik Hayat 3- Sağlık, Şifa 4- Doğal Çevre ve Ekoloji

251	Sığırdili otu	1- c. 1, 1/313 c. 1, 1/386 c. 2, 10/219	1- İstanbul Mısır	Sığırdili Ispit	<i>Anchusa sp.</i> <i>Trachystemon orientale</i> L. Boraginaceae (Baytop, 1997, ss. 139, 241)	1- Sağlık, Şifa
252	Sim ü zerrin	1- c. 1, 3/344	1- Edirne	Bir zerrin türü		1- Sağlık, Şifa
253	Sinameki	1- c. 2, 7/8	1- Almanya	Sinameki	<i>Senna corymbosa</i> (Tuzlacı, 2011, s. 639)	1- Sağlık, şifa
254	Sindiyân	1- c. 1, 5/204 2- c. 2, 8/285	1- Malkara 2- Girit	Mızrak yapımında kullanılan bir ağaç, Çalı meşesi, Pırnal (Dankoff, 2013, s. 212)	<i>Quercus ilex</i> (Dankoff, 2013, s. 212)	1- Gündelik Hayat 2- Doğal Çevre ve Ekoloj
255	Siyah Barut (Top otu)	1- c. 1, 3/146	1- Niğde	Bulunamadı		1- Beslenme Tüketim
256	Soğan	1- c. 1, 1/338 2- c. 1, 1/337-1/338	1- İstanbul 2- İstanbul	Soğan	<i>Allium cepa</i> L. Liliaceae (Zambakgiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 325)	1- Beslenme, Tüketim 2- Halk İnanışları
257	Söğüt	1- c. 1, 1/73 c. 1, 1/242 2- c. 1, 1/283 3- c. 1, 1/257 4- c. 1, 3/172-3/173 5- c. 2, 8/285	1- İstanbul 2- İstanbul 3- İstanbul 4- Harput (Urfa) 5- Girit	Söğüt, Salkımsöğüt	<i>Salix sp.</i> Salicaceae (Baytop, 1997, s. 248)	1- Sanat ve Süsleme 2- Doğal Çevre ve Ekoloji 3- Gündelik Hayat 4- Mekân ve Yer Adı 5- Tarımsal faaliyetler
258	Su kabağı, Sürahi Kabağı	1- c. 1, 4/150 2- c. 2, 7/28	1- Van 2- Belgrad	Su kabağı, Sürahi Kabağı,	<i>Lagenaria siceraria</i> Cucurbitaceae (Baytop, 1997, s. 249)	1- Beslenme, Tüketim 2- Edebi Malzeme
259	Sumak	1- c. 1, 4/121	1- Van	Sumak	<i>Rhus coriaria</i> L. Anacardiaceae (Baytop, 1997, s. 249)	1- Edebi Malzeme
260	Susam	1- c. 1, 1/315 c. 1, 1/318 c. 1, 1/343 2- c. 1, 3/131 3- c. 1, 1/141	1- İstanbul İstanbul 2- Maraş 3- İstanbul	Susam	<i>Iris sp.</i> <i>Sesamum indicum</i> (Tuzlacı, 2011, s. 658)	1- Beslenme, Tüketim 2- Gündelik Hayat 3- Mekân ve Yer Adı
261	Sümbül Sünbül	1- c. 1, 1/3 2- c. 1, 1/187 c. 1, 1/313 c. 1, 2/19 c. 1, 2/138 3- c. 1, 1/264 c. 1, 2/154 c. 1, 2/279 c. 1, 3/157 4- c. 1, 1/319 c. 1, 4/9 5- c. 1, 3/184	1- Rüya 2- İstanbul, İstanbul, Bursa Erzurum 3- İstanbul, Nağçıvan, Ankara Sivas 4- İstanbul Malatya 5- Bingöl	Sümbül	<i>Hyacinthus orientalis</i> L. Liliaceae (Baytop, 1997, s. 251)	1- Dinî Motif 2- Sağlık, Şifa 3- Sanat ve Süsleme 4- Gündelik Hayat 5- Doğal Çevre ve Ekoloji

262	Sümbül-i rumî, Sümbül-i rumî	1- c. 1, 3/184 c. 1, 6/ 326	1- Bingöl Karadağ	Nârdîn (Telli, 2015, s. 104)	<i>Nardus stricta</i> (Telli, 2015, s. 104; Tuzlacı, 2011, s. 439)	1- Sağlık, Şifa
263	Süsen	1- c. 1, 4/85 2- c. 2, 7/84	1- Bitlis 2- Macaristan	Süsen	<i>Iris sp.</i> Iridaceae (Baytop, 1997, s. 252)	1- Sanat ve Süsleme 2- Beslenme, Tüketim
264	Sütlüce	1- c. 1, 2/138	1- Erzurum	Sütlüce	<i>Euphorbia sp.</i> (Tuzlacı, 2011, s. 668)	1- Sağlık, şifa
265	Şahtere	1- c. 1, 2/138 c. 1, 6/326 c. 2, 8/286	1- Erzurum Karadağ Girit	Şahtere	<i>Fumaria sp.</i> Fumariaceae (Baytop, 1997, s. 255)	1- Sağlık, şifa
266	Şakâyık, Şakayık	1- c. 1, 2/138 2- c. 1, 2/279 c. 1, 3/335	1- Erzurum 2- Erzincan Edirne	Şakâyık, Ayı gülü	<i>Paeonia sp.</i> Paeoniaceae (Baytop, 1997, ss. 37-38)	1- Sağlık, şifa 2- Sanat ve Süsleme
267	Şalgam	1- c. 1, 1/315, 1/337	1- İstanbul	Şalgam	<i>Brassica rapa</i> var. <i>rapa</i> Brassicaceae (turpgiller) (Tuzlacı, 2011, s. 673)	1- Beslenme, Tüketim
268	Şam fıstığı	1- c. 1, 1/344 2- c. 2, 8/285	1- İstanbul 2- Girit	Şam fıstığı, Antep Fıstığı	<i>Pistacia vera</i> L. Anacardiaceae (Sakız ağacigiller) (Tuzlacı, 2011, s. 674)	1- Beslenme, Tüketim 2- Doğal Çevre ve Ekoloji
269	Şap ağacı	1- c. 2, 10/538	1- Mısır	Bitki olduğu tespit edilememiştir.		1- Doğal Çevre ve Ekoloji
270	Şebboy	1- c. 1, 3/335 2- c. 1, 3/344	1- Edirne 2- Edirne	Şebboy	<i>Cheiranthus cheiri</i> L. Cruciferae (Baytop, 1997, s. 256)	1- Sanat ve Süsleme 2- Sağlık, Şifa
271	Şeftali	1- c. 1, 1/168 2- c. 1, 1/239 3- c. 1, 2/204 3- c. 2, 8/285	1- İstanbul 2- İstanbul 3- Tiflis 3- Girit	Şeftali	<i>Persica vulgaris</i> Rosaceae (Gülgiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 232)	1- Mekân ve Yer Adı 2- Gündelik Hayat 3- Beslenme, Tüketim 3- Tarımsal Faaliyetler
272	Şemmâme	1- c. 1, 4/192	1- Bitlis	Bulunamadı		1- Sağlık, Şifa
273	Şimşad	1- c. 1, 5/275	1- Saraybosna	Bulunamadı		1- Beslenme, Tüketim
274	Şimşir Çimşir	1- c. 1, 1/242 c. 1, 2/65 2- c. 1, 1/307 c. 1, 2/318 c. 2, 8/93 3- c. 2, 8/285	1- İstanbul Trabzon 2- İstanbul Bolu Selanik 3- Girit	Şimşir	<i>Buxus sempervirens</i> L. Buxaceae (şimşirgiller) (Baytop, 1997, s. 258)	1- Sanat ve Süsleme 2- Gündelik Hayat 3- Doğal Çevre ve Ekoloji
275	Tarçın, Darçın, Dâr-ı Çîni, Dârçîni	1- c. 1, 1/313 c. 1, 1/337 c. 1, 1/422 2- c. 1, 1/385 c. 2, 8/140 3- c. 2, 8/286	1- İstanbul İstanbul İstanbul 2- İstanbul Selanik 3- Girit	Tarçın	<i>Cinnamomum zeylanicum</i> Lauraceae (Defnegiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 164)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık, Şifa 3- Doğal Çevre ve Ekoloji

276	Temr-i Habeşî	1- c. 1, 4/193	1- Bitlis	“Habeş hurması” olabilir.		1- Beslenme, Tüketim
277	Tere	1- c. 1, 1/315 c. 2, 10/218 2- c. 1, 2/138	1- İstanbul Mısır 2- Erzurum	Tere	<i>Berula erecta</i> <i>Lepidium sativum</i> subsp. <i>sativum</i> Brassicaceae (turpgiller) (Tuzlacı, 2011, s. 700-701)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık, şifa
278	Tespah ağacı	1- c. 2, 10/299	1- Mısır	Tespah ağacı	<i>Celtis australis</i> <i>Melia azedarach</i> <i>Styrax officinalis</i> (Tuzlacı, 2011, ss.701-702)	1- Gündelik hayat
279	Tirfil	1- c. 1, 2/141 c. 1, 3/357 2- c. 1, 2/138 3- c. 1, 4/9 4- c. 1, 1/283	1- Erzurum İstanbul 2- Erzurum 3- Malatya 4- İstanbul	Tirfil, Üçgül	<i>Trifolium sp. L.</i> Leguminosae (Baklagiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 245)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık, şifa 3- Gündelik Hayat 4- Doğal Çevre ve Ekoloji
280	Trabzon Hurması	1- c. 1, 2/63	1- Trabzon	Trabzon Hurması	<i>Diospyros kaki L.</i> Ebenaceae (Baytop, 1997, s. 155)	1- Beslenme, Tüketim
281	Trabzon’a özgü bir tür meyve.	1- c. 1, 2/63	1- Trabzon	“Trabzon zeytininin bir türü” olabilir		1- Doğal Çevre ve Ekoloji
282	Tüba Ağacı	1- c. 1, 1/66	-	Tüba	-	1- Mitoloji, Efsane
283	Turp	1- c. 1, 1/315 c. 2, 10/218 2- c. 1, 3/87	1- İstanbul Mısır 2- Akka	Turp	<i>Raphanus sativus</i> Brassicaceae (turpgiller) (Tuzlacı, 2011, s. 715)	1- Beslenme, Tüketim 2-Halk İnanışları
284	Turunç, Narenc	1- c. 1, 1/241 c. 1, 1/344 c. 1, 2/63 c. 1, 3/45 2- c. 1, 3/38 c. 2, 8/286 3- c. 1, 2/65	1- İstanbul İstanbul Trabzon Antakya 2- Adana Girit 2- Erzurum	Turunç	<i>Citrus aurantium L.</i> Rutaceae (Turunçgiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 259)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık, Şifa 3- Doğal Çevre ve Ekol
285	Tutya	1- c. 1, 2/138 c. 1, 3/184	1- Erzurum Bingöl	Tutya, Çuha	<i>Primula sp.</i> Primulaceae (Baytop, 1997, s. 78)	1- Sağlık, Şifa
286	Türmüs, Turmus	1- c. 1, 5/41 c. 2, 10/302	1- Tokat Mısır	Termiye, Tirmis, Acı bakla	<i>Lupinus albus L.</i> subsp. <i>Albus</i> Leguminosae (Baytop, 1997, s. 265)	1- Gündelik Hayat
287	Tütün	1- c. 1, 1/419 c. 2, 8/93	1- İstanbul Selanik	Tütün	<i>Nicotiana tabacum</i> Solanaceae (Pathcangiller) (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007, ss. 296, 301)	1- Beslenme, Tüketim

288	Üdülkahr, Üdü'l-kahr	1- c. 1, 1/313 2- c. 2, 8/140 c. 2, 10/167	1- İstanbul 2- Atina Mısır	Akiri karha, Nezle otu, Akırkarha,	<i>Anacyclus clavatus</i> Compositae (Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi, 1978, s. 18)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık, Şifa
289	Unnap, Hünnab	1- c. 1, 1/355 c. 1, 4/230 2- c. 1, 1/402 3- c. 1, 5/185	1- İstanbul Azerbaycan 2- İstanbul 3- Balıkesir	Hünnap	<i>Zizyphus Jujuba</i> Rhamnaceae (Cehrigiller) (Baytop,1997, s. 137)	1- Beslenme, Tüketim 2- Gündelik Hayat 3- Sağlık, Şifa
290	Üvez	1- c. 1, 3/298 2- c. 2, 7/281	1-Bulgaristan 2- Kırım	Üvez	<i>Sorbus domestica</i> Rosaceae (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 234)	1- Beslenme, Tüketim 2- Doğal Çevre ve Ekoloji
291	Üzüm, Koruk	1- c. 1, 1/61 2- c. 1, 1/241 c. 1, 1/281 c. 1, 1/341 c. 1, 2/254 c. 1, 2/318 3- c. 1, 1/314 4- c. 1, 1/313 c. 1, 4/81 5- c. 1, 4/113 6- c. 2, 8/285	1- İstanbul 2- İstanbul, Erzincan, Sakarya 3- İstanbul 4- İstanbul Bitlis 5- Bitlis 6- Girit	Üzüm	<i>Vitis sp. L.</i> (Vitaceae) (Tuzlacı, 2011, s. 727)	1- Halk İnanışları 2- Beslenme, Tüketim 3- Tarımsal Faaliyetler 4- Gündelik Hayat 5- Sağlık, Şifa 6- Doğal Çevre ve Ekoloji
292	Vakvak Ağacı	1- c. 1, 3/209	1- İstanbul			1- Mitoloji
293	Vişne	1- c. 1, 1/339 c. 1, 1/419	1- İstanbul	Vişne	<i>Cerasus vulgaris</i> Rosaceae (Gülgiller) (Tuzlacı, 2011, s. 729)	1- Beslenme, Tüketim
294	Yaban Asması	1- c. 1, 4/317	1- Bağdat	Yaban asması	<i>Humulus lupulus</i> (Tuzlacı, 2011, s. 730)	1- Gündelik Hayat
295	Yaban üzümü	1- c. 1, 2/53	1- İstanbul	Mevzek (Far.), Yaban üzümü, bit otu	<i>Delphinium staphisagria</i> (Telli, 2015, s. 104)	1- Beslenme Tüketim
296	Yasemen, Fül	1- c. 1, 1/3 2- c. 1, 1/313 c. 2, 8/286 3- c. 1, 4/9 4- c. 1, 3/184	1- Rüya 2- İstanbul Girit 3- Malatya 4- Bingöl	Yasemen Yasemin	<i>Jasminum officinale</i> Oleaceae (Tuzlacı, 2011, ss. 753, 754)	1- Dini Motif 2- Sağlık, Şifa 3- Gündelik Hayat 4- Doğal Çevre ve Ekoloji
297	Yebruhu's- sanem, Adamotu	1- c. 1, 2/138 c. 1, 3/184 c. 1, 6/326 c. 2, 8/141	1- Erzurum Bingöl Karadağ Atina	Adam otu, Abdüselâm otu, Kankurutan otu	<i>Mandragora autumnalis</i> Solanaceae (Baytop, 1997, s. 21)	1- Sağlık, şifa
298	Yeni Dünya	1- c. 1, 4/184 c. 1, 5/96 c. 1, 5/204 2- c. 2, 8/285	1- Bitlis Akkirman Kalesi Malkara	Yenidünya	<i>Eriobotrya japonica</i> (Tuzlacı, 2011, s. 764)	1- Gündelik Hayat 2- Doğal Çevre ve Ekoloji
299	Yergülü	1- c. 1, 3/184	1- Bingöl	Bulunamadı		1- Sağlık, Şifa

300	Yeşil Acur	1- c. 2, 10/301	1- Mısır	Su kabağı	<i>Lagenaria siceraria</i> Cucurbitaceae (Baytop, 1997, s. 249)	1- Beslenme, Tüketim
301	Yonca, Yovanca Otu	1- c. 1, 1/283 c. 1, 2/149 c. 1, 3/35 c. 2, 8/405 2- c. 1, 1/283 c. 1, 3/357 3- c. 1, 3/137	1- İstanbul, Nahçıvan, Adana Edirne 2- İstanbul Çatalca 3- Maraş	Yonca	<i>Medicago sp. L.</i> Leguminosae (Baklagiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 245)	1- Beslenme, Tüketim 2- Doğal Çevre ve Ekoloji 3- Gündelik Hayat
302	Yulaf	1- c. 1, 1/283 c. 1, 5/239	1- İstanbul Belgrad	Yulaf	<i>Avena sp. L.</i> Poaceae (Buğdaygiller) (Tuzlacı, 2011, s. 782)	1- Beslenme, Tüketim
303	Zakkum	1- c. 2, 8/285	1- Girit	Zakkum	<i>Nerium oleander L.</i> Apocynaceae (Baytop, 1997, s. 289)	1- Doğal Çevre ve Ekoloji
304	Zambak	1- c. 1, 3/47 2- c. 1, 3/184 3- c. 1, 3/118 4- c. 1, 5/107	1- Antakya 2- Bingöl 3- Urfa 4- Akkirman	Zambak, Süsen, Kurtkulağı, Navruz	İridaceae türlerine verilen genel ad. (Baytop, 1997, s. 252)	1- Mekân ve Yer Adı 2- Doğal Çevre ve Ekoloji 3- Sağlık, Şifa 4- Beslenme, Tüketim
305	Zâter, Nefnec, Geyik otu	1- c. 1, 1/313 c. 1, 1/386 c. 1, 2/138 c. 1, 3/196 2- c. 2, 10/218	1- İstanbul, İstanbul Erzurum Bolu 2- Mısır	Zater Sâter Kekik	<i>Thymus sp. Satureja hortensis L.</i> Labiatae / Lamiaceae (Ballıbabagiller) (Baytop, 1997, ss. 168, 238-239)	1- Sağlık, Şifa 2- Beslenme, Tüketim
306	Zencefil	1- c. 1, 1/313 c. 1, 1/344 c. 1, 4/193 2- c. 1, 1/385 c. 2, 8/140 c. 2, 10/167 3- c. 2, 8/286	1- İstanbul İstanbul Bitlis 2- İstanbul Selanik Mısır 3- Girit	Zencefil	<i>Zingiber officinale</i> Zingiberaceae (Zencefilgiller) (Seçmen ve arkadaşları, 2000, s. 322)	1- Beslenme, Tüketim 2- Sağlık, Şifa 3- Doğal Çevre ve Ekoloji
307	Zerâvend	1- c. 2, 10/167	1- Mısır	Zeravent, Lohusa otu	<i>Aristolochia sp.</i> (Redhouse, 1999, s. 1280)	1- Sağlık, Şifa
308	Zerrin, Nergis, Fulya	1- c. 1, 2/19 c. 2, 8/286 c. 1, 2/138 2- c. 1, 3/157 c. 1, 3/184 3- c. 1, 4/9 4- c. 1, 3/184	1- Bursa Girit Erzurum 2- Sivas Bingöl 3- Malatya 4- Bingöl	Zerrin, Nergis	<i>Narcissus sp.</i> Amaryllidaceae (Baytop, 1997, s. 214)	1- Sağlık, Şifa 2- Sanat ve Süsleme 3- Gündelik Hayat 4- Doğal Çevre ve Ekoloji
309	Zeytin	1- c. 1, 1/60 2- c. 1, 4/40	1- İstanbul 2- Diyarbakır	Zeytin	<i>Olea europaea</i> (Oleaceae)	1- Menkıbevi, Keramet, Kutsiyet 2- Gündelik hayat

KAYNAKÇA

- Ahmed, B. O. (2017). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne Göre Musul, Şehrizar ve İmâdiyye*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Alkayış, M. F. (2007). *Türkiye Türkçesinde Bitki Adları*. Yayımlanmamış doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Baytop, A. (2004a). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Adı Geçen Bitkiler, İ. A. Erdoğan (Yay. Haz.), *Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları* (2. bs.), içinde (ss. 30-33). Ankara: TÜBİTAK.
- Baytop, A. (2004b). Evliya Çelebi (1611-1682?) Seyahatnamesi'ndeki Türkiye Bitkileri, İ. A. Erdoğan (Yay. Haz.), *Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları* (2. bs.), içinde (ss. 34-60). Ankara: TÜBİTAK.
- Baytop, T. (1984). *Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi: Geçmişte ve Bugün*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Baytop, T. (1997). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bilgin, A. (2006). Osmanlı Döneminde İlaç Yapımında Kullanılan Tıbbî Bitkiler. C. Yılmaz ve N. Yılmaz (Yay. Haz.), *Osmanlılarda Sağlık 1* içinde (ss. 231-247). İstanbul.
- Coşkun, M. (2009). Seyahatnâme. *İslam Ansiklopedisi, Cilt: 37*, içinde (13-16).
- Çağlıtütüncigil, E. (2013). Türk Süsleme Sanatında Nar: "Form, Köken ve İkonografik Anlamı". TÜBAR. XXXIII, s. 61).
- Dankoff, R. (2002). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Işığında Osmanlı Toplum Hayatı. H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca (Yay. Haz.) *Türkler, Cilt 10*. içinde (ss. 268-291). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Dankoff, R. and Tezcan, S. (2012). *An Evliya Çelebi Bibliography*, (3rd Ed.).
19.12.2017 tarihinde
https://www.academia.edu/4314391/AN_EVLIYA_%C3%87ELEBI_BIBLIOGRAPHY?auto=download adresinden erişildi.

- Dankoff, R. (2013). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Okuma Sözlüğü* (2. bs.). Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Derleme Sözlüğü*. (1968). Türk Dil Kurumu Yayınları, Cilt 3. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (25. bs.). A.S. Güneşçâl (Yay. Haz.). Ankara: Aydın Kitapevi.
- Dilek, K. (2009). Seyahatnâme. *İslam Ansiklopedisi, Cilt: 37*, içinde (11-13).
- Gökyay, O. Ş. (1973). Türkçede Gezi Kitapları. *Türk Dili: Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi. XXVII / 258*, ss. 457-467.
- Gümüştam, G. (Spring, 2010). Eski Anadolu Türkçesinde Eczacılık Terimleri ve Bu Terimlerin Tıp, Botanik, Zooloji, Madencilik, Kimya Terimleriyle İlişkileri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5 (2), 1033-1087.
- Gürlek, M. (2011). ‘Alâ’im-i Cerrâhîn’de Geçen Bitki Adları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, s. 123-145.
- Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî. (2005). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (IX. Kitap). Y. Dağlı, S. A. Kahraman, R. Dankoff (Yay. Haz.) Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Evliyâ Çelebi. (2013a). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. S. A. Kahraman ve Y. Dağlı, (Yay. Haz), (Cilt 1, 1-6. Kitaplar), Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Evliyâ Çelebi. (2013b). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. S. A. Kahraman (Yay. Haz), (Cilt 2, 7-10. Kitaplar), Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi. (1978). *Yabani Bitkiler Sözlüğü. Cilt I*. (H. Tuncer, Çev.). Ankara: Atak Matbaası.
- İlgürel, M. (1995). Evliya Çelebi: Büyük Türk Seyyahı. *İslam Ansiklopedisi, Cilt: 11*, içinde (529-533).

- Kartal, A. (2016). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Geçen Yiyecek Adları Üzerine Bir Dil İncelemesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Ölker, P. ve Direkçi, B. (2009). Hekim Mehmed Nidâî'nin Manzum Tıp Risâlesi Keyf-i Kitâb-ı Nidâî. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, ss. 295-305.
- Özön, M. N. (1979). *Büyük Osmanlıca - Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Basımevi.
- Redhouse Türkçe/Osmanlıca-İngilizce Sözlük*. (1999). İstanbul: SEV.
- Seçmen, Ö., Gemici, Y., Görk, G., Bekât, L. ve Leblebici, E. (2000). *Tohumlu Bitkiler Sistematigi* (6. bs.). İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Sheridan, M.D. (2011). Evliyâ Çelebi'nin Seyahatlerinin Haritası Seyyâh-ı Âlem'in Başlıca Durakları. N. Tezcan ve S. Tezcan (Yay. Haz.), *Evliyâ Çelebi* içinde (s. 131). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Tanker, N., Koyuncu, M. ve Coşkun, M. (1998). *Farmasötik Botanik* (1. bs.). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tanker, N., Koyuncu, M. ve Coşkun, M. (2007). *Farmasötik Botanik* (3. bs.). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Telli, B. (2015). Kenzü's-Sıhhatü'l-Ebdâniyye Eser-i Mürşîd-i Osmâniyye'de Bitki Adları. *Kesit Akademi Dergisi*, 1. 09.12.2016 tarihinde http://www.kesitakademi.com/Makaleler/671431295_2%20BURAK%20TELL%20C4%B0.pdf adresinden erişildi.
- Tezcan, N. (2011a). 1814'ten 2011'e Seyahatnâme Araştırmalarının Tarihçesi. N. Tezcan ve S. Tezcan (Yay. Haz.), *Evliyâ Çelebi* içinde (ss. 78-115). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Tezcan, N. (2011b). Seyahatnâme'nin Genel Yapısı Önemli Yazmaları ve Baskıları. N. Tezcan ve S. Tezcan (Yay. Haz.), *Evliyâ Çelebi* içinde (ss. 116-130). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

- Tezcan, S. (1998). *Bir Ziyafet Defteri*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi. İstanbul: Simurg.
- Tuzlacı, E. (2011). *Türkiye Bitkileri Sözlüğü*, İstanbul: Alfa.
- Türemiş, N. *Örtü Altı Muz Yetiştiriciliği*.
<http://bahcebitkileri.cu.edu.tr/upload/nturemis/ortualtimuz.pdf> adresinden
01.04.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Uzel, İ. (1984). 13 - 18. Yüzyıllar Arasında Anadolu'da Ağız ve Dişhastalıkları Tedavisi.
Gazi Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi, I (1-2), 178-190.
- Yazıcı, H. (2009). Seyahatnâme. *İslam Ansiklopedisi, Cilt: 37*, içinde (9-11).
- Yerasimos, M. (2014). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Yemek Kültürü: Yorumlar ve Sistematik Dizin*, (2. bs.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yıldırım, Ş. (2015). *Bitki Sözlüğü*. Ankara: Ofset Fotomat Matbaacılık.

EKLER**Ek 1. İngilizce Karşılıklar****Hacettepe Üniversitesi**

Hacettepe University

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Institute of Turkish Studies

Yüksek Lisans Tezi

Master's Thesis

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 22/06/2018

Tez Başlığı / Konusu: EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNAME'SİNDE YER ALAN BİTKİ ADLARI

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: ÇİĞDEM KARACAOĞLAN
Öğrenci No: N13124258
Anabilim Dalı: TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
Programı: TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

Tarih ve İmza

22.06.2018
Çiğdem Karacaoğlan

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Onaydır
Tufan Gündüz
Prof.Dr. Tufan GÜNDÜZ

HACETTEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF TURKISH STUDIES
ETHICS BOARD WAIVER FORM FOR THESIS WORK

HACETTEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF TURKISH STUDIES
TURKISH STUDIES TO THE DEPARTMENT PRESIDENCY

Date: 22/06/2018

Thesis Title / Topic: PLANT NAMES TAKING PART IN EVLİYA ÇELEBİ'S SEYAHATNAME

My thesis work related to the title/topic above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

22/06/2018

Name Surname: ÇİĞDEM KARACAOĞLAN

Student No: N13124258

Department: TURKISH STUDIES

Program: TURKISH STUDIES

Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 22/06/2018

Tez Başlığı / Konusu: EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNAME'SİNDE YER ALAN BİTKİ ADLARI

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 184 sayfalık kısmına ilişkin, 21/06/2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 5'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
22.06.2018

Adı Soyadı: ÇİĞDEM KARACAOĞLAN
Öğrenci No: N13124258
Anabilim Dalı: TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
Programı: TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR

Prof. Dr. TUFAN GÜNDÜZ

HACETTEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF TURKISH STUDIES
THESIS/DISSERTATION ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF TURKISH STUDIES
TO THE DEPARTMENT OF TURKISH STUDIES

Date: 22/06/2018

Thesis Title / Topic: PLANT NAMES TAKING PART IN EVLIYA ÇELEBI'S *SEYAHATNAME*

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options stated below on 22/06/2018 for the total of 184 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 5 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Turkish Studies Institute Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature
22/06/2018

Name Surname: ÇİĞDEM KARACAOĞLAN

Student No: N13124258

Department: TURKISH STUDIES

Program: TURKISH STUDIES

Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED

Prof. Dr. TUFAN GÜNDÜZ

Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde Yer Alan Bitki Adları

ORIJINALLIK RAPORU

%**5**

BENZERLİK ENDEKSİ

%**4**

İNTERNET
KAYNAKLARI

%**1**

YAYINLAR

%**1**

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1

doaks.org

İnternet Kaynağı

%**1**

2

pastebin.com

İnternet Kaynağı

<%**1**

3

www.ciftcizade.com

İnternet Kaynağı

<%**1**

4

aves.istanbul.edu.tr

İnternet Kaynağı

<%**1**

5

www.edebiyatfatihi.net

İnternet Kaynağı

<%**1**

6

pt.scribd.com

İnternet Kaynağı

<%**1**

7

Submitted to Giresun Üniversitesi

Öğrenci Ödevi

<%**1**

8

dergipark.ulakbim.gov.tr

İnternet Kaynağı

<%**1**

9

prezi.com

İnternet Kaynağı

<%**1**

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Çiğdem Karacaoğlan

Doğum Yeri : Ankara

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Anadolu Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Orta Öğretim Alan Öğretmenliği Biyoloji Bölümü

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
(2012/ -)

İletişim

E-Posta Adresi : c.karacaoglan@hacettepe.edu.tr